

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNE
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Kiss Benedek

Beszélgetés egy halott baráttal	11
---------------------------------	----

ARTériák

Koncsek József

Arcom benned	12
Lábujjhegyen...	13
Courbet, a tökély veszett angyala	13
A múzsa	14
A még főbb szerkesztő	15

Bak Zsuzsanna

Otthon	16
--------	----

Kerék Imre

Beérik	17
Törvényeikre bízva	17
Patak és nyírfa	17

Iancu Laura

Gyökerek	18
December volt	19
Évforduló	19

Serfőző Simon

Felragyogni	20
Ebéd főtt	20
Földön járó	20
Vásári kikáltó	20

Anga Mária

Először csak a szomszédból	21
Tavaszi	21
Minden napból valami megmarad	22
Amit most írok, az csak záradék	22
Az életért	23

Suhai Pál

Tiéd e ház	24
------------	----

Bozók Ferenc

Történelem	25
Teremtés	25
Legbudapestibb	25
Filozófia	25

<i>Kirilla Teréz</i>	
Nagyvárosi papírmasé	26
<i>Zirig Árpád</i>	
Összeűjtött szavaim	27
Reggel a legrosszabb...	27
Jeleket rovok...	28
<i>Lajtos Nóra</i>	
Domokos-napi gondolatok	29
offláj apró	30
<i>Fecske Csaba</i>	
Morzsák	31

Műhely

<i>Bertha Zoltán</i>	
„Haj, szegény nép, haj magyar nép” (<i>Illyés Gyula és a nemzeti sorstudat horizontjai</i>)	32

ARTériák

<i>Bene Zoltán</i>	
Világnézet	40

ARTériák

Bozók Ferenc beszélgetése Tarbay Edével	44
---	----

Balatoni palackposta

<i>Lángi Péter</i>	
Magyarországi levelek 8.	55
Sárgult képeslapok	56
<i>Balogh Petres Judith</i>	
És az Úr nekik adta Kánaánt	58
<i>Búzás Huba</i>	
Korunk tanúi	67
Ismerős kapu előtt	67
Székely legény ébreszti aráját	68
<i>Juliusz Erazm Bolek</i>	
Az élet titkai	69
Költői naptár (<i>Cséby Géza műfordításai</i>)	69
<i>Cséby Géza</i>	
Nyitott ablakon át	72
Újra és újra	72
Witold Waroczewski emlékének	73

<i>Kellei György</i>	
Az üvegbot	74
<i>Gaál Antal</i>	
TAO 240. (<i>a kapcsolatokról</i>)	81
TAO 261. (<i>förloldozva</i>)	81
Mintha naplóból	82
<i>Laczkó András</i>	
Krizmanics Ágnes virágai között	83
<i>Németh István Péter</i>	
3 tapolcai séta	90
<i>Miklósi-Sikes Csaba</i>	
Kisfaludy Sándor balatoni emlékezete	92
<i>Zatkalik András</i>	
Élnek-e még a legendák?	103
<i>Sall László</i>	
fogadj magadba	105
magamhoz emellek	105
alkalmi vers tepertősütés közben	106
hajnal stockholmban	106
inkog nyitó	106
<i>Sólyom Sándor</i>	
So-lyn hátrahagyott versei	107
<i>Pelcz István</i>	
17 %	109
<i>Sz. Balogh Szilvia</i>	
Balatoni pillanatok	115
Ave Maria	115
Miles Christi	115
<i>Tungli M. Klára</i>	
Észrevétlen és alig	116
Impromptu	116
<i>Soós József</i>	
A dalnok fohásza	117
Tavasztündér	117

Műhely

<i>Antal Attila</i>	
A közösségi reprezentáció néhány változata az erdélyi magyar lírában	118

ARTériák

Fazekas József

Erdély (I–II–III.) 124

Csatáné Bartha Irénke

Szivárvány 126

Áldott szentély 126

Fák, virágok, gyökerek 126

Műhely

Bérczessy Lajos

Az Áprily-rejtély 127

ARTériák

S. Csoma János

Szabadon 132

Ha majd 132

Légbeszálló 132

Kérdés 132

Csáky Károly

Napforduló után 133

Játék igenévvél 133

Példabeszéd helyett 133

Zsoltár helyett 134

Előhang 134

Vita és vallomás

Lőrincz György

Keresek 100 000 magyart... 135

ARTériák

Debreczeny György

nincs rá szükségem 138

háttal a tengernek 139

Kis Pál István

... a pünkösdi földre szállás... 140

Műhely

Bakó Endre

Tóth Árpád Ady Endréről 142

Várad i mozaik

Gittai István

Uniformis	151
Cselszövők	151
A darázs, a tenger, meg én	151
Zsivány jelenet	151
Múlandóság rémképe előtt	152
Szépkorú pár kora reggel	152
Fülszöveg	152
Napszámos-nyugtató	152
Reggeli tündérkedés	152
Ünnepváró	153
Nyársnyakas néptanító intelmeiből	153
A tudomány útja	153

Barabás Zoltán

Kopódiadal a téren	154
Érted is virraszt	154
Ómódi vers Jutkának	155
Kint és bent	155
Futóláncon	155
Körözök	155

Lipcsei Márta

Téli hangulat	156
Tél vége	156
Tavaszi világ	157

Pataki István

tornyom	158
tavasz	159
2012	159

Agria exkluzív

Babosi László beszélgetése Csikos Sándor színművésszel Ratkó Józsefről	160
---	-----

ARTériák

Szenti Ernő

Szabadon választott téma	170
Örömsokk	170

Oláh András

prognózis	171
túlélő	171
belehallgatunk	171

Műhely

Vitéz Ferenc

Krúdy Gyula utolsó évtizedének újságcikkeiből 172

ARTériák

Radnai István

Utcazenész karácsonykor 187

Pista-Attila kinőtt ruhája 188

Wehner Tibor

verseny/szellem 189

szép irodalmi tereim 189

posztimpreszionista végrendelet 189

Kegyelet és emlékezet

Németh Péter Mikola

Rózsa Endre emléktábla avatására – Vácott 190

Lőrincz György

„És elmennek a jók, az igazak” (*András Zoltán halálára*) 195

ARTériák

Bárdos József

Strófák a „Szubjektív világirodalom”-ból
(*Dante, Petrarca, Francois Villon, Shakespeare, Goethe, Lev Nyikolajevics Tolsztoj*) 197

Dylan Thomas

A sóhajokból nem lesz semmi... (*Erdődi Gábor műfordítása*) 198

Bárdos Attila

Mini-maximák (*Tótágas, Gyomor-baj, Csak idő kérdése, Szolgáltatott igazság, Jó vagy szabad, Haladás, Ipar, Kor-lát-lelet, Antimarxista definíció, Lözungtan, Dilemma, Profán feeling*) 199

Műhely

Véghelyi Balázs

Trubadúrok márpedig vannak (*Cseh Tamás dalairól*) 200

ARTériák

Farkas Gábor

Epiphania 206

Szerелеm 207

Szekeres Mária	
Angyal az idővel	208
Egy nap	208
Életálmódás	208

Műhely

Sándor Mihály	
Hol zsarnokság van... (<i>Asszociációk és analógiák lényegesről és lényegtelenről Kiss Medgyesi László Az Úr benézett a Varga utcába című könyve apropóján</i>)	209

Színek a palettán

Szakolczay Lajos	
Fény-kép és tény-kép (<i>Kis Pál István és Tamási Gábor Csepel-rekviemje</i>)	216

ARTériák

Koltai Beáta	
Az örökség	221

Szabadkéz

Demeter József	
Kerákvágás, bicikli, és! még azon is túl – <i>Hajnali elmélkedés, Szabó Bogár Imre verseit olvasván... –</i>	226

Műhely

Pusztai Virág	
Mivel jár a képek diadala? <i>Fejtegetések a vizuális információk felértékelődéséről és napjaink vizuális kultúrájáról</i>	228

ARTériák

Kapuvári Katalin	
Emlékezés	233
Színek és fények	234

Szabadkéz

Kaiser László	
A költészetről, a versírásról, az ős-emberiről	236
Farkas Gábor	
Az irodalom érték közvetítő szerepe a társadalomban	238

ARTériák

Csontos Márta

Szublimáció	242
Műtőasztalon	242
Vox humana	243

Könyvjelző

Németh István Péter

A Kedves közelléte (<i>Villányi László: Ámulat</i>)	244
--	-----

Csűrös Miklós

Egy értelmiségi válasza a „mamutbirodalmak” korában (<i>Suhai Pál: Bábeli adományok</i>)	247
---	-----

Zsirai László

A megidézett emlékezés (<i>Both Balázs: Látogatód jön</i>)	251
---	-----

Zsirai László

Tapasztalattal táguló látómező (<i>Szirmai Péter: Mániákus bibliofília</i>)	253
--	-----

Sz. Tóth Gyula

A nagy körutazás (<i>Fábián Janka: A német lány</i>)	255
---	-----

Tönköl József

Dombos út (<i>Kerek Imre régi és új versei, műfordításai</i>)	260
--	-----

Ködöböcz Gábor

„lélek tárd ki már ablakunk” (<i>Fazekas József: Parádék napnyugta hamujában</i>)	262
--	-----

Oláh András

„Hívtál magadhoz...” (<i>Széljegyzetek Farkas Gábor Törzsét tartó ág című verseskötetéhez</i>)	265
---	-----

ARTériák

Fecske Csaba

Kockafejű	268
-----------	-----

Vendégünk volt

Safranka János

A sokrétű kultúrdémon (<i>Villáminterjú Karafiáth Orsolyával</i>)	270
---	-----

Kiss Benedek

Beszélgetés egy halott baráttal

Rózsa Endre emlékének

Sugárzó arccoddal beszélgetek.
Komoly, nyárvégi sugárzás ez.
Szigorún fordul felém szemed,
s vonz, vonz magához, akár a mágnes.

Mi újság azóta veled, barátom,
hogy kihúlt ez a bűvös sugárzás?
Kerülgeti lelked a Földet, s a láthatáron
magasan te vagy az a csillag-bogárzás?

Azt mondtad egyszer egy szüretelőlánynak,
hogy szőlőszem-szeme van, ingerkedő.
A tiéd szelíd gesztenye volt, alvó tüze a nyárnak,
s alvó tűz azóta is, hogy elnyelt az idő.

Köszönöm, megvagyunk, rosszabbul bár,
mint mikor elváltál tőlünk.
Hetvenkedésünk bíz sok bajjal jár,
lassúdik, poshad a vérünk.

A világ nem lett szebb sem jobb azóta,
örülj, hogy idején leléphettél.
Kopottak lettünk, mint a bakanóta,
Te előbb vagy, érvényesebb ennél.

Látjuk még egymást vajh valaha?
Gesztenye- szemed nem adhat választ.
Nagy úr a most, de nagyobb a soha,
Barátom, Isten veled és Isten velünk,
szívünkéből sajtó áldott káprázat!

Konczek József

Arcom benned

Én istenem, jó istenem
arcom benned föl ismerem,
bátyámét is föl ismerem,
ha én volnék, lennék velem,
de ő nincsen, messze vitték,
határon túl tüdön lótték,
hazahozták, megműtötték,
fényképét a falra tették.
Nem hiányzott ő a sornak,
jó sorába belesorvadt,
kiszárítva lelkét, testét,
hallgasson csak, megeskették,
forró lázak, hideg lázak
ne adhatnák okát gyásznak,
késő este, kora éjjel
Dráva-parton ezüst fényben,
Át kell menni, túl a folyón,
„De az nekem nem otthonom!”
„Kapsz majd érte szabadságot,
legyőzheted a halálot!”

Én istenem, jó istenem,
Apám arcát föl ismerem,
Ez az arcom, fönn északon
Gázolt ő is át egy folyón,
Gázolt ő is át egy folyón,
Jeges vízű hűs Ipolyon
„Mert itt van az én otthonom,
de ott fönn is az otthonom”
S menni kel, ha elébem áll
Ezer határ, ezer halál,
Hiszen ott vár a túlparton
Az én szabad, magyar arcom.

S nincs északon, nincsen délen
Bánatom, ha elvetélem,
Sebet kapok, mint a bátyám,
Lenn, a folyó délhatárán,
S mint az apám, idefutok,
Túl a Zsitván, az Ipolyon,
Mintha szarvas, mintha szállva,
Nem is láthatsz vízbe'-sárba,
Mint a mese, mintha szállna,
Mérföldlépő vascsizmába,
jajj, hatalmas vascsizmába,
hernyótalpas vascsizmába'

Jajj, a fejem, jajj a lábam,
Jajj, levágott kezem, lábam,
Jajj, bátyáim, jajj, apáim,
Ne tudnátok nagyon fájni,
Érhet engem most már bármi,
Tudjatok csak nagyon fájni,
Én istenem, jó istenem.

Vagy ne merte volna megfesteni
Joanna Hiffermannt, a vöröshajú skót lányt?
A nemcsak arcát, de a combok között
őrjítő gyapját is?

A baj nem ez volt. Talán az, hogy tudta,
és hangoztatta is, hogy tehetséges,
Mit is tehet egy kritikus?
Csak nem ismétli azt, amint a művész mondott önmagáról?

A Vendome ledöntött fallikus oszlopa,
A gőgöt ostromló lett
Mind nem számít. Hanem hogy... az, hogy tudja önmagát,
S ahhoz aztán már nincs mit hozzátenni.

Ekként a művész jól tanulja meg,
Hogy kell akkora helyet szabadon felejteni,
Ahol a kevéshez egy kicsit hozzátesz,
A sokból pedig elvesz a Szalon ítésze.

A múzsa

Micsoda múzsa voltál, spárgát
Ugrottál az éjszakába,
Erős rüsztdetet csodálták,
S úgy huppantam a deszkára,
Mint ha törzsös fenyőtörzset
Dobálnának építéskor,
S szemeid a büszke özek
Rámragyogtak. S szállt a mézpor.

Az volt a tánc. Esti udvar
Kétszemélyes vigassága,
Virágok a virág-gruppban,
Táncosok a viasz-sárga
Villanyfényben veled voltunk,
Szandálban vagy félcipőben,
Néztem magunkat a holdról
Nyáridőben, őszidőben.

A még főbb szerkesztő

A főszerkesztő munkásőr ruhában
Jött dolgozni, kék nadrágban, ingszerű
Gombos felsőrészben, jó vattakabáttal, s volt sapkája is,
Nyaka táján pedig felvarrt piros rangjelzés és nem tudom hány csillag.

A főszerkesztő munkásőr ruhában
Miért jön a szerkesztőségbe már kora reggel?
Lehet, hogy csak nem ér rá majd átöltözni?
Vagy valami fenyegetésféle ez, hogy ő még annál is főbb?

A főszerkesztőt munkásőr ruhában
Mégkérdezhettük volna, hogy innen közvetlenül a lőtérré
Megy talán löni, robbantani,
És rohmozni, ahogyan kell azt egy főszerkesztőnek.

De a főszerkesztőt munkásőr-ruhában
Nem kérdeztem én sem, amint más sem.
Hogy miért is jön dolgozni munkásőr ruhában,
Nyaka táján felvarrt piros rangjelzéssel, nem tudom hány csillaggal.

Bak Zsuzsanna

Otthon

Hazatérek a faluba,
Otthon mindig várnak.
Gulyást főzünk, és paprikát
Dugunk az orrunkba.

Egymást üljük körbe-körbe
(Ily módon mulatunk).
Füstszag vagyok, illatár az
Erős augusztusba.'

Emlékeim harcolnak még
Parasztidill ellen.
Lábaimban ritmusol még
Pesti árnyak tánca.

Vidék ütemére járok.
Másutt meg rohanok.
Hazahív még koravéne
Gyerekkorom. Ránca

Ismeretlen öregeknek,
Vashangja vonatnak.
A zajban is suttogó
Anyám kiáltása.

Hallom messze, idegenben
És mindenki másban.

Hazatérek, el is veszek

Minden kiáltásban.

Kerék Imre

Beérik

A percek bogyói szétgurulnak
 dérütöten lehulló
 leveleit számlálja a diófa
 A kertben
 rózsetüzet rakott az ősz
 Nap aranyától
 édesednek a magvak szerelmünk
 gyümölcse is beérik
 mire a csordapásztorok
 láncos bottal bezörögnek az ajtón

Törvényeikre bízva

Ne csak az égbolt ragyogókék
 ablaküvegét nézd, hajolj közel
 a földhöz, hallgasd a gyökérhomályból
 érkező rejtjeles üzenetet,
 a tél művirágaihoz szokott,
 színekre szomjazó szemed előtt
 kakascímer, mezei szarkaláb,
 mályvarózsa nyíló szeméremajka
 hintáz, hagyd nyitva érzékeidet
 az ébredő titokzatos erőknek,
 hitessék el veled, hogy nem te vagy,
 kit nemrég műszerek fényébe, műtő-
 asztalra szíjazott az orv betegség,
 rejtsd el a fűben arcod, múlhatatlan
 törvényeikre bízva sorsodat.

Patak és nyírfa

szapphói
 Bércüregből bukva elő, csörögve
 futsz alá a völgybe, kicsiny patak, te,
 benned nyírfa nézi haját s az arcát
 szűzi mosollyal.

Alkaioszi
 Te bércüregből felfakadó patak,
 míg völgyi lejtőn surrog ezüst habod,
 szűz mosollyal nyír nézi arcát,
 s lenge haját fölbed hajolva.

aszklepiadeszi
 Sziklából kibukó, csörgedező patak,
 medret vájva kies völgybe alásietsz,
 szűz mosollyal a nyír kék csodatükrödön
 arcát nézi, selyem haját.

Iancu Laura

Gyökerek

Hajnalra megérkezik a fák közé a köd.

Elvadult kövek felett csörtet a december.

Sokadik napja hallom,
hallom: eljő az Ember.

Mondogatom, hogy nem félek,
régen nem félek már,
csak megijedek,
ha óra ébredek,
ha ablakomra csapódik egy lőtt madár.

Mondogatom, hogy nem lehet,
tovább már nem megyek.

Jönnek a fák, ajtómban kígyózó gyökerek,
ölelni akarnak,
mondogatom: pehely vagyok,
pehely vagyok,
ne fogjanak...

December volt

December volt, és hóval szórt
halállal font a tél, pusztán
mert úgy akart, s mint poshadt fát
apadt patak gödrébe hányt,
ahol az Isten angyala
sohasem járt, sohasem járt.

Évforduló

Hajnalban fölébreszt az óra.
Eléd mennék a sarokra,
legutóbb tíz éve jártál itt,
nekem minden év
hosszúra szalasztott pillanat.
A reggel utcán talál,
fényel laktat.
Aztán cseppenként szedem a kagylóból a vízfoltokat,
átültetem a virágot,
lenullázom az órát...

Serfőző Simon

Felragyogni

Udvarra a fűzfát
kapuval bezárom,
akik erre mennek,
útjukba ne álljon.

Húzódjon távolabb
a kíváncsi bodza,
ő ráér, s a Nap is
haladni hadd tudna.

Nagyon kell siessen,
nincs idő semmire.
Megállni, szétnézni?
Még szusszantani se.

Fél világ előtte,
oda kell, hogy érjen,
felragyogni reggel
a keleti égen.

Ebéd főtt

Följebb emelte
tűzhely a lángját,
főzött a lábas
leveskét, kását.

Só meg is szóta,
kanál keverte,
kis tányéromba
délben kiszedte.

Szelt a kés mellé
domós kenyeret.
Énnekem már csak
jól laknom kellett.

Földön járó

Napfürdőztem éjjel
tikkasztó hidegben.
Dombot meglékelve
édes dinnyét ettem.

Száraz kútból vödöröm
vízzel tele mertem.
Nagy vihart hallottam
zúgni a szélcsendben.

Déli verőfényben
bőrömig eláztam,
poros úton mentem
térdig erő sárban.

Földön járó léptem
fent haladt az égben.
hazatérve én már
messze füttyörésztem.

Vásári kikáltó

Tessenek, tessenek,
mi nincs is, vegyenek:
szalonnát kutyából,
kerítést kolbászból,
kéményükbe füstöt,
lábujjukra bütyköt,
pénzükből, ha futja,
púpot a hátukra,
gatyakorcba bolhát,
csak el ne ugrasszák,
holnap kenyeret,
ha nincs is, vegyenek,
rég elkelt fazekat,
jó pénzért azt is kap.

Anga Mária

Először csak a szomszédból

Először csak a szomszédból
hallatszott a sírás, aztán
a falak repedései is megeredtek.
Titokban és sötétben
maradt a magány.
Nem hallott senki semmit.
Eszembe jutott anyám temetése.

Tavasza

A férfiak már ásót fogtak ilyenkor,
nem féltek a nyomában kiforduló sötétől,
a föld feketéjétől.

A szántások tetején itt-ott
még üszkösödött a hó.
De már hazafelé repültek fölöttük a madarak,
akár a beteljesedést ígérő hatodik napon.

Az asszonyok fehérre meszelték az istállókat,
lassú mozdulataikra ringott a magzat
áldott méhükben.

Teknőjükben mosták ki a réteket,
hajukba tűzve virágait.
Ha már a kendőjük nyárral telt meg,
az égre öntötték belőle a fényt.

Minden napból valami megmarad

Minden napból valami megmarad,
hiába felejténéd, nem ragaszkodnál hozzá,
legszívesebben eleven fáklyákon égetnéd el,
vagy pincék sötétjébe zárnád,
de nem lehet, mert ágyadban is
kísért minden éjszaka, nem hagy aludni,
kibékíthetetlen érzésként visszalopakodik,
mindenhol rád talál, mintha veled született volna,
mintha érte és miatta gyalogoltál volna át a hegyeken.

Minden napból valami megmarad,
még akkor is, ha szívesen felejténéd,
valami apróság, egyre csak rakódik,
beépül csontodba, mint a betegség,
beleheli szádba a bűzt, agyadba az elmezavart,
nem engedi, hogy megérintsd
a tavaszok tornácaira érkező madarakat.
Minden napból valami. Amit felejténél.

Amit most írok, az csak záradék

Amit most írok, az csak záradék.
Az elkufárkodott szavak
összefüggéstelen magyarázata,
a kihordatlan magzatok soha
nem hallott sírásának emlékére.

Itt vagyunk mind, akik most élünk,
elfogadott magányunkban, szinte boldogan,
kifeszlett reggeleinket takargatjuk
ágyunk melegével, s az évszakok
ragyogása szemünkre szürkül, mint az álom.

Az életért

Istenünk legyen velünk!
s legyenek velünk gyermekeink, az ifjak!
A férfiak termékenyítsék meg az igazságot:
sokasodjanak az igazak,
öregünk pedig ne szégyenkezzenek,
hanem emeljék magasra tekintetüket.
Nem lett világ csavargója a Magyar,
itt maradt, itt él, együtt, nyomorban,
megannyi reménytelenségben.
Istenünk legyen velünk!
Nem a bűnösöket kell keresnünk,
kiszabni életünkre, jövőnkre
büntetést, bírságot.
Ítéletünkben az életért ítélkezzünk,
a megszületendőt védelmezzük,
a jövő reménysége legyen a házunk.
Oda hívjuk és várjuk az évszakokat,
s viseljük el a tél hidegét, hitünkkel legyen teljes
lelkünkben, isteni énekeinkben az eljövendő!

Suhai Pál

Tiéd e ház

Tiéd e ház, de csak ha véded,
ha óvod, fog megóvni téged,
azé, ki benne él, ki lakja
s világra ráadásul kapja,
akár a gyermek is szülőjét,
tavaszra nyárt s a nyárnak őszét.

E ház csak ház s mindenkié ez,
ki benne él s iránta érez,
jóból elég is ennyi, hogyha
tiéd a kertje s bent a konyha
és mind, mi benne forr, hogy össze
az élted másokéval kösse.

Tiéd e ház, habár egészen
nem volt s nem is lesz terve készen,
mégis tiéd s a gondja, jussa,
az ajtaját hogy csukja, nyissa
s tiéd, míg sorsod rád kirója,
minden barátja, árulója.

Tiéd e ház, bár nincs ezüstje
s kisebb a lángja, mint a füstje,
talán ezért is fújja egyre
képét paráznál vörösebbre
a kis pimasz, amíg az üstben
a lekvár fő s mi itt az estben.

Bozók Ferenc

Történelem

Szelíd smaragdba öltözött a Vérmező.
Budán a kosztüm és a szív cserélhető.
Ragyogva leng a Vár fölött a nyári kék.
A Rózsadombnak is, talán ma megbocsátanék.

Teremtés

és gyárta az Úr odafent s alant
mérnökileg kifogástalant
s műszak után azt mondta hogy ez jó

ám műszereit már elejtette
midőn az embert teremtette
s elfeledé rá mondani hogy jó

Legbudapestibb

Vén Duna, itt van előtted a „legbudapestibb”
Mátra-nevelte fiú. Neked udvarolásként
mátrai friss levegőt hozok ócska tüdőmben.
Vérhalom utca, meg Óbuda, zezzugos utcák.
Isteni ujjlenyomat-labirintus a város.
Krúdysan indulok el, ma a „legbudapestibb”
én leszek, álmodozó, suta gyöngyösi Szindbád.

Filozófia

Gondolkodom, tehát vagyok.
Gondolkodom, tehát
elgondolom, hogy vagyok.
Gondolkodom, tehát
azt gondolom, hogy Te is vagy.
Hozzámgondollak.

Kirilla Teréz

Nagyvárosi papírmasé

Azon tűnődtem,
az utca hány jelmezt válthat,
töredezett hajnaltól
meghasadt délig,
a tér díszletei –
szökőkút, kőoroszlán, pázsit
és labirintus –
papírmasékként morzsolódtak szét
ebben a metsző látomásban,
mely úgy feszült a világra,
mint az oszlopra végleg
odaragadt plakát.

A mélyen síró város!

Ha a lelked fölé hajol,
az olyan,
mintha egy melódia
egyetlen hangtalan spirál mentén
találna vissza az életbe.

A tenger, írtad,
de nincs polifónia
a sivatagban.

A semmi tükör,
de fátyolként magára vonja
a város ezüstpáróját.
Ez a fátyol végül a szívünkre terül.
Lassan, ahogy a gyilkos pupillája tágul,
míg az áldozat mit sem sejtve
magnóliáit öntözi.

Az árnyjátékok felhúzzák
emlékeink válaszfalait.
Épp eleget ahhoz, hogy mögöttük
megtörjön a lélek.

A nappali ablakában leng
a naplemente, mint egy korallfürűt.
A párkányon olvashatatlan
kő- és levélmintázatok,
kerengenek, alászállnak, akár a pünkösdi láng,
az elveszett paradicsom, igen,
egy hófehér temetés,
ahol a végpontok úgy verdesnek,
mint Isten szempillái.
Az est, mint kávé-
tócsa csordogál, végig
az üres úton.

A város kagyló,
az apokalipszis hüvelyke,
ahol örök éjünk nem bimbózik,
és nem hervad el.

Zirig Árpád

Összegyűjtött szavaim Reggel a legrosszabb...

I.
Tolvaj szél csatangol az utcákon,
idegenként belém rugdosnak a szavak,
temetőinkben a mécsesek égnek,
az őrtüzeink némán kialszanak.
Ablakkeretek közé szökik
a tétova árnyék, mint a gond.
Bohócok kiszöknek a manézsából,
egy egész ország már a porond.

Emlékek közt eszme nyivákol
átfestett zászló, vörös halál.
Esélye van a hallgatásnak, a
gyűlölet minket újra megtalál

II.
Beborul, szomorkodik
az alkonyati arcom.
Árván maradt a fűzfa
a vesztes folyóparton.

Csontjaim között ismét
parázslék a fájdalom,
visszatérő gyász szelek
gúnyolódását dugdosom.

III.
Összeölelkező szavaimmal
Egy szál egyedül bolyongok.
Ha hozzám megvetéssel
gőgös idegenek motyognak,
édesanyám szavai
ti maradtok meg reménynek,
örök kapaszkodónak.

Reggel a legrosszabb,
mikor magamra nyitom
az ablakom,
előjön a hiány,
a visszatérő fájdalom.
Az idő ketrecében állok
Álmok nőnek körém...
a szél az arcunkat
véresre marja, a véres
arcunk néha összeér.
Meleg szavak feszegetik
a számat. Kenyérosztó
kezem símogat.
Hiányérzet nélkül
terelgetem össze az
elvesztett napokat.

Szemhéjam mögött
felhők, vonuló árnyak.
Sötétség. Fények feszülnek
(...de mindhiába...)
neki a vak éjszakának.
Gondolatok beszorulnak
a ki nem mondott szóba –
felejté múltját,
elveszti jövőjét
a hitehagyott Európa

Jeleket rovak...

Jeleket rovak a papírra –
óráknak, heteknek, éveknak,
közben fölemészt az idő.

A múlt héten kemény fagyok voltak,
ma pedig virágzás – fehér krizantémok.
Szép otthonos ez a temető

Levendula, silószag terjeng a ködben,
őszeim ismétlődő fanyar ízei
nyitogatják a tél kapuját

Városom ismert utcáit járom.
A lakótelep tömbházai mögött
elidegenedik a világ.

Míntha megrendeltem volna,
úton vannak hozzám a hírek,
jönnek egészen a bőrömig,

minden a helyére kerül. A remény
mely téged röpködni késztet,
megfagy. Belőlem kiesik.

Lajtos Nóra

Domokos-napi gondolatok

(Szisznek Odaátra)

Emlékszem még, ott a sepsiszentgyörgyi
kopjafa mellett – nagyanyád kalácsba font
haját bontogatja és tűzpiros masnit tűz bele
leánykora hajnalpír-sugarából, majd táncra
perdül egy irigykedő rigófüttyre –
te pedig csak ott állsz, kószán elnyúló, méla
cigarettafüstöd végzetes ígéréteben, mint egy
hosszú, szálnalmas nyávogás, hej –
úgy nyeled a párás ködöt és mi mögötted
elszavalunk akkor ott magunknak egy
egész temetőnyi csöndet és még
mindig az jár az eszünkben, hogy hátha
tévedtél talán és két ember közt a
legrövidebb út mégis a halál, hej –

*hej, szénája, szénája, széna kaszálója,
szénát kaszál egy legény, aranyos fiúcska,
a kalapját pörgeti, a kaszáját lengeti,
úgy hívja a párját, hej –*

így igaz, anyáink mind halottak, mert sovány
vigasz a *Beszéd* a halottnak:

hogy por vagyunk és *homu vogymuk* –

porról porra, hamuról hamura

hullunk ki végül úgyis durva

posztógatyánk szárain át,

mint két vagy egy sehelsemvolt

történet, egy lázadás, mely valaha

kapukat zörgetett, és úgy dübörögte, hogy

nyitva vana zaranykapu csakbú jatok raj ta

rajta, rajta () – – () – –

de rémisztő most, és a lábnyomaid porát lehet, hogy

belepi egy háromdimenziós tömorféma, hej –

*hej, szénája, szénája, széna kaszálója,
szénát kaszál egy leány, aranyos Mariska,
a szoknyáját pörgeti (a babája döngeti),
úgy járja a táncát, hej –*

de te csak tedd össze szépen
 két kezed, mintha imádkoznál,
 közben pedig csak én fogom tudni,
 hogy valójában tenyerek közé zárt
 emlékeket szelídítesz –
 és hogy mire emlékszem
 egykori Utunkból? ne kérdezd,
 inkább hidd el nekem:
 hidat verni a mulandóság
 és az örökkévalóság közé,
 ez már olyan út,
 (és hogy kívánkozna most rímnek az az édes ének!)
 amelyen akár a Szarvasfiúk is hazatérhetnének,
 érted?! hej –
 A SZARVASFIÚK IS HAZATÉRHETNÉNEK!
 (Érted!)

offlájn apró

Keresem gyermekkorom
 füsttel mázolt kriszkkrasszait
 egy mesét a megnemtörtént boldogságról
 és egy elsápadt szobát a gyermekklinika végében.
 „Meg kell találnom!” – jeligére a kiadónál.

Eladó egy viszonylag
 kíméletlen állapotban
 lévő élet utolsó négy éve.
 „Miért rüheltetek?” – jeligére a bűnbaknál.

Egy másoltathatatlan kulcs keresi
 azt a zárva hagyott ajtót, amely elől
 elmenekült még mielőtt kinyithatta volna
 „Mi a titok nyitja?” – jeligére a kiadónál.

Eladóak egy 1994-ben zátonyra
 futott hajó emlék-roncsai
 az alfa szélességi és
 az omega hosszúsági fok közelében.
 „Szindbád nélkül” – jeliére a hajótörőnél.

Fecske Csaba

Morzsák

Hírhozó

hóvirág fehér
suttoгása itt vagyok
hívom a tavaszt

Ősz

ezüst ökörnyál
libben a bokor alatt
némán sír a fű

Patak

lélekszakadva
tovarohanó patak
a Nagy Vízbe váгysz

Nyárpiros

tengernyi pipacs
honnét van ennyi piros
festéked Uram

Merénylet

fehéren habzó
kőkénybokor egy rigó
füttye verte föl

Hold

imbolygó bója
odémás öreg hold te
tudod ami volt

Hiúság

vízre hajoló
zsenge fűzek bámulják
tükörképüket

Ajándék

azt adtad nekem
ami terhedre volt már
a hűségedet

Barkák

bundás kis kesztyűk
a fűz vékony ujjain –
hát nem tavasz van

Gazégetés

égetik a gázt
égbe menekül a fűst
lelke a kertnek

Őszi éj

kigyulladnak a
csipkebogyók virrasztó
őszi éjszaka

Remény

villámsújtotta
fa megnyomorodtál de
rügyeid bíznak

Bertha Zoltán

„Haj, szegény nép, haj magyar nép”

(Illyés Gyula és a nemzeti sorstudat horizontjai)

„Nem ismerek még egy népet, amelyik ennyit szenvedett. Idedobva idegenek közé, mint a másformájú csibe a baromfiudvarba. Meg kellene vizsgálni, hogy a legrégebb értelemben van-e magyar nép? Jó alkatú, de semmi nemzeti tudata nincs. Amíg fel nem pofozzák, addig azt sem tudja, hogy van. Abban a sváb községben, ahová engem német szóra adtak, magyart gyalázó verseket, mondókákat tanultam németül... Népünk pacifista, mert keleti. Átenged mindent. Nem volt polgársága. Óriási tennivalók vannak. A statisztikák szerint a halálba megy. (...) Én éltem egészséges nemzetekben, tudom, hogy ott milyen az életműködés. Igen érdekes dolog magyarnak lenni, mert a végzet játékát láthatjuk anyanyelvi közösségünkben. Akik nem törekednek népünk megismerésére, hanem szétbomlasztottságát a maguk egyéni érvényesüléséhez használják fel, saját létüket is veszélyeztetik ezáltal.”

Egy huszadik századi magyar helyzetrajz, akár ma is aktuális állókép (legfeljebb a folyamatos hanyatlás, ami mozgásnak látszik rajta), ezeréves történelmi sorskép-letbe foglalva – és semmi prófétai hevület: hanem egyszerű, szintiszta igazságok világos számbavétele, noha a „végzet játékának” borzongató-titkos metafizikai távlataira is utalva egyszersmind. Ezt éppen a hetvenes évek elején fogalmazta-nyilatkozta így Illyés Gyula, de az ilyenféle folyton-folyvást feltoluló gondolatsorok mint-ha egész életművének eszmei gerincét képezve ismétlődnének, s formálódódnának katartikus írásművek lényegévé, végighúzódnak műnemek, műfajok sokaságán – a lírától a szociográfiáig, a regénytől a drámáig, az esszétől-tanulmánytól a naplójegyzetig. S azokon belül is mennyi változatban! Mert bármily tragikus is a látvány és a gondolat ténszerűsége, a hozzá illő hang nemcsak katasztrófizmussal, elégikus és fájdalmas borúval lehet átítatva, hanem lelkesítő aktivizmussal, megszenvedett bölcsességgel, sőt derűvel vagy akár összetett érzéseket kifejező iróniával is: vagyis a bele nem nyugvás lázító-serkentő energiáival. A diagnózis, a megszólalás komorsága vagy súlyosságúsága: tatárjárás- és törökkori, kuruc és romantikus siralmas énekek, nemzethalálképzetek hangulatát sűríti, keserű adys látomások (például: „S ha néhányan nem kiáltoznánk, / Azt se tudná, hogy őt pofozzák” /*A hőkölés népe!*) reminiscenciáit görgeti, a (Németh László-i fogalom szerinti) „sorsnyomás” légkörét evokálja; másfelől viszont határozott, céltudatos küzdelemre hív, ellenállásra és önvédelemre szólít fel, reménységre biztat, és feladatra kötelez: hogy „saját sorsunk a saját kezünkben legyen”. Elítéli a helyzetisztázást politikai erőszakkal is

meggátló, ledorongoló vádaskodást („soha nem íratott le gyakrabban, könnyedebben megrovó értelemben az, hogy búsmagyar, mint napjainkban”, „csak épp nem a baj megszűntetése, hanem növelése” érdekében – hangzik a hatvanas évekből), miközben a csupán a „lelki tunyaságot” fokozó busongást (a „hasztalan könnyecsorgatást”) szintén elhárítja. „Legyőzött országgént” „egy sors, egy nép, egy nemzet vagyunk, történelmünk tán sohasem látott mélypontján. Egyszerre kaptuk a leg súlyosabb dőfést, aminek a kiheverése magában elég volna, és a legnagyobb lehetőséget a jövő teremtésére, amely máskor nemzedékeknek is sok lett volna. Iszonyú vérvesztéssel, borzalmas bajokból kell kigyógyulnunk, s közben eszeveszetten kell dolgoznunk. S a nemzeti lét motorja, a szellemi élet közben áll (...) Az ájult ember legelőször az eszméletét nyeri vissza. Nekünk a tagjaink mozognak, mielőtt eszméink mozognának. Ki mozdítja meg, ki téríti magukhoz ezeket?” – figyelmeztet Illyés (ezekkel a szavakkal ’70-71-ben), ugyanakkor a szembenéző bátorság magatartásmintáit kínálva: nemzetünket „a halál fenyegeti, gyötrelmes haldoklással kívüle. Egy okkal több, hogy ne csüggesztő, hanem fölényes, már-már kihívó tekintet villanjon a szemből, mely állapotát vizsgálja”. Az elszántság megint felrázó Ady-igéket idéz („bármilyen áron meg kell védeni” egy „fenyegetet fajtát”, mert „a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” / *Vallomás a patriotizmusról*), s ugyancsak Adyra is rímelnék a Németh Lászlóra emlékező vers, az *Üdvösség vagy halál* radikális tézis-sorai: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja”. De hasonlóképpen állapítja meg, szinte szenvtelenén fojtott szenvedéllyel, vagy legalábbis az igazmondás kegyetlen-intő hűvösségével a rettenetes ötvenes évek végén is: „A magyar pusztuló nép. Olyan mégpedig, amelybe a pusztulás elemeit a fölháborodás nyomta. Irigyei fölháborodása, hogy mit díszleg itt ez a jöttment, s a saját fölháborodása, hogy mit keresek én itt ennyi rosszakarat közt. Olyan pusztuló hát, amelyet nemcsak érdemes, hanem mintegy interkontinentális kötelesség megmenteni. De mivel senki más nem fogja megmenteni – azért, mert nem ismeri –, őt magát kell abból interkontinentális érdekből a megmentésre fölbiztatni. Ennek az első lépése, hogy a pusztulását elébe tárjuk: megismertessük őt először is a sorsával (...) a magyarság pusztulását legelszántabban a legelszántabb védelmezői ábrázolják”; „Nem kaptunk igazat, s hirdetniünk kell az igazságot. Demokráciát kell hirdetniünk, s minket kihagytak a népek demokráciájából. Egyenlőséget hirdetünk, s a magyart nem ismerik el egyenlőnek. Minden népet meg kell becsülni, hirdetjük, s a magyart – épp csak a magyart – nem becsülte senki”. Mindemellett erős és ösztökélő dinamizmussal, hangsúlyokkal jelenti ki: „Vannak úgynevezett pesszimista verseim. Aki személyesen ismer, tudja, hogy mondhatni, a zsigereimben optimista vagyok. Épp ez okozza tán a túl érzékeny reagálást az élet sötét jelenségeire”; „Rég túl vagyok azon, hogy a magyar nép jövőjét reménytelennek lássam. Sürgető gondjaim közé

tartozik mindazáltal, hogy hangot adjak végre azoknak a kétségbeesett jajoknak, amelyeket a magyarság iszonyatos romlása érzetén évtizedek óta hordozok magamban”.

Az ilyesfajta kettősségek, paradoxonok, látszólagos ellentmondások végigkísérik Illyés Gyula pályáját, s átszövik filozofikus világképének, racionális-bölcseleti jellegű létszemléletének egészét. Az avantgarde szabadvers depoetizáló törekvései, a modernista világlíra perspektívatágító inspirációi felől érkezve hajol közel a szűkebb szülőháza tárgyi és emberi miliójéhez, kapcsolódik a népiség, a „petőfiesség” esztétikai hagyományaihoz is: a „magyar nép otthonos ritmusaihoz”, az „egyszerű, ősi és meleg emberséghez”, a „természet primitív és igazi életéhez” – ahogyan Babits Mihály jellemzi az új, a „második” nemzedéket felvonultató 1932-es versantológia szerzőinek látásmódját, így az Illyését is. „Párizst járt s a pusztán felnőtt fiú, beszéli a műveltség világnyelvét, és beszéli a népdal feledésbe ment konvencionyelvét. Költészetében úgy olvasztja össze a kettőt, hogy mondanivalója mind a kétfelé érvényes; a nép felé: egy feltörő osztály művelt szava; a műveltek felé: művelt szó a népből. Az új népiesség az ő mozgalmas, szívós szelleme révén magasabb levegőhöz, nagyobb láthatárhoz, jogosabb népszerűséghez jut” – ahogy pedig Németh László írja róla *Magyarság és Európa* című 1935-ös összefoglaló nagy tanulmányában. De különlegesen mély és összetett is ez az egyszerűnek tetsző újfajta realista tárgyiasság, ez a költői objektivizmus: mert leíró konkrétság és személyes érintettség különös szintéziséhez vezet: személytelenség és lelki bensőségesség, művészet és hétköznapi élet varázsos összefüggéseivel, vers és élet, szent és profán határainak összemosódásához („Szekezem zajától / Rebbent föl a hajnal, / A növekvő nappal / Nőtt a táj és a szívem! / Szülőföldem!). Olykor szinte bizarr asszociációkig ugrik ez a „köznapi mennyországra” vágyó tekintet: „Tehén, Egyetlen, Egy, Hatalmas ! / Innen is úgy látlak: az ég / a te négy hű lábodon nyugszik” (*Hősökről beszélek*); „Üdvözlégy, falu, üdvözlégy, atyám, üdvözlégy, ájtatos ökör” (*Tékozló*). A *tárgyilagosság lírája* (1933) című tanulmányában definiálja is a költő mindezeket a tendenciákat, szándékokat: „Ne magatokat, a környező világot vizsgáljátok, ez az igazi nagylelkűség, elég, ha a *hang a tiétek*”; „A költészet tiszta cselekvés tehát”. És valóban: Illyésnél a „nehéz földtől”, a „sarjürendektől” a tájhaza minden dimenziójáig, a társadalmi nyomorúságba szorított szegénység minden örökértékű emberi erőfeszítéséig, a „három öreg”, a „szegények rejtő, halk szeretete” láttán-érezten igazolódó szociális igazságtevés indulatáig, akaratáig: mintegy szakralizálódik az evilági, profán emberség teljessé táguló egész értékszférája. Így magasztosul fel az emberi munka, a teremtő tevékenység, a rendtevő, a magát és a világot szakadatlanul tökéletesíteni igyekvő – „szálló egek alatt” „rendet a romokban”, „könny közt reményt” építő – vállalás és kötelességtudat, cselekvéshozs; például a „mózesi két kőtáblává”, „szentegyház kettős tornyává” lényegülő mitizálódó kérges apai *Két*

kéz. A nemes értelem és munkálkodás egybeszövődő szimbólumaként, amely egység mintha valami archaikus, eredendő vitalizmussal telített, szekularizált, modern értelemvallás alapját is adná.

„Magyarország népe, / történelem mostohája, / kerekedj föl a pusztából / egy nagy új honfoglalásra” – hangzik, s a buzdító-forradalmi intonáció kezdettől összefonódik a rémlátások baljóslatúságával, merthogy éppen a fenyegető sorvadásveszély ellen kellene felindulni; a társadalmi és a nemzeti méltánytalanságok egész rendszerének a tarthatatlansága és tűrhetetlensége követeli a lét- és identitásvesztés megakadályozását; hiszen „Tűnnek a magyar falvak, bontja mind / fogas nyomor, halálos száradás (...) Mennyi van hátra? Száz év? Vagy ötvennel / több mégis ennél? (...) Itt élt, igen s évezredig se tudta / e földet itt megszerezni – magának. / Zselléreként tengett rajta, túrve-húzva / nehéz igáját, míg halálra fáradt (...) Ing már, egy intés: és nyugat felé / új nép karjába fordul a Dunántúl. // Nem harag: – bánat füstöl csak szívemben” (*Ének Pannóniáról*); „Elfogy az ország (...) Veletek mennek a dülők, / a falvak, templomok. // Nem lesz magyar a föld, amely / magyartól megürül” (*Nyugat felé*); s ugyanez szózatossá, kesergő dallam-lüktetésben: „Ezer éve vár így itten, / ezer éve idegenben, / tépázva a szélben, éjben, / ezer éve útrakészen / ez a falu, ez az ország, / ez az egész Magyarország”; „Haj, szegény nép, haj magyar nép, / napod hátra mennyi van még, / talán halott is vagy már rég, / nem vagy több, mint hiú emlék, / már hantot rád én is vetnék, / ha nem a te fiad volnék” (*Magyarok*). A megmaradás kétségességével szembeszegülő és megharcoló történelmi példázattá emelkedik a Dózsa-felkeléstől az „ozorai példáig”, a népi heroizmus valahány megnyilvánulásától Zrínyi, Széchenyi, Kossuth, Petőfi, Ady, Móricz, Bartók, Kodály és mind a többiek erkölcsi, történelmi, nemzeti, művészi cselekedetéig (a „tűzes trónon” is az „ígét” zengető, „Krisztusként” a „végtelent ölelve küzdő”, az „elsülyedt haza” feltámadásáért „félrevert” haranggal kongató, „az ígért üdvért, itt e földön, / káromlással imádkozó”, „sebezve gyógyulást hozó” hősiesség ezernyi változatáig) minden tett: amely megszenteli a viaskodásban, a gyötrelmes gondolati-morálfilozófiai dilemmák közül is felmagasodó, létjobbító humanitást. Hatalmas horizontokat átfogva, az etnikai feloldódás veszélyét is vállaló, szabadságkereső Árpád-honfoglalástól az európai és magyar progressziót együttesen jelentő genfi reformáció mozgalmáig – hiszen „maga az Isten se tudhatta másképp” –, s az esélyt tudatosító hittételekig, hitvallásokig: „Igy maradok meg hírvivőnek / őrzeni kincses temetőket. / Homlokodon lőhetnek, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” (*Haza, a magasban*); „De lobogsz még, / szél-kaszabolta magyar nyelv (...) hűség / nyelve; a föl nem adott hit / tolvaj-nyelve” (*Koszorú*); „van, van lelke még / a ’nép’-nek, él a ’nép’ / s hangot ad!” (*Bartók*); „Megívni, igen, a halállal, / a fürtelemmel. / Kimenteni, bemocskolódva, / egy tisztaságot” (*Teremteni*). Mert éppen az alternatíva, a bizonytalan kimenetelű, drámai történésfolyamat szilárdíthatja az elszánást, s minősítheti magasrendű,

transzcendens értékjegyekkel azt. S ezzel a meg nem alkuvó tisztánlátással, pontosabban: probléma-, sorsprobléma-látással lehetett litániás-lamentáló „egy mondatban” (*Egy mondat a zsarnokságról*) leleplezni azt, ami a két világháború közötti viszonyok (a „Szomorú béres”-től „A kacsalábonforgó vár”-ig, a „Puszták népe”-től a „Magyarok”-ig, a „Nem menekülhetsz”-től a „Nem volt elég”-ig megannyi remekműben feltárt-megörökített) elviselhetetlensége, majd a háború (például az *Egy év* ábrázolta) borzalma után következett: a magyarságot újabb, immár totális és sok évtizedes kiszolgáltatottságba, megalázottságba, zsarnokságba taszító pokoli hatalmi, ember- és nemzetellenes rendszert, a kommunista diktatúrát. „Csak az igazat” mondva kivetíteni (a morális értékskála szélein) egyén, történelmi személyiség, szabadság, forradalmiság, közösségi gondolkodás, illetve uralmi önzés, egoista érdek, behódolás, szervilis megalázkodás feszültségeit (a „Fáklyaláng”-tól a „Kegyenc”-ig, a „Testvérek”-től a „Dániel az övéi közt”-ig). Vagy az atomháborús veszedelem oratóriumos vizionálásával, a globális megsemmisülés – benne a kulturális-civilizációs leépülés, „elállatiasodás” – apokaliptikus látomássorával mégis az árnyalatokban teljes emberlétezés univerzális, mindenségteremtő lehetőségeit szögezni szembe: a gyökeres mélységekből felfelé és előre törő, szüntelenül „emberiesítő” „édenreteremtést”, az öntökéletesítő, életigazító, „isteni” jelentőségű – „kézzel, ésszel” egyszerre végzett – örök munkálkodást (*Az éden elvesztése*). A szellem nevében tiltakozni a mindennemű erőszak ellen, s vitathatatlan és fokozott hitelességgel szólni az egyetemes emberiség és emberség érdekében.

Mert a magyarság sorskérdései: nem egyszerűen nemzeti, hanem általános etikai, humánontológiai, kultúranropológiai létkérdések. Amikor Illyés a harmincas években azzal néz farkasszemet, és azon töpreng, hogy „miért pusztul a magyarság, és miért gyarapodik a németiség ugyanazon a területen, látszólag egyforma gazdasági és szellemi körülmények között”, azonnal hozzáfűzi: „nem a németek gyarapodása, hanem a magyarok pusztulása nyugtalanít”; „nem vagyok sovíniszta (...) ember vagyok, és minden ember, minden nép szenvedése egyformán fáj. Ha családomé, nyelvtestvéreimé, a népé, amelyből kiszakadtam, melyben élnem kell, egy fokkal jobban fáj: a fájdalom még ebben az esetben sem fog elvakítani. Megvetem, és semmi jót sem várok olyan törekvéstől, mely egyik nép boldogulását a másik rovására akarja kiharcolni” (*Magyarok*). És a „területhabzsoló térképszabdalással”, „már-már eszelős ceruzahúzásokkal” (*Beatrice apródjai*) Trianonban szétdarabolt magyarság ügyében, a kisebbségi magyar nemzetközösségek tönkretétele – „elemi emberi jogok sérelmét” okozó, beolvasztó-népelnyomó, már-már népirtó, „apartheid” (*Válasz Herdernek és Adynak, 1977*) politika – kapcsán ugyanígy vallja mindig: „Nem nemzeti elfogultság (...) arról szólni, hogy a magyar anyanyelvűek például az országukon kívül milyen helyzetben vannak; hogy miként szóródik szét milliós szám a világban a magyarság; hogy milyen egyéni tragédiák folynak

le milliószám ezért, mert emberek csak magyarul tudnak beszélni. Az sem nacionalizmus, ha magyarok csak magyar közösségben érzik jól magukat. Ezek örök emberi jogok, örök nemzetfölötti jogok. Ha (...) ezekről kell hangot adnom, (...) egyáltalában nem a saját magyar anyanyelvű közösségem iránti pártosságból csinálom. Hanem nagyon is európai nagy elvekhez és eszmékhez való ragaszkodásból. Ha tehát felemeltem a szavamat, Európa nevében beszéltem, nem nacionalizmust, hanem éppen nemzetfölöttiséget képviseltem vagy kívántam a magam szerény eszközeivel képviselni” (*Magyarság – Emberiség*, 1967); „ha én ma olyan helyzetű magyaroknak mondom, hogy óvakodjanak a nacionalizmustól, akik csak szenvednek a nacionalizmustól (...) akkor zavar támad” (*Lehet még nemzedék?* /főlszólalás a fiatal írók 1979-es lakiteleki, Lezsák Sándor és a József Attila Kör szervezte tanácskozásán/). Abszolút érvényű meghatározása: „A nacionalista jogot sért (más népekét, önző előnyért); a patrióta jogot véd (voltaképp nem is a maga népéért, hanem az Emberét, az Emberiségét)” (*Szakvizsgán – nacionalizmusból*, 1970). És számtalan ilyen távlatos tézise, metaforája állja az időt – az összmagyar irodalomról mint „ötágú sípról”, a „hajszályökerekről” – arról, hogy „nemzetemhez – bármely végzet adta közösséghez – azzal óhajtok tartozni, hogy vállalom. Valósággal vállalni kényszerülök. Mégpedig minél sanyarúbb helyzetben van (...) annál inkább” –, a „gordiuszi csomóról”, amelynek megoldója nem az „önhitt kard, hanem a találékony agy és ujj”, s a többiről. Vagy az olyan roppant horderejű kultúrtörténeti kérdésselvetése, hogy a tarthatatlan szegénység kötelező civilizatorikus felszámolásával miképpen lehet viszont fenntartani az abban az állapotban is megőrződött örök emberi-lelki, kulturális értékek kontinuitását? Mert „mikor volt műveltebb a puszták népe, akkor-e, midőn még hírét sem hallotta a betűnek, vagy most, amikor már hallotta? Hirtelenében nem merném eldönteni. Most nem művelt.” Emészto, de vállálásban és vallomásban kiélesített, mondhatni: „sziszifoszi”, morális-egzisztencialista, egyszersmind heroikus pesszimizmust sugalló paradoxonok ezek, a drámai sorsválasztás végső kényszerszituációi, mint a *Tiszták* főhősei, aki a biztos genocídium torkában jelenti ki: „soha érdemesebb nem volt küzdeni”; „épp a halál világít rá, mennyi értéket kell megmentenem!” Kideríthetetlen, hogy az „elrendelés” a véget vagy a túlélést determinálja-e: csak az elkerülhetetlen sorshordozás bizonyos. Mert „Sziszüphosz örökségének vállalása egyetlen lehetséges magatartásra kötelez: kidőlt sebes vállak helyén odavetni a vállat a megoldatlanságok sziklaköveinek”; és Illyés kimondta „a milliók létében felgyülemlett szorongást, bút és bizakodást, ezeréves tanulságot és kiútkereső szenvedélyt, a szociális és nemzeti igazság szavait, a létező dolgok kíméletlen üzenetét s a Hiányok segélykiáltásait” (Sütő András); „lelkiismeret-ébresztő sikolyait” (Tamás Menyhért). Kimondta a személyes és közösségi emelkedés szükségképpeniségét és mikéntjét („Százszor lecsapva / te, népem, / te, mint a lapda, / keményen / szökj a magasba! /.../ Az dob-

jon / föl, mi lelökne! /.../ A próba: túrni! / S a mélyből / föl –, kikerülni! /.../ Zárt foggal, jobban / mint régen, / megmakacsodtan / reményben, / mondd: így is jól van /.../ törj magadra / hagyatva, / világ legalja / magyarja / még magasabbra!” / *Lapda*/), nemzet és igazság, léttisztetség, becsület és erkölcsi önérték, sors és jóvátétel, ethosz és ethnosz összekapcsolásának lehetőségét, követelményét – akármilyen körülmények között is („Vesd szemed fel a mennyboltra, / nem mintha kegyelem honolna / vagy irgalom ott, / de mégis így mondd, hogy ostorozzatok. // Ne nézz azokra, akik vernek, / mert jöhet nap, mikor kegyelmet / a rosszak, a jók / között majd egyaránt neked kell osztanod. // Eljő s te örvendj: míg más kérked, / te már a vezeklést is végzed, / mert van perc, mikor / épp ahhoz áll a Jog, kit túlontúl tipor. // Mert van ütés, melytől a vesztes / nyerő: a bűnös áldozat lesz, / amely már felold, / oldja a nyelvet is, mely bűn-béklyózta volt. // Akkor se tudd: sárt kik dobtak rád, / légy magad, magyar, az igazság; / drót, sár, vér felett / hogy én is folttalan lépdelhessek veled” / *Folttalan*/). És kimondta, hogy a „magyar az, akinek jellemzésére azt mondhatjuk el, amit a tökéletes emberről gondolunk”; „Jó magyar az, aki emberi, jó tagja a magyar közösségnek” (*Ki a magyar*). Mint ahogy Adytól („Ember az embertelenségben, / Magyar az űzött magyarságban”) Babitsig („az Igazság maga sem kívánhat itt egyebet, mint fölemelését ennek a boldogtalan népnek, melynek oly fájdalmasan *igaza van*”), Kosztolányitól („Hát igenis lenni, lenni: első-sorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni”) József Attiláig („adj emberséget az embernek. / Adj magyarságot a magyar-nak”), Kós Károlytól („A mi igazságunk: a mi erőnk”) Reményik Sándorig („Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*”), Makkai Sándortól („A mi európai feladatunk: embernek lenni – magyarul”) Tamási Áronig (aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas”), Wass Albertig („mennél jobban sikerül embernek lennem, annál igazabb, tisztább és termékenyebb lesz magyarságom is /.../ egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon”), Németh Lászlótól („a magyar a rend ellenére, amelybe beleszorították, emelkedő nemzet”), Veres Pétertől („a magyarság az én szememben, de a múlt magyarjai szemében is: a nemes gondolkodás és a nemes magatartás”) Utassy Józsefig („EMBERNEK MAGYART, / MAGYARNAK EMBERIT!”) – Illyéssel együtt mindmegannyi klasszikusunk az emberséget és a magyarságot szétfépethetetlenül összeforrasztó morális nemzeteszme örökérvényű időszerűségének a példaadó tanúságtevője, halhatatlan szószólója volt. S a veszélytudaté is; hiszen – ahogyan *Elfogy a magyarság?* című cikkében Babits tisztán kifejtette – „egy lélek hal itt meg – s az véletlenül a mi lelkünk”; „az író a lélek embere, s egy nyelv, egy nemzetiség halála egy lélek halálát jelenti. Nem épp nacionális érzésről van itt szó, s szinte azt mondhatnám, amit Illyés: bármely nemzet kivételezése ilyen tragikus görccsel markolná szívemet. S azt, amit Széchenyi: mindig

méltó feladat egy nemzetet megmenteni az emberiségnek. Egy színt a csokornak, egy hangot a koncertnek.” – És éppen részint külföldieknek szánt angol nyelvű tanulmányában legutóbb Dávidházi Péter is rámutatott, hogy Illyés mint par excellence nemzeti költő milyen hatásosan tudta integrálni az egyetemes és egyben felrázó biblikus-prófétikus hagyományokat („Illyés’s oeuvre is a fine example of how efficiently the emblematic figure of the national poet could integrate prophetic traditions”).

Illyés Gyula, „a példa pátriárkája” (Lászlóffy Aladár), aki Csoóri Sándor szerint „korszakról korszakra megírta mindig a maga és nemzete katartikus nagy versét” és minden műfajú műveit, s akinél (Cs. Szabó Lászlót idézve) „költőfejedelmként” senki nem tett többet azért, hogy nép és nemzet „végre békésen azonosuljon” (hiszen „a nemzetet csak a nép révén lehet megmenteni – a népet pedig csak a nemzet megőrzésével” /Sötér István/): valóban egy nép *számadó*jává lett, ahogyan Czine Mihály jellemzi: forgatta az „Igazság, a Kultúra és a Humanitás nyújtotta kardot, s építette egybe Ozorát és Párizst”; s jelenti nekünk „a fölérkezett európaiságot; a nemzeti léttel összeforrottság emberi és művészi példáját. Az otthontalanokért való küzdelem lázát. A hazateremtés igényét. A birtokunkba vett történelmet. A testvériség szomját. Az anyanyelvi közösség vállalását. A hűség példáját. A társadalmi haladás és művészi modernség összetartozásának igazolását (...) olvasókönyveket a nemzet számára. Bátrabb igazságokat: hazát a szívben. Hazát a magasban”. A harmincas években ő „hozta fel Fülep Lajos papházából a dunántúli pusztulás hírért, s egyke, telepítés, német veszély jelszavával ő mozgatja meg először a középosztály mozgásra előkészített részét” (Németh László), s az ő egész életművében „öltött alakot az a nemzeti költészet, amely egyszerre tudott szólni a magyarsághoz és a nagyvilághoz. Illyés költészetének nemzeti hivatást kellett betöltenie; Európa üzenetét és igényességét közvetítette a népi irodalomba, és a parasztság törekvéseinek adott hangot a Nyugat körében”; hiszen „nemcsak a magyarságnak van szüksége az emberiségre és Európára, hanem az emberiségnek és Európának is szüksége van a magyarságra”; „midőn tehát Illyés a magyarság fennmaradása mellett érvel, az emberiség érdekeit is képviseli” (Pomogáts Béla). Irodalmunk nemzedékeket összekötő (Fekete Gyula szavával:) „családfője” volt. „Egy végtelen honfoglalás fejedelmeként figyelt” – s „azt a történelmi parancsot, melyet Trianon után meg kellett értenünk, a Bethlen Gábor-i magatartásmintát a leghibátlanabban ő valósította meg” (Kiss Ferenc). Arra tanított, hogy „emberként is csak annak a nemzetnek a fiaként tudunk élni, amelybe beleszülettünk vagy amelyhez önként csatlakoztunk, vállalva a vele való sorsközösséget”; mert ember és magyar között „nincs különbség és a kettő között ellentét”: „a magyar magyarként ember” (Borbándi Gyula). – Emlékezetével mindezek szerint tehát nem őt: magunkat – jelen- és jövőbeli sorsunkat mérjük.

Bene Zoltán

Világnézet

Zé kénytelen-kelletlen elment egy interjúra. Hónapok óta húzta-halasztotta, felbonthatlan számlaleveleit rakosgatta stószba, nadrágszíján fúrta az újabb s újabb lyukakat, ám egy reggel arra ébredt: ez így nem mehet tovább. A szabadúszásban felkopik az álla. Első lépésként jöjjön az interjú, sóhajtott. Szorongással töltötte el a pusztá gondolat is. Igaz, volt ő már interjúalany korábban, ám akkor érdeklődő újságírók faggatták irodalmi alkotásokról, amelyeket ő ültetett át ékes magyar nyelvre – ezúttal viszont alkotásokról nem esik majd szó, amint az érdeklődés sem fog szerepet játszani.

Zé az emberpiacra készült. Árucikké változott. Ilyen minőségében vágott neki a városnak, s úti célja nem egyéb, mint egy bűvös-misztikus állásinterjú. A megyei lapban akadt a hirdetésre, telefonon jelentkezett, elektronikusan küldte a dokumentumait (személyi okmányok és oklevelek digitális másolatait), villanyválaszként kapta az időpontot és a követelményeket. És most elindult.

Évek, évtizedek óta könyvek lapultak a táskájában. Bárhová ment, az utazás holtidejét mindenkor, mindenhol olvasással múlatta. Ezúttal Maurice Druon könyvét, a *Zeusz emlékiratait*-t lapozgatta a zötyögő villamoson. Nem folyamatosan olvasta, csak bele-belekapott itt-ott. Ennél a passzusnál hosszasan elidőzött: „Tevékenységek nyomán inkább a tévelygések tere bővült, semmint a szabadságé; szorongó félelmek nőtt s nemigen sikerült csökkentenetek a fátum rátok nehezedő nyomását.” Zé elrélvedve forgatta a szavakat az agyában, közben el-elmosolyodott, hümmögött, bólogatott. Akárki bolondnak nézhette. Bizonytal nézték is. Akárcik.

Mialatt a sugárutat szegélyező, graffitis házfalak remegtek a hőségben, és a villamos sárga teste küszködve hasította szét a kánikula utcára ragadt, viszkózus tömbjét, Zé azon merengett, őt magát is a fátum nyomása készítette erre az útra, az emberpiac irányába. A sorsa nem egyéb, mint egyre nehezebben, egyelőre mégis keserű sikerrel viselni el a bizonytalanságot, az állandó pénzügyi zavarokat, az egysíkú táplálkozást, az olcsó sört, a tablettás fröccsöt, a zárjegy nélküli csempész cigarettát.

Idáig jutott, mikor le kellett szállnia. Zeusz történetét a táskájába sülyesztette. Izadva és szorító mellkassal nézett az események elé. Csakhamar, alig néhány lépést követően, hatalmas kapuval találta magát szemközt. A házszám egyértelmű, ide kell jönnie. Minden erejét összeszedve belökte a nehéz kaput. Nyikorgott, sírt, jajgatott a súlyos test a rozsdás sarokvasakon. Zé belépett. Kurta, sötét folyosó végén zárt udvar, körül gang, korlát, ablakok, ajtók. A falakról a vakolat, a nyílászárók kereteiről a zománc pergett. Zavaróan erős illat mögül előkúszó dohos szag terjengett.

Zé gyorsan rátalált a táblára, amelyet keresett: a cég, ahová jelentkezett egy kétszárnyú, vasalt ajtó mögött székel. Az órájára pillantott: három perccel a kijelölt időpont előtt érkezett.

Húsz percet várákozott még, mire bejutott. Két fiatal férfi, egy középkorú és egy idősebb nő, valamint egy öregember ültek a helyiséget uraló, túlméretezett asztal mögött, az asztal előtti széken kellett Zének helyet foglalnia. Az asztal mögötti, távolinak és megközelíthetetlennek, félelmetesnek és kíméletlennek tűnő alakok először arra voltak kíváncsiak, miféle munkákat végzett eddig az interjú alanya, jelen esetben Zé. Merre és mit dolgozott, milyen eredményeket ért el? A lefordított irodalmi művek hallatán bólogattak, vonogatták a szemöldöküket, azzal sietősen átléptek fölöttük. Különösen a verseken. Az agyukat bizonyára úgy konstruálták meg a méregdrága tréningeken, hogy azonnal törlődjék belőle mindenfajta fölösleges információ. Zé ezt eleinte nem vette észre, lelkesen sorolta, hogy mikor, mivel kereste a kenyerét. Az asztal mögötti szemek egyedül akkor csillantak föl, amikor (mintegy mellékesen) az auditokról beszélt. Zé ugyanis különféle nagy szervezetek audit nevű szeánszaiban is tolmácsolt már, magyarán segített a szervezetek öltönyös-nyakkendős urainak *megegyezni* a magyar beszállítókkal. Egy-egy ilyen audit után napokig hányingerrel küzdött, és messzire került a tükroket, erről a momentumról azonban ezúttal – érezve az asztal mögött ülők szembeötlő örömét az auditok terén szerzett jártassága kapcsán – mélyen hallgatott. Kétségkívül elégedettséggel tölti el őket, állapította meg magában a kétségbe esés szélére sodródó Zé, hogy a jelentkező, vagyis én ilyen irányú tapasztalatokkal is bír, azaz bírok...

És akkor az asztal mögöttiek hirtelen átváltottak spanyolra. Zé alig-alig bírta visszafojtani önkéntelen nevetését, olyan gyatrán beszéltek a nyelvet. Amazok is észlelték, hogy valami baj van, s kisértetve vissza is tértek az anyanyelvükhöz. Nyilván azért, mert érzékelték az interjúalany egyértelmű nyelvi fölényét (igaz ugyan, hogy ezt érzékelték volna az anyanyelvük esetében is – csakhogy ahhoz nem volt meg bennük sem a kellő érzékenység, sem a szükséges mértékű anyanyelvismeret).

Végezetül arra szólították föl a jelentkezőt, nyújtsa át a portfólióját.

Három nappal korábban Zé fölhívta Efet, mondaná el neki, ugyan mi szüksége lehet egy nemzetközi cégnek arra, hogy esetleges jövődöbéli spanyol nyelvű tolmács-levelezőjéről egy profi fotós fényképsorozatot készítsen? Ef szerint erre semmi szükség nem lehet, hacsak nem titkárnök keresnek a petyhüdt, ám élveteg főnök részére. Zé szerint erről szó sincsen, ennek ellenére határozottan portfóliót kérnek. Ef ekkor nyerítve fölrohögött, majd beavatta Zét az élet másik oldalába. Elárulta, körülírta és elmagyarázta, mi a csudát értenek eme szón az effajta vállalkozások. Zé csodálkozott, ámult-bámult, és irigyelte Efet, aki ily mértékben tájékozott a való világ dolgaiban.

Zé átnyújtotta a dossziét, benne a formai követelményeknek többé-kevésbé megfelelő curriculum vitae-vel (CV), diplomáinak, okleveleinek hitelesített másolataival, néhány, önmaga által jónak ítélt fordításával, végezetül két-három tanulmányával, amelyeket a szépirodalmi fordítás témakörében írt, s amelyeket jeles lapok közöltek. Az asztal túlsó felén kézről kézre jártak a papírok. Közben az egyik fiatal férfi egy elegáns, tagadhatatlanul akár szépnek is nevezhető kézmozdulattal elbocsátotta Zét.

Két nap múlva visszarendelték, telefonon. Ugyanaz az erős illat, s az alóla ugyanúgy szivárgó dohos szag fogadta, ugyanabba a szobába lépett, ugyanazokkal az arcokkal találta magát szemközt. Amint letelepedett, minden teketória nélkül azt firtatták, mit gondol a társadalomról, amelyben élnie adatott, és mi a véleménye a szolgáltatásokról. Zé nem igazán értette, mire lehetnek kíváncsiak ezek a számára továbbra is ijesztően idegen figurák, ezért inkább kitérő választ adott.

Az idősebb nő azt firtatta, mi volt Zé célja a portfólióba helyezett versfordításokkal és tanulmánymásokkal. Zé hebegett, habogott, nem értette, mibe csöppent. Az idősebb nő hangjából tudniillik számonkérő, mi több, egyenesen rosszállóan szemrehányó felhangot hallott ki, amire képtelen volt magyarázatot találni. Ugyanakkor biztos volt abban, hogy nem téved – s meggyőződését erősítették a tekintetek gyilkos sugarai is, melyek mély sebeket égettek a bőrébe.

– Nézze – szólalt meg a középkorú nő –, ez itt a szolgáltató szektor. Maga ebbe jelentkezett, ebből kíván élni! Ma már ez a gazdaság húzóágazata, mert a demokrácia és a szabadság társadalmában a szolgáltatás vált a vezető gazdasági erővé.

Zé nem vitatta a hölgy kijelentésének igazságát, ám egyáltalán nem értette, miképpen kerülnek ide ezek a csontig rágott közhelyek. Várta, hová akarnak kilyukadni a kihallgatói. Az egyik férfi ekkor nekiszegezte a kérdést, hisz-e abban a társadalomban, amelyben él? Aztán hosszasan kifejtette, hogy valójában mi is ez a társadalom. Beszélt jogokról, kereskedelemről, szabadságról (jó sokat), lehetőségekről, egyenlőségről, demokráciáról, szabad akaratról. Állította, hogy e társadalom, amelyben (fel-foghatatlan szerencséjük folytán) élnek, voltaképpen nem egyéb, mint az igazságos és szabad világ, minden világok közül a lehető legcsodálatosabb, amely a jövőben kizárólag technikai értelemben fejleszhető, tudniillik humán oldalon, társadalmi szinten csaknem tökéletes. (Zé úgy érezte, a beszélő az alszerény „csaknem” szót csupán kötelező sallang gyanánt, esetleg tudat alatti babonáság folytán illesztette a mondatba.) Vagyis az a hely, folytatta a férfi elragadtatottan, ahol az emberek saját kezükbe vehetik a sorsukat; ahol mindenki a tarsolyában hordozza a marsallbotot; az a világ, amelyben a legszebb éppen az, hogy mindannyian egyenlő eséllyel indulunk az életben, és mindahányan kiteljesíthetjük önmagunkat. Zé ennél a pontnál kínkeservesen fojtott el egy gúnyos vigyort, a férfi pedig (talán észrevette a reakciót, talán mondandója végére ért) elhallgatott.

– Ebben kell élnem – dadogta Zé a hirtelen beállt csöndben. Nézte az asztal túoldalán lebegő arcokat, s egyszerre valószerűtlennek érezte a teret, a térben önmagát és a sötét háttérre szegezett arcokat. Úgy érezte, a levegő összesűrűsödik körülötte, akár hajdan a boszorkányok körül az inkvizíció vallatókamrájában. Rekedten, mégis tisztán beszélt tovább:

– Függetlenül attól, hiszek-e benne, vagy sem, ebben a világban, ebben a társadalomban kell élnem. A kérdését egyébiránt nem tudom értelmezni, uram, mert arról,

hogy egy társadalmi berendezkedésben hiszek, vagy nem hiszek, arról soha eszembe sem jutott tűnődni, s ezután sem szándékozom ilyenén melázni. Ez nem vallás...

Mire kimondta a választ, tudta, hogy ebben a számára irreális közegben végleg elveszett. Egyidejűleg azt is tudta, hogy egy darabig még biztosan nem lesz kiszámítható keresete, munkahelyi számítógépe, fizetett szabadsága. Egyelőre elmarad a falatnyi létbiztonság. Világosan látta, hogy nincs és nem is lehet helye az asztal túlsó oldala által „szolgáltató szektor”-nak nevezett valami semelyik szegmensében sem. Mivel tudta, hogy úgylis elveszett, még beszélt egy keveset:

– Ön a szabad akaratot emlegette. Tudják, Pico della Mirandola szerint az ember a hitnél és a csodánál is előbbrevaló, és szabad akarata révén a legnagyobb és leg-hatalmasabb a világegyetemben, egy önmeghatározó, önsorsát építő individuum, s méltósága éppen ebben áll: szabadságában, a választás lehetőségében. Sokkal később Madách ezt a két világ közt választhatni lehetőségében mutatta föl. Igazuk van, a választás lehetősége hatalmas adomány. Ugyanakkor a magam részéről tragikusnak tartom, hogy a Pico della Mirandola fémjelezte reneszánsz gondolkodás vezetett végül magukhoz. Ehhez a mai modern individualizmushoz, amely az Önök által magasztalt társadalmi berendezkedés sarokköve... Ehhez a mai modern individualizmushoz, amely az embert biológiai sejthalmazzá selejtesítette; amely az információ kultuszának ideológiájával az információt a végletekig lecsupaszította, ezáltal könnyedén manipulálhatóvá alakította, manipulálását pedig tökélyre fejlesztette; amely a választást oly szűk keretek közé korlátozza, hogy gyakorlatilag megszünteti mint lehetőséget; amely utat enged és teret ad a tömegtársadalmaknak. És ezekben a tömegtársadalmakban, jóllehet ez ellen Önök az utolsó lehetetükig kézzel-lábbal tiltakoznának, ha értenék, miről beszélek, szóval ezekben a tömegtársadalmakban a szabadság legfeljebb látszólagos, korántsem valóságos... De ugyan minek is...?

Az asztalon – szétcincálva, gyűrötten – portfóliójának saját maga által legértékesebbnek ítélt darabjai, a szeretett versek fordításai és a tanulmányai heverték, az asztal mögül, gyűlölködő arcokból utálkozó tekintetek meredtek rá. Azok között a versek között egy sincs, amely az asztal túloldalán értelmezhető volna.

– Ön nem alkalmas arra, hogy egy modern cég munkatársa legyen – mondta ki az elvárt ítéletet az öregember. – Ön egy avított egyén! Túlhaladott, förtelmes gondolkodása pedig egyenesen romboló, sértő és kirekesztő!

– Igaz – bólintott Zé. – Ebben helyel-közzel egyetértünk...

Mielőtt távozott volna, előkotort a táskájából egy könyvet, kinyitotta, nagy levegőt vett, aztán sietve összecsukta, sebesen elpakolta, kurtán köszönt, azzal távozott. Csak a villamoson ülve nyitotta ki ismét a kötetet. Somolyogva, megkönnyebbülten olvasott – magának, magában: „Tevékenységetek nyomán inkább a tévelygések tere bővült, semmint a szabadságé; szorongó félelmek nőtt s nemigen sikerült csökkentenetek a fátum rátok nehezedő nyomását.”

Tarbay Edénél budapesti lakásában, Rákosszentmihályon

– *Kérem, meséljen szülővárosáról és lakóhelyéről, Budapestről.*

– Szülővárosom Budapest, mégsem éreztem, érzem magam a mai napig Budapestinek. Édesanyám Gyulafehérváron született, édesapám Mezőkövesden. Ahogy ők is vidékinek érezték, én is vidékinek érzem magam. Nem Budapest az igazi közegem, bár idegennek sem mondhatom. Igazi szülőhelyem Zugló volt, a Rákos-patak közelsége, majd gyerekkoromat Rákospalota és Pestújhely határán töltöttem. Ez a sáv, ez a kertvárosi rész. Ahol most élek, Rákosszentmihályon, mint korábban a Palota-Pestúj-helyi kispiac mellett a szegényebb, egyszerűbb emberek éltek, élnek.

– *Szülők, család, gyermekkor?*

– Említettem szüleim szülővárosait. Édesapám vasutas volt Gyulafehérvár mellett, Tövisen. Késői gyermek voltam. Édesapámnak az első házasságából két fia született, két bátyám. aztán megözvegyült, előbb két néném, majd én a második házasságából születtem. Mivel késői gyerek voltam, sokáig sajátos egykeséget érezhettem. Nagyon irigyeltem azokat a gyerekeket, akik óvodába jártak. Én otthon voltam, mert az óvoda költséges lett volna. Emlékszem, hogy édesanyámmal sétáltunk, így csak néztem az óvoda játszóterére. Ezt az emléket meg is írtam az egyik gyerektörténetemben. Édesapámat, amikor Trianon után Magyarországra jöttek, a vasúttól B-listázták, a kapott kegydíj mellett tovább dolgozott a Rottenbiller utcai remizben. Ez valamelyest könnyítette a család életén. Bár sokat voltam egyedül a két nővéremmel is, ez nem jelentett gyerektársaságot. Még fiatalabb nővérem és köztem is 14 év korkülönbség volt, így ha hozzáteszem a 16 évvel idősebb másik nővéremet, inkább azt mondhatnám: három anyám volt. Ha télen könnyelműen indultam volna el, három nő is figyelmeztetett a sapkára és a sálra.

– *Gyermekkorában találkozott már a könyvek és mesék világával?*

– Volt egy nagyon régi Benedek Elek meséskönyvünk. Pár évvel ezelőtt láthattam a Tág a világ társszerkesztője kezében ugyanezt a kiadást, ettől lett eleven ez az emlék. Ebből olvasott édesanyám meséket, aki munka közben mindig dúdolt vagy énekelt, ahogy most felidézem, gyulafehérvári, erdélyi leánykorát próbálhatta újraélni. Van itt a szobámban, ahol most beszélgetünk, egy könyvespolc, ez volt az otthoni könyvespolcunk. A régi Tolnai Lexikon ma is megvan még. A könyvekről pedig annyit: karácsonyra mindig könyvet kaptam, és olykor apám készítette játékokat. Első elemi után az Egri csillagokat már úgy olvastam el, hogy előtte a nővéreim felolvasták nekem.

– *Nővérei tehát a hangoskönyv elődei voltak az Ön számára...*

– Így is mondhatjuk.

– *Milyen volt az általános iskola és a gimnázium?*

– Jó iskola volt a Miskolci utcában, így oda írtak be. Az Öv utcával párhuzamos első utcában van, ma is olyan, mint régen volt. Közel ahhoz a házhoz, ahol József Attila lakott egy ideig, Szántó Judittal, az Erzsébet királyné úton. Még az iskolakor előtt nagynénémmel sétáltunk arra, ő mondta, kegyetlenül: ott megy a Bolond költő. Hátról látta, látom most is: ősz vagy tél volt, sötétszürke vagy fekete kabátját. Osztálytársaim közé tartozott viszont Gyurkovics Tibor, de ezt csak később tudtam meg. Már íróként hallottam egy rádióinterjúban: Gyurkovics megemlítette, hogy a Miskolci utcai elemi iskolába járt, és a szüleinek szikvízgyára volt. Ez a gyár, ahogy visszaemlékszem rá, inkább üzem volt. Arra is emlékszem, hogy amikor bemutatkoztunk az első napon a tanító néninek és egymásnak, az egyik gyerek felállt, és azt mondta, az ő apjának szikvízgyára van. Ebből azonosíthattam később Gyurkovicsot. Azóta is nézegetem az év végi elsős osztályfényképet, de nem tudok rájönni arra, hogy melyik lehetett Gyurkovics. Elsőben tehát biztosan osztálytársak voltunk, hogy meddig, nem tudom. Azt sem, hogy Gyurkovics Tibor mikor és hová került másik iskolába. Ráadásul egy több hónapos tüdőgyulladás, kórházi lét miatt újra kellett kezdenem a harmadik osztályt, így ő már fölöttem járhatott. Édesanyám nem volt túl szigorú, így sokat csavaroghattam az iskolatársakkal, barátokkal a Rákos-patak és a Körvasút közötti sávban. Elszakadásom ettől a környéktől az 1944-es bombázások idején volt, amikor beköltöztünk Pestre. Mivel a szemközti házat telibe találta egy bomba, édesanyám úgy döntött, hogy költözzünk a biztonságosabb helyen lakó nagynéném lakásába, aki akkor ideiglenesen befogadott minket. Ekkor már a Kemény Zsigmond Gimnáziumba jártam. Ott is volt egy elszakadásom az induló osztályomtól. Én a B osztályba jártam, akkor még minden osztály humán tagozatos volt, de negyedik után át kellett mennem a reátagozatossá lett B-ből a humán tagozatos A-ba. Ez tudatos döntés volt, a humán gimnázium nekem szimpatikusabb volt a reálnál. 1944-ben, azokban a nehezen elviselhető időkben, mert messze laktunk a gimnáziumtól, úgy döntött a család, hogy magántanuló legyek. A gimnáziumban a fordulat évében, 1949-ban azzal szembesültünk, hogy hetedikesek helyett harmadikosok lettünk. A változásban az meglepő és szokatlan volt, hogy míg alsós korunkban magáztuk a felsősöket, most az alsósok simán letegeztek minket, holott hogy készültünk a megszokott fordulatra! De ez volt a legkisebb rossz azokban az években. Nemcsak osztálytársaim szüleinek zöme, mi is ragaszkodtunk a hittanhoz, amíg az igazgató a nadrágszíjával ki nem verte, szemünk láttára, a Regnumos hitoktatónkat.

– *Mikor és miről írt először verset vagy mesét?*

– Tízéves lehettem, amikor első versemet írtam. Két sorára még mindig emlékszem: „csak a kis pad maradt ottan, vigasztalni magányomban”. A padhoz kapcsolódó érzést fogalmaztam meg. A kert végében állt egy általam utólag kastélynak nevezett épület. Épület, mely kissé kastélyhoz hasonlított. Ebben lakott a háztulajdonos. A kastély szomszéd telkétől elválasztó kerítés vadszőlővel volt befuttatva, a kerítés és a ház

között egyetlen pad állt. A háztulajdonosnak, Narancsik bácsinak a lánya megengedte, hogy én azon a padon üldögéljek időnként. Afféle sziesztahely volt, ahol egyedül gondolkodhattam, pihenhettem. Csak ez a töredék maradt meg ebből a versből, az elejét elfeledtem. Aztán sokáig nem is írtam verset.

– *Szerette a verseket diákként?*

– Igen, de nem szerettem a versmemoritereket. Azért se, mert ha meggyökerezik egy-egy sor vagy kép, egyszer csak akaratlanul is becsúszhat a saját versbe. A fordított is megtörténhet, amiben volt részem. Felfedezhettem olyan költőnél a saját nyelvi leleményem, aminek nagyon megörültem, mert „hitelesített” egy új szót. Ma viszont már bánom, hogy a verstanulást, szöveg tanulást hanyagoltam. Emiatt rosszul memorizáltam szöveget, amikor Miskolcon hárommondatos szerepben, kényszerűségből, színpadra léptem, harmadszorra már rossz végszavat adtam partneremnek, aki finoman leteremtett. Ma már nem tudom a saját verseimet se elmondani, a legegyszerűbb gyerekversembe is belesültem, belesülök, ugyanakkor helyzetekre, mondatokra, képekre élesen tudok emlékezni másfél éves koromig, mihelyt egy hasonló helyzet, mozdulat, kép előhívja. Ezért is irigylem Kányádi Sándort, aki egy láthatatlan könyvből mondja a verseit.

– *Mikor jelent meg először nyomtatásban, folyóiratban verse vagy meséje?*

– 1954 szeptemberében a *Csillagban* jelent meg a *Pásztor* című versem. Ugyanekkor a *Magyar Nemzetben* egy novellám (*Ebédszünet*). A *Nők Lapjában* pedig egy gyerekversem. A rádióban is elhangzott egy mesém, amit Gáli Jóska vitt be. Azt is mondhatnám, hogy 54 szeptembere fordulópont volt. Ekkor már javában a színművészetire jártam. Bementem a *Csillag* szerkesztőségébe. Fodor Andris vagy Ungvári Tamás azt mondta, hogy elküldték a tiszteletpéldányt a Ménesi útra, mert azt gondolták, az egyetemi kollégiumban lakom. A kollégium portáján valóban ott várt a tiszteletpéldány. Annyira örültem, hogy a Körtér szobor körüli bokamagasság kerítésébe beakadt a lábam, elestem, a nadrágom elszakadt. Ez tette még emlékezetesebbé a napot. Az első megjelent versem és a nadrágstoppolás, mert új nadrágra kevés lett volna a honorárium.

– *Beszélgessünk a Varjúdombi mesékről. Azokról a Tarbay Ede-mesékről, melyeket a legszélesebb gyermek- és felnőtt közönség ismer. Gyermekkoromban nagyon szerettem a televíziós sorozatot. Aztán elolvastam könyvben is, majd a kibővített, Egyházfórum Kiadónál megjelent újabb változatot is. Az a meglátásom, hogy a Varjúdombi mesékben minden szereplő pozitív, szemben a Kunkorival, ahol a Kandúrvarázsló negatív, legalábbis a mese elején. A Varjúdombi mesékben a szereplők segítik egymást, szolidárisak egymással, például az Esernyős tündérnek Varjúdomb lakói összedobják mindazt, ami-re szüksége van, a kalóz magányát feloldják. Csodálatos testvéri szolidaritásról szólnak ezek a kis epizódok. Összetartozás-tudatot érzékelek Varjúdomb lakói között.*

– Jól érzi. Ez mozgatót engem, amikor írtam. Manapság Vásárosbécen érzem ezt, talán ezért is tudtam folytatni a Varjúdombi meséket. Egyébként Vásárosbéc Somogy, Baranya és Zala találkozási pontján van. Zsákfalu. Földút vezet a szomszéd faluba,

mely szintén zárt világ. Vásárosbéc határán túl van egy grafikus barátomnak műterme és lakóháza, a domb tetején pedig egy présház. Időnként nála időzök a műteremben. Van közös könyvünk és lesz is, mert a Kunkori és a kandúrvarázslót újraillusztrálta. Ez a Vásárosbéc olyan, mint Varjúdomb. Varjúdomb az a része a világnak, amelyben még a boszorkány is lehet jószágos. A megírás korában még ellenségekkel voltunk körülvéve, aki nem velünk, az ellenünk. Olyan társadalom, amely nem tudott meglegni ellenség nélkül, tehát mindig teremtett magának ellenséget. Ezzel fordultam szembe. Olyan mesét akartam írni, amiben nincs ellenség, de kreált ellenségkép sincs. Varjúdombon a hétfejű sárkány hét feje kórus. Tehát nem a népmesék sárkánya született újjá a hatvanas években, amikor az első négy mese *Négy évszak négy mese* címen jelent meg egy antológiában.

– *Varjúdombon még a kísértet is szerethető...*

– A kísértettörténeteket mindig szerettem, Dickensét, Oscar Wildét vagy René Claire filmjét, az *Eladó kísértet*et. Mivel ezek akkoriban száműzöttek voltak, így próbáltam „pótolni” őket. Céлом tehát az volt, hogy velem is legyen egy hely a világunkban, hol mindenki megtalálhatja a saját hivatását, és nem tekintenek úgy rá, mint osztály-ellenségre.

– *A Varjúdombi mesék összekötő szövege, keretmeséje egy titokzatos csősz keresztapáról szól, aki mindig olyan mesét mondott, ami éppen akkor az eszébe jutott. Ki volt ő? Legenda vagy valóság? Hogyan született az ő alakja?*

– 55-ben voltam Gyulafehérváron édesanyámmal. Az ő gyerekkori háza még állt. A szomszéd házban lakott édesanyám egyik húga. Az ő férje volt az, akivel én nagyon összebarátkoztam. Pista bácsi nem sokkal a háború előtt jött haza Amerikából. Amerikában olyan kórházban dolgozott, ahol kizárólag gyógynövényekkel gyógyítottak. Hazajövelete után, Gyulafehérváron is ezzel foglalkozott, még idős korában is, amikor megismertem, gyűjtötte a gyógynövényeket, én pedig velem mentem. Pista bácsi tehát afféle kuruzsló volt, akihez betegek jártak, akihez az orvosok is küldték a betegeket. A beteget nem érinthette, csak beszélgethetett vele, pénzt nem fogadhatott el, viszont vittek neki tojást, csirkét, ezt-azt. Erdőkerülő is volt, Gyulafehérvár környékét járta a kutyájával. Én meg mentem vele. Róla vettem a varjúdombi keresztapa mintáját.

– *A dombnak miért Varjúdomb a neve?*

– Mert képzeletem szerint Varjúdomb lakói egy régi akasztófadomb közelében éltek. Az akasztófa környékén mindig a varjak keringtek. De ezt az eredeti szövegbe nem írhattam meg. Kirostálták, mondván, hogy gyerekeknek szánt mesében ne szerepeljen akasztófa. Pedig rengeteg mesében van akasztófa.

– *Igen, például az én kedvenc Andersen-mesémnek, a Tűzszerszám című meséjének végén is. A kötet illusztrátorával, Heinzelmänn Emmával hogyan találtak egymásra? Mi a véleménye a kötet és a rajzfilm rajzairól? Kicsit különlegesek, időnként kissé groteszkek is.*

– A Móra Kiadó ajánlotta őt. Úgy éreztem, Emma rajzai megfelelnek annak a világnak, amit én megalkottam és elképzeltem a mesékhez. Kicsit Brueghelre emlékeztető grafikai világ az övé. Vaskosságában is. A forgatókönyvhöz is odaírtam, hogy a rajzfilm képi világa Brueghelére emlékeztető. Bálint Ágnes, aki az első rajzfilmsorozatom szerkesztő-dramaturgja volt, megütközött ezen, mondván, mit keres ebben a magyar mesevilágban Brueghel, de aztán ő is megbarátkozott vele. Bálint Ágnes korábban kedves és kiváló kollégám volt a televízióban, mint majdnem mindenki a Gyermekosztályon, köztük Rockenbauer Pali, akinek bakonyi útját magam is követtem, valamit még mintha írtam volna is a forgatókönyvben.

– *Hogyan formálódtak a Varjúdombi mesék epizódokból álló, de egységes mesekönyvvé?*

– Először egy mesét írtam. Aztán még egyet, majd lett belőlük négy, mint korábban mondtam. Gondoltam, ha már négy van, folytathatnám, hogy könyvvé kerekedjen. Az első négyben a pék meséje a legelső volt, ez lett a téli mese, az *Esernyős tündér* a tavasz, az őszi a *Magányos kalóz*, de hirtelen nem ugrik be a nyári mese. Van itt egy ládám, amelyben a gyerekkönyvek vannak, ez az antológia is ott lapul valahol az alján. Ezek már az egyik unokám könyvei. Az eredeti Móra kiadós kötet után az újabb, az Egyházfórum Kiadónál megjelent kötet két új mesével gyarapodott. Azóta megszületett az *Új mesék Varjúdombról*. Először megpróbáltam az újabban írott meséket elhelyezni a régiak között, de rájöttem, hogy ezzel nagyon felborítanám a régi szerkezetét. Végül különválasztottam az új meséket. Jelenleg 33 meséből áll a teljes sorozat. Az újabb mesékben a keresztapa már nem él. De mégis valahogy ő sugallja a helyzeteknek megfelelő meséket, válaszokat. A két könyv vége, a legutolsó mese egy nagy freskó, melyben az összes szereplő jelen van egy legény és egy egyszarvú varjúdombi bevonulásában. Amikor az első *Varjúdombi mesét* megírtam, megszámloltam, hány sorból áll, és egész véletlenül éppen száz soros lett. Ezért határoztam el, hogy a többi mesének is száz sorosnak kell lennie. Egy-két mesében ugyan plusz-mínusz egy-két sorral eltérek ettől, mert írás közben lehetetlen számolni.

– *Hogyan alakul az utóbbi években az ön költészetében a gyerekversek-felnőtt versek aránya?*

– Tíz éve megjelent az összegyűjtött gyerekverseim kötete, az *Árnyék és kóc*. Már előtte úgy gondoltam, többé nem írok gyerekverset. Már csak felnőttversekre koncentrálok. Ezek jelentek meg folyóiratokban, kötetekben. Az utóbbi húsz évben sokkal több felnőttkötetem jelent meg, mint az addigi összes gyermekverskötetem.

– *Hogyan ír Tarbay Ede verset? Van-e valamilyen állandó alkotásfolyamat?*

– Kezdetben imádsággal kezdtem a versírást, mostanában olyan érzésem van, hogy Isten ráterelt egy útra, amelyen mennem kell. Ma délelőtt írtam egy sort. Mert a semmiből jött, tovább fogom írni ma este, a beszélgetésünk után. Van olyan, hogy megírok egy verset, és fél év múlva javítok rajta néhány szót. A *Cipósütő mondóka*

eredetileg egy versszakos vers volt. Aztán később írtam hozzá egy második versszakot, pontosabban kettőt, kétféle változatot. Aztán a második versszak második változatából lett a harmadik versszak, némiképp bővítve, átalakítva. Volt már rá példa, hogy korábban folyóiratban vagy kötetben megjelent verset írtam át. Például a *Pásztor* című szonett zárását. Állandó alkotásfolyamat nincs.

– *A Szent István Társulatnál megjelent egy gyermekirodalmat elemző tanulmánykötete, a Gyermekirodalomra vezérlő kalauz, tehát foglalkoztatja a gyermekeknek szánt irodalom, történeti kitekintésben is. Mit lenne érdemes ön szerint olvasniuk a mai gyermekeknek?*

– Szerintem a régieket változatlanul kellene. Harry Pottert akkor is elolvassa a gyerekek, ha nem ajánljuk neki. Én a Harry Potterből az első két könyvet olvastam, a második olyan volt, mint az első, gondoltam, a harmadik is ugyanolyan. Azt vettem észre: a Harry Potter olyan, mint egy felturbózott *Fecskék és fruskák* sorozat annak meghittsége, embersége, bölcsessége nélkül, akkor már inkább ezt lehetne ajánlani a mai gyerekeknek is. Sajnos, a jó irodalmat kevésbé lehet megkedveltetni a gyerekekkel, mint a rosszat. Az *Egri csillagok*nak, a *Kincskereső kisködmön*nek, Benedek Elek meséinek mindenképpen helyük van gyerekek könyvei között, és Kormosnak, Csukás Pistának, Kiss Benedeknek, Nemes Nagy Ágnesnek. Elkeserítő, hogy Orbán Ottó gyerekversei csak antológiákban léteznek. Valamikor megjelent két gyerekversekötete, de aztán már nem foglalkozott ezzel. Különös, hogy a háború előtt, a Nyugat-nemzedék néhány tagja írt ugyan mesét, de nem írtak gyerekverseket. Ha megnézzük a korabeli gyerekújságokat, például az *Én Újságomat* vagy a *Tündérvásárt*, azt találjuk, hogy felnőtt korokra költők gyerekként szerepelnek ezekben az újságokban, tehát gyerekként írtak gyerekverseket, de felnőttként már nem vállalták fel. Kosztolányi úgynevezett gyerekversei, mint például a *Doktor bácsi*, vagy *Az iskolában hatvanan vagyunk* nem igazán gyerekversek, inkább a felnőtt visszaemlékezése a gyerekkorra. Karinthy *Tanár úr kérem* című írásáról ugyanezt gondolom. A Móránál gyerekkönyvként jelent meg. Pedig szerintem ez inkább a felnőtt nosztalgikus múltidézése. A gyerekversnek vannak elfogadott és meggondolandó jellemzői, mint a ritmus változatossága és felfokozott képi világa. Főleg Weöresnél.

– *Pedig Weöres éppen nem gyerekverseknek szánta ezeket a ritmikus, képgazdag verseket...*

– Igen, ez igaz. Aszódi Éva nagyon régen, nem sokkal a háború után állított össze egy óvodásoknak szóló kötetet, ebbe emelte be ezeket a Weöres Sándor-verseket, tehát ő fedezte fel Weöres gyermeki világképét. Így lett gyerekversköltő Weöres, aki később felkérésre írt valóban gyerekeknek szóló verseket is, köztük Brueghel *Gyermekjátékok* képeire írt pársorosait.

– *Mely meséket ajánlana a világirodalomból a mai gyerekeknek és melyeket nem?*

– Aesopus-meséket mindenképpen, Kipling állatmeséit is, Oscar Wilde meséi kö-

zül *Az önző óriás* című mesét, a következő korosztálynak inkább *A boldog herceget*. Az Andersen-mesék közül számomra különösen kedves a *Bodza anyóka*. *Rémusz bácsi meséi* is valahogy olyan időtlenek, bármikor elővehetők. Összeállítottam egy háromkötetes antológiát. Az első gyerekverseket tartalmaz, a második meséket, harmadik pedig verses meséket. Ez a három antológia itt van a számítógépemben, egyelőre kiadóra vár. Illetve van kiadója, az, amelyik az újabb Kunkorit akarja kiadni. A szerződést hat évre kötötte le, melyből még két év van hátra, hogy megjelenik-e ezalatt, vagy nem, nem tudom. A Shakespeare-meséket viszont nagyon nem ajánlanám, Flaubert meséi sem igazán gyerekeknek valók, pedig jók. Babits írt ugyan meséket, de egyik nyomasztóbb, mint a másik. Lesznai Anna kissé nyakatekert meséket írt, de azok legalább tényleg mesék. Balázs Béla *Hét királyfi* című meséjét sem ajánlanám, mert az inkább afféle világháborús tanmese. Az Ezeregyéjszakát azért nem ajánlanám, mert annak egészen más a morálja, mint ami nálunk szokványos. Paradox módon bizonyos tekintetben liberálisabb, másfelől konzervatívabb világ, mint a miénk, mint az európai. Nem mese, mégis mese John Lawson *Eljöhetnél hozzám* című amerikai ifjúsági regénye. Írtam róla a *Gyermekirodalomra vezérlő kalauz* című tanulmánykötetemben is. Remekmű. Van benne egy magányos öregúr, a várostól távol a farmján él. A fia feleségül vesz egy lányt az öreg parancsa ellenére. Ezért kell elmenniük. Egy gyerek, az öreg unokája ösztönösen keresi azt a helyet, amely a szülőföldje. A szülők története megismétlődik, így az öreg, aki az idegen gyereket befogadta, és ösztönösen megkedvelte, végül rálő arra a fiúra, akiről nem tudja, hogy az unokája. A történet végén mindenki bizonytalan, az olvasó is, mint a falu népe, mert nem tudni, meghalt-e a fiú, vagy nem.

– *Említette Andersentől a Bodza anyókat. Azt tapasztalom, hogy a mai gyerekeket kevésbé érintik meg Andersen elgondolkodtató, moralizáló, szomorú meséi.*

– Sajnos, a mai gyerekek teljes mértékben a poénra, a könnyed, felszínes humorra vannak hangolva a média és a könyvek által is. Ezzel a felszínességgel itatódnak át teljesen. Az élet elgondolkodtató, komolyabb dolgaival nem tudnak mit kezdeni.

– *Mi a véleménye a korabeli gyerekvers antológiákról? A Cini cini muzsikára vagy a Nefejejsre gondolok. Sokszor erőltettnek érzem azt a szerkesztői szándékot, hogy belepréseltek olyan Ady- vagy József Attila stb. verseket, melyeket szerzőik biztosan nem gyerekversnek szántak. Ezek célközönsége gyerek, mégsem érzem tisztán gyerekvers-antológiáknak ezeket.*

– Igen, van ebben egy ilyen tendencia, hogy azzal igyekezzenek súlyt adni a gyerekvers-antológiának, hogy a legnagyobb klasszikusokat is belepréselik, és nem mindig indokoltan.

– *Az ötvenes évek elhallgattatta az Újholdasokat és másokat is, sokakat a politika vagy száműzött, vagy különös módon a „gyermekirodalom területére száműzött”, így alakult ki egy virágzó gyermekirodalom, ezekben a legsötétebb években*

Magyarországon. Voltak költőink, akiktől kizárólag gyerekverset vagy műfordítást fogadtak el.

– Vannak azért kivételek, például Toldalagi Pál, aki sosem írt gyerekverset. Igaz, ő azért a *Vigiliába* és az *Új Emberbe* írhatott. A katolikus sajtóban jelen volt.

– *Ki volt az Ön irodalmi eszmélkedésére nagy hatással?*

– Új osztályfőnököt és magyartanárt kaptunk hetedikes-harmadikos korunkban, Dallos Györgyöt, aki orosz is próbált tanítani nekünk, nem nagy sikerrel. Dallos Gyuri bácsi első feladata házi dolgozat volt, Zrínyi, a költő. Dallos Gyuri bácsi előtt hol jeles voltam irodalomból, hol bukásra álltam. Gyuri bácsinál, az új magyartanárnál tiszta lappal indulhattam, úgy határoztam, vesztenivalóm nincs, így Zrínyivel kapcsolatban egy egyfelvonásost írok. A Zrínyi és Montecuccoli közti elveket ütköztetem, akik a valóságban sohasem találkoztak. Dallos Gyuri bácsi hozta a dolgozatokat, a szokásos nagy stócban, lerakta az asztalra, és azt mondta, jöjjön ki Tarbay Ede. Na, mondom magamnak, itt nagy leégés lesz. Jól megnézett, felszólított, hogy nyissam ki a füzetet. Akkor láttam: csillagos jelest adott rá. Ráadásul fel is kellett olvasnom. Nyomban megkérdezte, hogy nem akarok-e dramaturg lenni. Azt se tudtam, mit jelent az, hogy dramaturg. Így jelentkeztem a főiskolára.

– *Hogyan került be az irodalom vérkeringésébe?*

– Műfordításokkal. Dallos Gyuri bácsi németet is tanított nekünk, ekkor találkoztam először Goethe és Heine verseivel. Goethe és Heine verseit a két utolsó gimnáziumi évben miatta fordítottam. Amikor a hatvanas évek végén állás nélkül voltam, Nemeskürty Istvánhoz ezeket a fordításokat vittem, aki akkor a Magvetőben dolgozott. Nemeskürty adta tovább Vas Istvánnak. (Milyen jó volt, hogy ezek a kiadók egy épületben voltak!) Vas István hívott be az Európa Kiadó szerkesztőségébe, és bízott meg fordításokkal. Ezek a Goethe- és Heine-fordítások soha nem jelentek meg, ráadásul úgy veszték el, hogy az első számítógépembe gépeltem, és egy derekas vírustól megsemmisültek.

– *Mit szóltak a szülei ahhoz, hogy a színművészetire ment?*

– Édesanyám nagyon ellenezte, mert az egyik távoli rokon nagyon rosszakat mondott neki az ottani szabadosságról. Amikor behívtak felvételre, édesanyám nem adta át nekem az értesítőt. Így maradtam le a szóbeliről. A másik jelentkezőlapomra a bölcsészkart írtam, ami édesanyámnak is megfelelt. Azzal ki tudott volna egyezni, hogy tanár leszek. Különös módon könyvtár szakra vettek fel, de a következő évben újra jelentkeztem a színművészetire. A könyvtár szakot is nagyon szerettem, remek évfolyamtársaim voltak, mint Szerb Antal lánya, akivel a Parlamenti Könyvtárban voltunk szakmai gyakorlaton, és ott ismerhettem meg Kerényi Gráciát, a minket pátyolgató könyvtárost.

– *Milyen volt a színművészeti? Kik voltak ott önre hatással?*

– Szerencsémnek mondhatom, hogy egy évet késve kerültem a színművészetire,

mert olyan évfolyamtársaim lettek, mint Csurka István, Moldova György, Fakan Balázs, Létai Vera és Major Anna, aki diploma után a Szabó családot indító és végigkísérő dramaturgia volt. Jó osztály volt. Kiváló tanáraink voltak, így Mészöly Dezső a Madách, Forgách István, a Nemzeti Színház dramaturgia. Czíbor János tanította a stílusgyakorlatot, az ő javaslatára vittem a verseimet a *Művelt Nép* szerkesztőjéhez, Fekete Gyulához, akinek harminc év múlva nem kellett bemutatkoznom, amikor az írószövetség tagja lettem. Hegedüs Géza, akit már az egyetemen megismertem, ahol filozófiatörténetet tanított, poétikát tanított, és Hubay Miklós volt az, akinél csillagos jelest kaptam a Shakespeare-tragédiák szerkezetének elemzése miatt. Végül harmadik évtől Mészöly után Háy Gyula lett az osztályt vezető tanárunk, aki nagyon vaskalapos volt, olykor a folyosón is szóba állt velünk. Erre mondtuk azt: tartja a tömegekkel a kapcsolatot.

– *Hegedüs Gézával kapcsolatban milyen emlékei vannak?*

– Egyetlen kedves sztorira emlékszem igen élénken vele kapcsolatban. Kérdezi Géza bácsi, kinél van töltőtoll? Odaadom neki a tollamat, mire ő azt mondta: Ez nem töltőtoll, hanem költőtoll. Géza bácsi irodalomelméletet is tanított, és ha valamit írt az ember, azzal mindig megkereshette. Főiskolás koromban írott verseimmel mentem Géza bácsihoz. Volt a főiskolának egy *Sirály* nevű folyóirata, egy sokszorosított, stencilezett folyóirat. Ebben jelentek meg első verseim. Olyan versek voltak ezek, mint például a miskolci élményeim felidéző *Fatolvajok* című vers. Láttam az avasi pincéknek ellopott ablakait, kerítéseit, mert az embereknek nem volt tüzelőjük. Erről írtam. A hólapátolókról is írtam verset. Ez éjszakai élmény volt. Géza bácsi rögtön megértette a verset. Ezért jegyezte meg: Ez az út nem mocskos, ez tiszta. (A szocializmus felé vezető út.)

– *Tartalmilag milyen verseket írt a főiskolai évek alatt?*

– Jó verseket akartam írni, amelyekben burkoltan azért megfogalmaztam kritikai észrevételeimet a Rákosi-korszakról. Kényes egyensúlyt kerestem, nem direkt voltak ezek politizáló versek, de ki lehetett olvasni belőlük a rendszerbírálatot. Ezt az egyik *Sirály*-számban az esztétika tanszék tanára úgy fogalmazta meg: a verseimet nyugatos, harcias antikapitalizmus jellemzi.

– *Talán abszurd a kérdésem, de megkérdezem: Tarbay Ede meseíróként ismert. Meseiben is van társadalmi kiszólás?*

– Későbbi mesémben, a *Kunkoriban* is megírtam, hogy ha az igazságot nem szabad kimondani, az igazság csorba, mint az igazság csorba üvegcserepe. Ez az üzenet a korszaknak szólt. Kunkori kezében a csorba üvegcserep, az akkori féligazságokra utal. Ezt a felnőtteknek kell észrevenni, aki a gyerekek felolvassa a Kunkorit. Fodor Sándornál, a Csipike, az óriás törpében ez sokkal nyilvánvalóbb, mert nála a kisebbség és többség relációja jelenik meg. A Csipike, az óriás törpét én nem is tartom igazán gyerekkönyvnek.

– *Párhuzamként jut eszembe, amit a Gyermekirodalomra vezérlő kalauz című ta-*

nulmánykötetében Pilinszky verses meséje kapcsán írt, hogy mindent ugyanúgy kell csinálnunk, ahogyan a tükör diktál. Ez leképezi a diktatúra lényegét. Ebből talán a gyermekolvasó is megértheti a hatalommal rosszul élő uralkodói magatartás fonákságát. Nagy kérdés, hogy Pilinszky felnőtteknek vagy gyerekeknek szánta ezt az üzenetet.

– Radnóti Sándor a *Kortársban* írt arról, hogy ezek a Pilinszky-versmesék inkább felnőtteknek szólnak, én azonban a Pilinszky-meséket mesékként kezelem. A Tankönyvkiadó számára összeállítottunk egy antológiát *Tág a világ* címmel, melyben én a verseket szerkesztettem, válogattam. Bevettem Pilinszky *Őszi cirkuszát* is. A főszerkesztővel volt egy kis polémiám, ő azt mondta, hogy ez nem gyerekvers. Én erre úgy reagáltam, hogy ha ez a vers nem lehet benne, akkor kiszállok az antológia szerkesztéséből, válogatásából.

– *56-ban mi történt?*

– 56-ban megjelenésre várt egy kötetnyi versem a Magvetőnél. Pilinszky lett volna a kötet szerkesztője. Aztán jött a forradalom, és Hegedüs Géza is, Pilinszky is elkerült a Magvetőtől. 56 krónikájához tartozik még az is, hogy megjelent a Tüskés Tibor által szerkesztett *Jelenkorban* a hatvanas évek elején egy versem. *Hirtelen ősz* volt a címe. Ezt a verset 56. október 4-én este írtam. Van benne egy olyan sor, hogy „a szerb Krisztustól jobbra térek”, de az egész vers a hirtelen jött őszben a nyarat siratja. Miután ez a folyóiratban az 1960-as, 4. számban megjelent, egy ideig hiába próbáltam folyóiratokba verset küldeni, sehonnan sem válaszoltak. Mostanában került a kezembe egy, a nyugati emigrációban megjelent Cs. Szabó-kritika a *Gyöngyszemek* sorozat Angol antológiájáról. Kormos akkor figyelmeztetett, mert ő nyomban olvasta Csé kritikáját: vigyázzak, mert nem lesz jó dolgom emiatt, ugyanis Cs. Szabó azok mellett, akiket ismert, egyedül rólam írt a fordítók között név szerint. Nagy tapasztalatom lett abban, hogy a diktatúrához nemcsak diktátorok kellene, hanem megalkuvó alattvalók is. Már diplomamunkám is, az 1949 nyarán játszódó dráma lényegében erről szólt, háttérben a Rajk-perrel. Öt évvel később, 1963-ban a Szegedi Nemzeti Színházban mutatták be, és Vaszy Viktor, a színház igazgatója, aki elsősorban az operákra figyelt, nagyon kemény kritikát kapott a Párt városi és megyei főembereitől. Ezt közvetlenül nem éreztem, ezt csak sokkal később tudtam meg attól, aki akkor korrepetitor volt Szegeden. A darab 26 előadás után került le a színház műsoráról, akkor is azért, mert az egyik vendégszínésznek vissza kellett mennie a saját színházába. A darabnak majdnem azonos sikere volt, mint a korábban bemutatott *Az ügynök halálának*.

– *Beszélgésünk végére néhány nem irodalmi kérdést is felteszek. Mit tart igazi értéknek az életben?*

Az emberi kapcsolatokat. Fontos a szülőkkal, gyerekekkel való kapcsolat, a házas-társsal és a barátokkal. Általában az emberi kapcsolatok kiemelten fontosak számomra. Írtam egy vékony kötetet, *Séta az állatkertben* volt a címe. Ebben azt próbáltam megfogalmazni a gyerekeknek, hogy elmegy a mama négy kislánnyal az állatkertbe, és

ott látnak egy dagi fiút. Rögtön megjelenik az előítélet. A kisiút egyre jobban megismerve változik meg a lányok véleménye. Végül összebarátkoznak. Az előítélet problémájáról van itt szó, a gyerekek nyelvére lefordítva. A szeretetet úgy definiálnám, hogy a szeretet nem egyéb, mint feltétel nélküli kapcsolat. Fontos lenne, hogy a szeretet és a kapcsolat természetes lételeme legyen az embereknek.

– *Hogyan látja a 21. század elejét?*

– Röviden fogalmazok: Azt látom, hogy a jók gyengék és a rosszak erősek.

– *Ön templomba járó, hívő katolikus. Hogyan alakult életében a hit kérdése?*

– A hit nekem magától értetődő, természetes érzelem, meggyőződés, vállalás.

Most már egyre nehezebben jutok el templomba vasárnaponként, a betegségem miatt. Az áldozás hiányzik a leginkább. A hit tekintetében kétely sosem volt bennem, tehát fel sem merült az, hogy Isten nincs. Egyszer nagyon erősen éreztem Isten jelenlétét. Megpróbáltam öngyilkos lenni, mert a belügy keményen kezdett zaklatni. Olyan lelkiállapotba kerültem, amikor úgy éreztem, ez a megoldás. Egy vidéki szálloda fürdőszobájában két óra hosszában át vagdostam magam. Annyi erőm még volt, hogy a fürdőszobában rendet raktam magam után, a szállodai szobában rám kopogtak, és mondtam, vigyenek kórházba, ahol összevarrtak. Olyan érzésem volt, hogy én hiába akarok meghalni, ha Isten még nem akarja.

– *Írt valaha önéletrajzt?*

– Írtam egy önéletrajzi jellegű regényt, de olyasmiket is tartalmaz, amelyeket most nem tárnék a nyilvánosság elé. Ez kézirat. Kifejezetten önéletrajzi elem egyébként csak négy-öt százaléknyi, de ezek másokat is érintők. Ennek a kéziratot regénynek a sorsa valójában nem nyugtalanít, mert nem vagyok jelen úgy az olvasók tudatában, mint a költő, kivált gyerekversek költője. Ezt az egész gyermeki-irodalom-felnőttirodalom különválasztást erőszakoltnak tartom, mert valami vagy jó, vagy nem, vagy irodalom, vagy nem. Amikor a hetvenes évek végén Tatay Sándort, az írószövetségi gyermektagozat akkori elnökét megismertem, azt mondta: „Te nagyon jó gyerekíró... Nem, te nagyon jó író vagy.” Ez jól esett, de szöveget ütött a fejembe a kétféle minőség, holott csak egyféle lehet. Néha megdöbbenő élményeim is voltak: az egyik vidéki folyóiratunk főszerkesztőjével beszélgetve eljutottunk oda, hogy megemlítve a *Vigiliában* és a *Credóban* megjelent és neki is ismert tanulmányaimat, rám meredt: „Az is te vagy?” Mint aki a névazonosságon el se gondolkodik. Vagy volt tanárom és dramaturg kollégám, aki egyszer csak megtudja, hogy a versbetéteket én is megírhattam volna ahhoz a darabhoz, amelyet kamaraszínpadra átdolgoztam. Ezek ugyan sérelmek, melyek azért általában jellemzőek. Mint az, hogy az egy szerkesztőségben dolgozó két írónak elküldött dedikált könyvemre ezt a szó szerint azonos választ kapom: „Köszönöm a könyved, olvasom, az éjjelekrényemen van.” De így élünk mi Pannóniában.

Bozók Ferenc

Lángi Péter

Magyarországi levelek

8.

Keszthely, 2009. december

Édes Bátyám!

Épp, mint pestistől menekülvén szellős, tiszta mezőbe
jó fejedelmed s száműzetésben tengő népe,
úgy sietek magam is menedékbe:
kétszázhat leveledből tákolt tábort lakva
megnyugtat kéd s kedves nénéd emberi arca.

Távol tőled időben, térben,
harmadik évezrednek az első évtizedében,
furcsa világban – máj magyarság – furcsán élünk.
Bár nem ijeszt a tatár, a török, se a pestis, mégis félünk.
Folyvást zajlik, tombol a harc,
már mi se tudjuk, hogy ki kuruc, ki labanc.
Ellenséget alítunk kinn, benn,
jó szomszédokban, rokonokban, kóborló idegenben.
S mert hazaféltő egység nem születik soha köztük,
lám a világban mára nevetség tárgyai lettünk.
Testvér testvérrel, magyar áll a magyarral szemben,
s legtöbben bénán bámulván várunk csak, tehetetlen.

Dőlésben az egész föld is, jaj, meg-megroppan,
jobb keze épít, ballal dönti le nyomban,
itt-ott pislog már a remény csak,
térdig gázol a fél ország s a világ a nyomorban.

Így élünk mi, sok ígérettel bélelt drága hazában.

Míg írok, pirulok, kédnek panaszolkodván,
aki számkivetett, ki hazátlan,
ám a'való, hogy a nádmézzel rótt szép levelekben
fürdetvén megüdülsz, megkönnyülsz a lelkem.
Bennük a könnyekből is könnyen kél az öröm.
Édes Bátyám, azt, hogy voltál s írtál, megköszönöm.

Sárgult képeslapok

Eger (1960)

*Új harcosok, állunk a romos falakon,
harminc gimnazista.
Lázatok hevít, átsütve századokon,
Dobó, Bornemissza.
Süvívte őszi szél csap le ránk,
dacosan fogadjuk ostromát.*

Budapest (1963)

*Nyugodtan lélegzik, lement már a láza,
hatalom hűtötte „kijózanodásra”.
Amnesztiát kap ma – egyformán – bliccelő
és a hős. Már megint kizökkent az idő.*

Varsó (1963)

*Gyógyult már szétzúzott arca.
Néha mosoly bujkál rajta.
Redőibe, mint a homok,
dac ívódott, kemény, konok,
s ránk villantja tekintetét:
polák s wenger – jövünk mi még!*

Moszkva (1967)

*Briliáns Kreml s Blazsennij drágakő
beugratós csomagolásban:
gigantikus, utcák, terek,
hormonkezelt épületek
bugyrában találtam.*

Zagorszk (ma Szergijev Poszad, 1975)

*Vörös köd völgyében öblös harangzúgás,
hagymakupolákon a napsugár pásztáz.
Derékig lecsüng a sok pópaszakáll,
nép özönlik egyre, ikont koptat a száj.
Szemmeresztgetőknek, mit itt látnak, mind új,
bizsergetőn zsong a „goszpogyi pomiluj”.*

Vajdahunjad (Hunedoara, 2000)

*Holt gyár rozsdás csontjai éktelenítik a tájat,
szennye a várfalakon adja az új patinát.
Mebámuljuk – nem kívántak – a mostani „hőst” is,
s szétugrunk a lökött vashordója előtt.*

Balogh Petres Judith

És az Úr nekik adta Kánaánt

„Kezdetben vala az ige és az ige előtt semmi más, csak a szerelem; a szerelem előtt csak Júlia, mert hogyan lehetett volna szerelem, ha Júlia nem lett volna előbb?”

Júlia elmosolyodott. A szentségtörő stílusáért sohasem korholta ezt a pogány istent. Pedig a kezdet már fél éve vala, és nemsokára beteljesül egészen. Becsúsztotta Andre ma érkezett levelét utazótáskájába a többi mellé. Majd később előveszi ismét, ezt is, meg a többit is, hogy újra és újra elolvassa. Szinte kívülről tudja valamennyit, de jól esik kézbe venni a leveleket, jól esik a valóság, a bizonyíték. Megkapasztkodik bennük, mert időnként attól fél már, hogy az egész hatalmas élmény nem is létezik, csak úgy megálmodta magának. Lehunyta szemét, és hol a múltat idézte, hol az elkövetkező órákat színezte izgalmas várakozással. Mély boldogságával, boldogságából fakadó nyugalmával külön világot alkotott, békés szigetet, a nemzetközi repülőtér nyugtalan kavargásában. Időnkint kinézett a hatalmas üvegablakon keresztül, és a sűrűn kavargó hóesés megrémisztette. Visszamenekült lehunytt szeme mögött idézett emlékei közé.

– Van még igazi, pogány öröm az életben. Mi számít, hogy csak 27.-ére érkezel? Szumír időszámítás szerint úgyis akkor lesz karácsony, amikor te ide érsz, mindegy hányadikán – mondta Andre tegnap telefonon, Európából. Zúgott a készülék, szinte azzal is érzékeltette a keserves távolságot, ahonnan a hang elindult.

– Gyere, siess, nagyon várlak...

És Júlia sietett. Nem annyira, mint szeretett volna, csak annyira, amennyire kötelezettségei megengedték. Senkinek sem mondta meg, hogy ez az utolsó karácsonya családjá, barátai körében, mert nem akarta az elválást szomorúsággal árnyékolni ezen a szent ünnepen. Hat hónap múlva, a következő nyárra tervezték esküvőjüket. Eltakarta izalmát, türelmetlenségét és látszólagos örömmel segített édesanyjának az ünnepi ebéddel, szívesen ült le édesapjával sakkozni ebéd után a fenyőillatú nappaliban. Délután megjelentek a rokonok, és nevetve osztotta ki ajándékait, majd megölelte Nóra nénit a szokásos üveg Avon-féle illatért, és Etelka nénit a saját kezével horgolt papucsért. Lelkesen hallgatta Guszti bácsi tavalyi anekdotáit, és megértően bólogatott keresztapja világbölcsességein. Még arra is maradt türelme, hogy unkaöccseivel társasjátékot játsszon.

Aztán ez a nap is elmúlt, és a reménytelen hófúvás ellenére, amely az egész középnyugati részt maga alá igyekezett temetni, eljutott egészen New Yorkig. Ott azonban az átszállás reménye helyett az a hír várta, hogy az időjárás miatt bizonytalan időre beszüntetik a járatokat. A hó vigasztalanul kavargott, és hiába küzdöttek a hótakarító gépek, semmi eredmény nem látszott. Az utasok, ki-ki a vérmérséklete szerint, vagy belenyugodtak a bizonytalan várakozásba, vagy veszekedtek, hol a mereven mosolygó

személyzettel, hol családtagjaikkal, és persze mindkét esetben megoldatlan maradt a probléma. Júlia az órákat számolgatta. Ha ma nem indul a gép, akkor szinte örütség átrepülni Európába. Így is szűkre szabott az idő. Ha kedden elindul, szerdán érkezik meg, és vasárnap már jönnie kell vissza. Na de a józan megfontolást hiába keresnénk a szerelmesek döntéseinél.

– Siess nagyon várlak...

Még a nyáron, első találkozásuk alkalmával beszéltek meg, hogy az ünnepek egy részét együtt töltik, mert Júlia szabaddá tudja tenni a karácsony és Újév közti hetet.

– Tudod mit? Rendhagyó szerelmünket, rendhagyó helyen ünnepeljük. Nem a főváros zajos forgatagában, hanem Révfülöpön a borpincében.

Júlia boldogan egyezett bele. Amikor az elmúlt nyáron Endre levitte Pestről a borpincébe, a meglepetés tökéletes volt.

– Nézd, lehet, hogy ősembernek nézel, de nekem is vannak kulturált igényeim, és semmi esetre sem tennélek ki a nagy magyar középkor zordonságainak, ezért találj te a pincében civilizált kényelmet is – magyarázta Endre. – Hőn szeretett volt kormányunk eltulajdonította ugyan a villánkat, de kegyesen meghagyta a borpincét, amire nem volt szüksége, mivel a szőlőt kiirtotta, hogy parkolóhelyet létesítsen, meg foci pályát. A pince egyébként a régi bortermelés igényei szerint igen tágas építmény. Aztán magyaros virtusból vagy aljas bosszúból és egy jó adag megrögzött macacsságból kiépítettem úgy, hogy ma különb, mint a villa, amit különböző szociális nyaraltatások során rommá laktak. Ma már a kutyámat sem tartanám ott. A hab a tortán pedig az, hogy a borpince magasabban fekszik, mint a villa, a kilátás tehát páratlan és feledhetetlen onnan. Meglátod majd, te sem fogsz tudni soha elszakadni a mi Balatonunktól, miután a szőlős kertek fölött a pincénk ablakából nézed.

Nem így képzelték az ünnepi utat, ezt a hófúvást nem vették számításba boldog tervezeteik közben. Most hát Júliának bátorításra volt szüksége, ezért benyúlt táskájába, hogy kivegye Endre leveleit. Ekkor valaki megállt előtte. Kelletlenül nézett fel, mert nem akart senkivel beszélgetni. Endre leveleibe akart temetkezni.

Vékony, idős asszony állt előtte. Valamikor nagyon szép lehetett. Tiszta kék szeme, halvány bőre, ősz haja laza kontyba fésülve, öreg, de még mindig elegáns kabátja régimódi dámát idézett. És kalapot viselt a hölgy. Júlia szerette a letűnt világ büszke tartású dámáit, akikről soha senki sem tudta, hogy társadalmi mosolyuk mögött mi rejlik – öröm, bánat, keserűség vagy csak fáradt közöny. Ezek voltak a nagyasszonyok, akik még álmodni sem tudtak a mai asszonyok szabadságáról, de korlátozott lehetőségeikkel, meg nem értve és általában elnyomva mégis nagyszerű embereket neveltek fiaikból, lányaikból. Pedig nem jártak egyetemre, sohasem halottak a Gestalt pszichológiáról, Freudról vagy Spockról, és nem pocsékolnak időt és energiát arra, hogy „megvalósuljanak”. Nem értették meg, hogyan vagy miért keresgéli bárki is az identitását, és nem igyekeztek magukat a modern világ törekvéseivel azonosítani. Nem mondták el senkinek, hogy szexuális életük lelki megrázkódtatást, unalmat vagy be nem vallott

örömet okozott. Miederbe szorított testük, kifinomult modoruk és minden alkalomra viselt kalapjuk egy eltűnt világ utolsó emlékei voltak.

– Kedves asszonyom, meg tudná mondani hány óra van? Bocsássa meg a zavarást, de elvesztettem a szemüvegemet, és nélküle nem látok messzire.

– Tizenegy óra tíz perc, és a hó egyre hullik, mintha valami csúcseredményt akarna elérni – felelte Júlia.

– Melyik járatra vár kedvesem? – kérdezte a hölgy, amint levette kesztyűjét és letelepedett Júlia mellé.

– A Lufthansára, ha egyáltalán elindul ma innen, de úgy látszik ránk szakadt a negyvennapos hóesés – mondta Júlia, és becsukta táskáját. A hölgy nyilván társaságra vágyott, így Endre levelei maradnak, ahova indulás előtt betette azokat.

– Borzasztó az idő. Mi is ötórás késéssel indultunk Londonból... – Júlia szórakozottan nézett rá. Igaz, valódi brit kiejtése volt, de furcsának találta, hogy a lapos kis kézitáskáján kívül, ami ugyancsak üresnek látszott, nem volt nála más csomag. Az ilyen könnyed, tehermentes megjelenés nem jellemző az utasokra, különösen pedig nem a nemzetközi utasokra. Nem tartott sokáig, amíg Júlia rájött, hogy a törékeny kis dáma nem nemzetközi utas, és hogy a nyakatekert meséje az elveszett csomagról, a Kennedy reptéri szükségleszállásról mind csak kitalált mese volt. Ahogyan az idős asszony egyre jobban belehevült meséjének elmondásába, egyre gyakrabban ejtett logikai hibákat, és a történet összefüggése egyre zavarosabb lett. A komoly megjelenésű, elegáns dáma nyilván hazudozott. Júlia időnként az együttérzés vagy a nemtetszés egy szótagú hangjait hallatta, de közben gondolatai visszatértek a táskájában fekvő levelek tartalmához.

„... és szerette vala. Elmerült vele ég és föld gyönyörűségében, levegő kékjében, tenger zöldjében, csörgedező patakok csacska csevegésében. És attól lett igazán emberré ő. Mert a gyönyörben meglelte vala az Asszonyt, akiben a teremtés csodája életet fogant, és attól kezdve mondta vala, 'Boldog az én lelkem, mert boldoggá tett az Asszony, aki szellememberré alkottatott, és mert így volt, megmutatta a világ minden gyönyörét és nemességét. Amen.'”

Amint szánakozva hallgatta a kulturált hangon előadott rémregényt, azon tűnődött, mi kényszerítette ezt az idős asszonyt, hogy ebben a hófúvásban kimerészkedjék nagyvárosi lakásából a repülőtérre, és egy idegennek előadja szomorú, nemlétező kalandját. Nyomorúság? Félelem az ünnep magányától? Az ember atavisztikus vágya társ után, valaki után, akivel elűzheti az egyedüllét fájdalmát? Júlia halálosan sajnálta. Szerette volna átölelni sovány, büszke vállát, félreseperni a sok üres, ostoba kitalált mesét. Szerette volna megmondani, hogy átlátott rajta, és tudja, hogy egyetlen szava sem igaz. De nem is fontos, hogy miket talált ki. Az a fontos, és arról kellene beszélni, hogy mi késztette erre a hihetetlen ötletre. Mi az oka? Ennyire tud a magány fájni? Ennyire fájdalmas valaki egyedülléte, hogy még az ilyen kitalált történet is képes va-

lami enyhülést hozni? Elnézte vézna kis alakját és asszonyi megérzéssel tudta, idegen barátnőjének soha senki sem adott szőlőskertet, nem várták soha a behavazott Balaton partjára téli élményekre. Ilyen kiszáradt és magányos lesz az, akinek soha sem ígértek Kánaánt. Vagy megígérték, de sohasem adták oda. Mit tettünk mi egymással, mi emberek? Vagy talán olyan szegény, hogy éhes? Hirtelen ötlettel felállt.

– Asszonyom, tudja mit? A tábla szerint még mindig három óra késést mutatnak a beszállásáig, ha egyáltalán lesz beszállás. Engedje meg, hogy meghívjam ebédre. Nem szeretek egyedül enni, és az idő mindkettőnknek gyorsabban múlik, ha közben élvezhetjük egymás társaságát. Boldog vagyok, hogy meghívhatom.

Az asszony kicsit szabadkozott, de csak óvatosan. Nem akarta elmulasztani az alkalmat, amire nyilván várt.

Az ebéd kellemesen telt el. Az idegen jóízűen falatozott, és miután már nem volt szükséges, hogy rémregényét tovább szövögesse, beszélgetéseik során áttértek más témákra. Az asszony meglepően tájékozott és szórakoztató volt, és az idő gyorsan múlt.

– Hallott már az Ígéret Földjéről? – kérdezte Júlia kávéját kavargatva. Az asszony megzavarodott, mert nem értette a kérdést, ami semmiképpen sem illett beszélgetésük korábbi hangnemébe.

– Az Ígéret Földjéről mit sem tudok. Csak azt tudom, hogy jó volt ma délután magával beszélgetni. Könnyen múlt az idő, és nagyon jól éreztem magam. Ritkán jól. Amikor először idejöttem, nagyon zaklatott voltam, de az most elmúlt. Nyugodt vagyok, és tudom, hogy minden megoldódik, és mindent ki lehet bírni. Maga egy istenáldotta jó lélek. Majd Júlia kezére pillantva megjegyezte: – Gyönyörű a gyűrűje. Érdekes, különleges, olyan, mint maga. De ha megbocsát, most eltűnnék a kislányok szobájába, hogy rendbe szedjem magam, addig is Isten óvja magát.

Júlia szeretettel és megértéssel nézett az öreg hölgy után, és tudta, hogy soha többé nem látja már. Törékeny kis alakja eltűnik a nagy kavargásban, és az ebéd, a röpketárlkozás csak érdekes emlék marad. Jövünk, megyünk ebben a hangos nagyvilágban, és sokszor nem is tudjuk, hogy egymás életét megérintettük, gondolta. De a világ tengernyi bánatát, szédületes magányát, lélektől lélekig tartó tátongó szakadékát mégsem oldhatja meg egy repülőtéren átlagebéd, hiába állítottak díszes műkarácsonyfát az étterem sarkába, és fenyőágas gyertyákat az asztalokra. Ezeknek az asszonyoknak valahol a metropolisz szélein fekvő kertvárosok egyikében lenne a helye, kényelmes, meleg otthonban, ahol frissen sült kalács illata terjeng a konyhából, és ahol a tűz előtt üdögélve a régmúlt karácsonyokról mesélnének az unokáknak. Krisztus meghalt a kereszten, de hiába prédikálta a szeretetet, mégis kétezer év múlva magányos öregasszonyok folyékonyan hazudnak néhány barátságos szóért, társaságért és egy átlagebédért. Olcsón mérik a szeretetet manapság.

Aztán elgondolkodva pillantott a megdicsért gyűrűre. Valóban szép volt, de rossz emlékekkel terhelve. 1950-ben kapta az eredetit, nagyon rosszul sikerült házassága

alkalmából. Az akkori, amerikai szokásokhoz híven az eljegyzésére kapta az egyetlen, tökéletes gyémánttal ékesített gyűrűt, majd házasságkötéskor a hozzátartozó házastársi gyűrűt, amit öt kisebb gyémánt díszített.

Házassága felbontása után visszavette lánykori nevét, és a két gyűrűből egyetlen, modern, lépcsőzetesen emelkedő, zikkurat-alakot idéző koktélgyűrűt készíttetett. Aztán eljött a nyár és az első nagy találkozás Endrével. Önfeledten, boldogan bolyongtak először Budapesten, majd a Balaton mellett. Egyik alkalommal Füreden sétáltak, és Júlia nem tudott betelni a látottakkal, önfeledten fényképezett. Visszatérve Révfülöpre vette észre, hogy a nagy gyémánt hiányzik a gyűrűjéből. A zikkurat tetején a foglalat üresen tátongott.

– Visszakövetelte jussát az ördög – mondta Endre, de most nem tréfált. – Adjuk meg neki, ami az övé. Vigye a boldogságunk árát, ne sajnáljuk! És Júlia igazat adott Endrének. Ne emlékeztesse semmi a múlt! Újra kell kezdeni, tiszta lappal, okosan, szépen, szeretettel. Könnyű lesz.

Visszatérve az USA-ba, elvitte gyűrűjét az ékszerészhez, és az elveszett gyémánt helyét smaragddal pótolhatta. Zölddel, mint az Éden kertje, mint a balatoni szőlőskertek színe.

Aztán elmúlt a várakozás, elmúlt a néhány ezer mérföld. Elmúlt az Atlanti-óceán, elmúlt az éjszaka és a hóvihár. Minden elmúlt, csak Endre volt.

– Te asszonyok asszonya, te feleségek felesége, hát mégis eljöttél! Hát itt vagy! Tudod te, hogy ma van a Szumír karácsony? Tudod te, hogy pogányul szeretlek, és soha vissza sem engedlek? – A többi utas, akiknek nem volt karácsonyuk, a még mindig üresen forgó csomagkiadó körül tolongtak, míg ők ketten, egymást átölelve, csak egymást látva jóvá akarták tenni az egész addigi elrontott életüket.

Dolgok néha maguktól elrendeződnek, mintha valami kívülálló hatalom bűvölné őket. A csomagok megérkeztek, a kocsit megtalálták, a kocsit pedig megtalálta Endre lakását. Júlia nem tudta, merre jártak a város idegen forgatagában, de nem is volt fontos. Figyelte Endre kezét a kormányon, és arra gondolt, erre az emberre bízta most már az életét, és megnyugodott. Ubi tu gaius, ibi ego gaia, mondta egyszerűen a római nő házassági fogadalmát. Úgy legyen. Azt tervezték, hogy a fáradtságos utazás után az első napot Budapesten töltik, mielőtt másnap nekiindulnának a balatoni útnak. És amíg Endre a forgalom buktatóin keresztül biztonságosan vezetett, elmondták egymásnak mindazt, amit már tudtak, és azt is, ami az utolsó huszonnégy óra óta történt.

Boldogan lépett a meghitt lakásba, majd az íróasztalra tette Endre leveleit.

– Most itthagylak egy rövid időre, hogy az út hófúvását lemossam magamról. Amíg elkészülök, átnézheted leveleidet, hogy emlékezzél, hol is állunk, és mit mondtunk eddig...

Amikor a zuhany után frissen, felüdvülve Endre csíkos köpenyében visszatért a napaliba, a férfi furcsa kis mosollyal az ajkán állt fel az íróasztala mellől.

– Nézd, mit találtam... Talán illenek a gyűrűdbe az elveszett helyett. – Az íróasztal sötét lapján, megvilágítva a lámpa fényétől, szikrázva szórta szét fényét egy pazar gyémánt. Júlia zavarba jött.

– Gyönyörű, csodaszép. De miért tetted? Zavarba hozol, amikor ilyet teszel. Hiszen tudod, már pótoltam az elveszett követ... Ilyen borzasztó kiadás... Igazán zavarba hozol...

– Nem értettél meg, Júlia. Nem vettem, találtam. A levelek között. Amikor kinyitottam a leveleket, ott volt, két ív között.

Megdöbbenve néztek egymásra. Az ördög visszahozta az elveszett gyémántot. Júlia rémülten tolta el a csillogó követ.

– Nem kell! Nem akarom! Ha az ördög hozta vissza, akkor nem kell. Hátha olyan árat kér érte, amit nem tudok megfizetni. Az Úr Kánaán ígerte nekünk, és én csak a szőlőskertemet akarom.

Aztán Endre elnevette magát, és a sötét szellem eltűnt.

– Ne rémüldözz, babonás angyalom! Semmi köze az ördögnek ehhez. Valószínűleg el sem vesztetted a követ annak idején. Az történhetett, hogy a nyáron, Füreden, amikor újabb tekercs film után keresgélte a táskádban, beleakadhatott a foglalat valamibe, és kiesett a kő, de nem a földre, ahogyan először képzeltük, hanem a táskád mélyére pottyant. A nyár óta nem használtad ezt a táskát, és a kő azóta békésen pihent valahol a bélés redőiben. Most, utazás közben, a rázódástól bekerült a levelek közé. Ennyi az egész. Még szerencse, hogy New Yorkban lekötött az az asszony, így nem került sor arra, hogy kivegyed a leveleket, mert akkor végleg elveszett volna. Soha sem vettél volna észre, ha akkor a félhomályban rágurul a kő a szőnyegre.

Olcson adta az ördög ezt a követ. Egy ócska ebédért, ami még tíz dollárba sem került. De az ördög jó üzletember, vajon mit vár cserébe? Nincs olyan ördög az egész alvilágban, amely tíz dollárért elkótyavetyélné egy ilyen pompás követ.

De megbékélt. Ez is Endre erényei közé tartozott: képes volt minden bajt eloszlatni. Szép estéjük volt, csendes, meghitt. Kánaán ígérete valóra vált.

Aztán a telefon élesen, nyersen, követelőzve sikoltott a meghitt csendbe. Júlia úgy látta, hogy Endre vonakodva vette fel a kagylót. Az első zavart mondat után már tudta, hogy nővel beszél. Olyannal, aki ismeri Endrét. Legalább olyan jól, mint ő. Akinek köze van Endréhez, és akit Endre nem tud vagy nem akar lerázni. Az élet szép, és nem kell hozzá magyarázat. És mégis, mindig és váratlanul megjelenik a kígyó. Az Édenben, a Kánaánban vagy éppenséggel Budapesten. Neki mindegy a földrajzi hely, nem válogat, csak odatekereg, ahol rontani lehet.

Júlia felállt, és kiment a szobából. Nem tartozik rá ez a beszélgetés. A föld egyébként is megmozdult alatta, és a Richter-mérő rémülten ugrott egészen a tízesig, ami tízszer több, mint a kilences, és harminckétszer annyi energiát bocsát ki. De hiszen ilyen méretű földrengés még soha sem volt, talán még az ősidőkben sem. Ez az egész világot el tudná pusztítani... „Püppchen,” hallotta még Endre hangját, amint a telefonba szólt,

aztán sokáig semmit, csak a zúgást a fejében. A fürdőszobába ment, mert ez a modern ember modern lakásában az egyetlen menedék. Itt van az egyetlen ajtó, amit be lehet zárni, az egyetlen ablak, amin keresztül nem lehet belátni. Az egyetlen hely, ahol meg lehet indítani a vízcsapot, ami elfojtja a zokogás hangját. Ha egyebet nem, ennyit megtanult az első házassága keserves éveit alatt.

Kezet mosott, és nem látta az arcot, ami visszabámult rá a tükörből.

A hideg víz jólesett a csuklóján. Újra púderezte az arcát, de nem sokat segített. Most olyannak látta az arcát, mintha faragott bábu lenne. Bábu. Baba. Puppe. Püppchen. Pupa. A *pupa* nem is magyar szó. Angol. Lárvét jelent. Lárvét, mint most az arca. Erről van hát szó. Metamorfózis, csak fordított sorrendben. Előbb még pillangó volt, most meg lárva. Pupa. De az idegen nő talán most válik majd pillangóvá, mert ő volt eddig a pupa vagy Puppe vagy éppenséggel Püppchen. Babácska. Miféle közös emlékek voltak, ami arra készítette Endrét, hogy ilyen idegen nyelvű becenévvel szólítsa ezt az asszonyt? Milyen szépek és flottak a pesti nők! Elegánsak, könnyedek, pillangók. Utánozhatatlanok. Ilyen pesti nővel, elegáns dámával, ezzel a velük született európai sikkkel, aligha tudna versenyre kelni. Ebből a versenyből csak mint vesztes kerülhet ki. Újból kezet mosott, kölnit szórt magára. Mégsem töltheti az egész estét kézmosással a fürdőben. Lady MacBeth igen, de ez Budapest, és nem Skócia. Egyébként sem véresek a kezei. Mit is mosna le magáról? Azt, hogy elfeledte, ezen már egyszer átment? Hogy egyszer már megtudta, amit legszívesebben soha sem akart volna megtudni? Akkor azt hitte, nem éli túl. Most újból ez lenne a sorsa? Nem és nem. Ezt nem lehet még egyszer végigszenvedni. Van egyáltalán hűséges férfi a világon? Kérem uraim, az igazán hűséges férfi lépjen elő, mert megkapja a főnyereményt. Kedve szerint választhat. Két hétig meditálhat egy taiwani kolostorban, mezítláb, borotvált fejjel, vagy pedig választhat egy hetet Las Vegasban a Mirage Hotelben. Étél-ital grátisz, vízágy, tükör a mennyezeten, kétszemélyes fürdőkád, és a legújabb, legmerészebb filmek a closed-circuit televízión. De nem kell félni, mert senki sem nyeri el a díjat. Különben is a kéthetes kolostort aligha választaná bárki. Ha pedig véletlenül mégis hűséges, akkor szóba sem jöhetne számára Las Vegas.

Feleslegesen hangos zörejjel nyitotta a fürdőszoba ajtaját. Belé nevelték, hogy minden körülmény között tapintatos legyen. A Püppchen még mindig beszélt, és Endre nyugtatta. Mitől lesz egy felnőtt nő Püppchen, babácska? Júlia bizonytalanul megállt az ajtóban. Visszamenjen kezet mosni? Kimenjen a konyhába teát főzni? Legszívesebben elmenekült volna valahova. Akárhova, csak messze innen.

Végre a Püppchen elbúcsúzott, de az est hangulata elromlott. Endre rosszkedvű lett vagy feszélyezett, és hirtelen elfogyott a téma közöttük. Júlia volt annyira asszony, hogy tudta, mikor kell visszalépni, és újból a fürdőbe ment, hogy elkészüljön a lefekvéshez. Endre nagyon hamar elaludt, csak Júlia lett egyre éberek. Halántéka lüktetett és úgy érezte, láza van. Itt és most, azonnal döntenie kell.

Az első férjében is hitt. Szerette. Júlia mindent megtett érte, a legjobb feleség akart

lenni. Tamás is szerette, vagy legalábbis állította, hogy szerette. Aztán megcsalta. Újból és újból. Először nem tudta elhinni vagy megérteni. Aztán keserűségében az eget ostromolta. Aztán harcolni akart a párjáért, és meg akart bocsátani. Aztán az egész kezdődött előlről. Féltekeny volt, sírt, könnyögött, megalázta magát, megbocsátott, és akkor is gyanakodott, amikor semmi oka nem volt rá. A bizalom meghalt, az érzés szétszakadt, mint pókháló a jégverés után, csak a kín maradt meg. A kín, ami Júlia egész lelkivilágát eltorzította, és nem maradt más hátra, mint az, hogy kimeneküljön a házasságból. Soha többé nem mert férfiben megbízni, mert halálosan megsérült a lelke. Egészen addig, amíg Endrével találkozott. Akkor minden más lett, újra mert hinni. És most mégis megismétlődik minden. Jól ismerte ezeket a titokzatos, zavart hívásokat, és minden velejáróját.

„Te vagy az én asszonyom, tied az én szívem, enyém a te völgyed, nálad a szent béke. És az Úr nekünk adja a szőlőskertet Kánaánban, ahol méz és tej folyik a patakokban, és ahol a szőlők nekünk teremnek. Mert kezdettől fogva egymásnak tervezett minket az Úr, és maradéktalan boldogságot szánt nekünk...”

És mégis, az ördög gyémántja meghozta az átkot.

Nem, ezt nem lehet kibírni. Itt az út vége. Endrével majd megosztjuk a földi javakat. Igazságosan, törvény szerint. Tekintetes Bíró uram, okos megállapodás után bejelentjük, hogy a hibás fél megnevezése nélkül most felbontjuk frigyünket, amit még meg sem kötöttünk. Endre megtarthatja a tejjel, mézzel folyó patakokat meg a Püppchent, én pedig a szőlőskertet. A völgyem kiszáradt, arról közös megegyezés után mindketten lemondunk. De valami baj van, Bíró uram, a szőlőskertemet már elvitte valaki. Alighanem a Püppchen... Adjátok vissza a hegyeimet... de nem, mégsem arról van szó. Az más fájdalomról zokog... A hegyeknek nincs semmi köze ehhez a pogány szerelemhez, amely elmúlt, mielőtt beteljesedett volna. Adjátok vissza Kánaánt. Megígértétek. És adjátok vissza a szőlőimet. Mert azt is megígértétek. Vagy legalább adjátok vissza a bizalmamat. Elfogytak a könnyeim. Örült voltam és könnyelmű. Fiatal nők követnek el hasonló ostobaságokat, de nekem okosabbnak kellett volna lenni. Micsoda örülség volt hinni és elhinni. Haza kell mennem.

Halkan kelt fel. Öt napra jött csak, alig hozott valamit magával, így percek alatt öszszecsomagolt. Éppen olyan gyorsan és csendben felöltözött. Már volt terve. Nem mert a lakásból telefonálni, de emlékezett arra, hogy Endre lakása közel volt a Déli pályaudvarhoz, ahol bizonyára kap taxit. Az Intercontinentalba viteti magát, mert hirtelen csak annak a hotelnek a neve jutott eszébe. Reggel kimegy a repülőtérre, ahol beceréli jegyét egy korábbi járatra, aztán felhívja Endrét, és elbúcsúzik tőle, szépen, higgadtan.

Már elérte az előszoba ajtaját, amikor kinyílt a másik ajtó, és Endre lépett az előszobába.

– Életem, mit csinálsz éjnek idején? – Tekintete ősi, rémíztően egyenes és lélekre látó volt. A sámánok tudtak így nézni, azok a sámánok, akik parancsolni tudtak a háborgó természetnek és az őrzöngő vadállatoknak.

– Hosszú történet, Endre. A telefon...

– De édes mindenem, mire jó ez? Hiszen tudod, mert te mindent tudsz, hogy a világon semmi okod nincs erre! Soha életemben nem hazudtam, még a te kedvedért sem. Elhíheted, hogy senki más, csak te. Megzavart téged a telefonhívás. Engem is. Egyszer ez az asszony rövid ideig egy kisebb szerepet játszott az életemben, de az nyomtalanul elmúlt. Régen volt, még mielőtt téged megismertelek. De vannak asszonyok, akik mint a kutyák, még akkor is akarják a csontot, ha már nem éhesek, és valójában nem kívánják már egyébert, mint csak a pusztát, aberrált, primitív birtoklási vágyért. És ez a vágy mindig akkor lobog a legerősebben, amikor észreveszik, hogy más akarja azt, amit végeredményben ők már elvetettek. Iszonyatosan tudnak morogni, amikor valaki a már nem-kívánt csontot el akarja venni tőlük. Ezt nevezem kutyakomplexnek. De életem, te ne aggódj, mert semmi okod nincs rá.

– Endre, ne haragudj. Félttem. Borzasztó emlékeim vannak, és elvesztettem a fejem.

– És amint kimondta, már tudta, hogy valóban tévedett, ostobán viselkedett, és hogy majdnem eljátszotta a legdrágább kincset.

Endre kivette kezéből az útitáskát, a kesztyűket az asztalra dobta. Nem mondta, hogy felnőtt, értelmes ember nem viselkedik így. Nem mondta, hogy kicsinyhitű volt, hogy ekkora bizalmatlanságra nem lehet jövőt építeni. Nem haragudott, nem sértődött meg. Úgy tett, mintha mi sem lenne természetesebb, mint az, hogy az éjnek közepén, teljesen felöltözve bőrönddel a kezében találja jövendő feleségét, menekülésre készen. Júlia szeméből csendben folytak a könnyek.

– Megbántottalak. Nem bíztam benned. Még csak lehetőséget sem adtam magyarázatra. Eljátszottam a legszebbet, a legnemesebbet az emberi érzések közül: a bizalmat a hitet.

– Semmit sem játszottál el. Halálosan fáradt voltál és vagy. Jet lag kínoz. Iszonyatos lelki válságon mentél keresztül, mire meg tudtad hozni hatalmas, életre szóló döntésedet. Megjijedtél. Teljesen érthető. Ostoba helyzet volt. Én hibáztam. Bocsáss meg nekem. Szándékom volt, hogy reggel, miután kipihented magad, majd elmondom neked a teljes telefondrámát, de olyan kimerült voltál, hogy akkor nem akartalak ilyen-nel még terhelni. Az egész nem jelent semmit. Volt Drágám, de nincs már. Amikor volt, akkor sem volt értékes, és hamar vége is lett. Mielőtt még megismertelek, már szétváltak az útjaink. Tehát nem miattad. Más okok voltak. Illetve nem voltak okok, amikért együtt maradtunk volna. Egyetlen gondolatot se pazarolj rá. Senki sem számít ebben az életben rajtad kívül. Annyira bennem vagy, annyira magammá váltál, hogy a szemed színében az enyémet látom, a kezed fogásában az enyémet érzem, mosolyodban az én lelkem derűjét látom. Csak nálad, csak veled, csak benned. Szeretlek most, és szeretlek, amíg élek, és ha lehet, akkor azután is. Áldjon meg a Nagyisten és adja, hogy újra tudjál hinni és bízni.

És Júlia, aki túl volt már élete felén, akkor éjjel megtanult hinni, bízni és szeretni, mint ahogyan az nagyon is illő egy kánaáni szőlőtulajdonosnak a Balaton partján. Ámen.

Búzás Huba

Korunk tanúi

eltünedeznek rokonok, szeretők, rég-barátaim,
sokezer itt élt ismerős, haragos körülem,
fűszeresem, patikus, meg a shantungszoknyás
sugdolózó nénikék ~ a tinilányok ~
boltok elől, butikokból...

kinagyított pillanatok kockakövei már ezek...
vagy ladikok tán tízezer Ozirisz tetemé-
vel, viszi őket arany habokon a Nílus?
másokban, ha önmagadra lelsz, az Isten
emléke, lám, a teremtés...

századév se kell: milliárd tanú nem tanúsítja, hogy'
s mint tusakodtak e kor bukott-fény emberei,
megbuherált motoros feka bandák és a ...
nem fontos, avagy csak jó sztori, ha lesz még
rendezője matinéknak

Ismerős kapu előtt

némely tárgy nekiszépül, a másiknak csuda lelke van,
tűzberogyik a piszkavas, a hintaszék homorít,
sétakocsiznak éjjel pisze próbababák,
itt-ott combvillantó hasíték a szoknyán:
káprázatok vagy sejtelem?

lélekvándorlásaimban voltam tán demizson... vagy épp
ablaküveg? na, nem, se kövér, betört sohasem,
ám lesegéltem a nőket puha szőnyegeként
bódult háremek hold-jázmin illatában
leterítve talpuk alatt...

ma meg csak, na, lám, egy régi, elveszett kapukulcs vagyok...
hát, te ki vagy? csak nem...? a szívem föl-fölcsikorog
vissza, ha réved, te vagy az a zár, szerelmem?
emlékszem (kapunk kinyílt!) életreszóló
kattanásra egykor veled

Székely legény ébreszti aráját

ébredtetlek, mint a zsalugáter
résein áttűző napsugár,
vagy tán, mint a csillagok küldötte?
ki az úton lebzselődve még
behunyorg, ha erre jár?

menni kék, a hegyek ülepén már
guggonulva indulnak a fák,
leányasszony ~ híre futna ~ férfi-
házban éjre ne maradjon ~ ej,
halld-e! ~ mintha mondanák,

nézz ki, kányaijesztóm vöröslík,
kösd be jól csecshímes ingedet,
menj, de visszajöjj, ha majd a kocsmá
népe este csöndesülve zsong ~
méhek szilvafák megett ~

addig majd csak árulón kitetszik,
melyik fábul lészen bot, gyerek,
baltanyélen mérem szűk idődet
~ hát, sohutt se félj! ~ faragva, hogy
azzal is megvédjelek

Juliusz Erazm Bolek

Az élet titkai

Költői naptár

Január

most indul minden
rohan előre
hiszi
valahol ott a cél
ahol
bárki lehet első
ígérve
a világegyetem győzelmét
de valójában
csak a részvétel
a fontos
bár olykor
azok győznek
kiknek nem rebben
pillájuk sem

Február

ha túl gyorsan tüzelsz
nem találsz
ha túl gyorsan futsz
elbuksz a cél előtt
ha túl gyorsan győzöl
elvész gyönyöre a küzdelemnek
fontos megtalálni a ritmust
melyről felismerni
a mestert

Március

minden nap
újabb hírekkel szolgál
naponta járt útjaid
saját történetüket mesélik
hallgasd meg hazugságaik
sohasem tudni
mikor születik
valami egészen új
jó újdonság
amely megbújhat a loccsanó
folyó kövei alatt
vagy elvarázsolvá
gondolataid rejtekén

Április

színek változatossága
az alkalom bizonytalansága
és zuhanás
a véghatárról a szakadékba
fárasztó lehet
ebben a teljes örületben
ott van a megismerés ereje
érdemes kihasználni
ha elindulunk
kertjei felé a képzeletnek
ott vannak elrejtve
legdrágább kincseink

Május

a színek távlatokat nyitnak
az illatok összpontosítják a figyelmet
a hangok a jövőről beszélnek
az ízek titkokat árulnak el
a pillantások hírt adnak
az érintések közvetítenek
nehéz egyensúlyt tartani
az élet érzése ez
s a benne való megsemmisülés gondolata

Június

a nap a csillagokig ér
éjszakától elvéve az időt
most minden lehetséges
minden bűbájjal teli
szerelmes jósnők
átkokat vetnek
valaki tenyerén nyújtja az édent
csodákat építenek birodalmak
még a gravitáció is elveszti értelmét
a fákon mosolyok érnek
az öröm gyümölcsei
a szépség mágiája bekeríti a világot
triumfál az élet

Július

az élet oly édes
ha mesévé változtatod
próbáld magadnak elmesélni
töröld meg szemed
a csepp – víz
a fuvallat – szél
a szikra – tűz
a homok – föld
csak az érintés titok
pillantásoddal megérintesz
ez a leghosszabb történet
amit észreveszel
azt birtokolhatod

Augusztus

többet többet és többet
vegyél csak marokszám
amennyi belefér
a bőség szarujából
ha a jóllakás ideje van
használd ki
a gyönyör elillan
akár fuvallata a szélnek
a vágyakozás marad
a gyönyör erősíti a kívánságot
hát hörpints
az örült fantázia
újjászületett földjéből

Szeptember

sohasem késő
hogy hátra nézzünk
mindig érdemes
valamit visszaidézni
elvenni vagy javítani
a világ nem ideális
de néha oly könnyű
tökéletesíteni
s akkor triumfálhatunk

Október

talán nincs már erőd
talán vitorlád vásznában
elült a szél
talán talán talán
ez csak délibábja
izzó gondolataidnak
ha elcsitírod lélegzetedet
megteheted még
hogy messze elrepülsz
a fáradság határain túlra
néha közelebb a cél
mint ahogy elképzeljük
csak meg kell találni

November

csak néhány szót
kilopni
a köd ujjai alól
hulló harmatkönnnyeket
a láng szemében
emlékképek
melyeket nem emészt a tűz
az emlékekben
erő
befejezetlen túlélés
visszhang kergeti
önnön hangját
levelek vetkőztetik a fákat
eltakarva saját titkaik
az óra mutatói
csak kúsznak előre
de az idő
megállt

December

közeledik a tisztulás ideje
amikor minden elhal
lelassul ritmusod
ez talán csak álom
akkor az összegzésnél
vagy boldog őrzöngésekben
apró pillanatok születnek
a távolságnak adva
új formát
felsejlenek útjelzőablák
melyek elvezetnek
egy új világba

Cséby Géza műfordításai

Cséby Géza

Nyitott ablakon át

Nyitott ablakon át settenkedett
szobámba a csend.
Megbújt a sarkokban, könyvek közt,
régí vázák öblös hasában.
Ekkor ezüstös, hideg fényével
rámköszönt a hold – öreg barátom.
Nyitott könyvem lapjait
forgatta komótosan,
megpihent egy-egy ábrához érve.
Kezemből kivette a tollat.
Beszélgessünk – szólt.
És beszéltünk egész éjjel,
mígnem a hajnal
aranyló hajával
el nem takarta őt.
Ismét nappal lett,
– szikrázó, nyüzsgő, hangos –,
és fényei megkapaszkodtak
arcunk friss barázdáiban.

Újra és újra

Újra és újra megfeszítik kunsapkás sámánok
tüzek, dobok és sípok vasszegeivel.
Kockán nyert ruháiban ülenek tort,
gyöngé bárány husából lakmároznak.
Naponta tagadják meg zavaros Petrusok.
Rongyokban lóg már a templomnak kárpitja,
és nincs most kéz újraszőni azt.

Jaj és jaj!
Ezerszer jaj!
Mert immáron kiszáradt Grálnak kelyhe!

Witold Waroczewski emlékének

Steh auf!
Verfluchten Polen!
kiáltott rá, foga ínye,
mint vicsorgó ebé felfehérlett.
Amaz meg se mozdult,
lábán a bakancs lyukas,
rabruhájából kifeslett a cérna,
szíve fölött egy csöppnyi haza:
lefelé fordított háromszögben a P.
Mert a rozsföldek
és a patak-menti fűzfák már elengedték.
Csak a fagyott göröngyök
éles széle maradt,
és a sár,
mikor felengedtek a téli hidegek.
1942. június 15-én
feltehetően egy meleg nyáreleji napon
amikor
csomókban nyílt a margitvirág...

Kellei György

Az üvegbot

1.

Miután a kerítés mellett leállította a kocsit, nem szállt ki azonnal. Tűnődve nézett körül. Rövidesen utoljára teszi meg a kapu és a ház közötti utat, akár behunyt szemmel is eltalálna a hátsó udvarra nyíló ajtóig, a huszonekét esztendő alatt számtalanszor végigjárta, kerülgetve a tető fölé magasodó fenyőfák gyantától illatozó, kérges törzsét. A kesztyűtartóból előkotorta a kulcsot, és kiszállt az autóból. Mintha idegen helyen lenne, tétova léptekkel ment keresztül az udvaron. Szülei tegnapelőtt költöztek el a házból. A rakodás zúrzavarában Venczel Dénesnek nem jutott ideje arra, hogy emlékeivel törődjön. Költözködéskor mindig hetekig tartó szomorúság fogta el; mélyebb, összetettebb volt ez az állapot a puszta honvágnál, bár író létére soha nem tudta pontosan megfogalmazni, hogy mit érez valójában. Gyakran hitte, hogy megtalálta az egyetlen helyes, elfogadható magyarázatot, de mielőtt végleges formába öntötte volna, újabb érvek jutottak eszébe, melyek felborították addigi állításait. Egyedül az álmai segítettek át ezen a búskomorságba hajló időszakon. Amikor álmodott, röpke percekre jelen idejűvé váltak a távolba vesző emlékek. Persze mindez illúzió volt csupán, de Venczel Dénes éjszakánként ebbe a hamis maradandóságba menekült. Visszatérő álmaiban minduntalan felbukkant a balatoni ház. Ő már akkor elhagyta, amikor tizennégy évesen kollégiumba került, de az évek során szüntelenül visszavágyott, ez volt az otthona, ide jött haza, itt éltek a szülei. Az igazi elszakadás csak most következett be.

A kulcsot a zárba helyezte, és kinyitotta az ajtót. Orrát azonnal megcsapta a benti levegő ismerős illata, mely a hajdani megérkezések boldog óráit idézte föl. Csodálta anyját, aki a szerényen és ízlésesen összeválogatott bútorokból mindenkor meghitt, hangulatos otthont varázsolt. Fiatalabb éveiben a korral járó természetességgel siklott át azokon a dolgokon, amelyek utóbb lényeges elemeit alkották életének. Tulajdonképpen csak akkor kezdte igazán becsülni a szülei által teremtett mikrovilágot, amikor hetekig vagy hónapokig tartó távollét után végre átléphette az előszoba küszöbét. Ez a gyermeki ragaszkodás jóval később itatódott át elemző értelemmel; korábban kizárólag ösztöneire támaszkodott, és nem kutatta a körülményeit meghatározó összefüggések okait. A jellegzetes illat létezését is jelentős késéssel fedezte föl. Évek óta élt már a tó északi partján álló öreg parasztházban, sikeres regényeket írt a falai között, de valami mégis hiányzott az életéből. Egyszer csak rádöbbsent, hogy milyen eltérőek a megérkezések. Két otthona volt: a szüleié és az övé, de a valódi otthont változatlanul a szülői ház jelentette számára, csak itt fogadta ez a tisztaságot sugárzó és emlékeket ébresztő illat, melyet saját környezetében hiába keresett, noha hosszú útjairól mindig örömmel tért meg az aszófői házba is, könyvei és kéziratái közé.

Benézett a földszinti helyiségekbe, aztán megindult az emeletre. A manzárd volt az ő birodalma, a két szoba közül a nagyobbik előtt erkély állt, kovácsolt vas korláttal. Régi nyári esték jutottak eszébe. Amikor nem adták ki a fenti szobákat, gyakran vacsoráztak az erkélyen, hallgatva a parti nádasban brekegő békákat. Nyaranta ő a kisebbik szobában lakott. Alig ötven méterre az ablak alatt vasúti sín feküdt, a dübörgő szerelvények hozzátartoztak itteni életéhez, éjszakánként úgy érezte, mintha elérhetetlen messzeségben közlekednének. A parányi ablakba könyökölt, és emlékei dzsungelében válogatott. Fel sem figyelt a délelőtti gyors tovatűnő kék kocsijaira. Amikor hátrafordult, hogy kiegyenesedjen, Borbás Gábornét találta a szobában.

– A kapu előtt megláttam a Skodádat. Anyád azt mondta, hogy nekem adod le a kulcsot. Az új tulajdonos majd tőlem kapja meg.

– Mindenképpen átvittem volna – mondta a férfi. Dühös volt, amiért megzavarták.

– Itt hagyatok valamit? – kérdezte az asszony. Látszott, hogy maradni, beszélgetni akar.

– Anyám kért meg, nézzek körül, rendben van-e minden. Neki nem lett volna lelkijereje visszajönni az elhagyott, üres házba.

Borbásné kiment az erkélyre, és az utcában sorakozó nyaralók felé fordult. Egy kis ideig hallgatott, aztán a tornyos épületre mutatott.

– Én már itt élem le az életemet.

Venczel Dénes nem tudta eldönteni, elégedettséget vagy beletörődést érez-e az asszony hangján. Borbás Gábornét azon a nyáron ismerte meg, amikor felvették a technikumba. Az asszony tizenkét évvel volt idősebb nála, férjével akkor vásárolták a villát. Dénes már az első nyáron szerelmes lett belé. Augusztus végén, amikor a vonat elhúzott a fenyves előtt, először a fák sűrűjében megbúvó bádognakupolás Borbás-villára irányította tekintetét, s csak azután integetett a kapuban bánkódó anyjának.

Keserves hónapok vártak rá a kollégiumban. Délelőttönként még valahogy eltelt az idő, de a délutáni szilenciumok és a nyirkos, ködös őszi esték mázsás súlyként nehezettek a szívére, úgy érezte, megőrül a vágyakozástól. Borbásné fürdőruhás teste után sóvárgott, képzeletében az elutazás előtti napok elevenedtek meg, melyeket a közelében töltött. Kamaszos hevületében nem vette észre, hogy a nő szórakozik vele. Borbásné élvezte a fiú ostoba epekedését. A villa kertjében napozott, Dénes mellett kuporgott a fűben. Az asszony gyakran állt az udvari zuhany alá, hogy a hőségben felfrissítse magát. Göndör, gesztenyebarna haját csattal fogta össze hátul, majd kéjelegve, sikongatva pacskolta hegyes, ringó mellére a tartályból permetező vizet. Fürdés után térdig érő tüllruhára cserélte a nedves bikinit. Abban járt-kelt: kávézott, cigarettázott és hideg gyümölcslevet szürcsölt. Dénes tágra nyílt szemmel meredt a fátýolszerű anyag alatt sötétlő pontokra és hajlatokra. Lefekvéskor ennek a látványnak az emlékével szenderült álomba.

Már sorkatonaként szolgált, amikor valóra váltak az egykori álmok. Nyári szabad-

ságra érkezett haza. Az első estén kedvenc operáját játszották a szabadtéri színpadon, s jegyet váltott az előadásra. A befejező felvonást villámlások kísérték, morajlott az ég, vihar közeledett, a fináléra felélénkült a szél, susogtak a lombok. A parti sétányon sietett haza, remélte, megússza az éjféλι zivatart. A vihar hamarosan a város fölé ért, eleinte langyos, kövér cseppek hulltak a kövezetre, de amint befordult az utcájukba, már javában szakadt az eső. Futásnak eredt, de a ruha azonnal átázott rajta. Megállt Borbásék nyaralója előtt; a kőfalba épített kapu fölé cseréptető nyúlt ki. Kilépett a cipőjéből, alsónadrágra vetkőzött, és kicsavarta az inget meg a fehér vászonnadrágot.

Tombolt a vihar. A nappali világosságot keltő villámlásokat erős dörgések követték, a torony bádoglemezén vadul dobolt az eső. A feltámadó szél tépte, cibálta az utcai villanyvezetékét. Dénes a nevét hallotta, Borbásné a hengeres oszlopokkal határolt teraszról szólt neki.

– Így megfázol. Gyere, beengedlek.

Csuklyát húzott a fejére, és kaput nyitott. A fürdőszobába vezetete.

– Zuhanyozz le. A fogason találsz tiszta törülközőt.

Amikor végzett, zöld frottírköpenyt terített magára.

Borbásné a hálószobában várakozott, két poharat és egy üveg Johnny Walkert készített az asztalra.

Dénes leült az egyik öblös fotelba. Az asszony töltött a whiskyből.

– Ez jót tesz, rögtön átmelegít.

A heverő mellett egy állólámpa pislákkolt.

– Idegesít, hogy folyton kialszik és felgyullad. – Borbásné a lámpához lépett, és lekapcsolta. Csupán a villámfény világította be a szobát. Kortyoltak az italból, s beszélgettek. Dénes felbátorodott, simogatni kezdte az asszonyt, aki nem kérte magát, határozott mozdulattal bújt ki a hálóingből. A fiú hajnalig nála maradt. Amikor hazalopakodott, még csendes volt a ház, szülei aludtak. Kimerülten, boldogan zuhant ágyba.

Nappalra visszatért a hőség, az éjszakai zivatar száradó tócsákat és letört ágakat hagyott hátra. A tó felett finom pára lebegett. Dénes az erkélyen ült, tekintetét Borbásék udvarára szegezte, várta, hogy az asszony megjelenjen a zuhany alatt. De ezen a nyáron többé nem látta. Amikor délután lement a nyaralóhoz, bezárt kaput és csukott spalettákat talált. Az elkövetkezendő években Borbásné végleg eltűnt az életéből. Időnként anyjától hallott róla. Férje halála után az asszony eladta a pesti lakást, s leköltözött a villába. Olykor az utcán vagy a vízparton találkoztak.

Venczel Dénesben kihunytt az ifjúkori emlék, az öregedő Borbásné nézte. Az asszony megérezte, hogy a férfi mire gondol, mert elpirult.

– Már húsz éve annak a bolondos éjszakának. Elszaladt az idő – mondta, s megindult lefelé. – Ne feledkezz meg a kulcsról!

Venczel Dénes lekísérte Borbásné, aztán visszament az emeletre, és kinyitotta a padlásajtót. Száraz, meleg levegő tódult kifelé. Pár darab üres virágcserepen kívül másra nem akadt odabent. Amikor az ajtóból visszanezét, a tetőablakon beszűrődő

fényben egy horgászszinórt pillantott meg, az egyik gerendáról lógott le, s gömbölyű ólomnehezék tartotta feszesen. Kíváncsian nyúlt a gerenda mögé, melyhez belülről, negyvenöt fokos szögben hosszú deszkát erősítettek. Egy horgászbot feküdt itt. Kiemelte a helyéről, és levitte az udvarra. Angol gyártmányú tömör üvegbot volt, sárgaréz toldóhüvellyel; a peremfutóorsót vastag por lepté.

A botot Pintér Károly ügyvédől kapta 1956 őszén. Nem akarta elfogadni, de a férfi ráerőszakolta. Barátai talán dicsekedtek volna a drága ajándékkal, de ő inkább félrehúzódva horgászott. Szégyellte magát, amiért másokkal szemben kiváltságot élvez. Napokba telt, amíg megtanulta a peremfutóorsó kezelését. Előfordult, hogy dobás előtt a felkapókart elfelejtette felnyitni, így a szerelék közvetlenül a lába előtt csapódott a vízbe. A horog ilyenkor beakadt a parti növényzetbe, a szinór gyakran elszakadt a rángatástól. Siratta a régi felszerelést, a bambusznáddal és a tárolóorsóval ügyesebben bánt.

Az üvegbotot később alig vette kézbe, amikor beiratkozott a technikumba, egyszerűen megfeledkezett róla. Idestova öt éve, hogy újra horgászni kezdett; a félszigetre járt ki. Persze az üvegbot nem jutott eszébe – most csodálkozott, hogy váratlanul rátalált. Vajon ki tette a gerenda mögé?

2.

Az Air France légitársaság Boeing 737-es típusú gépe őskori madárként ereszkedett a Ferihegyi repülőtér betonjára. Pintér Géza az ablaknál ült, és a szárny alatt rohanó sűrű betonszalagot nézte. Szüleivel azon a zűrzavaros őszen hagyta el az országot, s azóta nem lépte át a határt. Egyedül a nagynénje révén kötődött Magyarországhoz. Pintér Stefánia nem ingott meg, hiába csábította a bátyja, hogy menjen velük, nyugaton fényesebb karriert csinálhat. Később megbecsült néprajzkutató lett itthon, sorra jelentek meg a parasztbútorokról és a falusi mesterségekről szóló könyvei. Rengeteget utazott Európában. Amikor Párizsban járt, hívta Gézát, látogasson haza, az ország gyökeresen megváltozott. Unokaöccse mindig ridegen elutasította. Ezért most tartózkodva fogadta érkezését.

Pintér Géza meghatottság nélkül szállt ki a repülőgépből. Hamar átjutott a vámvizsgálaton, a várócsarnokban megölelte nagynénjét. Két éve, az apja temetésén találkoztak utoljára.

Idős kora ellenére Pintér Stefánia magabiztosan vezette a bogárhátú Volkswagent a délutáni csúcsgyalomban. A budai vár egyik szűk, árnyékos utcájában lakott. Útközben unokaöccse arcát figyelte, de az közömbös maradt, csupán a Duna felett, a hídon áthaladva árultak el érzelmet a markáns vonások.

A lakás kellemesen hűvös volt. Pintér Stefánia a muzeális tárgyakkal zsúfolt dolgozószobában feketekávéval és borral kínálta vendégét.

– Este ide a közeli étterembe megyünk vacsorázni. Addig szeretném hallani: minek köszönhető a hazalátogatásod? Odakint azt mondtad, semmi keresnivalód ebben az országban.

– Politikai nézeteimről nem akarok veled vitatkozni, Stefi néni – mondta Pintér Géza. – Rövidre tervezett látogatásom családi természetű.

Pintér Stefánia kérdően vonta fel szemöldökét.

Unokaöccse kivett egy cigarettát az asztalon álló famozsárból, és rágyújtott. A füst a nyitott ablak felé fodrozódott. Kisvártatva a férfi belefogott a történetbe.

– Bizonyára emlékszel, apámnak már egész fiatalon értékes éremgyűjteménye volt. Mesélte, hogy egyetemi éve alatt kapott kedvet a gyűjtéshez. Később, amikor saját maga kereste a kenyerét, folyamatosan gyarapította a meglevő anyagot. Szenvedélyét pénzermékre és bélyegekre is kiterjesztette. Cserélt, eladott, vásárolt – nemzetközi kapcsolatokat épített ki, s időközben elismert szaktektentély lett... Persze a háború utáni időszak nem kedvezett neki, így az ötvenhatos események kapóra jöttek, disszidáltunk. A gyűjteményt sikerült kimenteni külföldre. Az első években apám egy párizsi régiségkereskedővel társult, majd önálló vállalkozásba kezdett. Az üzlet fellendült, Londonban, Firenzében és Madridban is volt érdekeltségünk. Meggazdagodtunk. Lehetőségem nyílt, hogy a hobbimnak éljek; jó tíz éven át tengeri kincsek után kutattam. Apám haláláig rendben mentek a dolgok. Azóta viszont fokozatosan csődbe jutottunk. Átverték bennünket. Először a londoni üzletet számoltuk fel, azután következett a többi. Most télen a párizsit adtuk el. A kincskereskedésnek is befellegzett. A megmaradt tőkét egy marseille-i panzióba fektetem, ez az utolsó mentsvárom. Minden pénzre szükségem van!

Pintér Géza rövid szünetet tartott, majd a lényegre tért.

– Arról van szó, hogy apám ötvenhatban három darab rendkívül értékes bélyeget rejtett el egyik üvegbotjában. A toldóhüvely aljába forrasztotta őket. A Párizsba való költözéskor kezembe került a naplója, abban olvastam az üvegbot titkáról. Az ötletet valószínűleg Mikszáth Kálmántól kölcsönözte, csak esernyő helyett horgászbotot választott. Mint tudod, kedvenc időtöltései közé tartozott a horgászás. Az üvegbotot aztán Venczel Dénesnek ajándékozta, biztos volt benne, hogy Dénes mindenáron megőrzi, vigyázni fog rá.

– Apád mindent megírt nekem – szakította félbe unokaöccse mondatát Pintér Stefánia. – Kétségtelen, nagyvonalú gesztus volt részéről, hogy gondoskodni akart rólam. Nem hitte, hogy az ország valamikor talpra áll. Aggódott, hogy nem kapok munkát, s éhen veszek... Mindenesetre elég romantikus változat mellett döntött. Egyszerűbb lett volna, ha a bélyegeket odaadja nekem, amikor megszorulok, egyenként értékesítem őket.

– Erre ő is utalt a feljegyzésében. De azért határozott másképpen, mert félt, hogy a disszidálásunk miatt zaklatnak, meghurcolnak téged, s a bélyegek örökre eltűnhetnek. Akkoriban rendszeresek voltak a házkutatások.

Pintér Stefánia elmosolyodott.

– Apád naiv kislányként kezelt mindig, soha nem feltételezett rólam ravaszságot. De ezúttal az ő elképzelésébe csúszott hiba, nem úgy történt, ahogyan eltervezte. Kü-

lönben te nem lennél itt. Az üvegbot nem került elő, ezt Karcsinak is említettem. Nyilván bejegyezte a naplójába.

A férfi bólintott.

– Amikor megkaptam apád levelét – folytatta nagynénje, hetekig töprengtem, mitévő legyek. Végül leutaztam a Balatonhoz. A bélyegekért kapott pénzt tudományos célokra fordítottam volna. Venczelné udvariasan fogadott, jól emlékezett az üvegbotra, mondta, hogy a környező fiúk irigyelték Dénestől. Megszánta őket, s amikor a fia nem volt ott-hon, kölcsönadta nekik. A horgászbot később elkeveredett, a gyerekek nem vitték vissza. Kértem az asszonyt, nézzen utána, hátha valamelyik fiú feledékenységéből tartotta magánál. Megígérte... Körülbelül fél év múlva újra felkerestem, de üres kézzel jöttem el tőle. Az volt az érzésem, hogy nem mondott igazat. Az üvegbot már az első alkalomkor is megvolt, csak hitegetett. De lehet, hogy a látogatásom után dugta el, talán a fiának emlékül. Ki tudja?... Szóval te még most is reménykedsz, hogy náluk megtalálsz?

Pintér Géza nem válaszolt azonnal, felkelt az asztaltól, és az ablakhoz lépett. A szemközti öreg ház falát domborművek díszítették. A férfi akaratlanul is a magyar történelemre gondolt, legendás királyok nevei jutottak eszébe. Gimnáziumi tanulmányait igyekezett feleleveníteni, de nagynénje lehangoló beszámolója minduntalan az üvegbotra terelte gondolatait... Hirtelen hátrafordult.

– Addig nem repülök vissza Párizsba, míg Dénessel nem találkoztam!

3.

Virágzó olajfák illata úszott a levegőben. Reggelenként, szélcsendes időben az aszföldi ház dolgozószobája is megtelt vele. Venczel Dénes a virágzás időszakában egy-két oldallal minden nap túlteljesítette a megszokott terjedelmet.

Nemrég egy képes hetilap szerkesztője novellát kért tőle. Regényírás közben vonakodva vállalt különmunkát, de a mostani megrendelésre habozás nélkül igennel felelt. Tegnap, amikor hazaérkezett, jóformán készen állt fejében a történet. Ma hajnalban nem ment ki horgászni, amint felébredt, írni kezdett. Később átolvasta a szöveget. A bekezdés kísértetiesen egyezett az elmúlt napok eseményeivel. Kilenc óráig dolgozott a novellán, aztán Veszprémbe autózott. Dél körül jött haza. Világoskék Volkswagen parkolt a kapu előtt. Mérgelődött, hogy elállták a bejáratot.

Pintér Géza a diófa árnyékában várakozott. Az író nem ismerte meg gyermekkori barátját. Amaz bemutatkozott. Az udvaron ültek le.

– Először a régi háznál kerestelek... – Beszélgetésük során az üvegbot is szóba került. Pintér Gézának remegett a hangja. – Ha meglenne, örömmel vinném Franciaországba. Apámra emlékeztetne. – A bélyegekről hallgatott.

Venczel Dénes a ház végében álló deszkabódéhoz vezette. Körbemutatott a helyiségen.

– Ez a műhelyem, tavasztól őszig itt barkácsolgatók. – Az egyik polcnál elidőzött. – Ezen tartom a horgászfelszerelést... Emitt pedig a botjaim sorakoznak.

Pintér Géza izgatottan fürkészte az egymás mellé rakott botokat. Ha tehetné, átnyalábolná az összeset. Hátát csípős verejték lepte el, a szíve zakatolt.

Venczel Dénes a férfi reszkető kezére pillantott.

– Ez volt apádé – mondta, s a vékony, vajsárga üvegbotot kiemelte a többi közül. Pintér Géza mohón kapott utána.

– Igazán nekem adod? – kérdezte kételkedve.

– Elviheted. De utoljára még hadd horgásszam veled. Holnap kimegyünk a fél-szigetre.

Pintér Géza ezen az éjszakán csak percekre hunyta le a szemét, elbóbiskolt és felriadt. Gyakran pillantott az órájára, a csigalassúsággal múló idő ingerültté tette. Fél doboz cigarettát szívott el. Végre egy óra lett! Felöltözött, összekapkodta holmiját és kiosont a házból. Lefekvéskor határozta el, hogy éjjel megszökik és magával viszi az üvegbotot. Okosabb, ha kereket old, Dénes gyanút foghat, meggondolhatja magát. Mire felfedezi a távozását, ő már Pesten lesz.

Az égen csillagok ragyogtak, magasan a falu felett repülőgép búgott. A férfi a deszkabódééhoz lopódzott. Idegesen kotorászott a zsebében, a kulcsot kereste. Halkan, olajozottan nyílt a zár. Felkattintotta az öngyújtóját, és beljebb lépett. A bot a helyén volt. Kettévette, hogy beférjen a kocsiba, aztán visszacsukta az ajtót és kifelé indult az udvarból. A Volkswagent tegnap este az utcán hagyta. Nem akarta beindítani, Dénest a motorberregés felverné álmából. Szerencséjére az utca enyhén a templom felé lejtett, kiengedte a keziféket és megtolta a kocsit, aztán beugrott az ülésre. A Volkswagen lendületbe jött és eltávolodott a ház elől.

4.

A rádió melódiakoktelt sugárzott.

Venczel Dénes a tornácon reggelizett. Először két személyre terített, de amikor meggyőződött róla, hogy Pintér Géza elmenekült az üvegbottal, leszedte a feleslegessé váló terítéket. Evés után elmosogatott, majd átballagott a dolgozószobába. Egy kis alakú celofántasakból három bélyeget rázott az asztalra. Elrendezte őket. Mindegyik arcképet ábrázolt. Amikor tegnapelőtt a Balaton-parti házból hazaérkezett, átvizsgálta az üvegbotot. Az alsó toldóhévely pontatlanul illeszkedett a bot szárához. Nekiállt, hogy megjavítsa. Ekkor pillantotta meg a csövön a forrasztást. A rejtékhelyet sárgaréz lapocskával zárták le. Venczel Dénes nem értett a bélyegekhez, de azt sejtette, hogy ez a három nem ok nélkül került ide. Tegnap a szakértő hétjegyű számot mondott neki Veszprémben. Két napon át vívódott, nem tudta, mit kezdjen a bélyegekkel, ő csak az üvegbotot kapta ajándékba. Most, hogy Pintér Géza ellopta tőle, már nem gondolkodott a megoldáson.

Ősszel, amikor szülővárosában felavatták az új könyvtárat, ő is ott szorongott az ünneplők karéjában. Figyelmesen hallgatta az országgyűlési képviselő szavait, de nem várta meg, míg az adományozók nevét említi. Észrevétlenül, mintha ott sem lett volna, kísértelt az épületből.

Gaál Antal

TAO 240.

(a kapcsolatokról)

csak teremtmény vagy
ezáltal kiszolgáltatott
isten kezében összemorzsolódó

a deklarált fensőbb akarat
hozzáhazudott szabadságoddal
ellehetetlenít

az ember manapság csak rombol
hagyd ki ebből
megálmodott istenedet

nincs rád szüksége

TAO 261.

(fölldozva)

ez a három szoba itt az életterem
én döntöm el hogy mi marad
s mit dobok ki ha jön a lomtalanítás

mostanság új csak könyv érkezik
s egyre fogynak a furcsa régi holmik
megdőbbent a sok fölösleges körülöttem

ahogy csupaszodik a tér tisztul a világ
már értem hogy mi miért van s ha kell
ellátok mellette ahová régebben soha

így fogyok én is lassan
a következő lomtalanításig
megis egyre erősebbnek érzem magam

Mintha naplóból

Ma is hétvégére jött meg a vihar, nyaralók panaszkodására, de nekem oly mindegy! Tépi-szagatja a szél a bevont napernyőlelógó, csíkos szélét s a muskátlis cserepeket is az ablak párkányáról az erkély kövére állítottam, megóvni őket egy szaltó mortále-tól.

Az esti lámpafénynél itt bent kellemes, csak a süvítő hang járja körbe az ablakot, s figyelmeztet: kapaszkodjak meg jól, mert egyszer csak valami történik, és jobb, ha akkor nem fogok meglepődni.

Laczkó András

Krizmanics Ágnes virágai között

1940-ben Cs. Szabó László író meglátogatta Balatonlellén Iványi-Grünwald Bélát tópart közeli műtermében. Arról beszélgettek, hogy a líra (az irodalom) mennyire ártott a festészetnek. Az eszmecsere azzal zárult, megegyeztek abban: ha az Arno-völgy illik a firenzei Madonnák mögé, akkor a magyar festő képén helye van a Balatonnak.

Iványi Grünwald műtermétől nem messzire volt Kandó László villája, ahol 1950-ig számos festmény készült. Amikor az épület gazdátlanra vált, akkor Farkas Ferenc zeneszerző kapta meg nyári lakként.

Ezeknek a tényeknek nyilván szerepe volt abban, hogy a század- és az ezredfordulótól Balatonlellére a „művészetek városa” szintagmával hívják és fogadják a vendégeket.

A fogalomba („művészetek városa”) nyilván beleillik Krizmanics Ágnes festői és grafikai munkássága is. Nincsen ugyan látogatható műterme, nincs állandó kiállítása, de aki eljut a Tompa Mihály utcai házába: valóságosan és képletesen egyaránt sétálhat kertjeiben, nézelődhet virágai között.

1. Krizmanics Ágnes kertjei

Aki látta, s emlékezik Rippl-Rónai József 1907-ben készült festményére, *A körtvélyesi kastély*-ra, tudja, hogy azon a növények a dominánsak. Fű, virágok, dísznövények, fák. A kastélyépület ugyan középpontba került, de alig látszik belőle valami, csupán a színellentét, a sötétebb zöld mellett világító fehér vonzza a tekintetet. A kert ábrázolása fontosabb volt a Mesternek. A virágok és fák itt elsődlegesen a természetet jelentik, s csak másodlagosan sugároznak élményt, a szépségét.

Társítsuk ehhez hozzá, hogy a reneszánsz művészet óta a virág harmadik jelentéstartalmat is kapott: kifejezi a múlhatatlannak tartott-vélt érzelmeket is. Nem véletlen, hogy Petrarca szonettjeit jól ismerő Balassi Bálint virággal azonosítja Júliát (Losonczy Annát), s képletesen rózsával küld neki üzenetet még Lengyelországból is. Olvassunk csak bele *A darvaknak szól* című költeményébe:

Mint mezők virággal, tündököljék sok jókkal,
 áldja mindennel őtet;
 Nyomán is tavasszal teremjen rózsaszál,
 s keserüljön engemet.

Ezeket a szóban távoli példákat nem a minden mindennel összefügg szel-lemtörténeti alapelve miatt említettem, hanem azért, mert a virág- és a famotívumok hármassal ott vannak Krizmanics Ágnes kertjeiben is. Azért a többes szám, mert Balatonlellén, a Tompa Mihály utcában (véletlenszerű irodalmi elem) látható a valóságos kert sokféle virággal és magasra nőtt fákkal, szőlővel és kis halastóval. Nap nap után művelni kell, érzékelni a változásokat, a fényben alakuló színeket.

Szinte már közhelyszerűen hivatkozunk arra, hogy a somogyi festők koloristák. Ezt tanulmányokban és sok-sok versben magyarázta Takáts Gyula költő, a Somogy Megyei Múzeumok hajdani igazgatója. Verseiből idézek néhány, színnel összefüggő szókapcsolatot: vörhenyes cserjék, som piros bogyoí, zöld küllő, opálos víz. Az utolsó szóval a Balatonnál vagyunk. Takáts például *Zöld sás a könyvbe* című versében így látta a színellentétet:

Zöld sás a könyvbe.
Kék fény a vízre.
Fehéren villog
A felhők inge.

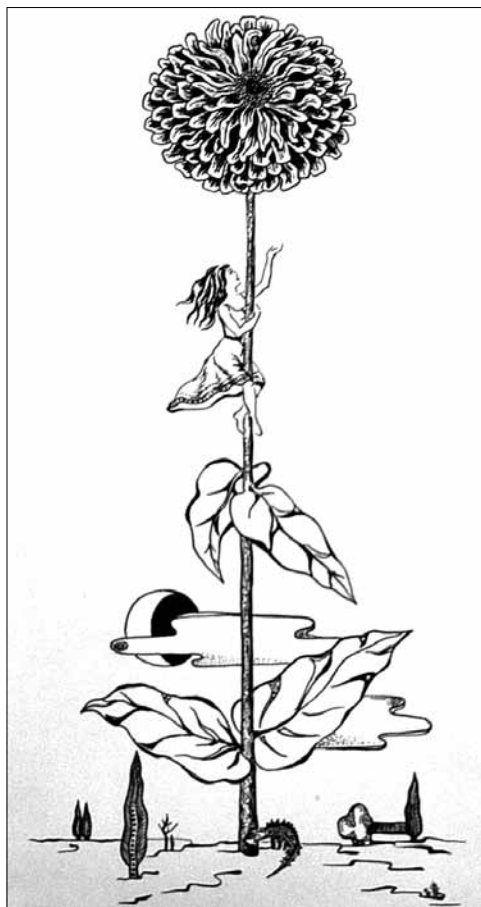

Krizmanics Ágnes: Útszéli kereszt

A virágok, a fák s a teljes természet nem függetleníthetők a színektől és a formáktól; az impresszionisták (s némiképp az expresszionisták) igen jól tudták ezt. Amikor Claude Monet 1889-ben kiállított a Georges Petit-galériában, barátja, a művészetértő Octave Mirbeau ezt írta róla:

„A művészet eltűnik, hogy úgy mondjuk, elhalványul... csupán az eleven természet áll velünk szemben, amelyet ez a bámulatos művészet meghódított és megszelídített... ebben a bolygómozgások törvényeinek engedelmeskedő életben a szeretet meleg leheletével és az öröm hullámaival az álom szárnyai csapkodnak, az álom énekel és búvöl el bennünket.”

Amennyiben az *álom* szót a képzelettel helyettesítjük, már értelmezhetjük

Krizmanics Ágnes: Vágyódó

az említett fogalomra gondolna, inkább egy színskála összhangjára, együttthatására.

A fák mellett sem mehetünk el szemlélődés, gondolkodás nélkül. Koronázat nincs, az elvékonyodó törzs, illetve ágak visszahajlanak. Emlékezhetünk, a *Magányos cédrus* elemzői kiderítették, hogy a törzsforma, az elnyúló, vékony ágak a Csontváryban feszülő indulatok, forrongó érzések miatt alakultak így. A párhuzamra való halvány célzás nélkül is bizton állítható, hogy legbelül Krizmanics Ágnes is érzett már egymással ellentétes hevületeket, s azok képi megjelenítései az árván álló, pusztuló, rőtbarna fái.

Virágok, fák, virágcsendéletek az „eleven természet” egységes üzenetei – az alkotói egyéniségen átszűrve. Hiányozhat ebből az ember? Sokan gondolták már

is a Krizmanics Ágnes által teremtett világot: képein a természettel nézünk szembe (íriszek, tulipánok, pipacsok, liliomok, fák), de az alkotói képzelettel átalakítottan. Ez lehet formai, de erőteljesebben a színek változnak. E tekintetben az alkotói képzelet szinte határtalan variációk területére ért. Igaz, a pipacsról a szemlélő nehezen képzelni el, hogy az ne piros legyen, viszont az íriszeknél, tulipánoknál, liliomoknál már – mondhatni – szabad a pálya, rózsaszín, kék, fehér, sárga egyaránt van.

A virágoknál említett jelentéstöbbletet a színek is megkapták; a Krizmanics Ágnes képein domináló kék hideg, kemény, elutasító. Félreértések elkerülésére tegyük hozzá: a színelmélet- és magyarázat történelmi kategória. Azaz, korszakonként mást és mást láttak meg egy-egy színben. A barokk eposzt író Gyöngyösi Istvánnak például a sárga a kedves színe, mert az emberséget azzal fejezheti ki leginkább. Manapság viszont az irigység jut eszébe az embernek. Azt nem hiszem, hogy Krizmanics Ágnes sárga tulipánjaira tekintve bárki

úgy, igen. Krizmanics Ágnes pedig akként gondolta, hogy az örökmozgásban helye van az embernek, jelesül a NŐNEK. Éva, az örök nő, Madách Imre drámai költeménye szerint „kevercse” a jónak és rossznak (lásd IX. szín). A nem iránt annyi elfogultság volt Krizmanics Ágnesben, hogy triptichonján a szépséget és a jóságot emelte ki. A másik oldal leképezéseit a férfiakra hagyta...

Huszonöt évvel ezelőtt láttam először Krizmanics Ágnes néhány grafikáját, s azután nemrégiben. Úgy tapasztaltam, művészi elgondolásait folyamatosan változtatta, alakította a gyorsuló időhöz. Pantha rhei! Az idő halad leggyorsabban, ehhez alkalmazkodnia kell, hogy az oeuvre kialakuljon.

Eddig jutva – ha képletesen is – lépünk be Krizmanics Ágnes kertjeibe!

2. *Krizmanics Ágnes virágai*

Krizmanics Ágnes fantázia-képzelet teremtette virágaihoz kertjén át vezet az út. Szó szerint. Hiszen, aki rózsaszín, kék, sárga, piros virágait a táblaképeken látni kívánja, a kerten át, haladva jut azokhoz.

„Minden megvolt a valóságban, de nem így” – mondja útbaigazítóként a festőművész-grafikus.

Igen, sokan leírták már: a valóság az alkotó számára indító-röptető pálya, de, hogy meddig – hova jut el, a szüve-rén, belső világától függ.

S arról sem feledkezhetünk meg, hogy nemcsak a természeti, hanem a másodlagos(nak nevezett) élmény is fontos. Mondjuk, egy költemény. Aki nek volt a kezében, s netalán még olvas-ta is Gizella Lukács *Gondolatok* című, 1999-ben megjelent kötetét, a borítón láthatott egy kiszínezett Krizmanics-grafikát. Kalappal eltakart arcú nőalak bal kezében virágcsokrot tart, ellen-pontjaként – mintha – hanyatt esett székel kopjafák. A címlap bal és jobb oldalát két sárga virág köti össze. Ha

Krizmanics Ágnes: Legényrósák

csak a jobb oldali hosszúsoknyás hölgyre figyelünk, akkor az asszociatív képesség máris jelzi, hogy száz év előtt Rippl-Rónai József Rodenbach *Les Vierges (A Szűzek)* című költeményéhez ugyancsak kalap takarta arccal, hosszú ruhában, virággal sétáló hölgyet rajzolt. Erre mondta az objektív idealizmust követő német filozófus: a (művészet)történet ismétli önmagát. Lefordítva: ugyanaz a téma, hasonló tárgyak s szereplők bárhol és bármikor előfordulhatnak.

S máris cáfolnia kell a kritikusnak önmagát. Krizmanics Ágnes virágai és nőalakja nem véletlenül és nem is a meghatározottság miatt kerültek a tengerentúli kortárs magyar költészetet, pontosabban egyik alkotóját bemutató kötet borítójára. A szerző, Gizella Lukács, aki 1973-tól a kanadai Ontario tartományban él, kérte a grafikákat Krizmanics Ágnestől. A szerkesztő és kiadó szerint: „A kötetet a Magyarországon élő Fehérné Krizmanics Ágnes művészi illusztrációi teszik még gazdagabbá.”

Magyaros motívumokkal: fákkal, virágokkal. *Legényrósák* című grafikája Gizella Lukács *Sírnak a virágok* című tizenkét soros versezete mellé került. A lírai alaphang: a virág örömet és bánatot (szomorúságot) egyaránt közvetít. Ezt a rajzon az ágaskodó szárok és a lent visszahajló levelek pontosan jelzik. Illő idézni a verset, hiszen kevesebben ismerhetik, mint a grafikát, vagy annak képe is áttett variánsait.

A *Sírnak a virágok* tizenkét sora:

Sírnak a virágok, bánatkönnyet ejtve.
 Miért van, hogy annyi megy a temetőbe?
 Sírhalmot takarva, koszorúba fonva.
 Sok csalódott szívnek fájdalmat okozva.
 A virág feladata boldogságot látni.
 Könnyet csak örömtől lehullani várni.
 Elégedett, vidám arcokat ha látnak.
 A virágnak ezzel örömet okoznak.
 Hamarabb hervad a bánatos virág.
 Szirma elgyengülve, pihenni vágy.
 Színe megfakulva, feladva a harcot,
 Szép fejét lehajtva, alszik hosszú álmot.

A versben a színek változása igencsak fontos. S jól megnézve Krizmanics Ágnes itt kiállított táblaképeit, ugyanezt tapasztaljuk: a koloritás az egyik lényeges kifejezőeszköz számára. Gizella Lukács *Őszi szerelem* című nyolcsorosában „barnuló-sárga” fákról írt. A két színt minden néző láthatja a festményeken.

Tegyük hozzá, hogy a késő barokk színelmélete szerint (amivel azonosult a ma-

gyar eposzköltő, Gyöngyösi István is) a sárga a legjobb szín, vitalitást, örömet, szép jövődőt fejezett ki. Viszonyítva a Krizmanics-képek sötétebb árnyalataihoz, megállapítható, hogy a festőnő művein nem cáfolja a barokk esztéták színelméletét.

A koloritás a Balaton melléki művészek számára kikerülhetetlen. S amennyiben olyan szerencsések, hogy eljutnak a Mediterránumba, akkor még inkább bizonyossá válik számukra, hogy a nap, a szín, a világosság, a tenger mennyi-mennyi leképezni valót kínál. Valóság és képzelet, realitás és fantázia ütközik akkor, ha valaki oly szerencsés, hogy eljut Attikába vagy Aphrodité (Vénusz) szigetére, Ciprusra. Krizmanics Ágnesnek lehetővé tette a jó sors, hogy Ciprusról nézzen a Földközi-tengerre, hogy közelről lássa a kétféle kultúra jelenlétét ott. Őt mégis a görög ortodox templomok s a közelükben lévő fák „fogták” meg. Ezt láthatjuk a Ciprus I. és Ciprus III. képein.

Miként a költő–műfordító–polihisztor Papp Árpádot is, aki az ottani irodalom–művészet–tudomány egyik avatott hazai közvetítője volt. S az északi partról nézte a Balaton környékét, amíg az alkotó, képzőművészetet gyakorló Krizmanics Ágnes délről tekintett Szepezd és Badacsony irányába. Hogy a nap, a víz, a levegő villódzásaiból kialakítsa a maga színvilágát, formanyelvét.

Csaknem harminc éve írta a Képzőművészeti Világhéten Szerencsen rendezett kiállítása meghívóján vallomásértékű sorait: „Balatonlellén élek és dolgozom. A körülöttem lévő természet vonz, innen meríték témát. Elsősorban fákat rajzolok. Ezekbe helyezem ugyanazokat az érzéseket, amik az emberekben megvannak...”

Fák virágok nélkül nincsenek. Ágaikon vagy törzsük mellett-alatt ott vannak a szépség hordozói. Emlékeket, érzelmeket idéznek egyben. Amit Gizella Lukács szavakkal, azt Krizmanics Ágnes ecsettel fejezett ki. A *kikirics* című versében írta a költőnő:

Most nyít a kikirics. Fehér, lila, sárga.
Bólint az új tavasz, sok szépet kívánva.
Megint élet költözik minden fűbe, fába.
Ezernyi virág lesz a tavaszi kosárba.

Fehér, lila, sárga – ismételnénk a vers szavait, és tehetnénk hozzá a kéket, barnát, pirosat, a zöld árnyalatait. Merthogy a világ Balaton melléki szelete bőséggel kínálja az érzékeny szemnek a színvariációkat.

S hogy ez mennyire fontos, lényeges az alkotónak, azt bizonyította – másokkal együtt – Bernáth Aurél. Ő ábrahámhegyi pillanatait képen és szóban egyaránt megörökítette. *Csendélet* című képéről Bernáth Aurél maga írta:

Kívül koromsötét, belül meleg okker
és rózsaszín a világ.
Odább egy csillag-asztalon a hegedű pihen.
Léte jogát most perli éppen
a kinti éjszakával szemben.

A versrészletek és hivatkozások bizonyítják, hogy Krizmanics Ágnes ugyanúgy vallja a Múzsák testvériségét, amint minden somogyi festő és író. Sugárzik ez a táblaképeiről. S ezt tizenöt évvel ezelőtt Szerencsen már észrevette ottani tárlatának egyik látogatója. Idézem szavait:

„A virág kinyílik, az érzelem születik, a költészet íródik, a grafika, a festészet szintén vele születik...”

Tekintsünk el a fogalmazás nehézkességétől, s figyeljünk arra a magra, amire Martyn Ferenc mester is rámutatott Pécsen: a kilenc Múza mindegyike más, de eltéphetetlen szálak kötik össze őket.

A szálak eltéphetetlenek, de kérdés, hogy segítik-e így az alkotót előbbrejutásában? A siker, az elismertség felé? E téren Krizmanics Ágnes negyed évszázadnál hosszabb festői-grafikus pályája azt igazolja, a mű, az oeuvre kevés. Hetven kiállításán szerepelt eddig, ebből egyéni tárlata huszonnégy. De sem a város, ahol él, sem a megye nem ismerte el munkásságát.

A művész nem a díjért dolgozik. Viszont, aki megnézte Krizmanics Ágnes táblaképeit, gondolhat arra, a műkritikusok, esztéták méltatlanul hagyták figyelmen kívül alkotásait.

Virágai ettől függetlenül nyíltak és bimbóznak majd a jövőben.

Németh István Péter

3 tapolcai séta

I.

Először lépdeltem feléd számlálva hársfa-társakat
Az őszben, hogy bátorítsanak.
Lombjaikat bárhogyan aranyozták,
Levetköztek, mire odaértem hozzád.
Már visz a lábam, néznem sincs mit széjjel,
Őszi nap van-e vagy karácsony éjjel.
Minden tócsában csillag világol ez útra,
S olyan könnyű a hűség, cipóm is tudja.

Glóriás utcalámpák alatt
Árnyékom követ, majd előreszalad
Házatok felé, ahol vársz már,
S mintha a falak mögött is látszanál,
Angyal röppen be egészen vasalódig –
Üdvözlne, de a csöndben csak meghatódik.

II.

Az utcákon, ahol hazafelé megyek,
Néhány kutya tutol csak egyet-egyet.
Most még nem hallani a járdán ömölve szét
Harangszót. Hajnali fényben sok üvegcserep.
Lőn pocséta-tükre esőtől a minap
Uticalámpák csüggedt glóriáinak.
Tűztövis bokorban olykor láng-alkonyat,
S hozzád gyalogoltam, járt ki pesti vonat.

Megszámlálhattam vón' karácsonyfáitok
Künnről sem haragvón – előtted nem titok.
Ha majd egy akác nyit! Az lehet itt enyim,
Átölelem ám, mint, jaj!, Szergej Jeszenyin.
De szólj rám viháncért, hisz nem vagyok magam,
Mosolyodba járnék bár folyvást hangtalan,
S hol Téged vártalak; a Kistónál, jobbra
Zöldhajú fűz alatt Gabriella szobra.

Hát bronzba öntetett férjura poéta
Is – Köröttük veled verssé vált a séta.
Hazának is ma, lásd, 47 éve
Hívlak, mint havazást októberhez érve.
Ki más várna ott? Nem jött hó. Se álom.
Kap fehér huzatot rétszín hálósákom.

III.

Napi örömem hát megint lett:
Tőkékről kórészta bilinget.
Arany szőlőszemek októberi
Fényben holt apám hús ujjbegyei.

Mást nem is fogadok semmiképp
El. Tán gyerektenyérből gesztenyét?
Vagy párat még a fasorban kipp-kopp –
Sétám végére éppen három pontot...

Miklósi-Sikes Csaba

Kisfaludy Sándor balatoni emlékezete

A XIX. század magyar irodalomtörténete azzal kezdődött, hogy 1801 júliusában a szerző nevének feltüntetése nélkül megjelent korszakos jelentőségű műve, *A kesergő szerelem*. Sem azelőtt, sem azóta ilyen általános sikere nem volt hazai könyvnek, állapítja meg Fenyő István a Kisfaludy-életmű kiváló ismerője. 1807-ben napvilágot látott a mű második része *A boldog szerelem* címmel. A költő kilépve az ismeretlenségből, a két önálló művet *Himfy szerelmei* címmel egységes, nagy lírai regénnyé egyesítette. Kisfaludy ezzel az ország ünnepeit költőjévé vált. Sikereit és hírnevét tovább fokozta az egymás után megjelenő, hajdankorban játszódo verses történeteivel (Csobánc, Tátika, Somló, Szigliget stb.), amelyeket regéknek nevezett. 1810 után több, a magyar nemességet dicsőítő drámát írt (Hunyadi János, Kun László, A Dárday-ház, Bánk stb.).

Hogy miben rejlik sikereinek titka? A szó legszorosabb értelmében vett népnyelven írt első verseskötete egy olyan időszakban jelent meg, amikor az egyház nyelve a latin, az államé a német volt. Kisfaludy magyar nyelven írt, az addig általában tabuként kezelt témával, a szerelemmel foglalkozó lírája revelációként hatott a hölgyek taborára, míg regéiben és drámáiban a nemzeti múlt dicső tetteinek megidézésével a férfiak lelkét célozta meg. Hegedűs Géza irodalomtörténész szerint „a XIX. század első két évtizedében nem volt ismertebb, népszerűbb és nagyobbra tartott magyar költő Kisfaludy Sándornál”.

Irodalmi sikereinek csúcspontján, az 1820-as évek elején, Kisfaludy közel ötvenéves megállapodott házasember, aki sümegi szülőházában az írás mellett birtokain gazdálkodott. Sümeg légvonalban mindössze tíz km-re fekszik a magyar tengertől, tiszta időben a város felett magasodó várból jól látható a tó víztükre. A költő ezer szállal kötődött a Balaton vidékéhez, melynek szépségeit számos versében és regéjében leírta. Életének jelentősebb történéseit kiemelve: Badacsonyan bontakozott ki élete nagy szerelme, ugyanitt szőlőbirtokkal is rendelkezett, rendszeresen megfordult Keszthelyen, ahol – többek között – a Festetics gróf által kezdeményezett helikoni találkozójales vendégei közé tartozott, míg Balatonfüreden nevéhez kötődik az első dunántúli kőszínház megvalósítása. A „Balaton költője”-ként is ismert Kisfaludy Sándor emlékét napjainkig ápolják: emléktáblák, szobrok, a nevét viselő utcák, terek és sétányok igazolják az utókor háláját. Nevére keresztelték a Balaton első gőzösét, a badacsonyi présház ma irodalmi emlékmúzeum.

Változatos élete Sümegről anyai nagyszüleinek, a Sándorffyak házából indult (1772. szept. 2-án született). Hatéves korában családjával a Kisfaludyak birtokára, Tétre költözött. Középiskoláit Győrben, jogot Pozsonyban tanult 1788–1791

között, majd a katonai pályát választotta. 1792-ben belépett a székelyföldi Etéden állomásozó Nádor huszárezredbe, 1793-tól 1796-ig a bécsi testőrség tagja volt. A jóképű, szálas termetű, életvidám hadnagy a Bécsben eltöltött évek alatt franciául, olaszul tanult, de nem vetette meg a mulatozást, a könnyed életet, a nők szerelmét sem. 1795 őszén hazalátogatott. A Vas megyei Hosszúfalun tett rokonlátogatás alkalmával, a Rosty családnál megismerkedett távoli rokonával, mezőszegedi Szegedy Ignác Vas megyei alispán húszesztendő, *„szép és okos, nemes göggel, de földi jókkal is megáldott... a Sanct Pölteni Orsolyák zárdájában nevelkedett”* Róza nevű leányával. A két fiatal egymás iránt kibontakozó érzelmeinek köszönhető, hogy a testőrtiszt meghívást kapott arra a **badacsonyi szüretre** (szeptember 23-án), amely a Kisfaludy-életregény nagy jelenetét eredményezte. Volt benne zene, tánc, mulatás, epekedő pillantások között a holdvilágos Balatonon rendezett éjszakai csónakázás, esti séták Tomajtól Tördemicig, szigligeti hintózás, ez utóbbról később a költő azt írta: *„ily szépet nem terme még a magyar vad föld és ég”*. Jó szolgálatot tett az Amatius-hegedű is, Lavotta kesergőjét játszotta Rózának. Zárójelenetként Kisfaludy szerelmi vallomása is elhangzott, amelyre Róza *„sem igent, sem nemet”* jelentő választ adott. Nem véletlenül írta később: *„Édes kínos emlékezet, / Ah, Badacsony szürete! / Mulatságos gyülekezet, / Te rabságom kezdete! / Ott tudtam meg ki légyen Ő, / S mi légyen a szerelem!”* utalva a történetekre. A szüret eseményeivel számos jeles magyar irodalomtörténész foglalkozott. Császár Elemér 1910-ben azt írta, hogy Kisfaludy számára *„a szüret volt legszebb, legpoétikusabb emléke egész életének”*. Fenyő István úgy véli az itt szerzett benyomások révén *„elplántálódott benne egy sajátos, derű és ború alapszíneiből összevetődött, a romantika felé mutató érzelmiség, mely alapja, kiindulópontja lett későbbi regeihetének”*, míg Praznovszky Mihály megállapítása szerint *„Szegedy Róza tartózkodó viselkedése azoknak a Bécsből érkező híreknek volt köszönhető, amelyek Kisfaludy szerelmi kalandjairól szóltak”*. Az utóbbi évek kutatásai révén sikerült tisztázni annak a napjainkban talán leghíresebb Balaton-felvidéki présház építéstörténetét, ahol a fentiekben lezajlott szüretnek is helyt adott. A Zala Megyei Levéltár gyűjteményében bukkantam rá egy 78 oldalas vagyoneleltárra (Conscriptio...), melyet Szegedy Ignác 1796. szeptember 16-án történt elhalálózását követően állítottak össze, ahol – többek között – részletesen szólnak az 1795 és 1796 között, késő barokk stílusjegyeket viselő présház munkálatairól, az ott dolgozó sümegi és tapolcai mesteremberekről, illetve az elkészült épület berendezéséről is. Az iratokból kiderül, hogy a Kisfaludy életében oly jelentős szüreti események egybeestek az építkezés megkezdésével.

Öt év múlva Kisfaludy újabb kapcsolatot épített ki a balatoni tájjal, amikor házassága után, 1800-ban megvásárolta a Szegedy-birtok közvetlen szomszédságában a máig nevét viselő **szőlőhegyet**, rajta egy egyszerű bazaltkőből rakott, nád-

fedeles parasztpincével. Kalmár László kutatásaiból tudjuk, hogy a költő ezt az épületet alakította át, s amelyről Eötvös Károly 1900-ban azt írta: „*Kisded hajlék kis szobákkal, kis ablakokkal... A sajtóház ajtaja az udvarról a ház közepén nyílik, s a sajtóháztól jobbra a lakóosztály, amely egykor egy kis dolgozószobából s egy hálószobából állott*”. Ezt a házat vincellér lakásaként használták, mivel Kisfaludy házassága alatt a Szegedy házában lakott, s itt született regéinek jó része is.

A badacsonyi szüret és a szőlőbirtok megvásárlása között eltelt öt év Kisfaludy életének talán legzaklatottabb időszakát jelenti. Visszatérve Bécsbe, nézeteltérése támadt a testőrség időközben kinevezett parancsnokával, báró Splényi Mihállyal, minek következtében áthelyezték Milánóba. Napóleon hadai hamarosan (1796. június 29.) elfoglalták a várost, ami Kisfaludy számára három hónapos franciaországi hadifogságot jelentett. 1796 késő őszén szabadult, főhadnagyi rangban számos ütközetben vett részt, mígnem 1799-ben megvált a hadseregtől, és hazatért. 1800. január 20-án, megannyi hazaírt szerelmes sor után feleségül vette Szegedy Rózát (formai problémák miatt május 17-én újra esküdtek). Előbb Ötvösön, a Szegedy család birtokán, majd öt éven át Kámban laktak, mígnem 1805-ben átköltöztek a költő nagyszüleitől örökölt sümegi házba. Kisfaludy Sándor ekkor már ismert közéleti ember volt. 1803-tól mint zalai táblabíró rendszeresen jelen volt a vármegyei közgyűléseken, az 1809. évi utolsó nemesi felkelés lelkes támogatója, a főparancsnoki tisztelet ellátó József nádor szárnysegédjeként annak aktív résztvevője volt. Irodalmi pályája is magasan szárnyalt, bár Kazinczy 1809 derekán az *Annalen der Literatur* hasábjain megfogalmazott Himfy-bírálatával kettejük viszonyában sokéves szakítást, alaptevő törést eredményezett. Vitájuk, melyben a világnézeti különbségek a nyelvújítás két frontjának kialakulásához vezetett, országos méreteket öltött. Kazinczyék lényegében az irodalmi újjászületés révén a kibontakozó polgárisodás diadalát kívánták elérni, vallva, hogy az írónak szabadságában áll új szavak alkotása, hogy a nyelvet szebbé, kifejezőbbé tegye, alkalmassá az új ismeretek befogadására. Ezzel szemben Kisfaludy és pártolói számára az irodalom – a rendi konzervatizmus keretei között – olyan hazafias tevékenységet jelentett, amelynek bírálata, számukra erkölcsstelen cselekedetté tette ezt a fajta esztétikai objektivitást.

Ilyen viszonyok között került sor az első Keszthelyi Helikon találkozóra. Ennek kezdeményezője a kultúrát, művészeteket pártoló Festetics György gróf (1755–1819) volt, aki 1817. február 12-én, az uralkodó születésnapjára összehívta az ismertebb dunántúli írókat, élükön – Szegedy Róza révén a gróf családjával rokonságban levő – Kisfaludy Sándorral. A sümegi költő támogatói között meghívást kapott Pázmándi Horvát Endre költő, római katolikus plébános, Ruszek József bölcséleti és nyelvészeti író, veszprémi kanonok, a Malvina álnéven közlő Dukai Takács Judit, illetve Kazinczy két dunántúli híve, Berzsenyi Dániel és Pálóczi

Horváth Ádám. A két tábor között kibontakozott viták csak tovább mélyítették a nyelvújítás körül fennálló ellentéteket. Kisfaludyék, maguk mögött tudva Festetics támogatását, az ortológia szervezeti erősítését, illetve a megkérdőjelezhetetlen tekintélynek örvendő grófon keresztül Kazinczy nézeteit igyekeztek háttérbe szorítani. Kisfaludy, Ruszek és Festetics hevesen támadták a széphalmi író, elsősorban azért, mert „aki a magyar írókat kedvezőtlenül bírálja a külföld előtt, az megsérti a méltóságot”. Leghevesebben Berzsenyi védte Kazinczy álláspontját, később a Széphalomra írt levelében részletesen beszámolt az itt lezajlott vitáról, melynek azt lett az eredménye, hogy Kisfaludy annyira megorrolt Berzsenyire, hogy búcsú nélkül távozott. A helikoni ünnepeket 1819-ig még öt alkalommal rendezték meg, kezdeményezői azonban nem tudták elérni általa a hazai ortológus-centrum kiépítését, holott a Tudományos Gyűjtemény hasábjain még éveken át folytatódott a két tábor közötti polémia, mígnem Pápay Sámuel közvetítésével Kisfaludy kibékült az immár kompromisszumra hajló Kazinczyval, aki 1819-ben megjelent *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* című tanulmányában az addigakkal szemben egy jóval mérsékeltebb álláspontot képviselt.

A helikoni találkozók eseményeivel utóbb számtalan cikk, tanulmány foglalkozott, annak irodalmi hatását kutatók sora részletesen elemezte, ami értelemszerűen hozzájárult a dunántúli írók – köztük Kisfaludy Sándor – kultuszának ápolásához. 1921-ben Keszthely méltó emléket állított az egykori eseményeknek, amikor a városi parkban oszlopokon álló kupolás Helikon emlékművet emelt.

Ezekben az években Kisfaludy felfelé ívelő írói, illetve közéleti pályája még töretlennek bizonyult. Nyarait legfőképp badacsonyi birtokán töltötte, s ekkor rendszeresen látogatta a fürdőzők által közkedvelt Füredet is. Vas Gereben szerint „1810 után minden évben pontosan megjelent a barátságos helyen”, ahol a közös irodalmi nézeteket valló írókkal, illetve az irodalmat kedvelő fürdővendégekkel találkozott, akik őt szellemi vezérüknek tekintettek. Talán az sem véletlen, hogy egyik írói álnevét is innen vette, amikor a Tudományos Gyűjteményben általa közreadott Kazinczy-ellenes írását Füredi Vidra álnéven publikálta. 1820-ban a Marcibányi Intézet 400 Ft-os díjjal jutalmazta „Regéit”, amit egy magyar zsebkönyv megalapítására ajánlott fel. Ennek következtében indult meg öccsének, Károlynak szerkesztésében az *Auróra* 1822-ben. A nádor meghívására részt vett 1828 telén a Tudós Társaság (MTA) szabályzatát előkészítő bizottság működésében, 1830. november 17-én pedig az akadémiai igazgatóság által a nyelv- és széptudományok osztályába vidéki első rendes taggá nevezték ki. Az 1833. évi akadémiai nagyjutalmat közte és Vörösmarty Mihály között osztották meg. A jutalom megosztása és barátaival való súrlódásai annyira elkedvetlenítették, hogy 1835-ben lemondott a tagságról; szeptember 14-én az Akadémia tiszteletbeli taggá választotta, s ezt szívesen vette. Ekkoriban már készen állt életműve, melynek javarészét 1833-tól

Wigand Ottó, majd Heckenast Gusztáv jelentették meg nyolc kötetben, az utóbbi regéit is kiadta úti olvasmánynak szánt zsebkönyvekben. Táblabíróként aktív résztvevője volt Zala megye reformkori kezdeményezéseinek. Részt vett a követi utasítások kidolgozásában (1825, 1831, 1832, 1839), az Eszterházy herceg által Badacsonyban elkövetett erdőirtások kivizsgálásában (1830), a kolera elleni küzdelemben (1831), a megyei közkönyvtár létesítésében (1831), az egerszegi és a sümegi kaszinó (1841) létrehozásában, s mindenekelőtt a **füredi állandó színház alapításában**, amely közéleti vállalkásainak legjelentősebbjét jelenti. Talán nem véletlen, hogy Kisfaludy főszerepet vállalt az első dunántúli – a kolozsvári (1821) és miskolci (1823) után – a harmadik magyar kőszínház létrejöttében, hiszen életrajzából világosan kitűnik, a színjátszásra mindig különös figyelmet fordított. Már pozsonyi diákéveiben az ottani színház oly lelkes látogatója volt, hogy az atyai szigor emiatt hozatta vissza a családi otthonba. Erdélyi katonáskodása során akkor járt Kolozsvárott, amikor 1792. november 11-én a Kótsi Patkó János által vezetett Erdélyi Magyar Nemes Színjátszó Társaság megkezdte működését a Fő téri Rédey-házban. Jellemző, hogy 1830-ban Kisfaludy a kolozsvári előzményekre hivatkozott, amikor *„látván a német nyelv egyeduralkodó törekvéseit a magyar kultúra területén”* megkezdte harcát a balatonfüredi játékszín létrejöttéért. Később rendszeres látogatója volt a Füreden, Egerszegen és Sümegen fellépő magyar és német vándorszínészek játéknak, gyakorta a pesti előadásokra is felutazott. Az 1817-es Helikoni Ünnepeken részt vevő Kisfaludy nem mulasztotta feljegyezni, hogy a keszthelyi kastélyparkban emelkedő „amphitheátrum-forma” dombon georgikoni praktikánsok dudaszóra pásztortáncot jártak. A téma kiváló ismerője, Hudi József 2008-ban megjelent kötetében azt írja, *„Kisfaludy saját tapasztalataiból tudta, hogy a magyar színészetet fel kell emelni elmaradottságából, s ehhez a körülmények megváltoztatására is szükség van”*.

A füredi színházalapítás a Vas vármegyei közgyűlés határozatával kezdődött. Itt mondták ki 1828. októberében a Dunántúli Színjátszó Társaság alapítását, míg annak 1831. május 25-én, Kiscellben tartott egyeztető értekezletén fogadták el működésének alapszabályait, jelölték ki székhelyét Füreden, ahol már 1816-tól kezdődően tartottak színházi előadásokat, illetve itt választották meg annak vezetését. A főigazgatói tisztséget a füredi színház építésének legfőbb szorgalmazójára, Kisfaludy Sándorra bízták, míg igazgatónak az ismert színészt, Komlóssy Ferencet nevezték ki. Ebben a tisztségben az íróra hárult a munkálatok megszervezése, a törvényhatóságok meggyőzése, illetve a szükséges pénzügyi háttér biztosítása, ami közadakozásból gyűlt össze. 1831 tavaszán Kisfaludy sorra írt a megyéknek, testületeknek, a dunántúli főrangú és közrendű nemességnek, s ezzel párhuzamosan folyt a tihanyi apátság által adományozott telken a Fülöp József mérnök, füredi és veszprémi postamester által vezetett színházépítés. A klasszicista stílus-

ban felhúzott – teljesen még be sem fejezett – épületet 1831. július elején avatták fel. Mivel a megnyitó ünnepségről sem meghívó, sem plakát vagy színlap nem maradt fenn, és a korabeli hírlapok sem tudósítottak az eseményekről, ennek pontos dátumáról, illetve körülményeiről Hudi József tanulmánykötete megjelentéig megoszlottak a vélemények. Az ő kutatásai tisztázták a megnyitó pontos dátumát (1831. július 3.), illetve annak programját, melyről a költő 1831. július 25-én, az őt Sümegen meglátogató Újfalvi Sándor feleségéhez, Lészay Júliának Kolozsvárra írt levelében is beszámolt: *„A füredi játékszín ezen hónap 3-án szerencsésen megnyitott egy általam ezen alkalomra készített erőss igazságokat mondó Prológus-sal, igen számos nézőközönségnek jelenlétében, Nemzeti Ének-emnek többszöri éneklésével”,* folytatódott, és amit *A Magyar hölgy* című vígjáték előadása követett.

A színház építése csak 1835-ben fejeződött be. Ekkorra készült el a színház Libay Károly metszetén megörökített bejárati oszlopocsarnoka, amit gróf Festetics László keszthelyi nagybirtokos ajándékozott. A homlokzatán egykoron látható felirat, *„HAZAFIASSÁG A NEMZETISÉGNEK”* hirdette, hogy a színház felépítése hazaszeretetből táplálkozó nemzeti tett volt. Szintén ebből az indíttatásból vállalta el Kisfaludy a színház kormányzását úgy, hogy ezért fizetést nem kapott. Ekkor írt leveleiből, melyet a Magyar Tudós Társaságnak, illetve Döbrentei Gábornak, az akadémia titkárának címzett, kiérzik öröme és büszkesége, amikor azt írja: *„...az általam indítványba hozott, eszközölt, felépített, szükségeivel ellátott és emberi állíthatás szerint örök időre megalapított Magyar Nemzeti Játékszín Balaton Füreden”.*

Elvitathatatlan sikerei rövid ideig tartottak. 1832. május 18-án, 32 évig tartó házasság után elhunyt Szegedy Róza. Családi bajait tovább tetézték a magyar irodalmi közízlésben történő változások, elsősorban a Vörösmarthy-Bajza-Toldy nevével fémjelzett Auróra Kör, a költőétől markánsan eltérő politikai és irodalmi nézetek szemléletvilágának térhódítása, amelyek az Akadémián belül is megerősödtek. Az 1836. február 29-én, Zalaegerszegen tartott megyegyűlésen, Kisfaludy távollétében a képviselők egy része követelte, hogy a színház építéséről számadást tegyen, amitől a költő vérig sértődött. 1836. május 2-án írt Nyilatkozatában beszámolt az építkezés menetéről és a befolyt pénzeszegek sorsáról, melyet 1837-ben egy újabb részletes pénzügyi elszámolás követett, s ettől kezdve – bár a megyegyűlés élete végéig megtartotta főigazgatói tisztségében – távol tartotta magát az itt folyó eseményektől. Személye fokozatosan az országos irodalmi élet perifériájára került, visszavonultan élt Sümegen, s csak ritkán jelent meg a nagy nyilvánosság előtt. 1842-ben a Kisfaludy Társaság a tagjai közé választotta, 1843-ban fényes irodalmi ünnepséget rendeztek névnapján az egerszegi megyeházán, illetve az Akadémián (május 17-én), ahol Eötvös József a magyarság költőjének nevezte Kisfaludyt, *„aki nem írt egy sort, melynek minden szava ne volna magyar”.*

1844. október 28-án hunyt el, hatalmas irodalmi és közéleti munkásságot hagyva az utókorra. Igen méltatlan módon Sümeg város tanácsuléseinek jegyzőkönyveiben még csak meg sem említik halálát, ellentétben az Akadémiával, ahol 1844. nov. 18-án Toldy Ferenc tartott felette gyászbeszédet.

Végezetül tekintsük át Kisfaludy szellemi és tárgyi hagyatékának sorsát, amelyek a Balaton településein a költő életéhez, illetve tevékenységéhez köthető. Szellemi örökségének ápolása mondhatni napjainkig töretlen. Az írott sajtó, az itt élő vagy alkotó írók előszeretettel a „Balaton költője”-nek nevezik Kisfaludyt. A vidékhez szoros szálakkal kötődő íróink, Jókaitól Illyés Gyulán és Kereszthury Dezsőn át Praznovszky Mihályig, (a névsor még hosszasan folytatható) munkásságukban kiemelt figyelmet szenteltek és szentelnek a költő emlékének. Az első füredi újság, az 1861 és 1863 között Görög György nyomdász és újságíró által kiadott *Balaton-Füredi Napló* címlapját Füred látképe díszítette, előtérben a Kisfaludy gőzhajóval, középen Kisfaludy Sándor babérkoszorús képével. Az 1882-ben Füreden alapított Balaton-Egylet Jókai Mór vezette irodalmi szakosztálya vállalta fel a balatoni írók – köztük Kisfaludy Sándor – kultuszának ápolását. Bár az egylet hamarosan beszüntette működését, de a Keszthelyen 1892-ben újraalakult Balatoni Kultúregyesület tevékenysége jelzi a sümegi író emlékének időállóságát. Szólni kell az 1904-ben Siófokon megalapított Balatoni Szövetségről, amely 1949-ig működött. Mint látni fogjuk, 1906-ban kezdeményezték Kisfaludy badacsonyi présházának múzeumává történő átalakítását, míg az 1910 őszén, Füreden alapított Kisfaludy Sándor Társaskör azzal vált ismertté, hogy 1912-ben kezdeményezte az egykori színházépület akkor megkerült kőoszlopainak megmentését.

Azt mára kevesebben tudják, hogy Balaton első lapátkerekes gőzhajója, amely 1846. szeptember 21-én tette meg próbaútját a tavon, Széchenyi István jóvoltából kapta az író nevét. A Széchenyi által vezetett Balatoni Gőzhajózási Társulat megalapítása és a Kisfaludy gőzhajó megépítése jelentette a kezdőlépést a balatoni hajózás indulásában. A gőzös Keszthelyről, Keneséről és Alsóörsről szállított vendégeket az északi parti üdülőhelyekre. Az 1861-ben átadott Déli vasút (Budapest-Siófok-Fiume) megépítése és Siófok népszerű üdülőhellyé válása után már csak Siófok és Balatonfüred között közlekedett. 1869-ben a hajó fatestét vasra cserélték, így hajózott 1887-ig, amikor végleg kivonták a forgalomból. Később, egy újabb balatoni hajó is viselte a költő nevét. A Sümeg és Vidéke című hetilap 1909. július 18-i száma arról tudósít, hogy „*folyó hó 5-én ünnepélyes felavatásban részesült a Balatoni Gőzhajózási Rt. negyedik új gőzhajója, mely a legelső balatoni gőzhajó nevét, a Kisfaludy-nevet nyerte*”.

A költő emlékét őrző **köztéri alkotások** sorát a Balatonfüreden 1860-ban felállított egész alakos bronzszobra nyitja. Történetét Praznovszky Mihály irodalom-

történész dolgozta fel és közölte 1994-ben. Története a Zala megyei törvényhozás 1857. február 9-én hozott döntésével kezdődött, amikor kimondták „Kisfaludy Sándor szobra fölállításában működő választmány” megalapítását, melynek feladata – többek között – a szükséges pénzalap közadakozás útján történő előteremtése, a szobrász-, illetve a szobor helyének kiválasztása. A gyűjtőíveket az év márciusában küldték szét, 1857. december 6-án a megfelelő hely megtalálása érdekében egy delegáció szemlét tartott Füreden. 1858. március 17-én már a szobrász neve, a kevés tehetséggel megáldott Czéklúti Züllich Rudolf neve is felbukkant a korabeli iratokban. A szerződést vele 1859. május 9-én kötötték meg, melyet a zalaiak megbízásából a szervezési munkát a háttérből irányító, a szobrász iránt kételyeket megfogalmazó Deák Ferenc is aláírt. A szobor felállítására – ünnepélyes keretek között – 1860. június 11-én került sor. Egyes források szerint 10 000 ember gyűlt össze Füreden. Az illusztris vendégek között Podmaniczky Frigyes, Thaly Kálmán, Reményi Ede, az Eötvös József vezette akadémiai küldöttség, a Schauer Ferenc plébános-esperes vezette sümegi delegáció stb. is jelen voltak. Utóbb sokan bírálták a szobrot, legtömörebben a *Magyar Sajtó* kritikusa fogalmazott, aki azt írta: „*Kisfaludy Sándor szobra a magyar nemzet szegyenére válik.*” Az általános elégedetlenség vezetett oda, hogy ezt a szobrot eltávolították, helyére – minden különösebb ünnepséget mellőzve – 1877. május 11-én felállították Vay Miklós szobrászművész alkotását. A ma is látható egész alakos bronzszobrot a szanatórium építkezései miatt a Tagore sétányra helyezték át, melyről „A balatonfüredi Kisfaludy szobor áthelyezése” címmel részletesen beszámolt a Sümeg és Vidéke 1913. márc. 16-i száma.

Kisfaludy Sándor életéhez, illetve tevékenységéhez köthető Balaton vidéki ingatlanok történetei is változatos utat jártak be. A **füredi kőszínház** falai között közel három évtizeden át folytak az előadások. Működésének első időszakában Komlóssy társulata játszott itt, 1837-ben Déryné is fellépett Füreden. 1841-től Fekete Gábor társulata következett. 1846-tól 1851-ig Hetényi József volt a színgazgató, akinek idején az előadások már gyengébb színvonalat képviseltek, s megkezdődött annak hanyatlása. Fennállása során a rendszeresen elhangzó kritikák a sebtében felemelt épület hiányosságairól szóltak. Az épület első jelentősebb felújítására 1852 nyarán – Latabár Endre színtársulata működésének idején – került sor, aminek apropóját Ferenc József itteni látogatása jelentette. A kőszínház épületének a sorsát az ún. Aréna, a kőfallal kerített nyitott színpódium 1846-ban történt felépítése pecsételte meg, hiszen ezt követően a régi épületet csak hűvös, esős időben használták. Egy új, immár a harmadik színházépület építését 1860-ban kezdték el, melyet az 1862-ben Gestner és Frey pesti építészek tervei alapján befedtek, ezt követően a régi kőszínház épületét már nem használták. Állapota

annyira leromlott, hogy 1867-ben a tihanyi apát fürdőintézet építésére kérte el anyagát, amit a megyegyűlés határozata értelmében 442 Ft 17 krajcár ellenében meg is kapott. Bontását a Vay-féle Kisfaludy-szobor felállítását követően, 1878. február 18-án kezdték, helyén a következő évben már felemelték a Gyógyterem emeletes épületét. Az egykori színházépület emlékét napjainkban csak néhány díszítő elem, két füredi emléktábla, illetve az előcsarnok kőoszlopai őrzik, amelyek 1912-ben kerültek elő a földből. Ezek megmentését a füredi Kisfaludy Társaskör szorgalmazta, akik még abban az évben az általuk összeállított tervekkel megkeresték a terület tulajdonosát, a pannonhalmi apátságot. Hajdú Tibor főapát válaszelevelében a következőket írta: „... *lelkessedéssel járulok hozzá, hogy ezen emlékművek a rend területén, alkalmas pontokon, fölállítassanak. Csupán azt kérem, hogy a kiválasztott pontokat és az emlékművek tervezetét előzetesen megjelöljék, illetve bemutassák.*” A Társaskör próbálkozása nem járt sok sikerrel. „*Az egyik faragott kőoszlopot felállították a Balaton-part közelében*” (Sümegegy és Vidéke, 1912. szeptember 8.), a többit csak 1958-ban állították fel a Kiserdőben, az egykori nyári színpad helyén. Már ezt megelőzően, 1956-ban, a színház megnyitásának 125. évfordulóján, a SZOT Üdülési és Szanatóriumi Főigazgatósága egy emléktáblát helyezett el a Füredi Panteon falán, míg 1983-ban ugyanitt elhelyezett, Kisfaludy arcmását megörökítő bronzból öntött emléktábla – felirata szerint – a színház megnyitásának 150. (helyesen 152.) évfordulójára készült.

Badacsonyan a Kisfaludy, illetve Szegedy szőlőbirtokok és ingatlanok közül az utóbbi története az ismertebb. A neves borvidék legnagyobb urasági épület-együttesként számon tartott **Szegedy présházat** a költő halála után gróf Esterházy Pál vásárolta meg, akinek akkor már igen jelentős birtokai voltak a vidéken. Az épületet több mint száz éven át gazdasági célokra használták. 1938-ban a Balatoni Társaság egy emléktáblát helyezett el falán. Az újrászerveződött Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség szakemberei az 1950-es évek elején, az első vidéki műemlék-felújítás keretében, Gerő László építész vezetésével helyreállították az épületet, illetve Kisfaludy és neje, Szegedy Róza fennmaradt emléktárgyaiból irodalmi emlékmúzeumot rendeztek be, amit 1953-ban Illyés Gyula avatóbeszédével nyitottak meg. Az épület utolsó nagyobb szabású felújítására 1989-ben került sor, ekkor rendezték be a máig látható kiállítást.

A Kisfaludy-szőlőt és a présházat – Ötvös Károly szerint – József nádor szorgalmazására szintén Esterházy vásárolta meg azzal, „*hogy nem szeretné, ha a nemzeti költő hajléka idegen kezére kerülve, elpusztulna.*” Ennek némileg ellentmondani látszott a gazdag főúr későbbi viselkedése, aki az elárvult Kisfaludy-házban csak egyszerű parasztprésházat látott, amit vincellérnak használtak. Hosszú ideig az is maradt, és a fejlődő fürdőélet jóvoltából alakították át később idegenforgalmi látványossággá. Ötvös a Pesti Hírlap 1884. december 25-i számában a „Költő tanyája”

című írásában mutatta be Kisfaludy badacsonyi hajlékát, míg a Balaton Egylet 1886. június 14-én egy máig megőrzött emléktáblát helyezett el a prэшház falára. Ebből az alkalomból Dengi János a Fővárosi Lapok, 1886. június 15-i és 16-i számában két-részes írást közölt „Badacsony költőjéről”. A korabeli adatok azt látszanak igazolni, hogy az 1900-as évek elejéig a prэшház sorsa változatlan maradt. 1903-ban jelent meg Sági János a Balatont bemutató kötete, melyben felhívta az olvasók figyelmét az ingatlan „*a költő emlékét sértő állapotára*”. A Balatoni Szövetség alelnöke, dr. Óváry Ferenc „*megkereste Esterházy Miklós kismartoni herceget, hogy a nevezett házat alakítsa át múzeumnak, ahová a költő emléktárgyait el lehet helyezni*”, írja a Sümeg és Vidéke, 1906. március 25-i száma. Bár a herceg, aki tagja volt a Balatoni Szövetség választmányának „*ígérte, hogy a szövetség munkáját jó szívvél támogatni fogja*”, de vállalását azzal váltotta be, hogy bő két év múlva „*készséggel kijelentette, a hajlék egyik szobáját átengedi a közönségnek*”. A következő évben „*Óvári Ferenc dr., a szövetség alelnöke és Ibos Nándor badacsonyi földbirtokos (Ramassetter Vince sümegi bornagykereskedő badacsonyi szőlőbirtokának örököse. m.s.cs.) hozzáláttak a szoba berendezéséhez, ami már a befejezéséhez közeledik. A szobát kitisztogatták, stílszerűen bebútorozták, benne elhelyezték Kisfaludy Sándor műveit. A költő arcképét Fakk Zseni, a kiváló badacsonyi festőművész Pöltenberg Ernő unokája festette meg olajba, a művészt. A badacsonyi Kisfaludy-ház így méltóbban őrzi a költő emlékezetét...*”, írja a Sümeg és Vidéke 1909. június 20-án. A korabeli híradások szerint az emléktárgyak gyűjtése még éveken át folytatódott, 1914. tavaszán arról olvasni, hogy „*a Szövetség gyűjti a Kisfaludy ereklyéket, hogy a szoba kellően be legyen rendezve*”. Az Esterházy uradalom 1936-ban a régi prэшházat oldalszárnnyal bővítette, az épületet részben átalakította, s borkimérőt létesített itt, később pedig messze földön híres vendéglővé fejlesztette, és ilyen minőségben szolgálja napjainkban is az idegenforgalmat. 1953-ban az itt kiállított Kisfaludy ereklyéket átszállították a szomszédos Szegedy házban kialakított irodalmi emlékmúzeum épületébe.

Zárógondolatként álljon itt Illés Gyula, a badacsonyi Kisfaludy Emlékház 1953. évi avató beszédének egy részlete: „*Kisfaludy emlékét azért ápoljuk..., mert képviselője és tehetséges megszólalója volt az eszmélő nemzeti szabadság érzésének..., mert érdemes művelője volt közös kincsünknek, a magyar nyelvnek...*”

Felhasznált irodalom

EÖTVÖS Károly: A költő tanyája. Kisfaludy Sándor szőlője és hajléka Badacsonyan. Pesti Hírlap, 1884. dec. 25., 354. sz.

DENGI János: Badacsony költőjéről. Alkalmi beszéd a költő badacsonyi lakóházának emléktáblával megjelölése alkalmából. I-II. Fővárosi Lapok, 1886. jún. 15. és 16., 164–165. sz.

- EÖTVÖS Károly: Utazás a Balaton körül. Budapest, 1900.
- SÁGI János: A Balaton írásban és képben. Keszthely, 1903.
- SÁGI János: Kisfaludy Sándor badacsonyi hajléka. Sümeg és Vidéke, 1908. aug. 2. XVI. évf. 31. sz.
- RÉDEY Tivadar: A füredi Magyar Játékszín. Balatoni évkönyv. Balatonfüred, 1921. 103–109.
- FENYŐ István: Kisfaludy Sándor. Budapest, 1961.
- KŐHEGYI Mihály: Adatok a Kisfaludy Sándor alapított balatonfüredi kőszínház történetéhez. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. Veszprém, 1970. 95–100.
- HUDI József: A füredi játékszín megszületése. Napló, 1991. jún. 29.
- PRAZNOVSZY Mihály: Két szerető szív a háborúban. (Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza élete a napóleoni háborúban, levélváltásuk alapján). In.: A napóleoni háborúk és a magyar nemesség. Veszprém, 1992. 103–136.
- HEGEDŰS Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka. Budapest, 1992. 152–155.
- Kisfaludy Sándor (1772–1844). Tanulmányok. Múzeumi Füzetek 1. Sümeg, 1994.
- CSÉBY Géza: Helikoni ünnepségek 1817–1819. Helikon, 1994.
- PRAZNOVSZY Mihály: Kisfaludy Sándor szobrának felavatása Balatonfüreden 1860. június 11-én. (Adalékok az irodalmi kultusz kialakulásához) A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. Veszprém, 1994. 519–534.
- MIKLÓSI-SIKES Csaba: Kisfaludy Sándor és Erdély. Somogy, 1997. 5. sz. 469–474.
- KALMÁR László: Badacsonytomaj története. Badacsonytomaj, 1998. 307–308.
- ÁCS Anna: Balatonfüred irodalmi életének nagy korszakai. In: Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém, 1999. 661–680.
- KISFALUDY László: A kislelki Kisfaludy család története. Régi magyar családok 2. Debrecen, 2002.
- MIKLÓSI-SIKES Csaba: Kisfaludy Sándor műzsái. In.: Jer, nézd a Balatont. Reformkori művelődéstörténeti szemináriumok és konferenciák. Veszprém, 2007.
- HUDI József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861). Balatonfüred, 2008.
- MIKLÓSI-SIKES Csaba: A badacsonyi présház építésének hiteles története. Örökség, 2009. 1. sz., 23–24.
- CSÉBY Géza: Az első keszthelyi Helikoni Ünnepségről. (1817. február). Pannon Tükör, 2010. 1. sz. 52–62.

Zatkalik András

Élnék-e még a legendák?

A badacsonyiak szerencsés emberek: hazai viszonyok közepette tekintélyes hegyük, annak szőleje és bora van, s ezekre elődeik még legendákat is tudtak szőni. Ilyen a rózsakő legendája.

A tekintélyes méretű bazaltkövet (merthogy erről van ám szó!) Kisfaludy Rózájáról (akinek kortársai himnuszokat zengtek szépségéről és talpraesettségéről) nevezték el. Vélhető, hogy a két ifjú itt lett szerelmes egymásba. Éppen ezért – nagy bölcsen – a helybéliek máig is úgy tartják, hogy ha egy fiú és egy leány a Balatonnak hátát fordítva leül reá, még abban az esztendőben jegyesek lesznek. Azonban nemcsak párok ücsörögnek a kövön, hanem a reménytelenül szerelmes lányok is, mert a néphit szerint szerelmük így beteljesedhet. Azt pedig gyakorlatból tudjuk, hogy a szerelemért meg kell küzdeni, s ez a harc nem nagyon változott (legfőljebb eszközeiben) az elmúlt bő két évszázad alatt (előtte sem, de akkor még sem Róza, sem a költő nem léteztek). Badacsonyan eggyel tetézte a természet a küzdelmet: ez pedig a bujdosók 464 lépcsője. Ezen felküzdvén magunkat azonban megvan a lehetőségünk arra, hogy a szeretsz-é, rózsaszálam? kérdés pontos és szabatos megválaszolása előtt kifújjuk magunkat, s az időt a racionális gondolkodás szolgálatába állítsuk. Bár a logika az igent hátrébb sorolja (tudniillik két szótaggal kell tüdönknek és a többi hangképző szervünknek megküzdeni a „nem” egy szótagjával szemben. A takarékossgot pedig egy házasság elnevezésű gazdasági nagyprojekt előtt mindenképp illik stabil alapokra helyezni), a többség – megbabonáztván a feltáruló táj szépségétől is – innen indul síríg tartó útjának második szakaszára.

De ha már romantika: a fentebb előcitált lépcső még régebbre visz bennünket a történelembe. A fene nagyhajú labancok és az ellenük küzdő nagybajszú kuruc vitézek idejébe kell visszakormányoznunk az idő makacs kerekét. Nos, ezeken a lépcsőkön (gyanítom, akkortájt még nem számlálták annak fokait menekülés, üldözés és bujdosás közben az érintett felek, mert egyebekkel lehettek elfoglalva. Arról pedig ne is szóljunk, hogy csak a kényelemkedvelő utókor alkotta meg a lépcsőket.) feljutván könnyű a végtelen szabadságérzetet megtapasztalnunk még akkor is, ha *másik* felünk két méterre tőlünk zihál.

Sajnos, arról nem maradtak feljegyzések, hogy a kardélre hányás közepette kinek-kinek volt-e ideje lelkébe foglalni a Badacsony legmagasabb, 438 méteres pontjáról elébe táruló panoráma minden apró jegyét. Ezt viszont az utódok játszi könnyedséggel megtehetik, mert erre a magaslatra nincs az az adóhivatalos, aki üldözést foganatosítana. Bár az is színingaz, hogy sikerrel bujdosni már itt sem

lehet, mert ahhoz más irányt kell keresni, s bizton állíthatom, hogy nem vertikálisan, nem is horizontálisan, hanem egyéb „berkekben”.

Nos, hát romantikával már csak mértékkel „szennyezett” világunk ős és új lakói persze hogy otthagyták a zajos nagyvárosokban a kalapácsot és üllőt, számítógépet és hivatali asztalt; falun pedig ekét és csoroszlyát, aztán özönlöttek Badacsonyba, hogy oldószert leljenek lelki gondjaikra. Erre meg ott van a hegy leve, melyet akárhol is mérjenek, pompás eszköz arra, hogy lakatot tegyen a tegnagra.

Nem lennék hiteles, ha a rózsakövhöz nem kanyarodnék vissza. Nem is tárgyi volta miatt (szerte a nagyvilágban rengeteg nevezetes kő vagyon), hanem üzenete miatt. Fentebb jeleztem: bő két évszázadon át a szerelmesek köve volt a műtárgy. Része a romantikának, amire minden normális ember vágyott, ezzel is könnyítendő napi keserveit. Ám mára (XXI. századnak is nevezik a fékevesztett ifjút...) úgy elillant ez az érzélem, mint a kora reggeli pára a mezők fölül. Úgy felgyorsult körülöttünk (alattunk, bennünk?) a világ, hogy a szeretsz-é, rózsaszálam? kérdést megelőzi egy gyors ágyba búzás (stílusosan: bokor mögé búvás), követi egy pár diszkós este, amit plázás nappalok váltanak föl. Belevegyszerülhet még egy séta is pár megjegyzést téve egy-egy kőtalapzaton álló ismeretlenre...

A rózsaszál helyett is mást mondanak (ha egyáltalán erre sor kerül), s a hegyi túrák helyett is kényelmesebbet választanak korunk ifjai. Így aztán nem is mond nekik sokat a legenda.

Ám nem érdemes búsulni, jóllehet sem öreg nénike, sem pedig bőbeszédű – Bendegúz-féle – legényke nem szegődik mellénk mesélni. A könyvek azonban fennmaradtak, s örökéletűek, akár a hegy. Eljöhet még az idejük...

Sall László

fogadj magadba

a semmim volt
benne mindenem
hiányod

magányomból magamba
tetteim tetemei közül
fogadj magadba

magamhoz emellek

legyek húsodban
legyek sárban
mában
 legyek
ránts ágyba
ránts sárba
magamra ne hagyj
 hozzám emellek

kerted
éjjelből
nappalba ébresztő álma
 legyek
ránts árokba
ránts álmokba
magamra ne hagyj
hozzám emellek

kerted télbe álmodó
tavasza
nyarakat
havazva

legyek
veled

inkog nyitó

ki lincsrre zárva
 ki ncsben a zárva
 csak kísér t s meg
 szeret e tett

le tudja le lkét
 eli dőz v elem
 szavai test b e sülnnek
 hiány t űz
 kiáll tásba egy b e sít

csókolóz í tó

hajnal stockholmban

agglegény lakásom
 lángoló ablakain
 vasalódeszka kárpitján röppen
 ki a szerelem

vászon nélküli árbcok
 próbálják felfogni

az utcamosó autó soförje
 félrerántja a kormányt
 lefékez
 lesi
 befogná
 mutatni kedvesének

résen ám a szerelem
 ébredünk
 visszatér közénk
 megpihenni

alkalmi vers tepertősütés közben

l.g-nek uta születésnapján

gyertyává fázva
 magad
 mására
 hagynád
 magad
 helyettesítve
 helyetted sincsen
 magad is keresed
 ki talál
 kitalál
 megtart
 helyetted sincsen
 helyettesítsen
 magad
 megtart
 ki sincsen

Sólyom Sándor

So-lyn hátrahagyott versei

(So-lyn nevét, műveit eltérően ítélik meg a kínai irodalomtörténészek. Verseit tartalmazó tekerceket egy beijing-i (pekingi) bazárban kaptam öreg barátomtól)

Levél helyett

Lótusz-virág nyílik
a jáde-tó tükrén.
Ha ágyadban fekszem,
az éj, rohanó szél.

Kőkolonc az idő,
ha nem öllelek én.
Lótusz-virág hervad
a jáde-tó tükrén.

Válasz helyett, amikor hivatalt ajánlottak

Unt hivatali ruhám rég letettem.
Itt élek most, a Két-fenyő hegyen.
A város gondjáról már mit sem tudok én,
csak egy a fontos: legyen mindig fény
az ecsetem hegyén, és bor és kenyér.

Egy vén göcsörtös fa a sziklák között
– ez vagyok én –, akit virágözön
már nem borít többé. Ám lombja alatt
a vándor megpihen, és erőre kap.

Ne hívjatok hát vissza, mert nem megyek.
Nem vonz a cím, a hatalom, a rang sem.
Legyen tiétek mind, s enyém a hegyek,
ahol én emberhez méltón élhetek.

Van-ly festő halálára

Átölel az ópium opál álma.
Szél-sárkány bíztat, hogy ülj a hátára,
lány kezek simulnak nefrit-fuvoládra,
feszülő íj a tested, nyíl a vágya...

Lassan magadhoz térsz. Még kábán nézel.
Látod, mi körötted van, de nem érted:
a rothadó ágyat, s rongyot alattad,
az izzadságban fürdőző falakat,
a lány helyett bambán vigyorgó szolgál
matat ruhádban, pénz után kutatva...
Kezét ellöknéd, de nincs hozzá erőd,
és remegve kéred a következőt.

Mohón beszívod, és az opál álom
száll veled újra. De, mondd, milyen áron?
Ecseted hegyén a festék kővé lett,
már halált hoz a mámor, nem ihletet.

Pelcz István

17 %

Mintha két csikó rúgott volna össze. Számtalanszor láttam őket, ahogy reggel be-szabadultak a karámba. Féktelenül nyargalásztak, cikáztak, sörényük, farkuk lobo-gása zászlóként, fátýolként emelte ki gyönyörű testük kontúrjait, táncmozdulatait. Lenyűgöző volt, ahogy próbálgatták gyorsaságukat, azonnal ki akarták tombolni az éjszaka alatt felraktározódott istállóenergiáikat. Semmihez sem volt hasonlatos tompán összekoccanó fogaik hangja, s amikor nyakukat leszegve, mellső lábukra álltak, a hátsókat az égnek emelve „összerúgtak”. Így mondták a hozzáértők.

Lányommal, feleséggel ellentétben nem tudtam lovagolni, tartottam is a fél tonnás állatoktól – meg a kisebbektől is. Ez az összerúgás, meg legkivált a gyengém volt. Szinte éreztem nemegyszer, milyen lehet, ha az ember két összerúgó csikó patái közé kerül. Rendre összeborzongtam.

S most, tessék, közéjük kerültem. A bal lapockámat és a mellkasomat egyszerre éri patkolatlan csikóláb. Elönt a fájdalom. Törnek a csontjaim, merő latyak lesz az ingem, de sehol a lovak. A festő, aki egyedülálló művészetéről beszél hosszasan, csak azt látja, forgószékemen ülök, de nem figyelek rá. Megfeszül a gerincem, lábaimat hol magam alá húzom, hol kimerevítem, tekintetem fókusza szétesik.

Ijedt „Hát perszé”-t rebeg, amikor ráordítok:” – Vigyázz az irodára, majd jö-vők!”

Én, aki – bár szeretem az alkoholt, soha egyedül még nem ültem be sehova egy sörre sem – berontok a legközelebbi vegyesboltba, átverekszem magam az izzadó nyári testeken, leemelek egy üveg cseresznyét, odadobom a pénztárosnak a pénzt, letekerem a fémkupakot, levegővétel nélkül benyelem a három decit. A gyönyörű kánikulai szeptemberi nap nekem légszomj, a zajos tömeget üvegbúra alatt hal-lom, eltorzult pofák, víztorony méretű, folyós-csöpögős fagyfaltok, pokolból jött perui zenészek. Szemem előtt vízfüggöny, de csak rövid ideig. A cseresznye része-gít, józanít. Infarktusom van!

Közel a Találkozás. Nem akarom. Még nem! Negyvenhét éves vagyok.

Visszamegyek a halálra vált festőhöz, aki nem kérdez, csak búcsúzik, s fél perc alatt eltűnik. Jobb az ilyenből kimaradni...!

Magamra maradok a cseresznye-bátorsággal, az életöszttönnel és a telefonnal.

Infarktusom van – mondom a kagylóba Seftes doktornak.

Mi vagy te, orvos? Nem megy ám az olyan könnyen? Meg tudod, éppen tegnap adtam el a praxist. Még egy spatulát sem hagytam meg. Na, pihend ki magad öre-

gem! Nekem most jön az igazi élet! Te tudod a legjobban, milyen költséges dolog volt nekem ez a doktorkodás – s már csak bűg a telefon.

Lehet, hogy tényleg nem olyan nagy a baj? Akkor miért nem tudok menni, miért nem merek beülni az autóba, miért jön ismét ez az átkozott vízfüggöny?

Fiúk, elvinnének az SZTK-ba? – kérdezem pár száz méterre dolgozó kollégáimtól a telefonban.

Mindjárt ott vagyunk főnök.

Jönnek is ketten, besegítenek a Trabantba, visznek hamuszínre ijedt arccal a rendelőig, kiraknak az ajtónál, hanyatt-homlok menekülnek. Irtóznak a megfoghatatlantól.

Fölbballagok a tíz, száz, egymillió lépcsőn, behajolva a portásnő ablakán, megkérdezem:

„Csókolom, mit tegyek, ha infarktusom van?” Ő pedig felvilágosít:

Forduljon orvoshoz! (Mit gondol ez? Vele akarom kezeltetni magam?)

Igaza lehet. Végignézem a táblát, kik rendelhetnek éppen? Felfedezem egy ismerős orvosnő nevét, fölbballagok az emeletre. Körülbelül egymilliárd lépcső, meg is találok az ajtót, s meg sem hallva a „Mit képzelsz ez?”, „Egyeseknek mindent szabad?” kérdéseket, szinte berúgom az ajtót.

A doktornő sem érti. Nem vagyok a betege, nem is hívott, s most itt állok feldűltan a rózsaszín selyemkombinés néni meg a vérnyomásmérő mellett.

– Infarktusom van – mondom itt is.

– Nem szabad ezzel viccelni – hangzik az újabb közhely, de most már rafináltabb vagyok, invitálás nélkül fölfekszem a vizsgálóasztalra.

– Kérek egy EKG-t! – ahogy ezt egy étteremben szokás, rendelek.

Elektródák, tappancsok, már nem csak én vagyok sápadt. Rendel az orvos, rendel a beteg.

Telefon, mentősök, rohamkocsi. A szirénázó autóból telefon szeretteimnek. Közvetítek, a pedáns szakállú mentőtiszt szakszerű mozdulatai megnyugtatók.

Élek. Félek.

Aztán jönnek a fémhangok. Mindig utáltam a fémekeket. Hidegek, rozsdások, „revések”, sebeznek, konganak, visszhangoznak. Bezzeg a fa; meleg, intarzia, bölcső. Bezzeg a textília; párna, puha sál, igéző asszonytesten hangtalan, baráti akadály.

Itt most semmi sem hangtalan. Minden kong, dörren, koppan. Koppan a koszlott műbőrrel borított hordágy, visszhangosan csapódik a rohammentő „elkajszult” ajtaja. A tolóágy három földet érő kerekének gumijai excentrikusan surrognak, az abroncs tizenhatodikban valami Orff-ostinatót muzsikál, míg a negyedik

improvizatíván szólal csak meg, minősítve egy réges-régi burkolóbrigád muzikalitását.

Átadnak-átvesznek. Papírok zizegnek, csövek tekeregnek, tük böködnek, palacok csörömpölnek. Nikotintól aszott hatvanas doktor néz el fölöttem, negyvenes doktor – lokális Banderas, ahogy mesterétől tanulta – néz el fölöttem. Két nővére kezei, életben tartó tekintete, a kukkológép egyenletes pitty-pittyje. Meg valami koktél.

Kábít, nyugtat, altat, marasztal.

Intenzív. Nem extenzív, intenzív. Mindenki menjen a francba, aki nyavalyog az egészségügről. A gyűrött arcú bagós-doktor nem találja meg hat nap alatt a tekintetem, Banderas mindent betöltő egója sem hagy sok helyet az „ágyasoknak”, az egyeséknek-ketteséknek, de a hölgyek, a nővérek, a „szakalkalmazottak” elhítetik, hogy van gyógyulás. Meg lehet szokni a pittyegést, az ágytálat, a „most megmossuk a pisilőjét”- mozdulatait is.

Láss csodát! A pisilő annyira pisilő, hogy a bölcsis kollégák sem vennék észre, hogy nem vagyok közéljük való. Ezek a lányok, a lányok, a lányok angyalok. Nem odaátról, ideátról. Frissen vasaltak – néha ropogósra keményítettek - illatosak, szívből mosolygósak. Hajnalban kelők, észrevétlenül érkezők, távozó. Mozdulataik gyorsak, de nem kapkodósak. Fognak és simogatnak, gondoskodnak és aggódnak. Amikor a negyedik napon elérkezik a nagy mutatvány ideje – marék hashajtóval irány a WC – „Csak ne tessék erőlködni!” – mondják, és nem zavar, sőt örülök, hogy legalább ketten aggódnak az ajtó előtt.

Nincs büszkeség, nincs önérzet. Van viszont kiszolgáltatottság, van viszont gondoskodás.

Nem igaz, hogy rossz a kórházi koszt. Mindent meg lehet enni, meg lehet inni. Minden falat az élet falatja, az élet darabja. A híg zöldborsófőzelék is. Épp azt kanalazom, amikor lányom jövendő párjával látogatni érkeznek. A „Hogy vagy?” kérdésre elmondom, hogy jól vagyok, s kanalazok tovább. Amikor ágyszomszédomat fémládában elviszik, csak annyit mondok: – Ő már nincs jól.

A fiú sápadt, a lány befelé röhög. Látja, tényleg jól vagyok.

Látogatók jönnek-mennek. Egyik szeret, másinak lelkiismeret-furdalása van, harmadik, meg mert „illik”. Negyedik nem jöhet, ötödiket hiába várom. Kéttarcú doktor barátom sok-sok „nagyon vicceset” mond, függöny mögötti sutyorgása ráébreszt viszont, még több felé vihet az utam a következő napokban.

Aztán maradok. Az intenzíven. A testem, s hál’ Istennek a lelkem is. Már a másodikon megszokom, hogy sem a Gyűröttarcú, sem a Banderas nem veszi észre, hogy a gépekhez mellékelve beteg is található. Végig lubickolok a fiatalon, idősen csodálatos nővér-asszonyok gondoskodásában. Lopva néznek mindannyian monitorjaimra, társasjátékot játszanak velem és sok-sok eszközzel. Tük, csövek, ágy-

tálak, lepedők, palackok kellenek, hogy igazán jól játszassunk. Mindannyiunkat markába kaparintott a játékszenvedély. Engem annyira, hogy haza sem megyek, Ők pedig hajnali négykor ott vannak már, gyakran éjjel is, hogy ki ne maradjanak ebből a nagyszerű muriból. Szenvedélybetegek.

Szenvedély?

Betegek!

Tudom, a hazugságvizsgálón csúnyán elbuknék. Andrea nővér gyönyörűen ke-
rek fehér nadrágja alól átsütő fekete tangája mindahányszor szokatlan fény- és
hangjelenségekre ragadtatja a rám kötött masinákat.

Jönnek a látogatók. Már, aki el mer jönni. Ki-ki vérmérséklete szerint. Kétmé-
teres barátom halálsápadt, legszívesebben áttenném az oxigéncsővet hamuszürke
fejébe. Az öregebbek tudják, hogy hírekre vágyom, akik a napfényes oldalon sétál-
tak, azok borzadnak, akiket megpróbált már az élet, tudják, mit akarok hallani.

Egyszer csak ott toporog egy ismeretlen, szerény, negyvenes férfi. Kellő távol-
ságról vezetéknevemen szólít, uraz, s elmondja, ő az én új háziorvosom, s ha nem
haragszom, most meglátogat engem.

Befoglaló formáim parttalanná válnak. Ebből a világból nem szabad távozni!
Az emberek jók! Itt áll egy ember – a Seftes doki utódja – ezer dolga mellett itt,
nekem, engem. Elmondja, hogy számára minden beteg fontos, ő határon túli ma-
gyar, összefogás kell, emberszeretet nélkül magányosak vagyunk, a homeopátiáé
a jövő... Aztán azt is megemlíti, hogy úgy hallotta, sok embert ismerek, s nem
szólnék-e a felsőbbségnek, hogy legújabb feleségének nincs állása?

Nem kell még kivenni az oxigéncsővet. Szükség van rá!

Mindennap ott áll az ágyamnál a két Vörösszemű Nő. Az egyik erős negyvenes,
a másik huszonéves, jól öltözöttek, gondoskodók. Őszintén elmondják nap-
nap után, hogy semmi baj, hogy milyen jól nézek ki, otthon minden rendben. Elhite-
lik velem, hogy a csövek, kábelek csupán emelik a sármomat. Csak a szemük vörös.
Mindennapos sivatagi túra?

Persze ami jó és rossz is, otthon tényleg minden rendben. Amikor már eléggé
összeszedem magam, kellőképpen megvisel helyettesíthetőségem ténye.

Aztán „szállíthatóvá” válok. Újabb dörrenések, kondulások. Tolókocsi, liftajtó,
rohammentő. Lepattogzott festék, kopott műbőr. A megyeszékhelyi kardiológi-
ára – negyven kilométer – egy óráig tart az út. Rohamtempóban. Pontosan elég
arra, hogy életet öntsek a negyvenes mentőorvosba, aki fáradhatatlanul panaszol-
ja gyenge életesélyeit. Az övéi gyengülnek, az enyéim erősödnek. Jin és jang.

Jól előkészített érkezésem következtében összecsap egy doktor és egy doktor-
nő. Kinek is leszek a betege? Aztán a gordiusit a főorvos vágja által azzal, hogy
„saját hatáskörébe von”. Nem pénzért, csak oldja a vizsályt. Az intenzív kényez-

tető familiáris személyességét felváltja egy nagyüzem sokkal kevésbé személyes hangulata. Reggelik, ebédek, katéterek, pacemakerek, ágytálak, szobatársak, bádog éjjeliszekrényben rothadó fokhagymás fasírozott, nejlonzacskóból kortyolt delovári-fröccsök.

Első önálló út a folyosón. Kezdem visszavenni a világot. Utam a tv-sarok mellett vezet el. A kék-fehér fürdőköpenyes kollégák már délelőtt fantasztikus filmet néznek. Két nagyon sok emeletes épületet mutat a kamera, amint repülőgép csapódik beléjük. Felirat: WTC. Idő kell, mire a kiesett egy hét után elhiszem, hogy van al-Kaida meg, hogy mi az a World Trade Center, hogy Amerika már nem az, ami volt, s a világ sem. Éjjeliszekrényemen villog a telefon, mire visszaérkezem. „Sanyi fönt maradt az örök jég birodalmában” – írja egy barátom a Himalája-expedíció orvosáról, akivel a nyáron – indulása előtt – állapítottuk meg egy konyakos hajnalon, hogy minden nyavalyánk ellenére az élet szép, s nem bánjuk, hogy megszülettünk...

A szimpatikus főorvos megkatéterez. Előtte aláírom, hogy ha átsétálnék az örök vadászmezőkre, az azért van, mert én váltottam meg a jegyet. Az eredmény: tizenhét százalékkal csökkent a szívem teljesítőképessége. Ha időben orvoshoz kerültem volna, megúszhattam volna károsodás nélkül. Hm.

Kerüljem a stresszt, táplálkozzak egészségesen, mozogjak sokat, ne izgassam föl magam, első az egészség.

De mi az, hogy 17%?

Kellően megszeppenve, akadályt nem ismerve kihajtom, hogy azonnal rehabilitáció következzen. Beutalóval a kezemben, a jó tanácsokkal ellátott Vörösszeműek vesznek át, egyenesen visznek az ország legjobb hírű „rehab”-jára. Megérkezem a fürdőköpenyesek birodalmából a melegítőszők országába.

Itt nem történik semmi. Két napig orvost nem látok, ő sem engem. Olvasás, keresztretjvény, céltalan séták a csontot karcolóan hideg, nyáron talán szép, október végi utcákon. A privatizációhoz gondosan pusztított hajdani üdülők zsalugátereit szinte megbízásra csapkodja a szél. A magányosan, pultnak dőlve legurított két deci vörös sem ízlik, de a tiltott gyümölcs öröme másodpercekre visszavezet a tilos örömszók birodalmába, az életbe.

Harmadnap megjelenik maga az Orvos. Sietve kérdezi:

– Hogy vagyunk, hogy vagyunk? – s már távozna is, ha viszontkérdéssel nem rúgnám föl metronómhoz igazított ritmikáját.

– Tessék mondani, mikor kezdődik a rehabilitáció? – pillanatra elbizonytalanodik, majd újabb kérdéssel tárja föl a lehetőségek kapuját:

– Mit szeretne? – megízlelem ismét a demokrácia mámorító érzését. Érdemes volt tucat éve leváltani a diktatúrát, az egyén kezébe adni sorsának alakítását.

– Úszás, torna... – bizonytalanokodom, s egyben azt érzem, valahol megint nem

feleltem meg. Nem igazán tudom, hogy egy „önki-rehab” milyen módon szolgálhatná boldogulásomat, de mint tudjuk, hol nagy a szükség, közel a segítség:

– Az uszodánk rossz! Akar egy kicsit szobabiciklizni, relaxálni, vagy tornászni?

Ja, ez így megy? Uszodabérletem még érvényes, biciklim van, éheztetni otthon is tudnak. Veszek egy relax-kazettát, és búcsúzom a szervezett gondoskodástól.

Mondják, ha ügyesebb lettem volna, a katonai szárnyba intéztem volna magam. Ott aztán van minden. Való igaz. A közös térben, az ebédlőben se szeri se száma a férfikoruk delén nyugdíjba vonult, feleségükkel, pótfelenségükkel egyszerre gyengélkedő főtisztoknak, a leváltott rendszer üdülőről üdülőre vándorló kárvallottjainak, de ott vannak már a megfáradt rendszerváltók is.

Pár nap után vitorlát bontok. Elkezdem birtokba venni az uszodát, felfedezem a biciklit, sétálok, kutyát veszek – hogy mozgásra kényszerítsen. Néha szorít, néha szédülök, néha elmegyek orvoshoz, többször nem. Néha többet teszek, néha kevesebbet.

Hiányzik a tizenhét százalék.

Sz. Balogh Szilvia

Balatoni pillanatok

Csillagvár. Munkácsy festményei Keszthelyen. Jó narancslé.
Zöld a nádas. Kék csónak. Fürdenek a verebek ott a kis
tócsában. Egy hattyú lebujt a víz alá: szép fehér. Hajó
távolodik. Vadkacsa csipog. Lila papsajt. Sió. Győri
édes. Ária. Lendületes szimfónia. Valahol már
vártam. Kápolna. Zengő fanfár. C-dúr concerto. Hallgasd a
Bartók Rádiót. Kék a Balaton. Béka brekeg. Sárga hölgymál.

Ave Maria

A fehér asztalon kupacban sok szép
mosolygós
sötétbarna-vidám
gesztenye. Zöld szúrós kaktuszok.
Orgonás.
Szilvás. Lóistálló.
Piros leánder. Szép tágas út.
Akácos.
Kék a mezei-vad
katáng. Tölgyes. Rozsdás levelű
vadgesztenyefák.
Erős a vár.

Miles Christi

Légy béketűrő, mint Mózes volt és még
Légy szelíd, mint Áron volt és olyan
tisztá legyen a szíved, mind Dávidnak
Malaszttal teljes!
Légy békeszerető, mint Saul volt és
Légy alázatos, mint Eszter volt és még
Légy irgalmas, mint Jób volt és dicsérd az
Urat, Istened!
Légy igazságos, mint Melzekidek volt
Légy töredelmes, mint Tóbiás volt és
akkor megláthatod a szivárványt, s nézd
két fehér galamb!

Tungli M. Klára

Észrevétlen és alig

E szélcsendes napján az őszutónak
szikár szavakkal
hasonlatok nélkül
híjával a szépítgetésnek

szinte észrevétlen és alig

belelehelve a harangszóba
valaki sejdít bennem
valami múlhatatlant

egy tört pillanatig

Impromptu

ahogy a szél fölfut
a hegyerincre
szelíd akkordban
dallamok
ahogy betöltik
lelkedet
és hirtelen
a feledésből
fölbukkan néhány
tisztá szó
végigsimítva
arcodat
világmocsokkal
szembeszáll
csak úgy
oly egyszerűen
ahogy
a tengert
üdvözíti sok
delfin-mosoly
csak úgy
váratlanul
ölelj magadhoz
városom

Soós József

A dalnok fohásza

Add Uram, hogy énekem
segítsen: meglelni
kis cserkész álmokat;
temetni árkokat
mik közöttünk nőnek;
feledni haragvást,
mely halálhoz előleg.

Add Uram, hogy a dalom
arra is jó legyen:
beszélgetést tilolni,
baráti-végtelent,
s azt megfogni, megszőni;
segítse a versezet
e munkáló szellemet.

Add Uram, hogy a versem
végül is szép legyen,
mint téli naplementek
ott fenn a Nagy-hegyen,
hol bíborszínű felhők
közt hanyatlik le a nap,
s az emberek és árnyak
Teremtőt áldanak.

Tavasztündér

szellő-ujjú tündér
virágnytogató
libbenő szárnyakat
lágyan simogató

galambraj száll fel –
eldobott ezüst csokor
zöld kacagásban
borzong a bodzabokor

Antal Attila

A közösségi reprezentáció néhány változata az erdélyi magyar lírában

Közösségi lírának a Világirodalmi lexikon az ősköltészetet s a primitív irodalom keretein belül megtalálható szokásköltészetet nevezi.¹ Henryk Markiewicz a lírai művek hagyományos osztályozását ismertette szól a lírai alany jellegét figyelembe vevő felosztásról, mely szerint létezik – a „szerzői én” lírája, az álarc líra s a szereplíra mellett – individuális és kollektív líra, ám e kategóriákat nem jellemzi.² A közösségi líra fogalmát értelmezve a Barta János – Kardos László – Nagy Miklós féle egyetemi jegyzet leszögezi, hogy ezen a címen nem az ősi korok kollektív líráját tárgyalja, hanem azt a közösségi lírát, mely az újkori társadalmon belül fejlődik ki. „A modern társadalomban – írja a jegyzet – a közösségi líra megszületésére módot ad az egyéni emóció szemhatárának, átfogó erejének megnövekedése. Az a szubjektív érzés, mely az egyéni dalolásban megszólal, kibővül, tartalmában egyénfölöttivé válik, úgy, hogy a lírai alany, a magányos költő egy közösség érzéseit tolmácsolja. A magányos költőn keresztül tehát a közösség válik lírai alannyá, az egyén ennek csak mintegy szócsöve. Másfelől az is lehetséges, hogy a meglévő nagy közösségi emóció hatalmába keríti a költőt (...) úgy, hogy a maga egyediségében szinte eltűnve tisztán a közösség érzéseit szólaltatja meg. Forradalmi indulók, csatadalok, vallásos énekek születtek így.”³ Péczely László a lírai műveket osztályozva Markiewiczhez hasonlóan megkülönböztet individuális és kollektív lírát. „Az előbbi a költő személyes, a közösség érdekeit és problémáit nem érintő élményeiről számol be, a másik közösségi, társadalmi, politikai, nemzeti, az egész emberiséget érintő problémákat, gondolatokat, érzéseket, törekvéseket tartalmaz.”⁴ Hozzáteszi, a felhívó jelleg, a mozgósítás a kollektív líra körében általános. Megjegyzi azt is, hogy a grammatikai többes első személy is utal a kollektív jellegre.⁵ A témát érintve Tamás Attila így ír: „Az értékes művek alkotásához szükséges energiákat nem ritkán éppen azok a pszichikai tényezők termelik ki, amelyek emberek, embercsoportok ügyével vállalt azonosulások, s esetleg ennek eredménye-

¹ *Világirodalmi lexikon*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1979. 654.

² Henryk MARKIEWICZ: *Az irodalomtudomány fő kérdései*. Gondolat Kiadó, Bp., 1968. 141.

³ BARTA János – KARDOS László – NAGY Miklós: *Bevezetés az irodalomelméletbe és az irodalomtudományba*. Tankönyvkiadó, Bp., 1966. 88.

⁴ PÉCZELY László: *Bevezetés a műelemzésbe*. Tankönyvkiadó, Bp., 1976. 289.

⁵ Uo.

ként támadó konfliktusok nyomán formálódnak meg.”⁶ Ez az azonosulás, elkötelezettség, teszi hozzá, elsősorban a témaválasztást és az esetleges gondolati s vele összefüggő érzelmi-indulati tényezőket határozza meg.⁷ (Erős érzelem, indulat jelenik meg többnyire az ilyen versekben, teszem hozzá én.) Pomogáts Béla jegyzi meg Reményik Sándor költészetéről szólva, hogy a közéleti költészetnek (lásd: Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Vajda, Ady, Kassák, Illyés) hagyományosan retorikus jellege van.⁸ Folytathatnám a szemlézést, de az eddigiek alapján is kirajzolódik, hogy milyen sajátságokkal is bír a par excellence közösségi líra.

E jegyek az 1918-as összeomlást követően Erdélyben Reményik Sándor költészetében jelentek meg először. A költő Végvári név alatt megjelentetett költeményei a kisebbségi helyzetbe került magyarság erősítésére, vigasztalására vállalkoznak, s kitartásra ösztönöznek. Íme a verscsoport egyik reprezentatív alkotásának, az *Erdély magyarjaihoz* címűnek az első strófája:

„Hadd jöjjön hát, aminek jönni kell,
Idők lavináját ernyedte karok
Ha többé fel nem tartják!
De mi simuljunk össze, magyarok!
Kiáltó szó ha nem lehattunk már:
Egy titkos társaság legyünk!
Kivándorolni, elbujdosni? Nem!
Mi innen nem megyünk!”

Reményik a húszas évek elején búcsút int a Végvári-szerepnek, s bár ír még erős indulati töltésű verset a közösség gondjairól (pl. *Templom és iskola; Ahogy lehet*), ezek inkább kivételnek számítanak rezignáltabb, szelídebb hangú művei között. A verstípus azonban, ha módosul, variálódik is, tovább él Erdélyben.

Tompa László *Lófürőszítése* életképet emel példázattá, majd az ábrázolt kisvilágot kitágítva a helyállás képességét mint a székelység mindenütt megőrzött s a jövőben is megmaradó tulajdonságát mutatja be („álltak, ahol csak állniuk kellett”; „itt fognak állni örökké”).

A kommunista diktatúra idején született hasonló, közösségi érdekű alkotások közül értékei s hatása okán Kányádi Sándor (Illyés Gyulának ajánlott) *Krónikás énekét* érdemes kiemelni. A vers a múlt védekező harcait idéző képekkel tudósít az 1980-as évekre kilátástalannak tűnő helyzetbe került romániai magyarság ál-

⁶ TAMÁS Attila: *Esztétika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 1994. 68.

⁷ Uo.

⁸ POMOGÁTS Béla: *Templom és iskola (Reményik Sándorról)*. In: *Erdély hűségében*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. 153.

lapotáról és sugall (pátosztalan!) helytállást. Az itt következő részlet a mű csúcspontja:

„a zsoldosok az elmaradt
 hópénzért kiabálnak
 a tisztjeik
 az átállás esélyeit
 latolgatják suttyomban
 szorosra húzzák a hevedert
 s a tönkrevert
 védők közt kilovagolnak
 van aki sír
 van aki hallgat
 akik elmentek közülünk
 nem voltak közülünk valók
 mert ha közülünk valók lettek volna
 nem mentek volna el
 szétosztjuk az úr testét
 utolsó kenyerünket
 mindenki hallgat”

Bár a Kányádi-vers a középkori háborúk krónikás költészetét idézi, s nem nehez előképei között felfedezni a *Krónikás ének 1918-ból* című Ady-művet sem, nyilvánvalóak a költemény újdonságai. A krónikás-tárgyilagos megszólalás, az önmegszólítás („csak hős ne légy”) és a közösség nevében szólás váltakozása, az allúziók sokasága, a mozaikos szerkesztés, az illúziótlanság mind azt mutatják, hogy Kányádi kezén megújult, korszerűbbé vált (s nem csupán a XIX. századi mintákhoz, hanem Reményik hasonló alkotásaihoz képest is) ez a közösségi vers-típus.

A továbbiakban olyan költeményekre kívánom felhívni a figyelmet, melyek nem hordozzák ugyan e típus minden jegyét, a korabeli olvasók mégis a problémáikat kifejező, azokra reagáló alkotásokként értelmezték őket. Ilyen például Áprily nevezetes verse, a *Tetőn*. „Ősz nem sodort még annyi árva lombot,/ annyi riadt szót: Minden összeomlott...” – indul a költemény, természeti képpel téve szemléletessé az 1918-as év őszenek közösségi életérzését. (A „Minden összeomlott” megállapítás itt nem csupán a háborús vereségre, hanem a kezdődő román hatalomváltásra is vonatkozik.) A második versszakban megszólaló, nyugtalanságát panaszoló lírai én az emberi közösség lakóhelyéről, a valóságosan és átvitt értelemben is sötét, ködös völgyből a hegyek világába menekül, hogy nyugalmat találjon, s ezt meg is

leli a verőfényes környezet s a barátságos gesztusú, vendégszerető román pásztor révén. A versben alakot öltő személyiség egyéni jegyekkel alig bír, annyit tud csak meg róla az olvasó, hogy zaklatott, ideges. Érzései megegyeznek a közösséggel, problémájának megoldása pedig példaként kínálkozik az egész közösség számára. Ezért is válhatott a *Tetőn* az első jelentős transzszilván költeménnyé, s ezért szükséges megemlékezni róla, ha a közösségi reprezentáció megnyilvánulásait kutatjuk az erdélyi magyar lírában.

Áprily allegóriájának, a fogságban, háziállatok között felnövekvő szarvasborjú történetét előadó alkotásnak, *Az irisórai szarvasnak* ugyancsak egyszerre van (lehet) személyes és közösségi vonatkozása. Áprily épp e sejtelmes többértelműséggel lép túl a XIX. századi példákra, melyek többnyire meglehetősen átlátszó, könnyen megfejthető allegóriák.

Áttételesen jut kifejezésre a közösségi panasz s az együvé tartozás érzése Áprily első drámájában, a trójai mondanakör egyik epizódját megelevenítő *Idahegyi pásztorokban*. A rejtett (s helyenként nem is olyan nagyon rejtett) párhuzamokkal teli lírai dráma pásztor szereplői ilyen megjegyzéseket tesznek világukra:

„THYRSIS.	Mit hoz ránk az éjjel?
KORYDON. Agelos bátya –!	
OINONE.	Jaj – mi lesz velünk?
KYKLOPOS. Hektor halott –	
OINONE.	Jaj –
KYKLOPS.	Perje száll a széllel –
PÁON. Agelos bátya –!	
AGELOS.	Mit hoz reggelünk?
KORYDON. Kerget a tél –	
PÁON.	Jaj –
KORYDON.	Hóval és homállyal –
KYKLOPS. Skamander síkján ellenség örül!	
THYRSIS. Mi lesz velünk?	
AGELOS.	Hol telelünk a nyájjal?”

A mű ugyanakkor – a transzszilvanizmus jegyében – vigaszt is sugall: „Derekre köd jön, hóhullás a ködre,/ aklok meleg homálya vár reánk./ De zúgva hív tavasszal – zúg örökre/ áldott vizek hazája: vén Idánk.” Különböző áttételességgel, a közvettség számos más módján sok további (főként a húszas években keletkezett) Áprily-költemény ad hangot a közösség életérzésének (lásd pl.: *Antigoné; Holló-ének; A márványunk meséje*).

Más módon, más poétikai eszközök igénybevételével ad hírt később az erdélyi

magyar kisebbség kétségbeejtő helyzetéről Szőcs Géza. Az ő verstudósításaiban már nyomokban sincs jelen a pátosz s a mozgósítás vagy az útmutatás szándéka. *Csingacsguk látogatása a világosi villamossági üzletben* című, vendégszövegeket is tartalmazó, mozaikos szerkezetű költeményének például már a címe is a kisebbségi magyar s az indián sors párhuzamára utal, az indiánt megszólaltató részlete ráadásul arra céloz, hogy az erdélyi kisebbségi léthelyzetnél még a rezervátumi létezés is elviselhetőbb („Vidám napok a rezervátumban – morfondírozott – sejt, hajdanvolt fiatalkorom”). A költemény keserű szellemességgel és iróniával használja ki az *ellenállás* szó kétféle jelentésében rejlő lehetőséget („És ellenállás van-e még?” – kérdezi Csingacsguk a villamossági szaküzletben), s hasonlóan jár el a világos szóval is, melyre a ’48-’49-es szabadságharc bukását is idéző helynév s a melléknév azonosalakúsága ad alkalmat (lásd pl.: „JÖVŐNK: VILÁGOS”).

E költemény rokona az *Indián szavak a rádióban*. Itt is jelen van az erdélyi magyar–indián sorspárhuzam, s az összevetésben a magyar kisebbség helyzete bizonyul rosszabbnak: „Indián testvérem, nekünk már rezervátumunk sincsen./ Gettó, bantusztán, rezervátum jól fogna sokszor, egyik sincsen.” A nyomasztó helyzetből való kikerülés lehetőségét a költemény egy eljövendő indián katonai segítségben jelöli meg:

„egy napon néhány indián
a Bering szoroson át
akármilyen szoroson át
segítségünkre jön majd
segítségünkre jó majd
átvágja hozzánk magát.

Az indiánok nem hagynak cserben senkit.
Az indiánok nem hagynak cserben minket.”

Az ötlet abszurd, s a magyar kisebbség helyzetének reménytelenségét szemlélteti. A közép-európai rendszerváltások hatására az erdélyi magyar lírában felbukkan a közösség további sorsával kapcsolatos remény is.

„A nehezen megint csak túl vagyunk,
nem érzi nyomás süvegét agyunk,
a szív szorong csak, hitetlenkedik:
vajon ma végre felragyoghat itt
a semmiből teremtett új világ? –
Ó, iskoláim, drága iskolák!”

– írja például 1990-ben Lászlóffy Aladár (*Ó, iskoláim, drága iskolák!*). A bizakodás nem tart sokáig, ám ennek okait s lírai vetületét e rövid tanulmány már nem kívánja vizsgálni. A Trianontól a kommunista rendszerek bukásáig tartó időszak áttekintése is igen hiányos. Nem esik szó benne a tárgyalt szerzők további közösségi vonatkozású műveiről, nem szól Király László *Halljátok-e a dalt* vagy épp Farkas Árpád *Alagutak a hóban* című alkotásáról és sok más jelentős műről, melyekben az erdélyi magyar közösség sorsa hangot kap. Ám talán e néhány példa is felvázolja azt a színes spektrumot, mely az erdélyi magyar líra e vonulatán belül 1920 és 1990 között egyként magában foglalja a közösség érdekében szólás közvetlen, nyílt beszédmódjait, az ilyen típusú megszólalás közvetett, áttételes változatait (allegória, példázat, sorspárhuzam, ironikus és groteszk elemeket halmozó, „játékos” megnyilvánulás) s a közösségi gondot magángondként panaszoló beszéd típusokat.

Fazekas József

Erdély

(2004. dec. 5. margójára)

I.

Erdély!

Te drága szép vidék,
hol a reménység
mindig szívig ér,
zöld-tenger lelkedet
sírva hódolom:
fogadj fel a keresztre,
így légy bocsánatom.
Az árulás: ezer szín,
kaméleon-varázs.
Úgy fertőz a kecses száj
mosolyában
a játszi ármány,
hogy a bamba
nagygyűlés-díszlet
igahad

-Erdély!

te drága szép vidék,
testvérebb testvér-
Júdás-felünk
megtagad,
ha kell háromszor,
mint Péter Jézust
s vétkét nem érti soha,
fogalma sincs
mi az a mea culpa.
Bólogat, tapsol
s elvonul légiós hittel:
-testvért tagadtam-
fogalma sincsen.
Erdély!
Te drága szép vidék,

szegezd rám

a balgák minden vétkét.

Rám s ránk:

a vesztett hódolókra,
akik szívükben hordoznak,
csak kevésre futotta.
Ész, érv, lélek-hang
vészt hiába kondult,
ezerszer záporoz
az a fránya múlt;
csak még ez egyszer
kérem,kérjük
kézfogásod,
szívárvány-hittel
hulld ránk bocsánatom.

II.

Erdély!

Te drága szép ország:
voltál pajzsunk,
voltál koronánk.
Tartottad

két pogány közt

bennünk a reményt,
feléd szállt fohászuk:
áldást, igaz hazát
tőled remélt
a szétszakasztott
milliónyi árva.
Nádasok orgonája
hozzád hozsannázott,
Tátrától az Alpokig

te fényletted a napot.
 Ragyogtál hitnek
 minden szemben, szívben:
 Káin-lelkűek
 bakoló biccentők
 hogy is hihettétek,
 miért is hihettétek
 magyar a magyarnak
 nem kell MOST tstvérnek.
 Vedd le homályukat
 szemükről Istenem;

légy a tanúm,
 mindnyájukat
 megkövetem,
 megkövetem.

III.
 Erdély!
 Te drága szép világ:
 nyelved, zenéd, táncod
 ezerszín-virág.
 Csak az tudja igazán,
 ki csókolta földedet,
 melyből fölpárál
 hit és szeretet.
 Kétség, ha gyötört,
 hűség volt válaszod:
 állni emberül
 s népül,
 sorsnak ez adatott.
 Csak te tudod
 lelkünkbe oltani az erőt,
 jobbik felünk vagy,
 kibírtál minden időt.
 S mi, bárhogy is legyünk:
 nyírva, vágva, szabva
 külön-külön is együtt,
 szívünk jobb pitvara,
 Erdély,
 áramold testté
 közös életünk;
 e globális világban
 végre
 eggyé
 legyünk!

Csatáné Bartha Irénke

Szivárvány

Jöjj el ragyogó fény,
bűvös tekintetű,
szerelmes szivárvány,
hitesd el: az Élet szép,
s te sem vagy
csak színpadi látvány.

Ragyogj örökmosolyú szépség,
hétszerte áldott,
Isten küldötte,
engesztelő remény,
rejtsd el félelmeinket,
tárd ki mosolyod nagykapuját
te égre lobogózott varázs,
takard el szégyenünk:
- a rút megaláztatást !

Gyógyító hittel
tekints le ránk
- agyon rugdalt rögökre –
nézz színtelen életünkre,
két karoddal ölelj át,
kifosztott erőnket tartsd össze
te lélekre sziporkázó varázs,
ki tudod, mi a mélység és magasság
színeid hétszerte áldott diadalát
fess fel vihar - rongyolt egünkre,
túlélésnek bűvölje szívünkre
„kertek, rózsák, szerelmek extázisát !”

Áldott szentély

Kitárt kapuval
biztatott az otthon,
lábnyomotokon
suhogó fecskévé
változott sok
színes gondolat,
csőréből sugaras fénnel
teleszórta a Küküllő – habokat.

Gyermekkorom
dongómézizű zenéje,
tücskök kánonja,
sisere sáskahad
biztatott víg kalandra,
fűzfák tövébe,
hol sarjúillattal,
mosolygó gólyahírrrel
várt otthonos
pompájával a béke,
s belépni áldott szentélyébe,
régi vágyam volt,
már annyi – annyi éve.

Fák, virágok, gyökerek

Fák közt, virágok közt
ülök a padon,

levelekben, gyökerekben
éneked hallom,

s ahogy boldogan
széttelintek,

gólyahír – csokroknak
szavaidat hinted.

Bérczessy Lajos

Az Áprily-rejtély

Életünk során sokszor vagyunk úgy, hogy naponta találkozunk valakivel, beszélgetünk, és alig tudunk róla valamit. Vagy egy iskolába járunk évekig, és még csak föl sem tűnik, hogy ki lehet az illető. Így teltek el a gimnáziumi évek, míg' egy spontán diskurzuskor előkerültek a családokról szóló történetek. S ekkor hökkentem meg: lám itt volt előttem a kincs, a tehetséges grafikus osztálytársnő (Áprily Erzsébet), aki a nagy költő nevét viseli. (Illetve mint később kiderült: fordítva)

„Az Áprily név valóságos családnév – mondja a költő –, az esztergomi székes-egyház olasz származású, nálunk megtelepedett építőmesterének ivadékai viselték. E család egyik sarja iskolatársam volt... s egy ugróverseny alkalmával országos ifjúsági bajnok lett. Úgy néztem rá, mint hajdan a görögök az olimpiai győztesekre. Amikor belecsöppentem az irodalomba, tisztán megtévesztésből, hogy a legobjektívebb kritikát hívjam ki magam ellen, álnevet kerestem: akkor felöltött ez az emlék, később pedig, hogy, hogy nem, rajtam maradt ez az Áprily név.”

Más:

Jékelynek ugyanis székelyudvarhelyi diáksága idejében – mint első osztályos gimnazistának volt egy Áprily nevű hetedikes iskolatársa, aki mint az országos középiskolai futóverseny győztese, igen népszerű volt a diákok körében. Ennek a nevét vette tehát fel, írói álnévnek...Jékely ezután a *Falusi elégia* 5 versből álló ciklusát küldte el az *Erdélyi Szemlének*. De nem árulta el kilétét, hanem Áprily Lajosnak írta alá magát. Nem is postán küldte el, hanem egy ismerősét, az enyedi Kovács gyógyszerész feleségét kérte arra – aki éppen Kolozsvárra utazott –, hogy a verseket elvigye. Kovácsné a kapott utasítás szerint járt el. A verseket elvitte az *Erdélyi Szemle* szerkesztőségébe, letette egy asztalra, s gyorsan, szó nélkül távozott. Senki sem vette észre, hogy ott járt...

A versek nagy feltűnést keltettek. Azonnal közölték őket, s kíváncsian kutattak a szerző után. A költő kiléte főként Reményik Sándort izgatta, aki azonnal felismerte Áprilyban a valódi tehetséget. De hiába kutattak, hiába kerestek, egyelőre nem sikerült nyomra akadni.

Az események aztán a következőképpen kapcsolódtak:

Nagyenyeden ekkor már köztudomású volt, hogy Végvári nem más, mint Reményik Sándor. Szilády Zoltán, mint a Végvári- és Reményik-versek nagy tisztelője, felkereste a szerzőt Kolozsvárt, a lakásán. Reményik eleinte bizalmatlanul, némi hűvös tartózkodással fogadta, „agent provocateur” gyanítva benne.

De amikor kétséget kizáróan kiderült, hogy becsületes, megbízható magyar emberrel, igaz tisztelőjével áll szemben – közlékenyebb lett. Az *Erdélyi Szemlére* te-

relődött a szó. Reményik azt fejtegette, hogy vannak tehetségek Erdélyben, itt van például ez a titokzatos Áprily Lajos. Mióta keresik, és nem jöttek rá, hogy kit takar ez a név. Kolozsvárt a vaskereskedő Áprilytól tudják, hogy ez csak álnév lehet...

Visszatérve Enyedre, Szilády elmesélte Jékelynek a Reményiknél tett látogatást, s azt is, hogy Reményik milyen nagyra tartja egy álnéven író költő verseit. De, hogy a dolog még romantikusabb legyen (az Élet a legnagyobb mester az ilyesmi-ben), Szilády közben elfelejtette, hogy kit emlegetett Reményik. Elővették tehát az *Erdélyi Szemle* több számát, ott aztán ráismert Szilády az Áprily névre:

– Ez az, ezt dicsérte, és nagyon szeretné tudni, hogy „vajh ki ő, és merre van hazája?”

Erre Jékely felfedte magát. Szilády azt se tudta, hova legyen az ámulattól. Persze azonnal megírta Reményiknek, aki lelkes hangú levélben kereste fel Áprily - Jékelyt; majd személyesen is találkoztak, és mély barátság fejlődött ki köztük...

/Az idézetek az alanti forrásmunkákból valók./

Nézzünk egy családtagot, unokát, /Aprily Erzsébetet/ hogyan emlékszik vissza a családi legendáriumra:

(A család ma is hivatalosan A-val Aprilyként írja a nevét.)

„Amikor apu élt, (Ifj. Aprily Gyula) nem nagyon érdekelt, hogy mi az ősök története, apu meg nem „terhelt” minket azzal, hogy érdeklődésünk nélkül meséljen. Egyébként eléggé zárkózott természetű volt.

Ami emlék megmaradt azt leírom, nem tudom segít-e?

Süttő a kiindulási pont. A süttői „márvány”, ill. mészkő, mivel hiányzik pár száz, vagy pár ezer év ahhoz, hogy márvány legyen.

Tardoson és Süttőn „márványbányáról”, állítólag 1487-től hallható.

Különböző nemzetiségű népek ki-be vándorlása miatt / pl. törökök/ időnként szünetelt.

A mészkő kibányászása, feldolgozása a német lakosság fő munkája volt az 1750-es évektől.

Mivel nem sokat értettek hozzá, szükség volt betelepíteni olaszokat.

Itt jön a képbe a nevünk. 1770-ben jönnek az Adami, Aprili, Emma, Travioli nevű, majd Baracca, Solari kőfaragó legények.

1850-ben még egy hullámban jöttek az olasz mesterek: Giacinto, Todero, Palluselli nevűek, és végleg letelepedtek Süttőn.

Tanítómesterek voltak, kőszállítás, megmunkálás, kőfaragás magas szinten.....

Ipartársulatokat hoztak létre, több száz segéd dolgozott.

A mészkő feldolgozásának legmenőbb időszaka 1896-tól volt. Ennek a kornak a nagyiparosai voltak: Holdampf, Áprily, Pachtl.

Dédapám: Áprily Ferenc, nagyapám Áprily Gyula. Apukám nem követte őket, ő a mezőgazdaságot választotta.

Különböző iskolák Bp., Szarvas... stb. a keszthelyi m. kir. gazdasági akadémián végzett.

Visszatérve: „Áprily testvérek” nevű vállalata volt a nagy és dédszüleimnek.
(sajnos nem tudom kiből állt a vállalat)

1948 államosítás : Állítólag az „Áprily testvérek” is „felajánlották az államnak a vállalatot.

Süttőn most is vannak Áprily nevű rokonok, leszármazottak. Ők biztosan többet tudnának mesélni.

Szüleim nem nagyon tartották a kapcsolatot velük, Apukám munkája miatt. Hol itt-hol ott voltunk Magyarország területén. Ahova helyezték Aput, mi mentünk vele. Egy két nevet küldök talán valamit segít a kutatásban.

Származásunk: Aprily Antal Szül: Süttő 1825. 12. 25 elvette Holdampf Antóniát szül: Süttő 1831. 12. 20 Gyermeük: Aprily Ferenc: Szül.: 1858. 10. 04.

Szakmáry Károly Szül: 1825. 03. 29. elvette Schenkengel Erzsébetet. Szül.: 1834. 08. 26. Gyermeük: Szakmáry Ágnes. Szül. 1858. 01. 17

Aprily Ferenc elvette feleségül Szakmáry Ágnes.: Gyermeük: *Aprily Gyula* Szül: Süttő, 1884. 05. 09. (*A Jékely névadó!*)

Aprily Gyula 1911. 09. 14-én elvette Tomka Máriát (Zalaszántói) Gyermeük *iff. Aprily Gyula* szül.: Esztergom 1912. 08. 11. (Apukánk) van egy öcsém is: Gábor.

Nagypapánk nagyon rendes ember volt, szerette az élet könnyebbik oldalát is, vidám, de mulatós, a kártyázást se vetette meg.

Amikor eljött az ideje az államosításnak, „felajánlotta” a tulajdonát, – tulajdonképpen nem volt mit. Gondolom, érezte, hogy így se, úgy se maradhat meg a tulajdona, hát egyik nagy kártyapartin feltette az egészet és el is veszítette. Arra nem emlékszem, ki nyerte meg.

Más : Nagypapa jól ismerte Jékely Lajost. Jékely Lajosnak kedvenc helye volt Süttő. Nagyokat kirándult a környéken. Jékely Lajosnak tetszett az Áprily név, és nagyapa „engedélyével”-hozzájárulásával felvette írói álnévnek.

Így lett Áprily Lajos költő, de fia az apja nevét használta, Jékely Zoltán író, költő.

Amit írtam, otthon hallottuk.

Hitelesnek tűnik, a vidék stimmel, és a családi ág is, ahol Adorjánné Weress Margit járt.

Egyébként Süttő, Esztergom, Visegrád környékén sok-sok Áprily található.”

Eddig a visszaemlékező gondolatainak sora.

És idézzük meg az életrajzíró Győri Jánost, aki epilógusában 1967-et idézi:

„Utoljára a MÁV-kórházban látogattam meg, ahol régi tanítványai próbálták menteni gyorsan romló szervezetét.

A porta nyilvántartó könyvében hiába kerestem a nevét (megfeledkeztem arról, hogy csak költőként használta az Áprily nevet, s mikor megkérdezték tőlem, hogy „hol teljesítette szolgálatát”, hirtelen csak azt tudtam: az emberek között, mint minden igazi költő”.

És adalékként olvassuk el – talán elfogultan mondom – a magyar irodalom leg-szebb zene-költeményét a Márciust.

(Azért mertem így írni, mert több, mint vers! Ha kezébe nyomom az írást egy fölolvasonak, elragadja a ritmus heve, és akaratlanul is szinte *énekli*.)

Áprily Lajos: Március

A nap tüze, látod,
a fürge diákat
a hegyre kicsalta: a csúcsra kiállt.
Csengve, nevetve
kibuggyan a kedve
s egy ős evoét kiált.

Régi, kiszáradt
tó vize árad,
néma kutakban a víz kibuzog.
Zeng a picinyke
szénfejű cinke
víg dithyrambusa: dactilusok.

Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágát bontja a som.
Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hőkken a hó a hideg havason.

Barna patakja
napra kacagva
s lomha Marosba csengve siet.

Zeng a csatorna,
zeng a hegy orma,
s zeng – ugye zeng, ugye zeng a szíved?
(1925)

És végezetül, de nem utoljára, álljon itt két kép – a bundagalléros, 1929-ben készült – a nagypapáról a fent már említett Áprily Gyula, a barát, akitől a költő a nevet kölcsönözte.

Forrásmunkák

* Áprily Erzsébet visszaemlékezése, családi archívuma 2012.

** Áprily titok Adorjánné Weress Margit: Magyar szó Erdélyben – Szabadság www.szabadsag.ro/szabdsag/template/print.PrintSc... 2011.aug. 1. – 1920-ban Kolozsváron már egyre többen emlegettek egy álnéven író, tehetséges költőt, akinek az Erdélyi szemlében közölt versei Erdély szerte... Visszaemlékezések Áprily Lajosra (Részletek Berényi Károly válogatásában)

*** Áprily Lajos: Versek Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Budapest 1925. 1- kiadás. (*Március* 49 – 50. oldal)

**** Győri János: Áprily Lajos alkotásai és vallomásai tükrében Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 2. kiadás 1970.

S. Csoma János

Szabadon

Ő rám bízta, hogy mit teszek
írhatok ypszilonokat, keket
hathatnak mesék, filozófiák
követhetek nőt, követhetek hibát
Ő rám bízta, éljek veled?
vagy fulladjak bele?
szélte, hossza, mélysége van.
megfogható, szagolható, mindenható.
figyelsz? Uram!
lehetőségek garmada.
elég a fele? harmada?
ujjongj! hidd el,
hogy mind tiéd.
fentről csöpögtették beléd.
Ő rád bízta, hogy mit teszel
mértéket veszel? nem veszel?
tedd a zsebedbe két kezed
ezt a rövidke életet
így is, meg úgyis élheted.

Ha majd

és megszólalt az orgona
és felzokogott bennem
megtöltötte a templomot
és Krisztus a kereszten
ha majd...
igen.
eljő az is
kitörnek
mind e hangok
toronytetőről
fölröppennek
s visszaszállnak
fehér galambok

Légbeszálló

ő a füst.
anyja tűz.
csapong, repül
s ha jó az est
anyja hamvára ül és hajnalra,
kihül.

Kérdés

Urunk!
ha fürdünk
reggel, délben, este
megtisztulunk?

Csáky Károly

Napforduló után

És feljönnek
mindig a fények
hajnallá fésülni
fekete fátylát
az éjnek.

És lesznek
újra
piruló reggelek,
mihelyt
megszólal a kakas.

És a táj fölé
teszi majd
metafórnak
aranyló kontyát
az Isten.

És megérik
napnak járását
a vakok,
kik mernek
elébe állni
a képzeletnek,
kik hiszik,
hogy a mindenség
meg a jelképen
túl is
van valahol
való/s/-
Ság.

Játék igenévvél

forgósélben
nem forogni
szétszórtan is
együtt lenni
lehajolni
égig érni
 eget s földet
tapintani
Isten arcát
porba írni
abból lenni
azzá válni
lélekben is
teljesedni

Példabeszéd helyett

Vagyok bibliai fügefa
az Úr kertjében;
kívülről száradok,
bent megannyi titok.

Várják haláloamat
a haszonlesők:
temetni akarnak,
hadd teljenek a temetők.

Van-e még kertész,
ki kegyelmet kér,
ki könyörög
helyettem,
s hiszi,
hogy fakadhat termés
a gyökérből is?

Zsoltár helyett

Te vagy,
Uram
a rejtett s a jelen-
való
egyidőben

Rejtett,
de nem rejtekező,
hisz jelet hagyta
gyökérben és fűszálban,
virágillatban és madárdalban.

Része lettél
mélységes vizeidnek,
benn lakozol égis nyúló hegyeidben;
batorítasz az ölelésben,
megbékítasz a haldoklásban s a halálban;
figyelsz minket a kozmosz rejtekeiből,
kínjaink bugyraiból.

Ott állsz a vigalmak határszélén,
szomorúságok szigetein,
öbleiben a reménységnek.

Mindenből befogadhatunk téged,
Uram,
mert
mindenünnen közeledsz,
ha hittel
hívunk,
és miénk lehetsz örökre
a túlsó parton is.

Előhang

És eljő
minden-
nek
az ide-
je,
mert az idő
nem belő-
lünk levő,
csak
bennünk lakozik,
mint lélek
a testben,
Urunk
gyermeké-
ben.

És összeáll
részeiből,
meg hullik
darabjaira
naponta
a
koz-
mosz,
ha úgy akar-
ja
az örökkévaló
Isten is.

Lőrincz György

Keresek 100 000 magyart...

Megmondom őszintén – mert nem tartottam és nem tartom illetékesnek magam –, sokáig vártam, hogy megszólaljanak a népszámlálás kapcsán az úgymond „illetékesek”! A magyar egyházak, a civil szervezetek, népesedési kutatók, a magyar újságok, újságírók, bárki. A politikai szervezeteink vezetői! Ha másért nem, csak hogy elsirassuk magunkat! Nem csendben, hangosan! Hangosan, sírva, zokogva. Ahogy Dsida tette a Psalmus Hungaricusban! Mert 200.000 mégiscsak nagy szám! Nagyon-nagy!

Még azután is vártam néhány napot, miután a napokban megjelent bukaresti román lapok megkérdőjelezték a saját népszámlálási adataik hitelességét, és vélt vagy valós igazuk igazolásául embereket szólaltattak meg, egész tömbházak lakóit, akiket nem kerestek meg a számlálóbiztosok! Aztán elemezték azt is, mi lesz a következménye annak, hogy „hiányzik” a népszámlálási adatokból 1.000. 000 román állampolgár. No, nézz oda – mondtam magamnak, ha már ők is kételkednek a saját népszámlálásuk adataiban, akkor én, a Küküllő-parti magyar miért ne kételkedhetnék? Miért? És vártam! Vártam, hogy megszólaljanak a népesedési kutatóink, s elmondják, ha mást nem is, hogy egzisztenciális okai vannak ennek a hatalmas csökkenésnek! A magyarság a városlakók legszegényebb rétege, a vegyes házasságban élők nem vállalják a magyarságukat! Vagy adatokkal igazolják, hogy valóban elment 300.000 magyar! Annál is inkább, mert ha a vénüléssel bölcsebb nem is lettem, de ott motoszkált s motoszkál bennem már a változások óta, hogy amikor jelentették a Kárpátok Géniusának, hogy Marosvásárhelyen a románság létszáma meghaladta a magyar lakosságét, a központi bizottság ülésén pezsgőt bontatott a hír öröme. Pedig el tudom képzelni azt is, hogy s miként igyekezett a maros megyei párttitkár, hogy Ceausescu elvtársnak megszerezze ezt az örömet. Ahogy ismertem a párttitkárokat, lásd – opriti recoltarea ati depasit hotarele tarii –, el tudtam képzelni, hogy még egy kicsi csalás is belefért ebbe a jelentésbe. És megmondom őszintén már most az elején azt is, hogy népesedési kutatás ide vagy oda, hogyha népszámlásról van szó, én mindig ebből a jelentésből indulok ki. Ebből az örömből. Ceausescu elvtárs végtelen örömeből!

De ne kanyarodjam el a témától. Térjünk csak vissza a bukaresti lapok feltételezéséhez.

Nos, csemegéztem a számokon, s a felsorolt gondokon, hogy mi következik ebből, amíg egyszerűen csak, minden előzmény nélkül rá nem döbbszem! Te jó Isten – mondtam magamnak - hogyha valóban hiányzik egymillió román állampolgár, ahogy az újságok írják, abból akárhogy is számolom, szerény véleményem szerint

100 000 mi vagyunk! Mi! Vagyis a szép magyar fajunk! Mert azért annyit csak engedjenek meg nekem a népesedési kutatóink is, hogy feltételezzem, hogy a román hatalom sohase azon jeleskedett a népszámlálások során, hogy felkutassa az utolsó magyart is! Nem! Nem és nem! Pontosabban – és valószínű nem tévedek sokat –, mindig is csak azt szerette volna! Felkutatni az utolsó magyart. Az utolsó! Csakis az utolsó! Ha másért nem, azért, hogy a nemzetközi közvélemény előtt igazolja, hogy nem asszimilálódott a magyarság. Él, létezik! Egyedül, magányosan, de a magyar magányos, és egyedül volt mindig! És persze igazolni azt is, hogy itt senki sem akarja és senki sem akarta asszimilálni soha a magyar kisebbséget! Nem és nem. Ha asszimilálódtak, önmaguktól tették, mert a magyar, amilyen „moslékzabáló”, hajlamos az önfeladásra. Ezer éven át, amióta kijött Ázsiából, s zabálta – egyesek szerint a moslékot, mások szerint a nyereg alatt puhított húst –, mást se tett, csak önfeladta magát. Elment Ausburgig is ezért! De ha itthon volt is, próbálkozott! Hol Mohácsnál, hol Nándorfehérvárnál, hol Mohinál! Bárhol! Most pedig számoljunk egy kicsit. A harmincnégyezres Székelyudvarhelynek van 6 líceuma. Ezzel szemben Kolozsváron van egyetlen magyar iskolánk, Temesváron az egykor harmincötvezres magyarságnak szintén egy líceuma. Ahogy Brassónak is! Csak azért, hogy ne adják fel maguk! Pedig gondolkozzunk el, a temesvári vagy brassói magyarság, amelyről már-már lélekben szinte le is mondtunk, az ottani magyarok nehéz, kemény küzdelme ellenére, annyi, mint 10 – jól olvassák kedves olvasóim –, 10 darab 3000 vagy 3500 lélekszámú magyar falu. Mint a gyergyói medence! Vagy Felcsík! És sorolhatnám. És ahogy a román újságok, újságírók el kezdtek számolni, én is elkezdtem azon gondolkodni, hogy mi lesz ennek a következménye. Mert az sem lehet – gondoltam magamban, hogy a következő népszámláláskor megint eltűnik, csak úgy ukmukfuk újabb százezer magyar, s aztán oda jutunk egy pár év múlva, miközben nyessük a fenyőfát itt Ábelként a Hargita fenyveseiben, a statisztikákban nem lesz egy magyar se. Nem. Mert miért is lenne, ha nem hiányzik senkinek? Hogyha a népességkutatóink vagy előre, vagy utólag igazolják ezt! Mintha valóban el lehetett volna fogadni 1930-tól a román népesedési adatokat! Pedig, mit ad az Isten, kiderült, hogy még az Európai Unióban is, ha nem is singgel, darabszámra mérik az embert. Annak a függvényében kapnak támogatást, uniós parlamenti helyeket, döntési jogot és sorolhatnám. Arról már nem is beszélek, hogy egy jó pár helységben itt is, talán éppen a hiányzó 100 000 magyarnak köszönhetően kerül húsz százalék alá a magyarság létszáma! Az, pedig tudjuk, mit jelent. És azért az mégsem megy, kedves olvasóim, hogy itt is eltűnik 100 000 magyar, s szlovákiában is, s úgy teszünk, mintha az a világ legtermészetesebb dolga lenne? Még akkor is, hogyha emlékezhetünk, a Római Klub tagjai valószínű velünk akarták egyensúlyozni a Kína népszaporulatát, a hetvenes években, hét millióban határozták meg a magyarság elfogadható létszámát!

Persze, egyes politikusainkat se hagyjuk ki, akik jó szándékkal ugyan, de mind-egyre azt hangsúlyozzák – talán valamilyen román hatalmat bíráló céllal –, hogy a rendszerváltozás óta elment 300 000 magyar!

Valóban kell ez? Kell? Statisztikai adatok híján szinte egy évtizede ilyent állítani? Persze, meg kell kongatni a harangjainkat, s nemcsak azért mert „minden magyar felelős minden magyarért”, de azért is, hogy tudatosítsuk, hogy mi hozzuk az utódainkat kisebbségbe! Mintha átok lenne rajtunk, nem gondolkozunk el, milyen sors vár – főleg faluhelyen – az utódaink, utódaira. Igen! Én azok közül való vagyok, akik nem a gendert tartják a magyarság legfontosabb kérdése egyikének, hanem igenis azt hangsúlyozzák, amit – Isten nyugtassa – Fekete Gyula **Az éljünk magunknak** című vészharangot kongató könyvében! S amelynek lásd, mára minden sora betelt.

Egy orvos barátom mondta, úgy beszélünk, nap mint nap, mintha öngyilkosságra készülnénk. Sose az örömet, csak a bánatot hangsúlyozzuk! És – folytatta –, hogyha egy betegnek mindig csak azt hangsúlyozzák, hogy milyen súlyos az állapota, mennyire reménytelen a helyzete, még ha egészséges lenne, akkor is, elveszítené a remény utolsó morzsáit is!

Persze – én is állítom – tenni kell valamit! Mozgalmat hirdetni, az iskolákon, egyházakon, a politikai szervezeteinken keresztül, hogy kiket nem írtak össze, s miért? Hol kinél nem írták be a nemzetiségi adatokat! Hol írták be csak ceruzával! Adatokat keresni, s az újabb népszámlálások előtt hangsúlyozni, miként, s hogyan kell eljárni, ellenőrizni, hogy azt írtak-e, írnak-e be, amit diktálunk. Mert ezt sem tettük meg! Mintha nem vettük, senki nem vette volna komolyan ezt a népszámlálást! Sem utólag, sem előtte! Igen, tenni valamit! Bármit! És nem az önfeladásba menekülni!

Debreczeny György

nincs rá szükségem

nincs rá szükségem hogy ismerjeteK
a torinói állatorvosi lovak
már a spájzban vannak
pedig a szalámikkal kolbászokkal
nem tudom kifejezni azt amit szeretnék

vajon a kolbász volt előbb vagy a disznó?
nem tudom mellé beszélni a combot
rántott bordává a tokaszalonnát
de kivéreztettétek rendesen
kár lenne itt mellébeszélni

minden napomat lefotózom
még akkor is ha koraszülött
lányok jönnek meg versek
összedörzsölődik két szem kockacukor
és abból lesz a földrengésfény

már csak a kép létezik a keresőben
magányos dolog a fotózás
hisz két ember nem tud
olyan jól elbújni a gép mögött
a kartársak a kortársak portréi mögött

hogy ismerjeteK arra nincs szükségem
ezer dologra kell egyszerre figyelnem
amíg a spájzban megpihennek a múzsák
torinói állatorvosi lovakon
a kortársak belovagolnak a spájzba

a torinói lovakon torinói lepel
halszálka-mintásan szótt lenvászon anyag
olyan ember fényképészeti negatív képe
akit valószínűleg a keresztre feszítéssel
egyező módon megkínóztak

láthatók rajta vérfoltok víznyomok
égési sérülések
hiszen tűzvész is pusztította
ki kell tűnni valami egyedi
kivérzéssel vagy kínhalállal itt

vagyok népviseleti költő
ködmönöm elején két sor rézpityke
és egy sor gomb van
viselem magamon a verset
mert nagy a nyomor ott ahonnan jövök

háttal a tengernek

a tengerrel most nem tudom mi van
háttal ülök neki a metrón
nem látom a tenger elhunyt szemét
úszik a tengerben a sok szemét
fejemben ketyeg a metronóm
nem tudom a tengerrel most mi van

számolt-e itt valaki hallgatag
vagonokat műanyag flakónokat
megszámolta-e itt valaki
a filmszalagokat
az asszony bőre alatt
most nem tudom a tengerrel mi van

nem most tudom a tengerrel mi van
édes a vize és magyar
de nem tudom most fürden
heges bőrömet miért fürdetem
itt hol színházat nemzett a nemzet
háttal ül és csendesen morog a tenger

de ezt én most még nem tudom
nem most tudom a tengerrel mi nincs

Kis Pál István

... a pünkösdi földre szállás...

Az ünneplő térre viharos szél támad,
ötven napja nem fújt ekkora erővel.

A kínai árusok, vakmerő kufárok,
óvnák azt az árut, el mégse mozdulnak.
A tömeg ámuldozva kémleli az eget,
felhő híján zápornak sincs jele,
nemhogy égháborúnak.

Vajon kinek söpör ilyen furcsa hévvel,
kinek tűnt fel, hogy e bővli világ
lassan már egy szemétdombról ér fel?

A flakonok s a dobozok versengve gurulnak,
velük tart egy keszkekusza madzagördögsekér,
itt szalvéta repül, ott reklámszatyor szárnyal,
a vásárt, mint a kidőlt kukát, szerteszórja a szél.

*Micsoda szerencse, dörmögi az utcaseprő,
ha így fúj, még marad időm néhány laza fröccsre!*

...

*Az Üdvözítő Kft. – bögik a hangszórók –
bio-féregirtást kínál... öröklétre szólót...*

Az ügyfélszolgálaton már hét nyelven beszélnek,
azt hirdetik, szerződj, légy a kiválasztott,
s nyoma se lesz vágyadban a bűnnek,
kisöpri majd onnan a szél
emlékét is, mint egy régi vackot...

Sokan szerződtek már, de sok van, aki még nem;
Háromezret beszervezni, nagy munka lesz, kérem...

...

A kínai árusok rejtélyes mosollyal
(hajbókolva hozzá egy sort)
kínálják az árut egyre.
Ünnepecke ez teneked!
Széllészöprész-ünnepecke!
Venni hozzá jó kompresszor,
olcó az ár, van most ünnep leengedve!

...

A város szélén végül elül. Lám, a szél is fárad!
Ha volna teste, befalna most néhány csirkeszárnyat...

Bakó Endre

Tóth Árpád Ady Endréről

Költőink gyakran keresték fel egymást verses üzenetekkel, köszöntőkkel, episztolákkal. Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady – hogy csak a legnagyobbakat említsük – nemegyszer fontos üzenetet, ars poeticát bízott a barátjához, költőtársához intézett költeményre. Tóth Árpád ritkán élt ezzel a műformával. Kortársai közül – a dedikációkról nem beszélve – mindössze Ady Endréhez, Osvát Ernőhöz és Babits Mihályhoz címzett verset, a régiek közül pedig Csokonait, Berzsenyit, Arany Jánost, Vajda Jánost ünnepelte-méltatta önálló költeményben. A *Hajnali szerenád* című kötetből (1913) a valósághoz való laza kötődés gesztusaiból, vagy másképpen a dekadens, enervált monotóniából másságával kiemelkedik az *Ady Endrének* című óda. Ebben megcsillan az *akarat*, mely a nagy kortárs iránti elkötelezettség megvallását eredményezi, ám végül ez a költemény is félszégességének és pesszimista jövőképeének dokumentuma, egyszersmind ezek reflexiója lesz.

Ady Endrének

Mester, egy ifjú ember szól, ím köszöntve hozzád.
Szeresd, mert sok setét sorod érte sziven,
S mert egykor, úgy beszélük, ült a térdeiden,
S látta fénylő szeme húszévesnek az orcád.
Most is úgy hódol lelke, oly szeliden s oly mélyen,
Mint amaz ifjak hajták szép térdöket a földig,
Kik ámulón figyelték az Úr komoly szemöldit
Ama bibliabéli, hegyibeszédes éjen...

Csodállak, aki jöttél a víg Kánába, s készítsz
Setét, erős bort nekünk könnyeid szent vizéből,
S áldlak, mert újra zengő s ámbrás csókok izétől
Ajka ama holt lyánynak, ki a magyar Poézis.
Áldlak, mert csodát mívelsz... bénák s vakok között,
Míg göggel megtagad sok vénhedt írás-túdó,
S míg fitymál unt rímekkel sok ósdi sírás-túdó,
Áldlak, mert szent magyar vagy, nagy és megöklözött...

Áldlak, mivel szilaj vagy s szelíd, mint ama Másik,
 Kinek kemény kezétől a templomi kufár-had
 Üvölt vala... ki szólt: Ha ki szívében fáradt,
 Énhozzám jöjjön el, s lel megnyugasztalást itt...
 Áldlak, mert engem is, ki halkan s meghatottan
 Szólok hozzád, a lelked, ó, hányszor megvigasztalt,
 Ha súlyos térdeim vonszoltam, és az aszfalt
 Furcsán kongott-... s az éjben verseid mondogattam...

Elébed szőke szűzet ma százat küldenék,
 Kiknek fiatal ajka zengőbb szavakra nyíl fel,
 S kiknek meghajló törzse szebb alázattal ível,
 Mint szóm, s e könyvrehajló, bús férfiú-derék.
 Ma, ó, áldott költője a vérnek és aranynak,
 Fájl, hogy csendes dalos vagyok, s hogy nemzetem
 Kemény fiai közt hirdetlek félszegen.
 Félénk apostola az én erős uramnak...

De lásd, ős Debrecenben él, s kora-ősz már s roskadt
 Egy szobrász, kit szerettél, s ki nagyokat akart ott,
 És akit meg se láttak, bár választott magyar volt.
 S ki estve, szomorún most nagyokat borozgat:
 Az ő fia vagyok, az ő vére és teste,
 S tört lelke jut eszembe, míg könnyel hirdetem
 Te tört lelked nagyságát, s míg érzem: int nekem,
 S vár rám is egy jövőendő, szomorú, boros este...

Az óda a *Nyugat* 1909. június 1-i számában jelent meg. Létrejöttének nem ismerjük konkrét, alkalomhoz vagy dátumhoz köthető apropóját, aminthogy keletkezésének egyéb körülményei is rejtve maradtak. A verset még Budapesten írta, de gondolatban már Debrecenben járt, és átélte a rá váró reménytelen élethelyzetet, aminthogy 1909 kora nyarán már otthon találjuk. Négy év után úgy tért haza a fővárosból, hogy nem szerzett diplomát, sőt még az alapvizsgáit sem abszolválta, amiket a második év végén kellett volna letennie. Ez a bizonytalan élethelyzet súlyos teherként nehezedett labilis kedélyvilágára, hiszen már 23 éves, verseit egy éve közli a *Nyugat* is, ugyanakkor képtelen magát fenntartani, az egyetemi vizsgáktól pedig betegesen irtózik. A debreceniek által egykor ünnepezt, később emberi mivoltában megalázott, művészi önérzetében vérig sértett édesapjának 1906-tól kezdve egyre rosszabbul ment a sora, alig kap megrendelést, mind nehezebben tudja eltartani a családját. Tóth Árpád mégis

az ő gyámolítására szorul, emiatt gyermekként kezelik. Ez az állapot a szégyenérzetig növeli elesettségét, erőtlenségét. Betegségtudata is erősödik. Nyomott, melankolikus kedélyvilágára ellenállhatatlan erővel hat Ady művészöntudata, az egyéniség kiélésének teljes skáláját felvonultató költészete, titokzatos, merész, polemikus hangvétele. Ő maga „hirtelen fényű, vakító és szokatlan pompájú égi tünemény sistergő, rakétázó felragyogásához”¹ hasonlította Ady első kötetének hatását.

Tóth Árpád első kritikai dolgozatai, ha közvetve is, de világosan elárulják, hogy Adyt és Babitsot egyként „erős és elsorangú poétának” tartja, kedvenc költője azonban Juhász Gyula. Mindez nem zárja ki, hogy Oláh Gábornak egy emlékezése helytálló, bár előfordulhat, hogy Oláh összekevert időrétegeket egy nyilatkozatában: „Mikor Ady 1908-ban a Vér és arannyal felzendítette egész Magyarországot, sokat beszélgettünk Tóth Árpáddal róla is, az új magyar költészetről is. Babits akkor kezdte nyergelni Pegazusát. Sokan már őfelé hajoltak, benne látták Ady után a jövőt. Tóth Árpád is így hitte. – Ady után már nem lehet menni – mondotta – ő elérte azt a tökéletességet, amelynek már csak epigonjai lehetnek. A mi feladatunk most az, hogy lehetőleg az ellenkezőjét csináljuk meg az Ady költészetének. Nekünk csak tökéletes verseket szabad írunk. (Gáncsolta Ady kötetében azt, hogy sok gyöngye verset is bevett hatalmas költeményei közé.) - Ezzel a hitével, felfogásával mindinkább Babits felé hajlott.”²

Tóth Árpád költészete alkatilag közelebb áll a Babitséhoz, mint az Adyéhoz (Babits nem titkoltan a maga tanítványának tekintette, ami kissé sértette Tóth Árpádot). De Babits iránti ragaszkodását csak jóval később foglalta versbe, igaz, 1921-ben, nem akármilyen politikai légkörben: a költőtárs üldözése idején, „az idők komor hidegén”. (*Prospero szigetén*). Ady az esztétikai paradigmaváltás idején a szónak hagyományosabb értelmében bizonyult vezérnek, mint később Babits. Tóth Árpád Babitsnak a valóságos vezérszerepét (a Nyugat szerkesztője, a Baumgarten-alapítvány kurátora) már nem élte meg, de említett költeményében őt is mesternek, sőt képletesen (amint arra a cím is utal) varázslónak nevezte.

Az érett költő ódájának tárgyát rendszerint a hősi múltból választja. Az Ady-óda (Rába György szerint valóságos himnusz!) élő kortársat ünnepel. A költemény a *Mester* megszólítással kezdődik. (Csokonait *mesternek*, Arany Jánost *mesterünknek* szólítja, de Babitsnak, Oláh Gábornak és Nagy Zoltánnak is megadja ezt a rangot!). Az öt versszakból álló, negyvensoros költemény kulcsszava ez: előértelmezi az egész művet. A *Mester* megszólítást az inas, a segéd, a tanítvány használja. Így van ez a Bibliában is, vagyis már a költemény első szavában érzékelhető az evangélium szellemének kisugárzása, amely az egész vers képanyagán és hangnemén végigvonul. A kommunikációs viszony ily módon nem mellérendelt, mint például Petőfi és Arany

¹ *Ady költészetének viszonya elődeihez és a francia modernekhez*. In.: TÖM. 4. k. 129–135.

² *Boros Ferenc: Oláh Gábor a halott Tóth Árpádról*. „Debrecen”, 1928. nov. 25. 17.

János, Vörösmarty és Liszt Ferenc, Ady és Móricz stb. esetében, hanem alárendelt, és csak a második versszaktól kezdve személyes. Az első versszakban ugyanis harmadik személyben beszél magáról, mint *ifjú emberről*, elmulasztja költő voltának deklarálását, tehát vállalja, sőt a költemény belső struktúrájába kódolja tanítvány mivoltát. Tegeződő azonban a viszony, ami teljességgel megszokott, hiszen Jézust is tegezik tanítványai. Ez nem csorbítja a kivételes szituáció ünnepélyességét, mert nem a per-tu bizalmassága, hanem az imaszövegek magasztos hangulata árad belőle. Az ifjú ember kéri a Mester szeretetét, és illőnek tartja azonnal megindokolni, hogy mi jö-gon. Ez nem álszenteskedés, szerepjátszás, Babits szerint már befutott költőként is megmaradt benne valami a diákmentalitásból. A legautentikusabb magyarázó ka-pocs az, hogy Adynak *sok setét sora érte szíven*, tehát a Mester költészetének hatása alatt áll. Megragadták a robosztus erejű, a társadalmi fonákságokat, a közerkölcsöket ostorozó, az egyéniségnek az extravaganciáját is vállaló versek és a sokszor rejtélyes szimbólumok, amit az alliteráció eléggé érzékeltet. Kardos László kimutatta,³ hogy a kötet 43 versében kb. harmincszor fordul elő a „setét” szó, ernyed, dekadens léghőrt árasztva. Itt azonban a jelzős szerkezet *sötétben látó, mélységesen pesszimista* értelmé-be beleérezzük a *haragos, vádló* jelentésárnyalatot is. A költő egy nem publikált, 1909 októberében keletkezett cikkében arról ír, hogy egy kávéházi vitában megpróbálta megfogalmazni Ady eredetiségét. „Ady legjobb dolgainak monumentális egyszerű-ségét, eltipró erejét, megdöbbentő setét vízióit emeltem ki.”⁴

Ady megszólításának, a hozzá való kötődésnek másik, bensőségebb érve egy in-tim találkozássra való hivatkozás: „*S mert egykor, úgy beszéltek, ült a térdeiden, / S látta fénylő szeme húszévesnek az orcád.*” Finomkodó stílusösztonéből eredően több versé-ben akkor is használta az *orcád* változatot, amikor a rím nem indokolta. Időrendben a személyes ismeretség a korábbi élmény, az idilli kettős portré az ártatlanság korát idézi, amikor a tudat viszonya a világgal még harmonikus. Ez a találkozás (vagy több-szöri találkozás) valós tény, amit újságcikkek is bizonyítanak.⁵

³ Kardos László: *Tóth Árpád*. Bp. 1955. 115.

⁴ *Az Ady-bánat*. T. Á. ÖM. 3. k. Bp. 1969. 76–77.

⁵ „A soknevű Bandiké volt a mai nap egészen. Az Andrásokat keresték fel tisztviselőik és barátaik nagy számmal. Különösen sikerült András-estély folyt le Tóth Andrásnak, a mi egyre nagyobb sikereket arató zseniális szobrászművésziünknek vendégszerető házában. Szép bohém társaság gyűlt össze a szeretetnek és barátságunk megható ünnepén, melyet igazi magyar vendégszeretet tett feledhetetlenné.” *Andrások, Andorok, Endrék*. „Debreczen”, 1899. november 30. 5. A helyi lap cikke felsorolja többek között Bartha Mórt, a *Debreczen* felelős szerkesztőjét, dr. Benedek János ügyvédet, Zoltai Lajos újságíró, Pálfi József reáliskolai rajztanárt, (Tóth Árpád tanárát), Kovács Jánost, az ismert festőt, Sípos Bélát, Ady legjobb debreceni barátját és hírlapíró kollegáját, Simon István tanítót, a kézügyesítő iskola (eredeti svéd nevén Slöjd) tanárát, akinél Tóth Árpád is tanult, s magát Ady Endrét. Hozzáteszi, hogy a mulatság reggelig tartott.

Tóth Andrásnak azokban az években, amikor Ady jogász és újságíró volt Debrecenben, (1897–1899) még jól ment sora. Egyre-másra kapta a megbízatásokat, egyes munkáit Münchenben öntette, korábban a kolozsvári Mátyás szoborra beadott pályázata (1894) például a nyertes Fadrusz Jánosé mögött dicséretben részesült, 1895-ben Stróbl Alajos műtermében készített két allegorikus szobrot az új igazságügyi palotára, 1896-ban a *Pányvavető csikós* a lyoni kiállításon dicséretben részesült. Bár a millenniumi kiállításra nem fogadták, egyesek szerint méltó társa volt Izsó Miklós *Búsuló juhászának*.⁶ Debrecenben műterme volt és pincéje, ahol bort tartott hordószámra. Az újságírók szerettek nála időzni, Ady is, mert nagy világmegváltó eszmecseréket lehetett folytatni és nem utolsósorban ingyen iddogni. A bizalmas emlék nyilván azért került a versbeszéd idejében csak a második helyre, mert érzelmi töltése erősebb, mint az intellektuális kapcsolatnak. Az emlék mindig szépít, hangulatosabb, mint a jelen egy-egy mozzanata, tehát fokozásra alkalmas. Az intimitást növeli a következő sor is. A 12-13 éves kisfiú ugyan időközben elfelejthette a találkozást, de mások nem: *beszéli*, hogy fénylő szemmel nézett a húszéves arcra. A közös emlékezetre hivatkozva objektívebb, hitelesebb az emlék. A kisfiú fénylő szeme a fiatal arcnak hódolt öntudatlan, a gyermek a még ereje teljében lévő felnőttnek, most azonban a hódolat tudatos, az elkötelezettség szilárdságát a bibliai hasonlat erősíti.

Köszönt, hódol és csodál! Ezek már-már nem is földi lénynek, hanem istenségnek járó szavak és gesztusok! Ady félistenként való szerepeltetése Tóth Árpád mítoszában romantikus túlzás. Az öt versszakból építkező költemény önéletrajzi ihletésű, a költő empirikus tudatára épül, az Én személyes morális érdekeit fejezi ki, meglehet az egzisztenciális érdek rovására. Más kérdés, hogy az esztétikai Én annyiban transzcendálja az empirikust, amennyiben saját nyelvén szólal meg. A költői nyelv pedig lehetőleg nem köznapi szókincsre és szintaxisra, kifejezésekre törekszik. A szorosabban vett versstruktúrán túl (kötött forma, szótagszám, rím stb.) a szókincs is meghatározó. Az archaizáló elbeszélő múlt *hajták*, a tájnyelvi *térdök*, a *szemöldi*, az új szóalkotásnak szánt *hegyibeszédes éj* mind a kódolt nyelv tartozéka, a valóságfeletti költői atmoszférába illő.

Ismét bibliai metaforát használ: „*aki jöttél e víg Kánába, s készítsz / setét, erős bort nekünk...*” Krisztus a kánai menyegzőn borrá változtatta a vizet, miképp Ady köynyei szent vizéből vérpezsdítő bor lesz. A köznapibb *készítsz* szóalak itt a mérték kedvéért szerepel, a *setét* mellett a hangzásbeli változatosság szól, a tájnyelvi *nekünk* plebejus színezetű, a *lyánynak* úgyszintén. Az utóbbi figyelmesség Ady iránt: ő is így használta a szót, Tóth Árpád máskor nem! A következő hódoló, imádságos kifejezés: „*áldlak*” - ezt az igét a költeményben ezután még háromszor is használja, méghozzá

⁶ Sz. Kürti Katalin: *Tóth András élete és művészete*. Klny. A Debreceni Déri Múzeum 1982. évi évkönyvéből. Debrecen, 1985. 535–556.

ebben a rövidebb alakban. Sebestyén Árpád mutatott rá a költő hangtani, alaktani, szerkezeti alakváltozatainak gazdagságára.⁷ Áldja Adyt, mert a „*holt lányt*” életre csókolta, vagyis megújította a magyar költészetet. Egy későbbi vallomásos cikkében is azt képviselte generációja nevében, hogy „általa lettünk és vagyunk”⁸

Áldja, mert csodát mível bénák s vakok között. Egyértelműen utal az Adyt fogadó és kíséző irodalompolitikai harcokra, a *kivénhedt írástudókra* és az unt rímeket pengető „*sírás-tudó*” farizeusokra. Tóth Árpád jól tudta, hogy ódája része lesz az irodalompolitikai csatározásoknak, a harcias minősítés tehát visszavonhatatlan állásfoglalás! „*Áldlak, mert szent magyar vagy, nagy és megöklözött*” – zárja a második versszakot. Fontos a „*szent magyar*” szintagma, hiszen az említett kivénhedt írástudók Adynak elsősorban magyarságát vonták kétségbe, számukra tehát a *szent* jelző (bár a XX. század eleji kontextusban már némileg halványult vallásos fénye) nem csupán váratlan, de vakmerő is, valósággal istenkáromlás! Olyan piedesztálra emeli a költőt, amelyen csak az egyház hősei kaphatnak helyet. Bár önmagát a versben végig félszegnek, félténknek ábrázolja, (ezt állítja alázatossággá torzítva Tóth Árpád-paródiájának tengelyébe Karinthy Frigyes!) tisztában van vele, hogy most bátor tettet hajt végre!

Áldja, mivel szilajnak és szelídnek látja Adyt, mint ama Másikat. Ismét egy Krisztushoz való hasonlítás, aki kemény is tudott lenni. Ezt szenzuálisan érzékelteti az alliteráló hangszimbolikával: *Kinek kemény kezétől a templomi kufár had / üvölt vala...*” (A keménységet József Attila is a „k” hangokkal szimbolizálta: *Költőnk és kora*). A *szelíd* és *szilaj* jelzőpáros, mint oximoron, nem csupán az alliteráció, a formális dialektika kedvéért került egymás mellé, hanem Ady-költészetének valós ismeretében. Tóth Árpád egy másik cikkében azt írja, hogy Ady költészetének plasztikus vízióját a dalmata szobrász, Mestrovic, részben robusztus, részben fájdalmas, vergődő szoborcsoportjában találta meg. „S az Ady verseiből is az áldott, szent, tehetetlen szomorúság simul bele legmélyebben a lelkembe, ama sírás a sötét vizek partján...”⁹ A bibliai reminiscencia ezúttal Jézus hatalmára emlékeztet, amelyet azonban csak a kufárokkal szemben érvényesít. De a megfáradt jók *megnyugasztalást* lelnek nála. A költő furcsa szóalkotása egyházas, magasztos hangulatot kelt. A harmadik versszakban másodjára is felhangzik az *áldlak* ige, mert Ady lelke őt is sokszor megvigasztalta. Vagyis Ady, az elátkozott, istentagadónak bélyegzett sátáni alak krisztusi erényeket hordoz! „Engem éveken át tört, tépett, zúzott az Ady költésze, hogy aztán vigasztaljon, megnyugtasson” – írja imént idézett tanulmányában. Ennek a tipródásnak, belső konfliktusnak nyoma a költeményben, hogy súlyos térdeit vonszolta, az éjszakában mondta magában Ady verseit.

⁷ *A versnyelv néhány jellemzője Tóth Árpád lírájában*. Klny. az Irodalomtörténet 1986/4. számából, 796–836.

⁸ *A halottak élén*. TÁÖM 4. k. Bp. 1969. 122–128.

⁹ *Az Ady-bánat*. TÖM 3. k. Bp. 1969. 76–77.

Az isteni piedesztálra emelt, eszményített Ady-idol a következő versszakban elválik Jézustól, aki a kisdedeket hívta magához és nem a „szőke szüzeket”. Ez nyílt utalás Ady közismert „nökergető” természetére. Szüzeket mint ajándékot csak ókori vagy középkori despotáknak küldtek. A feltételes módban kifejezett gesztus morális aggály nélküli ártatlan kedveskedésnek tűnik fel, (cinkosságnak semmi nyoma) holott a maga idejében ez is bőszítette a konzervatív közvéleményt: Adyra a támadások egy másik csoportja az erkölcsvédelem nevében zúdult. E versszakban a rész és egész viszonyán alapuló szóképpel, vagyis egy szünedochével külső jellemzést is ad magáról: *könyvre hajló bús férfi-derék*. A negyedik versszak második részében és az utolsó versszakban a költői tükrözés médiuma a szubjektivitás, azaz saját gondjairól ad számot, – ami nem szokványos ódai rekvizitum – noha tudja, hogy neki is azok között lenne a helye, akik új időknek új dalaival formálják a közvéleményt.

A *De lásd* fordulat az ellentétes kötőszóval a visszahúzóadás, a félnétség megokolását vetíti előre. *Kora-ősz, roskadt* édesapja sorsát panaszolja, *akit meg se láttak, bár választott magyar volt*. A költő testestől-lelkéstől vállalja édesapját, „tört lelkét” összefüggésbe hozza Ady tört lelkével, és a saját sorsát vizionálja. A vers születése idején édesapja művészi meghurcolása még eleven sebként sajgott benne. Nem eleve elrendeltségről, genetikailag kódolt misztikus örökségről van szó, hanem az ernyedtség szülte vízióról. Kardos László szerint Tóth Árpád túlértékelte az apa művészetét.¹⁰ Tersánszky Józsi Jenő terjedelmes, de kissé pongyola fogalmazású emlékezésében azt állítja, hogy „az apja iránti gyermeki hűség és ragaszkodásból képes volt azt a műfajt, vagyis egyáltalán a művészetnek azt az édeskés hízelgő, köznéven giccsnek nevezett fajtáját teljes védelmébe venni, amit apja csinált.”¹¹ A vers nem ezt igazolja. Tóth András sosem volt giccsőr, hanyatló korszakában sem! Az *estve* archaikus alakváltozat tudatosan vagy tudat alatt Csokonaira utal, arra, hogy a nagy borozgatások nem öncélú részeges kicsapongások, hanem önpusztító áldozatok a művészet oltárán!

Közismert, hogy Tóth Árpád a vers festője és muzsikusa volt egy személyben. E költeménye azonban nem tartozik a „rímes játékok” vagy a dallamos hangvétellű etűdök közé, sőt kissé mesterkéltné, precíz szövegkonstrukció. A vonalvezetés logikus: a vallomástevő nyitott szemlélettel, bizakodva hajol hőséhez, majd rajongása euforikus magaslatokba ível, végül szemlélete elborul, kedve lehorgad. A hagyományos poétika szerint az óda *mestermű*, amit csak a java férfikorban lévő költő engedhet meg magának, s tárgyát a hősi múltból meríti, az erkölcsi jó megingathatatlan világi és vallási tudatában, ezért pátosza tragikus, fenséges. Itt azonban a tanítvány élő alakot állít piedesztálra, erkölcsi mércéje egy új világ ítélőszéke, pátosza tehát a szembenállás

¹⁰ Kardos i. m. 78.

¹¹ Tersánszky Józsi Jenő: *Az ifjú Tóth Árpád*. Nyugat, 1931. IV. k. 503–511.

extázisából ered. Tanítvány voltát mintha a vers modern formaszerkezetével igyekeznék ellensúlyozni, jelezve, hogy azért a tanítvány poeta doctus. Az első versszak három, minden további szakasz két körmondatból áll. Jellemző, hogy az „s” kötőszó az ötödik versszakban hét alkalommal fordul elő. A harmadik versszakban még a függő beszédre is találunk példát, ami lírai versben eléggé ritka. Hét enjambement található a költeményben, amely nem feltűnő, hiszen Tóth Árpád minden elődjénél bátrabban él ezzel, ami hatásában az élőbeszéd felé közelít, mintegy beteljesítve a hagyományos vélekedést, hogy az óda ünnepi beszéd poétikus formában. A ritmikai szaggatottság, a nibelungizált alexandrinok jambikus, de többnyire szabálytalan (12, 13, 14 szótagúak) lüktetésű sorformái mélyartériásan érzékeltetik az intellektuális és érzelmi erőfeszítést, mintegy követve a psziché lírai hangoltságát. A vers poétikai alkatát leginkább a rímek, zömmel asszonáncok, egy-két esetben tiszta rímek (*mélyen-éjen; teste-este*) szavatolják. Jóllehet már a *Hajnali szerenád* című kötet költője a szimbolizmus és a szecesszió jegyében alkot, ebben a versében viszonylag kevés nyomát leljük e stílusirányok jegyeinek. A szimbolisták nem kedvelték az allegóriát, márpedig ez a költemény allegorikus keretben kibontott látomás. Inkább valamiféle modernizált klasszicizmust vélünk kihallani belőle.

Még ugyanabban az évben, 1909. október 24-én a *Nyugat* Ady részvételével matinét tartott Debrecenben, melyen szerepelt Tóth Árpád is. Október 30-án ezt írta Nagy Zoltán barátjának: „Ady kissé furcsa volt, az az impresszióm, hogy pózol. Kedves és jó volt hozzám, de mégis az a véleményem, hogy most már, hogy személyesen is ismerem, nem igen írnék hozzá még egy ódát, bár a dolgait most is változatlanul bámulom.”¹² Szinte mindnyájunknak volt része ilyesfajta csalódásban, melyet a közletről megismert nagy ember, az országos hírvű személyiség, művész vagy politikus emberi nivoltában okozott. Tóth Árpádra ekkor Ady zsenipózái, majd az édesapjánál tett nosztalgialátogatás során felhajtott három pohár snapsz nem hatottak kedvezően. De szellemét sohasem tagadta meg! *A halottak élén* című Ady-kötetről írott magasztalása a forradalom napjaiban – „...lelkesedés illeti őt meg a mi részünkről, ódákat kell írunk hozzá s szerelmes verseket...” – nem számított különösebben bátor tettnek. Megvallja, hogy sokszorosán szívügye Ady Endre, nem titkolva, hogy Debrecenből való távozása után sokáig nem hallott róla, ellenben konzervatív hajlandóságú irodalmi ízlésben nevelkedett, majd újra találkozva Ady költészetével, nehezen, gyötrődve fogadta be. „Egy egész generáció lelki megmozdulásának tipikus esete volt az...”¹³

A bukott forradalmak, a fehérterror után, a Bethlen-féle konszolidáció idején az Ady költészetéhez való viszony ideológiai állásfoglalásnak, a kurzussal szembeni vízváltásznak bizonyult. A félszeg, bizonytalan egzisztenciájú költő az írástudók

12 TÖM. I. k. Bp. 1964. 472.

13 *A halottak élén.* (1918) TÖM. 4. k. Bp. 1969. 122–128.

árulásának piacán kitárt mellet vállalta Ady örökségét. Hiányai miatt bírálta ugyan Ady Lajos könyvét, de méltatta, hogy olyasmit is megírt, ami a fajmagyarkodóknak kellemetlen lehet: a költő filoszemitizmusát, Tisza István iránti ádáz gyűlöletét és pacifizmusát.¹⁴

1923-ban újabb verssel tett bizonyosságot az immár halott költő emléke előtt, szellemét élesztve. Azokban a vészterhes napokban, amikor sokan az első világháborút megelőző korszak liberalizmusával együtt megtagadták Ady Endrét is, sőt prominens személyek (Tormay Cecile, Prohászka Ottokár, Ravasz László stb.) felelőssé tettek az országvesztésért, megírta a *Nézz ránk Ady Endre* című költeményét, melyre *A halottak élén* új kiadása inspirálta. Ez a vers eszmeileg rokonságot tart az előbbivel, nézőpontját és szerkezetét tekintve azonban teljesen eltérő. A lírai én itt nem tárulkozik fel, személyessége rejtve marad, beleolvad egy közösségi modulációba, nyelvtanilag a többes szám első személybe. Sokkal egyszerűbb a költemény vehikuluma is: 10/11/10/11-es szótagszámú sorokból szerveződnek a keresztrímes szakaszok. A költemény átfogó nemzeti analízis, történelmi értékelés a Trianon utáni reménytelen magyar helyzetről: „*Meghalt az Élet és elmúlt a Harc.*” A két nagybetűs szó szimbolikus jelentésével anyagszerűen idézi Adyt. „*És marjuk egymást esett magyarok, / Árva az árvát és csontvázat a csontváz.*” A költemény eszmei centruma a harmadik versszakban a lételeméleti ellentétre épülő kinyilatkozás: „*Kik körülálltuk a ravatalod, Ma már tudjuk, vezeklőn, törve, sírva, Hogy nem te voltál akkora halott / Mi dőlünk zsibbadt, léha, szörnyű sírba.*”

Révész Béla Ady-könyve kapcsán kifejtette, hogy még a legjobb magyar elmék között is van, aki ki akarja rekeszteni Adyt a magyarságból és hazafiságból. Figyelmeztetett arra a veszélyre, hogy a kurzus megpróbálja meghamisítani, s ezzel kisajátítani Adyt.¹⁵ Nem mulasztotta el felemelni szavát Ravasz püspöknek egy beszéde ellen. A püspök ugyan elismerte, hogy Adynak vannak értékei, de nagyon fájlalta, „hogy a rothadás megéneklésével Ady megrontotta a magyar ifjúságot.”¹⁶

14 *Az első Ady-életrajz.* (1923) TÖM. 4. k. Bp. 1969. 227–229.

15 *Ady tragédiája.* Révész Béla könyve. (1926) i. m. 258–259.

16 *Szelíd észrevételek Ravasz püspök úr Ady-beszédére.* i. m. 260–261.

Gittai István

Uniformis

Amint látod, húgom,
e vidék se olyan,
mint volt valamikor.
Gyümölcse ízetlen,
vize ihatatlan,
erkölcse a padlón,
s a rendje siralmas.

Függetlenül ettől
hágjál fel a dombra,
fújd ki magad, húgom,
s a nemzetközi búzt,
port, zajt, mit a sztráda
okád, meg ne bocsásd,
hiszen amaz minden
egyedit letipor,
lett légyen az hérics
vagy ormányos bogár.

Cselszövők

Sunyin lopóznak az árnyak.
Látszólag nem is létezők,
akik tejed lefölozik.
A sovány túrónak valót,
azt persze meghagyják neked,
hogy éhen azért ne dögölj,
mivel hogy a vajköpülés
sok szolgálkezet követel.

A darázs, a tenger, meg én

Falrepedésben,
Kimúló félben,
hétszámra gubbaszt
néhaiságom
zümmös darazsa.

Mindig is tőle
kaptam a mézet.
Nincs annyi arany,
amiért hálám
elfelejtené.

Készítéseit
egykor sokalltam.
Máma hiányzik.
Félő, hogy rögvest
jön, s elnyel a cet.

Zsivány jelenet

Miért is kellene
félnem a zsiványtól?
ki fenyőillatú
gyaluforgácsból áll
talpra nagy nehezen,
s akadozó nyelvvel,
zúzódásaiért,
csakis engem okol,
holott pajzsom, dárdám
becse makulátlan,
s átal sose hágnám
kerge indulata
rőt tőréskülönbét.

Múlandóság rémképe **Fülszöveg** előtt

Csipetes sárelemekből
építi fecske a fészket.
Ily módon, ilyenszerűen,
piciny fogaskerekekből
áll össze, s lükteti halkán
a svájci Doxa zsebóra,
hogy hol is a földi tökély.

Ha meg szállani, lebegni
óhajtasz úrbeli porszem,
Beethoven Örömodáját
hallgassad újra meg újra.
Múlandóságod rémképe
lészen így árnyalt, hiteles.

Szépkorú pár kora reggel

Szellőző, álmos szobánkban
csurdén fürödünk a fényben.
Kitárt ablakunkhoz gyűlik
az utca apraja-nagyja,
s mindahány tátja a száját
lenyűgözve és megejtve,
akár ha Vénuszt, Adoniszt
vélné, siratna bennünk.

Matuzsálemi korú festőtől
hallottam volt, hogy a művész dolga
a megjelenítés, függetlenül attól,
hogy éppenséggel melyik múzsának
igyekezik, próbál imponálni.
Mi tagadás: nagy becsben tartom
bölcs megállapítását. Ám de:
ki kell mondanom azt, hogy nem
minden
megjelenítésnek van átütő ereje.
Ott van az ördögi csapda veszélye,
ahol a művész csak termeli,
gyártja szellemtelenül műveit;
miközben szemernyit se teremt.
Pillanatokból emlékezetest.

Napszámos-nyugtató

Ne essél folyton pánikba.
Van elegendő pálinka,
sonka, kenyér, lilahagyma,
s früstökhöz bor, folyamatban.

Reggeli tündérkedés

Keleti, himnikus óda
odafordulni a Naphoz,
arcon érezni a langyát,
miként öledben a macskát,
a kutyakölyök diderét,
tenyéren a rozsszemeket,
az élelmes verebeket,
azt, ahogy lényed belezsong,
s tündérkedik az egészen.

Ünnepváró

Annyi év után is
várom a karácsonyt,
a sűrű havazást,
csizmám talpa alá
a következetes
nyikorgást, ropogást,
s miegyéb jeleket.

Nincs pardon, feledés.
Nyissad már a kaput,
és fogadd be elnyűtt,
kimerült magadat.

Nyársnyakas néptanító intelmeiből

Százszor inkább
dédélgetéssel,
mint sem egyszer
gorombasággal
pallérozzad
a reád bízott
nebulókat.

Zsenge koruk
ellenére, és
dacára is
jól utánozzák,
mit a szülék,
falubéliek
cselekszenek.

Ami, persze,
nem azt jelenti,

hogy idővel
kígyót és békát
büntetlenül
le lehet nyomni
majd torkukon.

A tudomány útja

Mondogatják,
hogy egynéhány
évtized múlva,
valamiféle
mikro-műtéttel,
mint rakoncátlan
vakbélnyúlványt,
kiiktatják
az öregedés
génjét belőlünk,
s akár ezer
éven át is
élhetünk úgy,
mint Marci Hevesen.

Még mielőtt
e kolosszális
beavatkozáshoz
a voksom adom,
futkározni hagyom
rajtam a tudomány
hidegglelős,
új tervezetét,
(őrületét?),
mely előtt végül is
leveszem kalapom,
s meghajtom a fejem,
mintha emlékeznék
egy faragott kőnél.

Barabás Zoltán

Kopódiadal a téren

Parancsnok úr, jelentem
márcsak nyolcvanvan vannak a téren,
mi pedig százan.

Hiánytalan a leltár
s a könnygázból is
kevés fogyott.

Jelentem, hogy a rohamkocsikat
továbbra is felfűtve
tartjuk.

Egyik-másik
többször is fordult
az örsön.

A nyavalyás ördögök
már az utcán is
megkapták a magukét.

Jócskán
befűtöttünk nekik.
Parancsnok úr, jelentem...

Érted is virraszt

Érted is virraszt az ég
s a hó késik.

Kötött formában
szerettem volna

megírni ezt a verset,
de nem megy.

Éjfél utáni sötétségben
ázik Nagyvárad.

Cidriznek a tetők.
Mállanak a főutcai falak.

Érted is virraszt az ég
s a hó késik...

Ómódi vers Jutkának Futóláncon

Nagyon
szeretném,
ha az eltévedt
januári esőcseppek
hiányomban is
átölelnének.

*A férfiak
eddig úgy bántak a nőekkel,
mint madarakkal,
melyek valami magasságból
hozzájuk tévedtek:
mint valamirevaló
annyira finomabb, sérülékenyebb,
vadabb, csudálatosabb,
édesebb, gazdagabb lelkű –
de olyasvalami,
amit be kell zárni,
hogy tova ne szálljon.**

Féltelek.

**Az idézet Friedrich Nietzschetől való.*

Körözök

Fájok
és fázok
egy partiumi
madár röptébe
zártan.

Több –
létemben
még
hihetek?
Körözök.

Körözök.

Futólánra
kötött
éjszakában
élek.

Olvasok.
Írok.
Szeretetlenül.
Szeretetlenül.

Nem
vagyok
posztmodern
sem poszt-poszt

A posztok
utáni humusz
szeretnék
lenni,

ha
meghagyod
nekem,
Uram.

Kint és bent

Az éjszakát megülik
a sejke fények.

Számlálom halottaimat,
Miközben kint didereg az ég is.

Kint és bent
cudar idő pázrik.

Világít a hó
és én halni készülök.

Lipcsei Márta

Téli hangulat

A táj ledobta tarka ruháját
fák csupasz ágaik zavarát
tompá fény, fehér hóavar zizegése
átalakult a park széljárta egésze

Plázákba iramlík az emberáradat
meleg járdákra vágyva ott ragad
műfény villámzuhatagban
bolyongni suhan
a gyorsuló, pörgő idő
s a csigahéjú pillanat
felmutatja a változó falat
rétegere feszíti az izzó tér vázát
feledi a feledni való valóság árát

A fénylő részletekben
egy ember forralt bort iszik
lázcserepes arcán
hajszálerek hálója izzik
feléd fordítja fejét, bókol
kirajzolódik rajta
a korszerű pokol
míg tudatodban egy emlék
pörögve rombol

Tél vége

Fehér sirályok szikrázó csapata
tologva repdes a Körös felett
a tél ólomlevelei hullnak
lebeg a téli köd elmúlás árnya
anyaglemezeken mozgó
rothadó hó, füstölgő hólemezek,
hókupacok.
a fák fekete ágainak
lombhiánya tavaszt álmodik
megőszült tétova kövér téli köd
a fagyott mindenséganyagon
mint múlandóság tenyészik.
A magánynak kiszolgáltatott
teremtés homlokán
tömény gondolatok
a mindenség állapotát lesik
a szívben még emberállapot
hite a szónak s hűség a hitben
míg a megmaradás létanyagával
a múlandóság halad
a tél vége tavaszi újulást játszik.

Tavaszi világ

Tavaszi szélroham
a zöldülő fű, nyiladozó sárga
virágéletek felett
tavaszi kincseket gyűjtöget
a megújuló év képeit, gyöngyeit.
A fordított élet élein a megmaradt nyugalom
lassú vizei áramlanak s az időtől kiérdemelt
szabadság időtlen spirálisaiban bujkáló lényeg
a zöld és kék varázsát fogyasztja.
A képzelet tengerpartján a horizont
nézve néz és sugaras sávba összegzi e tavaszi világot.

*Pataki István***tornyom**

ötévesen a torony ablakában
kovács apám karja tartott
lássam falum utcáit
az ismeretlen várost
a mélységet s a távot

tizenöt évesen földön állva
valami szerkentyűvel mértem
iskolám udvarában

ó hányszor figyeltek onnan
ellenséget tüzet
mely bennem is égett
jelezve minden veszélyt
párkányán félelem nélkül álltam
hozzám apám beszélt
hangja mint a harang
melyet bátyjával húzott toronyba
azóta minden harangzúgásban benne van

ma már csak pislog a bagolyszemű óra
darálóskútra
mindkettőnek apámék voltak az űre
néz ménmarót várára őrhegy tetőre
s a hágóra is egyet pislog
melyen petőfi kelt át aranyhoz

ó tornyom
hányszor felnézek rád
nem vigyáz senki keresztre tarlóra
ellent senki nem figyel nem jelez
mert köztünk jár s bekebelez
alattad kuruc vitézek álma
perlő imával
fölöttük kopárság ásít
árulók lába tapod
s szemetet fújdogál a szél
ó még van ki letűnt korokra beleborzong
és nemzetének jövőt remél
ki nem hátrál nem retten
mert isten benne él

tavas

apám sírján
metszem a rózsát
megfagyott száraz ágak
roppanva hullnak
főhajtó hóvirágra
ahogy anyám könnye
a hantra egykoron lágyan
mikor még karcsú rózsza volt
s apámhoz hajolt a nyárban
ki röghöz simultan negyedszázada várja

apám sírján
metszem a rózsát
a műköerdő néma
művirágot borzol a szél
felbúg egy távoli gerle
s beton repedésein feltör a perje

2012

apám halott
anyám haldoklik
én éldegélek

tómondatokban kopogva
mint a rög
csak háltni jár
e világba a lélek

Babosi László

„Segítsd a királyt!”

Beszélgetés Csikos Sándor színművésszel Ratkó Józsefről

A Debrecenben élő és a Csokonai Színház színművészeként dolgozó Jászai Mari-díjas Csikos Sándor 1965-ben diplomázott a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Hosszú pályafutása során játszott a Miskolci Nemzeti Színházban, a győri Kisfaludy Színházban, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban – amelyet három évig igazgatott is –, és tagja volt a budapesti Irodalmi Színpadnak. Szerepelt a filmvászonon is, többek közt az 1960-as évek magyar új hullámának egyik emblemikus alkotásában, a Gaál István rendezte *Sodrásban* című filmben. Művészi munkája mellett évtizedek óta foglalkozik a beszédtechnika oktatásával. Fontosabb szerepei: Leonce (Büchner: *Leonce és Léna*), Relling (Ibsen: *A vadkacsa*), Mr. Webb (Wilder: *A mi kis városunk*), Macduff (Shakespeare: *Macbeth*), Csehov- és Szabó Magda-darabok jelentősebb szerepei, Lucifer (Madách Imre: *Az ember tragédiája*) ezt több mint 130-szor játszotta a Várszínházban, Maculano páter (Németh László: *Galilei*), Széchenyi István (Németh László: *Széchenyi*), István, magyar király (Ratkó József: *Segítsd a királyt!*). Utóbbit Nagy András László rendezésében mutatták be 1985 januárjában a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban. Az elkövetkezőkben a *Segítsd a királyt!* című darabról és Ratkó Józsefről őrzött emlékeiről faggatom Csikos Sándort.

– *Kedves Sándor, hogy ismerkedtél meg Ratkó Józseffel?*

– 1981-ben állandó társulatot kapott a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház, és itt dolgozott rendezőként Nagy András László. Én ekkor a debreceni Csokonai Színház tagja voltam. Laci 1984 elején áthívtott Debrecenből, hogy játsszam el a Sarkadi Imre művéből készült *Oszlopos Simeon, avagy: lássuk, uramisten, mire megyünk ketten* című darab főszerepét, aminek márciusban lett volna a bemutatója. Az *Oszlopos Simeon* volt az első stúdiószínházi előadás Nyíregyházán, s híre kerekedett. Szerintem jó rendezés, remek előadás sikeredett belőle, és a kritikák is jól fogadták. Szerettem ezt a munkát, s azt a pezsgő szellemi légkört, amit Nagy András Laci teremtett maga és a darab körül.

Egyébként a színházalapítás Nyíregyházán nagyon nagy tett és felelősség volt. Becsültem a kulturális és a politikai vezetőket, hogy abban a helyzetben saját színházat akartak, s felvállalták az ügyet. Ragaszkodtak a társulathoz, és büszkék voltak arra, hogy nekik önálló színházuk van. Hadd jegyezzem meg, hogy ebben jelentős szerepet játszott Gyúró Imre, az akkori megyei pártbizottság egyik vezetője. 1981 előtt is sokat játszottunk Nyíregyházán, és szerettem az itteni színházat, ami olyan, mint egy kis ékszerdoboz, mindig hálás és lelkes közönséggel.

1983 novemberében Nagy András Laci, Antall István – aki akkor a nyíregyházi rádió szerkesztő-riportereként dolgozott –, Görömbei András, a debreceni egyetemen oktató irodalomtörténész és Ratkó József elindította a *Hangsúly* című hangos irodalmi-kulturális folyóiratot, amelyben hangjáték formájában elkezdtek közölni Jóska Szent István királyunkról szóló *Segítsd a királyt!* című történelmi-lélektani drámáját.

– *A Hangsúly különleges folyóirat volt, mert lapszámaait a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója sugározta 1983 és 1987 között minden hónap utolsó vasárnapjának délelőttjén. A lapszámok tartalmát mindig közönség előtt vették fel.*

– Igen. A dráma első részének elhangzása után az István szerepét játszó Szigeti András megbetegedett, és nem tudta vállalni a további munkát. Nagy András Laci megkért, hogy ugorjak be a helyére, olvassam el István szerepét. Szívesen tettem eleget a felkérésnek. Ekkor ismerkedtem meg személyesen Ratkó Jóskával. Csak egy kézfogásra és néhány szavas beszélgetésre emlékszem, mélyebbre ekkor még nem mentünk. Persze versein keresztül már ismertem őt. Tudtam, hogy kiváló költő, és a kelet-magyarországi régióban nagy híre volt.

– *Én azt hittem, hogy már 1969-ben is találkoztatok, ugyanis 1969-ben Miskolcon mutatták be Darvas József A térképen nem található című darabját, aminek te voltál a főszereplője. A mű apropóját Végh Antal óriási vihart keltett Állóvíz – Jelentés Penészlekről, egy elmaradott faluról című szociográfiája adta, amely a kor egyik legfontosabb folyóiratában, a Valóságban jelent meg. Végh és Ratkó egy nyírbátori író-olvasó találkozó után meglátogatta Penészleket, s Végh az ott tapasztalt borzalmas állapotokat írta meg az Állóvízben, amelyben Ratkót is szerepelteti, sőt írásának végét a penészleki „élmények” hatása alatt született Üzenet című Ratkó-verssel zárja.*

– Ezt nem tudtam, Jóskával ekkor még nem találkoztam. Csak Végh Antival meg Darvas Jóska bácsival találkoztam személyesen. De jó, hogy szóba hoztad ezt, mert pályafutásom során itt éreztem meg először, hogy az igazán jó színház a valóság elevevébe vág. A színháznak mindig az a dolga, hogy erkölcsi és társadalmi problémákat vizsgáljon, és az igazságról beszéljen, természetesen áttételesen, nem a közvetlen aktuálpolitikai értelemben.

– *A Hangsúlyban végül is ott ragadtál, mert a rádiójáték befejezése után is folyamatosan szerepeltél benne. Hogyan emlékszel vissza a Hangsúlyra?*

– A Váci Mihály Művelődési Központban készültek a hangfelvételek, szép számú közönség előtt, és jeles személyeket hívtak meg a szerkesztők: például Czine Mihály irodalomtörténészt, Kósa Ferenc filmrendezőt, Buda Ferenc költőt, Czakó Gábor író és sokan másokat. Jó emlékeket őrzök ezekről a közönség előtti felvételekről. Ha erről beszélünk, akkor ezt ma már nehezen vagy nem is értik meg a fiatalok. Nem értik meg azt az izgalmas és vibráló szellemi légkört, amelyben éltünk, de nemcsak a

Hangsúlyban, hanem a színházban és másutt is. Ugyanis akkor sokkal fontosabb volt az emberek számára a kultúra, mint a rendszerváltás után vagy manapság. Hogy miért? Mert a diktatúrának mindig nagy szüksége van a kultúrára, mert azon keresztül is pumpálni akarja az agyakba a maga ideológiáját. Viszont ennek ellenpontjaként mindig megjelenik a kritika, az ellenvélemény. A művészeteknek pedig az a dolga, hogy az ellenkező oldalon meneteljen, s átkiabáljon a túloldalra, kimondja az igazságot. Emlékszem, hogy például az ünnepi könyvhetek mindig nagy eseményszámba mentek. Ha nem szóltál az ismerős könyvesboltosnak, akkor nem tudtad megvenni – mert hamar elkapkodták – az új Csoóri Sándor-, Weöres Sándor-, Illyés Gyula- vagy Nagy László-könyveket. Tehát azon költőket, akik sok igazságot fogalmaztak meg életünkről a hatalom ellenében. Ők hatottak az egész magyar társadalomra, mert megtalálták azt a szimbolikus nyelvi formát, amivel ki lehetett mondani a társadalmi problémákat, az igazságot. S ne feledjük: volt idő, amikor Csoórit letiltották, amikor Pilinszky Jánost, a katolikus költőt nem lehetett favorizálni. Kemény kulturális harcokat vívtak az írók és a művészek a politika ellen. Ezek mind nagy szellemi és erkölcsi erőt adtak az olvasóknak, mert az igazságot mondták ki.

– *A Hangsúly felvételeire kik jártak?*

– A törzsközönség főleg nyíregyházi tanárokból, írókból, költőkből, irodalmárokból és fiatalokból állt. Jóska mindig szorgalmazta a fiatal tehetséges költők bemutatását. Teski Tiborra és Magyar Józsefre emlékszem, de lehetőséget kaptak a rendszeres megszólalásra mások is. Előbb a művelődési központ színháztermében voltak a felvételek, később a különteremben. Körülbelül 60-80 ember jöhetett össze egy alkalommal, de lehet, hogy többen. Jóska kezdés előtt mindig elvonult egy üres terembe. „Várjál még, várjál – mondta –, még meg kell írnom a bevezetőt.” Bezárkózott a szobába, s ekkor írta meg az egyes felolvasandó művek elé a bevezető szövegeket. Sokszor interjút is készített a vendégekkel. Akiket nem szeretett, vagy akikkel nem értett egyet, azokat szerette kellemetlen, de nagyon logikus kérdésekkel jól megizzasztani.

Tehát a *Hangsúly* kapcsán találkoztunk, s egyre többet beszélgettünk. Jóska szavajárása az volt, hogy „komám”. Így, komám, úgy komám – mondogatta. A *Hangsúly* felvételei után mindig egy kis közös vacsorára vagy borozgatásra került sor. Jóskával sokat beszélgettünk, s lassan baráti kapcsolat alakult ki köztünk. Közben a *Hangsúly* sikeres folyóirattá nőtte ki magát, Antall Pistáék Pestre is küldözgették hangszalagon a lapszámokat, és többször közölt műsorainkból összeállítást a Magyar Rádió. Ez fontos országos elismerésnek számított.

– *Úgy tudom, hogy amikor a Hangsúlyban először szerepeltél, akkor még nem készült el teljesen a dráma.*

– A maga egészében csak fejben komponálta meg, papíron részleteiben. Később Kisvárdára mentünk az *Oszlopos Simeonnal* ún. tájelőadást tartani, s akkor a ke-

zembe nyomott Nagy András Laci egy jó vastag gépelt anyagot, s azt mondta: „Itt van Ratkó Jóska drámája, olvasd el!” Két előadást adtunk Kisvárdán, s a kettő közötti szünetben egy lélegzetre elolvastam. Nagyon mélyen megérintett. Ilyen szép, ilyen gyönyörűséges nyelven rég nem olvastam kortárs darabot. Kiderült, hogy a színház be fogja mutatni, és nekem szánták István szerepét.

Persze a kulturális vezetéssel nem volt egyszerű dolog elfogadtatni a darabot, mert mikor elolvasták felsőbb szinten, akkor egy kis „kattogást” okozott a fejekben. A dráma problematikája, hogy ilyen mondatok vannak benne, hogy „el vagyunk vágva a múltunktól”. Hogy kik is ezek a bajorok? Csak nem az oroszokra gondol Jóska? A csángó igricen keresztül az erdélyi magyarságra való utalások. Ekler György, a megyei pártbizottság feje behívatta Jóskát: magyarázza meg, mit jelent ez, mit jelent az, még Pestre is felküldték a kéziratot, de végül engedélyezték az előadást. Emlékszem, a rendszerváltás után egyszer találkoztam Eklerrel, s még akkor is azt kérdezte tőlem, hogy valljam be őszintén, mi akkor nem tartottuk-e Jóska darabját politikailag túl merésznek. Tehát 1985-ben félt, hogy kérdőre fogják vonni a darab bemutatása és esetleges ellenzéki tartalma miatt.

– *Igen, mert olyan sorok vannak benne, hogy a nézőben felmerülhet a kérdés: Csak nem a máról is szól ez a darab?*

– Úgy van. Az István udvarában élő bajorok felidézhetik bennünk az „ideiglenesen” hazánkban állomásozó oroszokat. A bajorokra Jóska kitalálta, hogy „bajorosok”. Egyébként Jóska rengeteg szójátékot gyártott. Például „Szarajevó, Szarajevó, szar a jövő.” Tudod, hogy Aczél György mi? „Pártékony állat.”

– *Hogyan készültél a darabra? Gondolom, nem volt könnyű munka ezt a fajsúlyos szerepet megformálni.*

– Sárospatakon egy közönségtalálkozón is megkérdezték ezt tőlem. Elmondtam, hogy most született meg a kisfiam, tehát most éltem át azokat a nagyon izgalmas, szép és nehéz perceket, amelyeket ilyen alkalommal átél az ember. És elképzeltem azt a borzasztó helyzetet, amit Jóska és István király is átélt, amikor mindez fordítva történik meg, amikor meghal a kisfiad. Mert az a világ rendje, hogy a fiú temesse el az apját, nem pedig fordítva. Jóska ekkor azt mondta nekem: „Nem is gondoltam volna, hogy ez az előadás neked napokat vesz el az életedből. Hogy ez a szerep ilyen súlyú dolog.” Hát azt nem tudom, hogy napokat vesz-e el az életemből, de hogy lelkileg és fizikálisan megviselte az embert, az biztos. A *Segítsd a királyt!* előadásain külön öltözőt kaptam, így alkalmam nyílt maximális koncentrációval ráhangolódni a szerepre. Persze hozzá is olvastam a darabhoz. Részletesen utána néztem a kornak, István életének, olvastam a fiához, Imre herceghez írt *Intelmeit*, a krónikáinkat és a történelmi szakkönyveket, például Györffy György nagymonográfiáját, de ezek valójában nem segítettek sokat. Mert az a feltárt tényekből megírt történelem, ez meg itt egy mély érzelmekkel teli emberi dráma.

Akkor annyira mellette állt mindenki, az egész színház, a műszakiaktól kezdve a színészekig. Teljes odaadással próbáltunk. Szép munka volt, és pályafutásom egyik legjobb korszakát éltem. Imádom a magyar költészetet, különösen a nyelvújítás előtti régi magyarság költészetét. Károli Gáspár, Bornemissza Péter, Pázmány Péter korának költészetét. Ők csodálatos nyelven írtak, és Jóska drámájának segítségével ezt a nyelvet beszélhettem, s ez nekem örömet szerzett. A próbák izgalmasak voltak. Jóska rendszeresen eljött, és mindig beleszólt vagy véleményezte a munkánkat. Fejből tudta az egész drámát, ami több ezer sor. Ha a színész nem mondta pontosan a szöveget, akkor mindig kijavította. Nemcsak a leírt, hanem a színész által mondott szavaira is kényes volt. Nem mindegy ugyanis, hogy „és” vagy „s” van a szövegben. Egy idő után mondtuk neki, hogy „Jóska, inkább ne vegyél részt a küszködésünkben. Te már egyszer átélted az alkotás folyamatát, megküszködtél vele, nekünk viszont ezt most kell megszűlni, ami hasonló küszködés, mint a megírás. Most kell átélni, megtalálni a szerep értelmét, hogy miről szól egy-egy jelenet, egy-egy mondat. Majd ha elkészültünk, akkor nézd meg!” Így sikerült lebeszelnünk arról, hogy bejárjon a próbákra.

Nagy András Lacival úgy éreztük, hogy néhány helyen a drámában dramaturgiai hiányok vannak. Noszogattuk Jóska-t, hogy egy bizonyos jelenetbe még írni kellene valamit, de nem tudta megírni, annak ellenére, hogy megígérte. „Nem szóltak a hangok” – mondta. Ez engem nagyon érdekelt, az alkotás mikéntje. Mostanában Madách Imrével foglalkozom. Sokan mondják, hogy Madách – ugyanúgy, mint később Jóska – könyvdrámát írt. Ez szerintem egyáltalán nem igaz, mert Madách mindent megtervezett képzelete belső színpadán. Ezt bizonyítják színpadi utasításai is. A *Segítsd a királyt!* sem könyvdráma, hiszen mi sikeresen bebizonyítottuk az ellenkezőjét. Az persze igaz, hogy nem egyszerű feladat megrendezni és eljátszani.

Érdekességként említem meg, hogy a rádiójátékban a Püspök szerepét debreceni színésztársam, Gerbár Tibor játszotta, de a későbbi színházi előadást már nem vállalta, mert nem tudta jól megtanulni a szövegeket – ahogy Jóska mondta, „kirostálta a szavakat”. Így lett Bárány Frigyes a Püspök.

Jóskával való együttléteink, borozgatásaink során sokat beszélgettünk Istvánról. Hogy milyen kegyetlen áron érte el hatalmának megszilárdítását és a korabeli európai feudális rendszerbe való beillesztésünket. Levágott kezek és kivágott nyelvek. Ez iszonyú dolog lehetett. De minden esendőségével együtt ezt kellett tennie. Jóska sokat mesélt elhunyt kisfiáról, Attiláról is. Amikor megszületett a kisfiam, Sanyika, és Jóska meglátogatott minket Csöppel, a feleségével, azt mondta nekünk, utalva a régi pogány szokásra, hogy tartsátok a Nap felé az újszülöttet.

– *A közönség hogy fogadta a darabot?*

– Óriási érdeklődés és várakozás előzte meg, valamint nagy befogadási készség.

Elképesztő siker lett. Örök magamban jelentős színházi pillanatok. Főiskolás koromban a *Madách Színház*ban stazisztáltam, és színészóriásokkal lehettem egy színpadon, például Pécsi Sándorral, Tolnay Klárral, Kiss Manyival, Gábor Miklóssal. Mi, fiatalok figyeltük őket, és tanultunk tőlük. Nekem Gábor Miklós volt a kedvencem és a példaképem. Ő sokat dolgozott és küszködött egy-egy szerep megformálásával, kimunkálásával. Kiváló színésznek tartottam. Amikor 1967-ben a Madách bemutatta Edward Albee *Nem féliünk a farkastól* című darabját, Gábor Miklós játszotta George szerepét, Marthát, a feleségét pedig Tolnay Klári. Az utolsó jelenetben George elmeséli, hogy megölte a képzeletbeli gyerekeit. Martha szemrehányást tesz neki: „Nem kellett volna ... megölnöd őt”¹, és a színházteremben megállt a kés a levegőben, olyan feszültséggel teli súlyos csend lett. Én ugyanezt a csöndet éreztem a *Segítsd a királyt!* című drámában is. Amikor az utolsó hosszú monológot, az úgynevezett *Záró imát* mondtam: „Lenni nem kezdett s végzetlen Úr...”, akkor úgy éreztem, hogy az idegeket, a nézők idegkötegeit tartom a kezemben. Ilyet ritkán él meg az ember a színpadon. Ezt most a legőszintebben mondom, nem azért, mert az idő kissé mindig megszépíti a múltat. Életem egyik legnagyobb ajándéka volt István király szerepe. A magyarságról, történelmünkről vallott saját gondolataimat, érzéseimet tudtam elmondani István, tehát Jóska szavai által.

A premierre eljött Szervátiusz Tibor szobrászművész, Kósa Ferenc, Kunszabó Ferenc író, Czine Mihály irodalomtörténész, Pálffy G. István – akkor még – újságíró, Márkus Béla irodalomtörténész, Kalász Márton költő, a magyar értelmiség igen jeles képviselői. A *Segítsd a királyt!* nem hétköznapi darab volt, amit egyszer megnéz az ember, és utána elfelejt. Aki látta, abban örökre nyomot hagyott, és az embereket gondolkozásra készítette. Persze, mert sok jelenre utaló áthallásos dolgot is megfogalmazott benne Jóska. Az előadások után a nézők közül sokan megállítottak az utcán, s még ma is van, aki úgy kezdi, ha találkozunk, hogy amikor az Istvánt játszottad... Szóval maradandó élményben részesült mindenki, aki részt vett a mű színre vitelében. Több mint negyvenszer játszottuk el szerte az országban: Tatán, Visegrádon, Zsámbékon, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Debrecenben és Karcagon – mert én karcagi vagyok –, s mindenütt telt ház fogadott minket, és megérdemelt sikert arattunk az előadással. Felvittük Budapestre a Thália Színházba, ott is sok vezető értelmiségi látta: többek közt Csoóri Sándor, Pozsgay Imre, Berecz János, Timkó Imre görög katolikus püspök. Utóbbival az előadás után jót beszélgettünk a darabról.

– *Ha ennyire sikeres volt a darab, amely 1985-ben elnyerte az év legjobb drámájának járó Szép Ernő-díjat is, akkor utána szerinted miért nem fedezték fel gyakrabban a rendezők? 1987-ben a Jurta Színház ugyan bemutatta, de 1990 után*

¹ Elbert János fordítása.

csak ti újítottátok fel néhány előadás erejéig Nyíregyházán, illetve a kassai Thália Színház, amely viszont több éven keresztül tartotta műsorán: előadták a Felvidék és Magyarország számos településén.

– Erről sokat beszélgettünk és gondolkoztunk Nagy András Lacival és másokkal. Nem tudom, nem tudjuk a választ. Az biztos, hogy az 1987-es jurta színházbeli bemutatás végül is ártott a darabnak. De erről nem mi tehattünk és nem Jóska, hanem a Jurta későbbi botrányos korszaka, amihez nekünk semmi közünk nem volt. Viszont 1990 után, amikor már Ablonczy László igazgatta a Nemzeti Színházat, aki pedig szerette, nagyra tartotta Jóskát és a drámáját, akkor sem mutatták be még a Nemzetiben sem. Nem tudom, hogy mi lehet ennek az oka. Talán az is, hogy ez nem könnyű dráma, nagy koncentrációt és kemény munkát igényel a színpadra állítása.

– *Milyen emlékeket őrzöl a jurta színházbeli előadásról?*

– 1987 tavaszán kiderült, hogy a nemrég megnyílt budapesti színház, a Jurta bemutatja Jóska drámáját új rendezésben és szereposztásban. Szóba jött, hogy Sinkovits Imre játszáná Istvánt. Ennek megörültem, mert kíváncsi lettem volna, hogy egy ilyen nagy színész miként oldja meg ezt az embert próbáló nehéz feladatot. De Sinkovits végül – nem tudom miért – nem vállalta. Utána Bánffy Györgyre gondoltak, ő viszont megrettent a szereptől, és nem fogadta el a felkínált lehetőséget. Épp otthon, Karcagon vendégeskedtem édesanyámnál, és egyszer csak Jóska zörget az ajtónkon. „Komám, el kellene játszani a Jurtában Istvánt” – mondja. Meglepődtem a felkérésen. Nem akartam elvállalni, mert annyira belém égett a nyíregyházi előadás minden pillanata: az, hogy ez ott egy ügy volt, amit mindenki felvállalt, hogy ott egy nagyszerű alkotóközösség alakult ki, aztán a rendszeres beszélgetések Jóskával... Szóval ezt a kegyelmi állapotot nem lehetett újra megismételni. De Jóska tovább győzködött, és végül beadtam a derekam. Holl István rendezte a darabot, aki a nyíregyházi előadáson az óbéli Öreget alakította. Szervátiusz Tibor tervezte a díszletet. 1987 júniusában tartottuk a bemutatót. Két hatalmas faragott fából készítették egy keresztet, amit koporsóként is lehetett használni. Mi székely ruhában játszottunk. Meg kell mondanom, hogy nekem a Jurta nem teremtette meg az alkalmas közeget a játékra. A kollégáknál nem éreztem azt, mint Nyíregyházán, hogy ez az előadás egy nagy közös ügy volna. Bodor Tibor bejött a színpadra, ő játszotta a Püspököt, de érezted, hogy valójában nem jött be, nincs ott lélekben. A darabban szereplő színészek jelentős részének ez csak egy szerep volt, amit ha lejátszott, felvette a gázsit, és ment. Ez a lényege.

– *A kritikák se fogadták olyan lelkesen, mint két évvel azelőtt. Persze ez törvényszerű is, mert azt a sikert nem lehet újra megismételni.*

– Igen. A premierre persze eljöttek a kollégák és mások, gratuláltak, de aztán éreztem, hogy szép lassan leeresztett a lufi.

– *Ratkónak tetszett a bemutató?*

– Igazából nem tudom. Borozgattunk utána, de nem emlékszem különösebb kritikái megjegyzésére, ami nyomott hagyott volna bennem. Jóska nem járt be a színházba, mint Nyíregyházán. Nekem ráadásul minden egyes előadásra fel kellett rohannom Nyíregyházáról Pestre, ami akkor még jóval nehezebb ment, mint manapság.

– *A pápalátogatáskor, 1991 augusztusában a nyíregyházi szabadtéri színpadon néhány előadás erejéig felújítottátok a drámát az eredeti rendezésben és szereposztásban.*

– Igen, de sajnos a közönség nem érdeklődött a darab iránt, pedig jók voltak az előadások.

– *Nagy András László szerint a korábbiakkal összevetve művészileg ezek voltak a legjobbak, a legkiérleltebbek. Szerinted miért nem jött a közönség?*

– Arra gondoltam, hogy furcsa módon, de nem volt aktuális. Kimentek az oroszok, pillanatnyilag nem volt idegen hatalom és ideológia fölöttünk. 1985-ben a *Segítsd a királyt!* nagyot robbant. Tudta mindenki, hogy miről szól a darab. A közönség vette a kódolt jelbeszédet. 1991-ben erről már nyíltan lehetett beszélni. Azt hittük, hogy II. János Pál látogatása során kialakult várakozó hangulat is ráirányítja majd az előadásokra a figyelmet, de sajnos nem így történt. Viszont ma a darab megint borzasztóan aktuális, és érdemes lenne újra bemutatni.

– *Ratkó a Segítsd a királyt! óriási sikerétől inspirálva újabb színpadi művek írásába kezdett. Hozzáfogott a Bethlen Gáborról szóló új történelmi drámájához, de előbb lefordította Szophoklész Antigonéját. Attól tartva, hogy a mai kor értékvesztett embere megkérdőjelezheti Antigoné igazságát, Kreón címmel megírta az Antigoné előzményét – erősítve benne a Kreónról kialakított negatív, zsarnoki képet.*

– Jóska azt mondta, hogy őt a hatalom természete érdekli. „A hatalom elember-teleníti az embert, s ez nem az ember, hanem a hatalom természetéből következik” – írta és nyilatkozta sokszor. Az *Antigonéval* azért kezdett el foglalkozni, mert őt valójában Kreón személye érdekelt. Ki ez a Kreón? Milyen ember ez a Kreón? De végül is szerintem nem írta meg úgy, ahogy akarta. Biztosan rájött arra, hogy nem teljesen úgy van a hatalom természetrajza, az ember és a hatalom viszonya, ahogyan gondolta. Van egy kínai mondás, miszerint ha meg akarod ismerni a barátod, adj hatalmat neki. És ott vannak a Shakespeare-drámák, amelyek pontosan megmutatják, hogy mit tesz a hatalom az emberrel, vagy inkább megfordítva: mit tesz az ember akkor, ha hatalmat kap. Szerintem az *Antigoné* a világ legtökéletesebb drámája, úgy írta meg Szophoklész, hogy egy felesleges szó sincsen benne. Feszés, tömör, semmit se lehet hozzátenni vagy elvenni belőle. A görögök, amikor leültek az epidauroszi színház közékeire, pontosan tudták, hogy mi történik majd az előadás során, mert ismerték a saját mitológiájukat. A lényeg a megfo-

galmazás mivessége volt, a kidolgozottság. Mi ezt ma már nem tudjuk, ugyanis nincs bennünk az antik görög mitológia. Jóska fordítását nagyon szeretem. Kósa Feri és Szécsi Margit is azt mondta róla – összehasonlítva a korábbi fordításokkal –, hogy ez a legjobb magyar fordítás. Megjegyzem, hogy Kósa Feri amellett, hogy Jóskának középiskolás kora óta jó barátja volt, egyfajta kontrolljaként is működött, akinek igencsak adott a véleményére.

– *Ratkó életében az Antigone és a Kreon nem került színpadra és nyomdafestéket sem látott. 1993 májusában az Antigone rendezésében előadták a nyíregyházi Kossuth Lajos Evangélikus Gimnázium dísztermében nyíregyházi színészkolégáid.*

– Ezt tisztelgésnek szántam Jóska emléke előtt. Jóska ebben a középiskolában érettségizett 1956-ban, és elmondása szerint szeretett oda járni. Bánszki István igazgató úr támogatta, hogy ott mutassuk be a darabot. A Ruszt József-féle modern beavató színház szellemében rendeztem meg, tehát nem voltak díszletek, és jelképes jelmezeket használtunk. Roppant szerény anyagi körülmények között létrehozott előadás volt, amit a megye több településén is bemutattunk: Mátészalkán, Fehérgyarmaton, Nagykállóban. A közönség mindenütt jól fogadta.

– *A Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről szóló, készülő drámájáról beszélgettek?*

– Sokat beszélt róla, de nem adatott meg neki, hogy megmutassa nekünk, milyennek képzelte el. Megint az ideológia, a hatalom, az erkölcs és a politika viszonyát akarta vizsgálni, ugyanúgy, mint a korábbi színpadi műveiben. Azt mondta, hogy Bethlen Gábor és Pázmány Péter idejében a politikát és az ideológiát nem keverték össze. Szerinte az a kor az erkölcsös hatalom kora volt. 1989-ben az évad vége felé – talán májusban – szólt Jóska, hogy beszélt Kósa Ferivel, elmondta neki a Bethlen-dráma vázlatát, de szeretne velem is beszélni. Beültünk a klubba, elővett egy halom jegyzetet, és sorba rakta a dráma vázlata szerint. „Na figyelj, itt van ez a jelenet” – és felolvasott belőle annyit, amennyi meg volt írva. Az egyik jelenetre Kósa Feri azt mondta, hogy ebben szerinte ne legyen drámai feszültség, hanem inkább a jelenetek között legyen ütközés, az adja majd a feszültséget. Mondom neki, hogy „Jóska, hát nem tudom, de ez valami filmes dramaturgia, itt viszont színházról van szó.” „És akkor itt van Bethlen meg Pázmány – folytatta. Az a baj, hogy ez a két ember az életben sohasem találkozott egymással.” „Hát akkor találkozzanak!” – mondom. „De hát az hogy lehet?” – kérdezte Jóska. „Az a történelem, ez pedig a művészet” – feleltem. „Összehozzam a nagyváradi vár pincéjében őket?” – kérdezte. „Hozd őket össze, ez egy drámai helyzet” – válaszoltam. Vagy két hét múlva megüzent, hogy menjek én is meg Kósa Öcsi is a fenébe, majd ő írja a darabot magától.

– *A dráma kéziratot műhelyforgácsai között egyébként van egy olyan töredék,*

amelyben Bethlen és Pázmány beszélget egymással, és a dráma szinopszisa is tartalmazza találkozásukat. Ez 2004-ben a Partium folyóirat Ratkó emlékszámában meg is jelent.

– Akkor úgy látszik, hogy mégis elgondolkodott rajta. Sajnos, ez volt az utolsó találkozásunk, mert én elmentem a nyári szünetre, s amikor visszajöttem szeptember elején, felhívott Kósa Feri, hogy Jóskával nagy baj van, nagyon beteg. A debreceni klinikán fekszik, lehet, hogy felviszik Budapestre, de még nincs szállítható állapotban. Meglepődtem, mert amikor utoljára találkoztunk, nem látszott rajta semmi. Csöpp mondta, hogy hirtelen omlott össze. Augusztusban bekerült a nyíregyházi kórházba, de kiszökdösött, meg nem tartotta be az orvosi utasításokat. Aztán szeptemberben a klinikára vitték be, s ott halt meg szegény 13-án. A temetésén a drámából az István imáját szavaltam el.

Jóska emberi és költői hitvallása az volt, hogy a magyar költőnek bele kell szólni a magyar sorsba. Fontos a nemzeti elkötelezettség. Sajnos ma nem erről szól a világ. Nagyon érdekes, hogy a költők hogyan látják a világot, és mit képesek előre megérezni. 1985-ben mutatták be Elem Klimov orosz filmrendező *Jöjj és lásd!* című nagyszerű filmjét, amely a második világháború borzalmaival mutatja be egy gyerek szemével. Talán ez volt az első olyan szovjet háborús film, amelyben nem az oroszok győztek a németek felett. Kósa Feri elhozta Klimovot Nyíregyházára, aki egy magas, vékony, arisztokrata tartású férfi volt, s egyáltalán nem a szovjet szocialista embertípust jelenítette meg. Tokajban szerveztek egy kis borozgatást a tiszteletére, amiről Jóska hozott haza a kék Zsigulijával. Beszélgetés közben azt mondta Jóska, hogy „Komám, ez a rendszer pár éven belül megbukik! Ideológiailag már rég megbukott, az értelmiség már kezd mocorogni, meg kell várni, míg gazdaságilag is megbukik, s akkor vége van pár éven belül. Nézd meg ezt a Klimovot.” Én ellenkeztem, mert olyan felfoghatatlannak és elképzelhetetlennek tűnt az egész, de Jóska csak erősködött, hogy higgyem el neki, négy-öt éven belül megbukik a rendszer. Utólag gondolkoztam el azon, hogy a költőknek biztosan van valami különleges képességük arra, hogy mindig a lényegre lássák meg.

Szenti Ernő

Szabadon választott téma

Vakhit mellett vezetőkutya.
Csöndcsődör.
Állkapoccsal összefogatott papírlapok.
A semminek is megvan
a halállal rokon története.
A mondatban elsőként otthonra
lelt gondolatról barátaid is tudnak?
Majd ha annyi éves leszel picim, mint én,
te is meggyőződhetsz a pénz profitéséről.
Ne tőlem kérdezd, jó felé megy-e a rossz!
Értsd meg, csak a jobbik feled a barátom!
Gyorsírással lejegyzett álom.
A mesét a vágy írja, a valós történetet az érdek.

Örömsokk

Az itt látható négyzetlapok kora-
reggel még a hol volt, hol nem volt részét képezték.
A sivatagból kiemelkedő sziklák
maguk közül valónak érzik
a Krisztus idejében bebalzsamozott csöndet.
Mifelénk a sár és a por felel a tisztaságért.
Idegesen rángatózó vízfelszín.
Csörtető csörgőkígyó.
Türelmesen megvárta a mondat eleje
amíg a fogalmazó az utolsó falatját is lenyeli.
Célkeresztkérdés,
totális pusztítás, örömsokk.
Bő szoknya alatt szűk fehérnemű.

Oláh András
prognózis

a prognózis keddre ígerte az álmokat
s hogy lesz ki a kocsmapultnál majd meglátogat
de a kocsmák bezártak mind s ez bizony furcsa
– fukar életemhez senkinek sincs kulcsa

tűz-piros locsolóautók képét őrzöm
nem hagyom egy emléknek se hogy megelőzzön
holnap fel sem tűnik tán senkinek hogy késtem
– gyászjelentés leszek egy bátortalan kézben

túlélő

keress meg ha lesz még időd... az irigy pillanat fürkész tekintete elvegyül az em-
lékek széttárt karjai közt: valaha alanyod voltam de a felhők fekete fodrai fittyet
hánynak titkainkra... vallomásod elmarad egy lepusztult mozi előtt teljesedik
be az átok: konok örvény ragad el újra alakot váltunk – vásári fonott kosárban a
hibernált múlt – elborzadok: egyetlen túlélőd vagyok

belehallgatunk

félnek az árnyak – gyilkosuk éled –
színeket adtunk enni a szélnek

kertet égettünk romboltunk falat
halottainknak üzentünk hadat

a vedlő hársak bölcsebbek nálunk
mi a kimerült érvek közt hálunk

napfénybe mártott hervadt virágok
csúfolják ki a ránk száradt átkot

s bár alig emlékszünk szava ízére
hallgassunk bele Isten szívébe

Vitéz Ferenc

Krúdy Gyula utolsó évtizedének újságcikkeiből¹

Krúdy irodalmi működésének 25. évfordulóját 1925-ben ünnepelték, de a pályakezdés – az önálló kötettel jegyzett szépírói is – korábbra tehető. Kárpáti Aurél a *Pesti Napló* 1924. december 31-i számában köszöntötte, s megjegyzése szerint „1899 végén jelent meg első írása”. Ez már a második kötet volt (*Iffjúság*), az első (*Üres a fészek*) 1897-ben jelent meg, és már 1896-ban első díjas lett egy novellapályázaton. A jubileuminak ki-nevezett évben harmadik kötetét adták ki, *A víg ember bús meséit*. Ám mindez nem változtat Kárpáti méltatásának jellegén: „Negyvenhat és hetven. Az első az évei száma. A második a könyveié. – Fordítva is becsületes dolog lenne, de így még szebb. Szinte valószínűtlenül szép, akár az ifjú Szindbád kalandjainak valamelyik meg-vesztegető fejezete. Nincs már messze a száz kötettől. S ez illik is hozzá, ki méltó örökösül jött az ’ibolyaszemű embernek’. Hiszen mindenki tudja, az irodalomtörténet is, hogy Jókai romantikájának ő a legméltóbb folytatója: *a neo-romantika első magyar mestere*.”

Szerinte Krúdy nem naiv romantikus, fölötte áll a múltnak, a jelenből tekint vissza rá, szemlélete retrospektív. „Halk humora pedig mindig megéreztetni a közte és hősei között feszülő távolságot. (...) Ha sokrétű, gazdag, komplikált írói egyéniséget egy mondattal lehetne karakterizálni, azt mondanám róla: az Idő költője. Az idő múlását szinte fizikai intenzitással érzi és érezteti. Az óra ingája leng minden sora mögött. S az örök sétáló sima érclapja, míg átvillan sírba hullt évek fölött, megmutatja mindkét oldalát. Az egyiken az irónia fénye szikrázik, a másakra a melankólia vet borongó árnyékot. (...) És most talán illenék bocsánatot kérni a lírikus hangért, amelybe ez az írás akaratlanul hangolódott. De ezért nem egészen engem terhel a felelősség, hanem elsősorban azt a nagy, férfiasan őszinte, meleg

¹ Az újságíró Krúdy Gyula monográfiájához több előtanulmány látott napvilágot a *Néző • Pont* szerzői folyóiratban (*Krúdy és Debrecen. Krúdy Gyula publicista pályakezdése*. 2008/12–13. 242–259.; *Szindbád hazamegy. Vázlat Márai Sándor Krúdy-képéről*. 2008/14–15. 454–467.; „Tudósok nap-tára”. Vázlat Krúdy Gyula irodalomszemléletéhez – és hozzászólás az *Irodalmi Kalendáriom* néhány felvetéséhez. 2008/16–17. 627–642.; *Az újságtárcát az irodalom rangjára kell emelni. Krúdy Gyula publicisztikai kiteljesedése*. 2009/23–24. 372–393.; *A hiányból teljesség. Krúdy Gyula szerelmeifogásáról*. 2009/25. 512–522.) Tanulmány jelent meg továbbá a *Mediárium* című folyóiratban (*Krúdy Gyula publicisztikájának újraolvasásához*, 2010/1–4. 122–134.) és a *Napútban* (*A város és a vidék Krúdy publicisztikájában*, 2011/november). Ezúttal is néhány olyan kérdést érintek, melyek szintén kisebb hangsúlyt kaptak Krúdy publicisztikájának újraolvasásában, egyáltalán: támpontot kívánva adni az újságíró Krúdy életművének értékeléséhez. Mivel az újságírás és szépirodalom elválaszthatatlan volt egymástól az író életében, a publicista Krúdy megismerése, műfaji és gondolati sok-árnyaltóságának felfedezése ahhoz is szükséges, hogy a szépírói életmű megközelítését is újabb szempontokkal egészíthessük ki.

lírikust, akit Krúdy Gyula elbeszélő munkái nem tudnak s nem is akarnak elrejteni.”

Mi igaz e megállapításokból az újságíró Krúdyra? Tulajdonképpen mindegyik tétel: a halk humor, az ironia és melankólia együttes érvényesülése, a sokrétűség a karakterben (és stílusban), a prózát is folyton átszövő lírai jegyek sokasága, s mindenekelőtt az időprobléma sajátos kezelése. De mielőtt ezekről is szólnunk, Krúdy alkotói pályájának korszakolásáról, néhány stílusváltozásáról is említést kell tennünk, ugyanis az utolsó évtized Krúdy-publicisztikájának jellemzőire ennek tanulságai szintén rávilágíthatnak.

Pethő József az utolsó alkotói korszak stílusjellemzőit vizsgálva rámutatott: az irodalomtörténeti kánonban utolsó alkotói korszaknak tekintett, az 1922. évvel kezdődő és az író halálával befejeződő időszakot nem lehet egyetlen alkotóperiódusként értelmezni. Az általánosan elfogadott szakaszolás szerint az első korszak 1910-ig tartott, amikor elsősorban Jókai, Mikszáth és Turgenyev hatása érvényesült.

A második korszak 1911 és 1917 közé tehető, mely immár az érett írot mutatja, ekkor alakult ki sajátos stílusa, a „halmozásokkal és mellérendelésekkel épülő mondat szerkezet”, megszaporodtak a nyelvi képek, melyek közül domináns szerepet töltöttek be a hasonlatok (a hasonlatot sűrítő metaforák és a metaforát kibontó allegóriák, prózaformába öntött komplex költői képek). A harmadik írói stíluskorszak rövid ideig, 1918–21 között tartott – ekkori munkásságát a „látomásos-lírai”, sőt, a presszürrealista jelzőkkel is minősíthetjük –, az utolsó korszak termése pedig 1922–33 között született.

A szépírói és stílusjegyek alapján történő korszakolás párhuzamot mutat Krúdy újságírói működésének periódusaival is, ám némi módosításra szorul. A publicista Krúdy első korszaka már 1899-ben lezárult. A korábbi folytatásos közlés után ekkor jelent meg *Iffjúság* című kisregénye is, mely az újságírói hétköznapok tapasztalatainak s az ifjonti küldetésstudat letisztulásának első nagyobb összegzése volt. (Az első korszakot Czine Mihály az 1900-as esztendőnél választotta ketté; Szabó Ede csak az 1908–11 közötti éveket tekinti az igazi írói indulás közvetlen előkészületeinek; Czére Béla pedig egészen fölaprózta e nagyobb szakaszt: 1897-ig, 1900-ig, 1906-ig és 1910-ig négy kisebb korszakot különített el, leginkább a tematikai érdeklődésre, illetve a konkrétan fölfedezhető hatásokra – Mikszáth, Jókai, Turgenyev – alapozva az elkülönítést.)

Az 1911-ig tartó időszak második fele, a század első évtizede jelentősebb újságírói teljesítmény és jelenlét nélkül telt el: ez volt az igazi írói készülődés időszaka. A Krúdy-kronológiában jelzett második írói korszak szinte majdnem egybeesik a második nagyobb publicista időszakkal – az utóbbi korszakhatárai egy évvel előzik meg az íróiét: 1910–16 közé tehető. Ez az egybeesés, illetve rövid időbeli eltolódás egyrészt arra utalhat, hogy az újságíró Krúdy munkája készítette elő, vagy előzte meg közvetlenül a szépírói újdonságokat; másrészt az újságírói korszakolás igazolható alapja afelé mutat,

hogy Krúdy második nagyobb alkotói korszaka 1910–19 közé tehető, ezen belül pedig három kisebb szakasz különíthető el: 1914-ig, illetve 1914–16 és 1916–19 között. A harmadik korszak 1919–22 között tartott, s az utolsó évtized (tekintve a publicisztikai tevékenységet) jóval egységesebb a szépróinál.

Pethő József mindenesetre, elsősorban a Krúdy-próza stílusjelenségeit vizsgálva, az utolsó 12 esztendőn belül is több időszakot különít el – vitatkozva Borival, aki szerint az utolsó évtized a tárgyiaság jegyében alakult –, s a lezáró korszaknak az utolsó három esztendőt tekinti.

Izgalmas vállalkozás Kemény Gáboré, aki a korszakokat (szigorúan a stílus-korszakok feltárásának mentén haladva) az önarckép-alteregók megjelenésének szempontjából követi végig. Ebből a szempontból az 1910-es esztendőig csupán a Szindbád-novellákkal megjelenő alterego-lehetőségeket tartja említésre méltónak, és a szerepjátszást, mint „lírai önstilizációt” a fiatal Krúdy romantikus elképzeléseivel magyarázza – első monográfusa, Perkátai (Kelemen) László nyomán, kiegészítve azt Hevesi András esszéjének tanulságaival, miszerint a romantikus attitűd iránti vonzalom Krúdy olvasmányélményeivel magyarázható.

Önmagában nem újdonság, hogy Szindbád és Rezeda alakja főszerephez jut. „E két romantikus önarckép-figura úgyszólván egész írói pályáján végigkíséri Krúdyt” – írja Kemény. Szindbád később jelenik meg, vele tör be végérvényesen az irodalmi életbe, és vele búcsúzik az élettől. „A Krúdy-alakmásoknak ez a típusa azért válhat az írói önvizsgálat eszközévé, mert ezek a hősök teljesebben, végletebben élik azt az életformát (...) mely annyira vonzotta (és taszította) Krúdyt.” Sikerült azonban a szerepek kínálta sablonizálást elkerülnie, mert ő maga nem szakadt szerepekre, még ha végletesen kereste is a saját szerepét.

Alteregóival Krúdy ugyanúgy képes volt nosztalgikus-önironikus arcképet rajzolni, mint a kritikai alteregót felöltve önmagával is szembenézni, miután „kialakította” önmagát. S éppen az emlékezés-felejtés dialektikája révén tudott egyszerre alakítani és reflektálni, a valóságot tudomásul venni, de azt a tudomásulvétel pillanatában azonnal át is alakítani. Publicista egyedisége tehát egyedi íróletéből fakadt.

1. Az újságíró Krúdy – avagy: az „Idő költője”

Az ironia és a melankólia (vagy kritikai képzelet és nosztalgia) párhuzamosan, egymást felváltva és együttesen, egymást kiegészítve is jelentkezett publicisztikájában. Az újságtárcákban és kommentárookban, jegyzetekben könnyen felfedezhető lírára számos példánk van. A líra itt már csak a terjedelmi korlátok miatt sem lehetett oly áradó, mint a regényekben, de sorra kerültek látóterünkbe az olyan bekezdések, sőt teljes írások, melyek – lehámozva róluk a napi aktualitásra való hivatkozást – teljes joggal szerepelhetnek valamelyik Krúdy-regényben is. (A tipikus alakok, zsánersituációk, a

férfi és női szerepek és habitusok leírása, a jelensíratás és múltidézés fordulatai valóban hasonló módon jelentkeznek a regényekben és az újságtárcákban.)

Kárpáti Aurél „az Idő költője”-nek nevezte Krúdyt: „az óra ingája leng minden sora fölött” – írta. Ám az órainga megállt, amikor a régi Magyarország történelme bezárult. Krúdy az első világháborúban – és a forradalmakban – próbálta felgyorsítani ezt az ingajárást, de rá kellett döbbsennie, hogy hiába ügyelne toronyórként a jelen forgatagára, számára az óramutatók visszafelé mozognak az időben. Ezek a megállapítások az utolsó évtized publicisztikájára szintén vonatkoznak.

Regényeihez hasonlóan a tárcákban, cikkekben is nagyobb szerepet kapott a valóságos idő mellett az úgynevezett fiktív idő, fölerősödött az anekdotizmus. Czére Béla ez időszakot az „adomává kerekített múlt” kifejezéssel jellemezte, Sótér István regényes ország-ábrándról beszélt. Krúdy nosztalgiája magába ölelte a patrióta emlékeket, megelevenítve közben azokat a különcöket, akik éppen a ritka – a jelenből hiányolt – erények miatt válhatnak hőssé, lovagiasságuk, rajongásuk és függetlenségük vagy büszkeségük azonban már a múlté. Az író szomorúan veszi tudomásul mindezt, mégis átsugárzik az életöröm, az élet élvezetének öröme. Legalábbis akkor, ha a múltról beszélhet, a nagy érzésekről és szenvedélyekről.

1923 eleje és 1932 vége között – bár szaporodó betegségei (máj, tüdő, szív, gyomor, idegrendszer) egyre többször ledöntötték a lábáról, szanatóriumi kezelésekre szorult, vállalva az átmeneti életmódváltásokat – folyamatosan jelen volt a napi- és hetilapok hasábjain. Közölte írásait a *Magyarország*, 1924-től (majd 1927-től) egyre többet publikált *A Reggelben* hosszabb tárcái jelentek meg a *Magyarságban*, neve ott volt *A Polgár*, a *Pesti Napló*, a *Színházi Élet*, *A Mai Nap*, *A Pénzvilág*, az *Újság* hasábjain is.

A napilapokban megszorodott a jegyzetek száma, egyre kevesebb példát találunk az elbeszélő jellegű, terjedelmesebb írásokra – a klasszikus jegyzet mellett jóval több lett a naplószerű följegyzés –, de a tárcakaraktert őrizte a megszólító, közvetlen hang. Az író helyzet- és jellemformáló készsége természetesen azt is megkívánta, hogy alkalmazza a dialógust vagy a novellaszerű betéteket. Az egyre jobban bevált megszólító keret révén egyúttal az olvasó azt érezhette, hogy a cikkíró egyenesen hozzá beszél, miközben leggyakrabban a szerkesztő kapta a címzett szerepét. Krúdynak e megoldást a levélformában sikerült a legjobban megvalósítania. Ezek az írások nem nyílt, de még csak nem is szerkesztői levelek voltak, hanem a jegyzet műfajának azt az alapsajátosságát bontották ki, mely szerint az úgynevezett „magánügyeket” kell az újságírónak „közügygé” tennie. (A *Magyarország Pesti levelek*, a *Polgár Egy pesti polgár naplója*, a *Reggel pedig Levél a szerkesztőhöz* címmel adta közre a sorozat egyes darabjait.) S már a „toronyőr” motívumának fölbukkanásával előre jelezhető volt a publicista szemléletváltás: már nem az újságíró lohol az események nyomában, inkább megfigyelő lesz.

Ez magyarázhatja az aránylag rövidebb – egy- vagy kéthasábos – terjedelem

ellenére is megjelenő kontemplatív hangot. Krúdy megfigyelései természetesen vonatkoztak az őt körülölelő aktuális jelenségekre és történésekre, de a reflexió már nem a mozgósítás irányában hatott, hanem szinte mindig a múltba vezetett vissza. S a szemlélődő-elmélkedő alapállás egyre jobban bevonta a megfigyelés érdekkörébe magát az író, az író belső életét. A levélforma tulajdonképpen a tudósítás műfaji lehetőségeit kínálja – történetileg a levél a tudósítás, majd az eseményriport őse –, s szerepeltek ebben az úgynevezett úti levelek is. (Az alaphelyzetet néhol konkrétan jelöli meg az alcím, nyitva hagyva azonban az általánosítás lehetőségét: például az *Utazás Magyarországon 1924-ben* sorozatából: *Mégis bunda a bunda; A vidéki fogadó elkeseredett lakója.*)

Krúdy nem riportszerű, sokkal inkább reflexív beszámolókat adott utazásairól. S nem látomásos-fikciós útirajzok készültek, hanem olyan úti naplók, melyekben a valós magyarországi utazások ugyanúgy ötvöződtek a régi Magyarország emlékében tett utazásokkal, mint az író belső útjainak, gondolatainak rögzítésével. Az szintén kimagasló erénye Krúdy levéljegyzeteinek, hogy konkrét és pontos társadalomrajzot ad – személyes közérzetének hátterében mindig ott izzik (vagy éppen szorong, fuldoklik, mereng, búslakodik, tiltakozik, tűnődve álmodik) a társadalom korhangulata.

A megfigyelő kiváló fogása arra, hogy aktívvá tegye szerepét, éppen az, hogy megszólítja az olvasót, párbeszédre készíti. A megszólítás a közvetlen beszéd hangját kölcsönzi az írásoknak, a közvetlenség még a vitacikkeket vagy hozzászólásokat is áthatja. Ilyen a *Pesti Napló*ban 1926. év végén megjelent *A magyar dzsentr* című írás, mely *Hozzászólás Harsányi Zsolt karácsonyi cikkéhez*. Krúdy utánozhatatlan asszociációs készsége, a múltba révedező tekintet által is tág horizontot befogó látásmódja ösztönösen juttatta eszébe: a Harsányi által Bethlen István miniszterelnöknek írt nyílt levél „*dzsentr*-ügyben” rokonítható Deák Ferenc ugyane lapban publikált „*húsvéti cikkével*”.

„Lám, a híres 'húsvéti cikk' után most bepottyant a Pesti Napló szerkesztőségébe egy karácsonyi cikk, amelyről ugyancsak beszélgetnek darab ideig mindazok, akik nem akarnak elmenni zabot hegyezni.”

2. A transzpozíció mint publicisztikai eszköz

Szinte lehetetlen felsorolni Krúdy publicisztikai írásainak széles tematikáját, ám egyre markánsabb rendezőelvük lett az időbeli transzpozíció. Ez az áttétel – a szó zenei jelentésével együtt, mely szerint ugyanazt a dallamot más hangnemben játssza el a szerző – mintegy fölerősítette a Krúdy-próza zenei hangját, még ha az utolsó évtized újságcikktermésében a korábbiakhoz képest kicsit háttérbe szorult is a poétikus hang. Ám a hangnemváltással együtt még fontosabb a nézőpontvál-

tás (hiszen a transzpozíció ezt is jelenti): minden jelenkori, aktuális esemény reflexiók alapját visszahelyezte az időben, metaforái így megerősödtek ama paradox képi jellegükben, mely nemcsak a látványt, hanem a történelmi idő mellett a belső időt is magába sűríti.

Régi költőkről, régi utasokról, régi asszonyokról, régi szerelmesekről, régi idegenekről írt, a húsvéti utast „*a visszatérő ifjúság utasának*” nevezte (*Húsvéti utas; Magyarország, 1923. ápr. 1.*) A *hamis dollár* című őszi jegyzetében az érzelmek hamisságára figyelmeztetett, miközben itt is összeakaszkodott a múlt és a jelen embere: „Hamis a világ, hamis a szerelem és barátság – fakadt ki a régi ember, ha keserv és magány panaszt tolt szájára (...) Míg az új ember nem tudja már se a szerelmet, se a barátságot – régen kivándoroltak ők az országból...”

Ez a sokszor cinikus felhangú ironia több írását jellemezte, bár maga nem lett cinikus, ha mégoly kiábrándultnak is látszott. A *Farsang utolja a pesti utcákon* című glossza (*Magyarország, 1924. március 2.*) a maskarás vidámság mögött a szomorúságot, s a szegénység helyett az ízléstelenséget érzékeltette, különösen a csattanó keserű ironiájával: „... Ne mondják, hogy Pesten nincsen farsang. Igaz, hogy kissé szokatlanok jelmezeink, eltérők a régi divatfelfogástól, de utóvégre a madárijesztőknek is divatba kellett valaha jönni.”

A *dinnyefejű ember* (a piaci dinnyekóstolóról szóló) glossza (*A Reggel, 1924. július 21.*) amellelt, hogy hiába kereste a régi gyümölcssevő embert – Krúdy a jelen minden mozzanatában a régít kutatta –, a pillanatnyi mámort is csak illúzióknak hitte: „*Szeretnék látni valamit a régi örömeiből, mézédessé vált szájakból...*”

Patetikus reménykedés az ország helyzetének jobbra fordulásáról *Az ólomlábu sors* (*Magyarország, 1924. aug. 10.*); egy hét múlva ugyanitt szomorkodott amiatt, hogy senki nem pihent e nyáron a szó régi értelmében úgy, ahogy „*hajdanában az igazi nyári pihenést elgondoltuk*” (*Muladozóban a nyár*); nem tudtunk fölkészülni következő szenvedélyeinkre; majd 1925-ben is a „*tanító öregséghez*” menekült (*A múlt idők dicséreti*):

„Néha elgondolkozom magamban, miféle tekintettel, véleménnyel nézegethet körül az az ember Magyarországon napjainkban, aki nem látta a háború előtti országot!”

Magyarázata jelen-kritika: soha nem volt ilyen nagy szükségünk a régi öregekre, a mesemondásra, mint most. „*Mert soha ennyire nem volt szükségünk múltunk emlegetésére...*” 1925-ben mint a legkedveltebb toposzhoz fordult a múlt emlegetéséhez, de a mesemondás igényét, a jó, mai mesék hiányát már 1910-ben is szóvá tette – igaz, akkor még csak a kérdés fölvetéséig jutott el (*A gyermek szeme*).

„Egyszer azt olvastam valahol, hogy azért a legigazabb irodalmi műfaj a mese, mert elkíséri az embert a bölcsőtől a sírig. Hát ez így is volt valamikor, amikor még voltak mesék. Amikor még voltak olyanok, akik a meséket hallgatták.”

Irodalmi elő- és példaképeit egyszerre szólította meg, miközben nosztalgizált, egyúttal elő is készítette bírálata szövegtalaját: „Kár, hogy Jókai és Mikszáth nem foglalkoztak többet az ifjúsági regények írásával, mert hiszen ők voltak azok, akik a tökéletesség fokára tudták emelni ezt a műfajt.”

Az 1910-es bírálat arra vonatkozott – noha másfél évtizeddel későbbi panasza is megszólalt, azt fájjalva: „*Magyarországon többé nem mesélt senki*” –, hogy az irodalmi szintű meseírást alig műveli valaki az országban. (Talán Mórára, Benedek Elekre vagy Pósa Lajosra gondolhatott, nemkülönben saját magára, hiszen Krúdy is próbálkozott ifjúsági regények írásával.) S ha hiányzik a mese, nincs olyan példa a gyermek előtt, amely az igazságosságra és helyes életre tanítana.

„A gyermeknek nincs olvasmánya, nincs regénye, nincs ideálja. Talán az íróknak kellene összeállani, hogy segítsenek a bajon, de az írók még azért sem állnak össze, hogy a maguk baján segítsenek.”

S itt a meseírás föltámasztásával egyben a mesetartalom megújítására is utalt, hiszen – miként *A gyermek szeme* befejezéséből kitűnik – a „mai” gyermek a „mai” életre is kíváncsi lehet a mesében.

„A gyermekszemek éppen úgy látják, hogy a világ nagyot változott, és a királyfiak az orfeumokban bujdosnak, mint mi látjuk. Azt lehetne mondani, hogy a gyermekek gondolkozása megelőzte az írók gondolkozását. Ők már jobban látják a világ alakulását, mint mi, öregek látjuk.”

Krúdy alig múlt harmincéves, mikor „öregnek” nevezte magát, de nem a „koravenség” fontos e cikkében. A jó szemű helyzetértékelésen túl érdemes összevetni az orfeumi mesehősökre tett utalást a hamarosan visszasírt régi világ hőseinek példájával. Az irodalom, a magyar író sanyarú sorsa, kiszolgáltatott helyzete fölötti keserősége – ciklikusan – akkor tért vissza, amikor a megszokottnál súlyosabb egzisztenciális gondokkal küszködött, és egészségi panaszai is kiújultak. *A pesti író* című, 1926-os jegyzetében önmagáról írt, s ezt már a második bekezdésben az olvasó tudomására hozta, Ferenc József írói díját emlegetve: „Kétezer korona volt ez a babér, amelyet többek között e sorok írójának is volt szerencséje elnyerhetni a régi világ sok pályadíja közül, amelyekre sohasem pályázhatott.”

De hogyan kapcsolódik az 1926-os jegyzethez a tíz évvel korábbi, 1916-ban elnyert díj? *A pesti író* kommentár (a jegyzet a kommentárcsalád egyik kedvelt műfaja), annak mindig van valamilyen híralapja: az újságíró egy aktuális eseményt magyaráz, világít meg. Elkészült a főváros új, összesen 264 millió aranykoronás beruházási programja. S ahogyan Krúdy e hírhez kapcsolódik, az ismét sokat elárul szemléletéről és cikkírói módszeréről. A szellemi értékek iránt elkötelezett publicista egyszerre tartotta fontosnak a közérdeket és a személyes érintettséget a problémák, hiányosságok fölemlítésében.

„... keresgéli tekintetem a főváros új, 264 millió aranykoronás beruházási prog-

ramjában azt a tételt, amelyről sejteni lehetne, hogy valamennyire köze van a magyar kultúrához.”

A roppant hiányt – nem áldoznak a kultúra ügyére –, Krúdy saját ellenpéldájával világítja meg, ezzel hitelesítve az olvasó előtt érvelését.

„A jövő programjában szó van gázművekről, elektromos-művekről (...) autóbuszról, építkezésről, Tabánról, ligetekről, sétányokról, házinyomdáról és más, valóban közhasznú dolgokról, de nem látom sehol sem a tudományt, az irodalmat, amelyet pedig majdnem úgy kedveltek vala a pesti polgárok, mint akárcsak a házinyomdát.”

S szaporodtak a rajzok, ahol a tárcaportrét egy-egy anekdotikus esemény köré építette (1926-ból: *A Pali* – Szapáry Pálról, *A Polgár*, febr. 7.; *A debreceni legátus. Rajzolat Benedek Jánosról*, uo., márc. 6.; *A lengyel lovag, A Reggel*, máj. 17.; *A bujdosó költő, Pesti Napló*, jún. 27.; *Ady Endre helikoni párbaja, A Reggel*, júl. 19.; *Októberi honvédek diplomájában* – az október 6-ai emléknapról, *A Reggel*, okt. 4.) A *Reggel*ben 1927 nyarán megjelent *Búcsú a szalmakalaptól* című cikkében olyan újságírói módszert alkalmazott, mellyel az aktuális (napi) jelenségtől elindulva, nagyobb történelmi (idő- és térbeli) távlatokat nyitott. Itt sem vetette azonban meg az anekdotát – a klasszikus példa Tell Vilmos és a kalap volt: „*A pesti Tell Vilmos, az 1927-i nyár ugyancsak a kalapokat vette célba, hogy lelövöldözze az emberek fejéről.*”

A szalmakalap kiment a divatból, de nem is ez a valódi kérdés, hanem az: mi mindent vesz még el tőlünk a modern kor? Mindennek oka a gazdasági helyzet. Azért divat a kalapnélküliség – írta –, mert ez még a legolcsóbb szalmakalapot is megtakarítja a szegény embernek. – Igen árulkodó tünet a magyar társadalom elszegényedéséről.

„*A mi Tell Vilmosunk a szegénység.*” E példából is látszik: Krúdy ironikus hangvétele ez időben gyakran erősebbé vált hírlapi cikkeiben a költői megfogalmazásnál. Nem egyszer glosszába illő a befejezés – itt is: „*Majd ha bekövetkezik a görögdinnye szezonja: láthatunk talán kivájt dinnyehéjakat némely fejeken.*”

Bár a Krúdy-publicisztikák ironikus mosolyhangja itt-ott tompította a lírikus zeneiségét, a jellemző gordonkahangot, egy-egy újsághíresemény, mint amilyen az aradi szobor hazajövele volt, megnyitotta a nemzeti pátosz érzelmkapuit.

„*Egy tragikus látomás a vizionárius Arad, mely pillanatra röppen föl a hazát, nyugtot, pihenőt, kereső magyarok tekintete előtt; és mégis úgy érezzük, hogy a már nem is rejtett, elapadtak hitt könnyek borítják el arcunkat, amikor képzeletünkben megint a szobrot látjuk, ahová apáink sírni jártak.*”

E hangnem jellemzi Krúdy kommentárjának egészét (*A magyar szobor megmozdulásáról; A Reggel*, 1927. május 9.), melynek első mondata csupán a kommentárt hívó híralap: „*Az aradi szobor tehát hazajön.*” Majd a felfokozott, lírikus áradással, az ünnepélyes hanggal találkozunk („*Mély kondulással zendül föl az emlékezet*

a magyarság elvarázsolt harangjában”), költői képpel: az aradi szabadságszobor mása ott volt eddig is sok magyar családban: „a szív kápolnájában”. S a hír háttéréről csak később tájékoztat: Kállay Tamás saját műkincseit ajánlotta cserébe az aradi szoborért.

„... ez a mostani Kállay a régi boldog álmodozók helyett nem gondolkozik azon, hogy az angyalok a másvilágon sarkantyús csizmában és magyar nadrágban járnak –, csak idenyúl egy alig századnyi időbe, a magyarok halálosnak tetsző szabadságharcába, amelyből a legtragikusabb utakon át is elérkezünk a földtámadáshoz, hogy Aradból nem marad mindig vérző seb, hanem csupán gyászfátyolos emlék”.

„Gyönyörű apáink panaszos kiáltásai” elhalkulnak, ha a szobor „ideálokat hoz magával”, melyek az új magyar nemzedék számára is példaként szolgálhatnak. Most a szobor is ugyanannak a jelképrendszernek a része lett, mint amely minden alak és típus vagy konkrét személy karakterét szimbolikussá formálta, a régi időket ébresztve.

„A régi Magyarország jön a szoborral, igaz, hogy mély gyászban és vértanúsággal, de töretlenül, épen, fenségesen, mint akár a század, amely a nagy emberi ideálokat szülte.”

Kiderül e passzusból, hogy a háborúval megszűnt régi Magyarország Krúdy számára nemcsak a magaféle író megélt és visszavágyott, részben fikciós ideje, de a mitizált eszmények elképzelt történelmi és földrajzi kerete is. Mert ha a jelen nem hoz olyan emberi ideálokat, melyek a mesei vagy mondai erkölcsök szerint épülnek föl – Krúdy világa meseerkölcsű: nem biztos, hogy mindig a jó és jól, ám mindig a jó szándék, a szerelem és igazság győz –, akkor az eszményeket a múltban kell keresni, s mindennek a „magyar szobor” lett a megtestesítője.

„... a maga történetével megifjodást, tragikusságával megkönnyebbedést, mentőjével reményt, útra kelésével pedig új légáramlatot hoz a senyvedő, fakuló, vesztő magyarok szívébe. Költői vízió egy gyötrelmesen felejtő nemzedék előtt. Fekete délibáb.”

A Krúdy-stílus és -nyelv, a zeneiség, a gordonkahang társítása a nemzeti pátosz érzésével alapvetően romantikus jegyre utal. Sőtér István írta második, Krúdyról szóló elemző portréjában 1954-ben, hogy prózája „egy sajátos költőiség zenéjét zárja magába, álmokat, andalító káprázatokot, regényes és mélabús képzelődéseket idéző zenét (...) mely utánozhatatlan bájjal, varázssal telíti írásait”. E dallam egyszerre van jelen az álomszerű és a valóságosabb színű látomásos érzékeltetésekor – s a szobor magában rejti mindkét szemléletmódot. Ez a dallam valójában „hattyúdál” – írta Sőtér. „Egy osztály, egy életmód és életszemlélet – egy irodalmi hagyomány kései, magányos hattyúdala.”

3. Valós összegzések felé a múltlátomásokkal. Szindbád helyett egy magyar Don Quijote szerepében

Nem a regényekből és novellákból, hanem a publicisztikai írásokból kapunk pontosabb magyarázatot arra, hogy Krúdy számára a múltba tekintés nem egyenlő a megöregedéssel – éppen a szív (a szellem és lélek) fiatalon tartásához szükséges. A tragikum és megkönnyebbülés (a tragédia átélése, a katarzis) a klasszikus tragikumelméletekben is velejárója a megtisztulásnak, nélkülözhetetlen kelléke tehát az ép és egészséges életnek. (Krúdy szerint a múltban már lezajlott tragédiák újra átélésére ugyanúgy szükségünk van, mint régi dicsőségek fényezésére). Egyik sem működhet az emlékezet nélkül, s az emlékezésben nemcsak a felejtés motívuma bukkan föl, de az emlékeztetés, figyelmeztetés momentuma is.

A szobor remélt útra kelése, az utazás motívuma, az újdonság és a változás mint alapvető életszükséglet igénye, ha nem is általános emberi, létfenntartó szükséglet, azonban az egész kultúrát tekintve az: változás (utazás) nélkül halálra van ítélve a közösség. Nem beszélve az (újra)teremtett Szindbád-mítoszról, mint emberi s művészi modellről. A valóság és képzelet határán utazva minden lehetséges, de mindennek következménye van: a megállított idő nem képes megteremteni a jelen mámorát, csupán az álom boldogságát. S mikor Szindbád a valóságban találja magát, még nagyobb a hiány – ezért kell visszamenekülnie újra és újra az álmokba, az irodalomba.

E motívumok kísérték tovább a szépírói Krúdy-publicisztikát 1927 után is. S még messzebb ment vissza az időben: „Milyen lehetett a mai Margitsziget Szent István idejében?” (A magyar szentek szigete, Magyarság, 1927. aug. 18.) Majd a közelmúltat idézte: „Ferenc József rendszerint a déli órákban érkezett Pestre...” (Ferenc József és a pesti utcák, Magyarság, 1927. okt. 30, nov. 13.) Kétrészes írásában fejtette ki, hogy az ország a monarchiának köszönhette fejlődését. Ferenc József idejében Pest Bécs előtt járt „(mintha minden érdemleges dolog e nagy király idejében történt volna, s azóta jóformán nem történik semmi)”.

Krúdyban nem vált külön a régi Magyarországról alkotott kétfajta kép: egyaránt csábította Ferenc József nosztalgiája, s éljenezte Kossuth emlékőrzését. Az „aradi szobor” cikkében is szóvá tette: Kossuthnak nincs szobra a fővárosban, s halála után 33 évvel, a szoborállítás hírére újra tollat ragadott (A legszebb magyar férfi és a legtragikusabb magyar halott, A Reggel, 1927. okt. 31.), arra keresve a választ: Kossuth vajon harmadszor is meghódítja-e a magyarságot (1848 és 1894 után).

„Mindnyájan tőle eredünk [ti. Kossuthtól], akik láttunk valamit a XIX. századból, és amely gyönyörű századot nem fogjuk többé fölcserélhetni olyan idővel, amelyet magyar gondolat teremthet.”

A két, egymással ellentétes irányú lelkesedésre maga válaszolt a *Legyen úgy*,

mint régen volt című jegyzetében (A Reggel, 1928. jan. 2.): „... nekem nem kell az újesztendő (...) én az elmúlt időtől várok mindent, amit magyar jövődönnek lehet mondani”. S nem a személyek, csak az egyes értékek számítottak. Ám e gondolat sem volt egészen új keletű. Már 1920-ban megírta A holnap bukása című jegyzetét, mely így kezdődik: „Kiment a divatból a holnap.” A Holnapot megszemélyesítette – „Ez a kedves, várva várt ismeretlen, akit mindenki olyannak képzelt el magában, amilyennek a vágyai óhajtották, az álmai ígérték, a fantáziája festegette” –, s pontos képet festve az ideális, jövőbeni létről, azt konstataálta, hogy ezzel a különös idegennel senki nem akar találkozni.

„A holnap nem azért bukott meg, mintha a jelen valamiképpen kárpótolná az embereket a jövőért. A holnapnak váratlanul nagy konkurensé akadt a múltban.

(...) A múltak tehetetlen, régen eljátszott vén emberkéje gunnyaszt azon a helyen lelkünk kamrájában, ahol a jövődö gögicsélő bölcsőjének kellene ringani. Az öreg folyton azt motyogja, hogy hiába minden erőlködésünk, többé úgy már nem lesz, mint régen volt. A múlt fuvolázgat szerenádot álmatlan éjjeleinken. A jövő levonóképei mögött minduntalan a boldog, régi Magyarország tornyai és hegyei mutatkoznak. A vidám és gondtalan Magyarországból kivert emberek úgy gondolnak vissza a tegnagra, mint az első emberpár a paradicsomra. Az emlékezet tarisznyája oly súlyos a generáció vállán, hogy a jövő léghajója nem bírja fölemelni.

(...) Mindenki, aki átsántikált a régi Magyarországból a csonka jelenbe, nem fog többé nyugodtan szenderegnetni párnáján. Árnyékká változott itt minden, amely eddig életünket mutatta. Keserves itt minden hang, amely a maga kis sorsát elbeszéli. Fáj itt minden pillantás, amit magunk körül vetünk. A remény kis tünderei elbujdostak az élet nagy tájáról. A száraz gallyak alatt okulárés öregember ül, és kopogó hangon (mint a koporsót szegezük) olvassa véghetetlenül a múltak történetét.”

A hosszabb idézetrész alkalmas arra, hogy ne csak a visszatérő motívumot kövessük végig, s a „csonka jelen” képével a csonka Magyarország friss traumáját érzékeljük a háttérben, de a Krúdytól szokatlanul rövid, szinte erőszakosan szaggatott mondatokkal festett helyzetkép a drámai jelleget is fölerősítse. A koporsószögezés egyszerre tördelt és monoton hangját folytatva, a *Legyen úgy, mint régen volt...* című cikkben Krúdy (mintegy jelképesen) szintén temette magát: „Minden öregember azzal vigasztalja magát, hogy addig meg nem hal, amíg nem látja meg ismét a múltját. [S ez a múlt] „nem ábránd, hanem olyan valóság, amelyet sokáig nem émsztenek meg azok az utánunk következő magyarok sem, akik a maguk szemével mit sem láttak a múlt időből. (...) Csak a múlt a miénk, amelyet minden nap várhatunk, ha összeszedjük gondolatainkat. A jövő – senkié. Az ismeretlenségé. A kiszámíthatatlanságé. A vak-eseté. Legyen úgy, mint régen volt.”

Szomorú e kép. Még akkor is (vagy épp ezért), ha azt bizonyítja, hogy az 50

esztendő Krúdy nem is Szindbáddal, hanem a magyar Don Quijote szerepével azonosult. Régi idők lovagjaként egy letűnt kor eszközeivel s annak eszményeire harcolt. Nem a regény lépett ki az életbe, hanem az élet menekült a regénybe. Az író menekült az irodalomba az élet elől, miközben szerette volna, ha mindaz, amit a valóságban meg- s az irodalomban (a képzeletben) átélt, ugyanaz a valóság lenne, csak éppen kétféle megjelenési formája van.

Krúdy igazi tragédiája nem a regényeiből látszik, hanem publicisztikájából. Persze, a múltba temetkezés tartotta életben, az átalakító emlékezet adott hitet. Az 1848-as forradalom 80. évfordulóján ezért reménykedett abban, hogy „*talán mégis eljön egyszer megint a magyar ifjúság ünnepe*”. (*A nyolcvanéves ifjú, A Reggel, 1928. márc. 12.*)

S a remény szikrája olykor még lángra is lobbant – érdekes módon: ilyenkor a monarchia dicsfényéből vett el ez a láng, saját lobogásához, így Krúdy önnön visszavágyakozását is némi kritikával szemlélte –, mint az *Emlékkönyvbe (Horthy Miklósról)* című lírai vezércikkben (*A Mai Nap, 1930. márc. 2.*) Az elmúlt évtizedek összegzésének sorában például ilyen bekezdéseket olvasunk: „Mit mondjunk mi, akik születünk a békevilág aranykorszakában, mint az egyik leggazdagabb országnak fiai? Mindig csak a millenniumról, az ezeréves Magyarország dicsőségéről beszélünk, homokba dugott fejjel, mintha azóta nem történt volna semmi, és nem láttunk volna semmit, mint a ’ferencjózsefi’ idők pompáit?

(...) Mit mondjunk mi, akik láttuk Ferenc Józsefet a ravatalon, amikor a vezérezredek utoljára vették fel piros, aranszalagos nadrágjaikat? Akik hallottuk a nyúluszájú Károlyi grófot a fogadó erkélyéről beszélni, hogy az már nem is volt emberi hang? Akik tudtuk, hogy Kun Béla milyen jelentéktelen ember, és Szamuely Tibor még mint álhírlapíró is rajtavesztett volna egy mindennapos zsarolási ügyben? (...) Mit mondjunk mi, akik láttuk elveszni mindazt, ami magyar volt, és kaptunk érte trianoni békét, forradalmat, népbiztosságot és olyan életet, amelyet elviselni nem tudna többet akármelyik generáció?

(...) Tedd szívedre a kezedet és imádkozz azért a férfiert, aki mindnyájunk nevében bátorságot és erőt érzett magában, hogy ennek a süllyedő Magyarországnak kormányzását átvegye, pedig a tenger még korántsem csillapodott körülöttünk. Élünk! Holott tíz esztendő előtt meg kellett volna halnunk. (...) Élünk! Kicsinyke földön, csak egy kis őstanyán a világ nagy rengetegében, ahonnan sóhajtván nézzük elkobzott birtokainkat.

(...) Életünket köszönjük Horthy Miklósnak.”

Aztán mégis a búcsú hangjai erősödtek föl. Még egyszer számba vett néhány régi dolgot, megállapítva: ez volt az utolsó (*Az utolsó idealista – Pollák Illés emlékére, A Reggel, 1930. szept. 22.; Az utolsó rövid szoknya, A Mai Nap, 1930. okt. 12.*) Sőt, még saját magát is az utolsó kategóriájába sorolta, amikor aláírásként

az „Óbudai Remete” szerepelt a cikkek alatt (például: *Úrnapján és fiákeren, A Mai Nap*, 1931. jún. 10.; *Budán mindenkinek van egyenruhája*, uo. 1931. aug. 7.)

4. Megállt az órainga a soha nem létező időben

Az órainga tényleg megállt. Az emlékkönyvbe írt sorok: az alkalmi remény szavai. A régi időkre legföljebb Halottak napján gondolhatunk – áll *A Reggel* 1931. november 2-ai számában (*Budapest*, 1931. nov. 1.)

„Napjainkban a temető az a hely, ahol még valamit láthatunk elpazarolt régi életünkből. A holtak földje őrzi emlékeit egy soha vissza nem térő életnek. Itt az elmúltak, elfelejtettek, világból kimentek társaságában lesütött szemmel, vádoló lelkiismerettel, magukra eszmélve járnak az élők. Milyen világot pusztítottunk el! Mily mennyországból pottyantunk le a pokol mélységes fenekére!

(...) A tékozló ül ily koldusszegényen, bűnei tudatában, tehetetlen lélekkel a nyomor fölött. Minden sírkő egy szemrehányás. Ha a halottak visszatérnének, nem találnák meg házaikat.”

A fölismerés, hogy hiába várni a múlt visszatértét, egyenlő volt a lemondással. Krúdy mégis keresett valamilyen magyarázatot. Hogy van-e megoldás. Szembesülnie kellett azzal, hogy az idők megváltoztak, és nem lehet úgy élni, mint régen. Arra, hogy Krúdy szerette volna megérteni az új időt, még ha alkalmazkodni nem is kívánt hozzá, ismét egyik (utolsó) publicisztikai írásából kapunk „bizonyítékot” (*Beszélgetés Kállay Miklóssal egy vidéki cukrászdában, Újság*, 1932. okt. 22.)

A megértési (értelmezési) kísérlet jellegére utal, hogy egy korábbi emlékéhez nyúlt vissza, egy néhány évvel korábbi „(talán tíz esztendeje)” nyíregyházi találkozóját idézte föl az ifjú szabolcsi főispánnal (habár a tárca természetesen fiktív beszélgetésnek is tekinthető).

„– Nem lehet a régi ellenállási politikát folytatnunk – mondta Kállay. – (...) Már nincsenek Habsburgok, akikre minden rosszat rá lehetne fogni, mint az egyszerű ember a nem szelelő pipájára. (...) Kedvünk szerint nem szidhatunk igazában senkit, aki személyében oka volna a viszonyoknak (...) ha már káromkodhatási kedvünk van: csak magunkat szidhatjuk. Ahhoz pedig nem vagyunk még erősek, hogy belássuk a hibáinkat. (...) Pedig hozzá kell szoknunk az idők változásához...

(...) A múlt időhöz ragaszkodó ember vagyok, mint minden Kállay, aki ezen a darab földön ezer esztendeje élt, de biztos érzésem, hogy nem szabad egészen belemerülnünk se a múlt idők álmosító ködeibe, se a régi arany napok sütkérezéseibe. Újulnunk kell az idővel.”

S bár azt hinnénk: Krúdy önkritikája a Kállay szájába adott érvelés, az író csak ez után tesz vallomást (beismerést). Csakhogy abból az derül ki, hogy hiába volna elfogadható a „Mit kell tenni?” kérdésre adott válasz, ő tudatosan döntött a belátó cselekvés helyett a várakozó tétlenség mellett.

„– Azt hiszem, hogy tudnám, hogy mit csináljunk... – olvassuk a választ. – Talán elsősorban azt, hogy ne váljunk se Rózsa Sándorokká, se Oblomovokká, mert ezeknek régen elmúlt az idejük. De most hazamegyek, Kállósemjénbe, mert ott az őszi szántás folyik. A gazdának ilyenkor otthon kell lenni.

(...) Ő elment őszi szántást nézni Kállósemjénbe, én Pestre jöttem Oblomovnak.”

Irodalom

- Bori Imre: *Krúdy Gyula*. Fórum–Szépirodalmi Kiadó, Újvidék–Budapest, 1978.
- Czére Béla: *Krúdy Gyula*. Gondolat Kiadó, Bp., 1987.
- Eisemann György: *A folytatódó romantika. (Az emlékezés ízei – Krúdy Gyula mnemotechnikájáról, 117–128.)* Orpheusz Könyvek, Bp., 1999.
- Fábri Anna (szerk.): *Az élet álom. In memoriam Krúdy Gyula*. Nap Kiadó, Bp., 2003.
- Fried István: *Az elbeszélő mint útitárs*. Forrás, 2003/10., 37–49.
- Fülöp László: *Közelítések Krúdyhoz*. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1986.
- Kárpáti Aurél: *A búsképű lovag. Irodalmi noteszlevelek 1911–1919. (Krúdy Gyula, 92–96.)* Táltos, Bp., 1920.
- Kelecsényi László: *Nagy kópéságok. Krúdy-titkok nyomában*. Fekete Sas, Bp., 2007.
- Kelemen Zoltán: *Szindbád és a többiek*. Forrás, 2003/10., 50–53.
- Kemény Gábor: *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Bp., 1991.
- Keserű József: *Különös idők. Idő, emlékezés és képzelet Krúdy Gyula Nagy kópé című regényében*. Kalligramm, 2011/július–augusztus, 76–83.
- Kosztolányi Dezső: *Krúdy Gyula*. In: *Uő: Egy ég alatt*. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1977. 242–251.
- Krúdy Zsuzsa: *Apám, Szindbád*. Krúdy Zsuzsa, 1988.
- Pethő József: *Krúdy-tanulmányok*. Tinta Kiadó, Bp., 2005.
- Pethő József: *Állandóság és változás. Krúdy utolsó alkotói korszakának stílusáról*. Magyar Nyelvőr, 2007. január–március, 63–75.
- Sötér István: *Tisztuló tükrök. (Krúdy Gyula. 152–163.; Pályakép Krúdyról. 164–180.; Márai Szindbádja. 307–309.)* Gondolat Kiadó, Bp., 1966.
- Sötér István: *Félkör. (Egy elfeledett műfaj: a tárca. 589–593.)* Szépirodalmi, Bp., 1979.
- Szabó Ede: *Krúdy Gyula*. Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1970.
- Tóbiás Áron (szerk.): *Krúdy világa. (Katona Béla: Krúdy Gyula nyíregyházi diákévei. 102–113.; Kárpáti Aurél: Krúdy Gyula. 207–209.; 309–313.; Örkény István: A Krúdy-vita. 314–316.)* Osiris Kiadó, Bp., 2003.

Krúdy Gyula műveiből

Írói arcképek I–II. (Szerk.: Kozocsa Sándor) Magvető, Bp., 1957.

A tegnapok ködlovagjai. Rajzok, emlékezések. Szépirodalmi, Bp., 1961.

Szindbád. Szépirodalmi, Bp., 1973.

Nyolc regény. (A vörös postakocsi, Napraforgó, Kleofásné kakasa, Az útitárs, Asszonyosságok díja, Hét bagoly, Valakit elvisz az ördög, Boldogult úrfikoromban.) Szépirodalmi, Bp., 1975.

Nagy kópé. In: *Uó: Utazások a vörös postakocsin I.* Szépirodalmi, Bp., 1977.

Gordonkázás – Krúdy Zsuzsa összeállításában. Szépirodalmi, Bp., 1978.

Magyar tükrök. Publicisztikai írások 1894–1919. (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1984.

Pesti album. Publicisztikai írások 1919–1933. (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1985.

Egy krónikás könyvből. Portrészorozatok, emlékezések. (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1987.

Irodalmi kalendárium. Írói arcképek. (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi, Bp., 1989.

Öreg szó az ifjakhoz. Publicisztika írások I–II. (Szerk.: Kelecsényi László). Aqua, Bp., 1995.

Regények és nagyobb elbeszélések 1. (Szerk.: Kelecsényi László). Kalligram, Pozsony, 2005.

Publicisztikai írások 1–2. (Szerk.: Bezeczky Gábor). Kalligram, Pozsony, 2007., 2008.

Radnai István

Utcazenész karácsonykor

üres kondér ez az ország
fejre állt harang lábunknál kalap
kucorog alatt s a néma lant
suttog ma csak pirul orcád

mint régen szolgáló régi szolgák
nagy ház előtt hajlong kaland
európa-ház nyilam s botond
buzogánya kell hovatovább

leráztunk egy bizáncot láncról
adóért vennénk ősi sarcon

a gazdag kit bántanak bolhák
lenyúzott hét bőrt prémet frankot
tartják markukat tengeren inneni frankok
bankok tenger-kalózok szavunkat fojtják

*

herceg ki léssen megszülendő
tenéked is szűk pólya-esztendő
jut felhős egek alatt étel-illat
se kalács se lángos se hal se csillag

Pista-Attila kinőtt ruhája

„Emlékszem az ikon hidegére
szádon, s verejtéked hogy szakadt...
mint kivégzett strelec felesége
üvöltök a Kreml fala alatt”

Anna Ahmatova: Rekviem - Bevezetés (1935)
(Rab Zsuzsa fordítása)

attila a világyáró párizs és a kótdazúr
maradhatott hát utána hézag mint a világűr
szerencséd volt egy kocsival hosszabb
aznap a vonat lett volna rosszabb

túléltél volna világháborúkat s fojtott
volna a kötél mert fegyelmet nem oltott
beléd a század és a szenvedély
így fennmaradt holtan az esély

kiforgatták szavaidat
szemezgették soraidat
rád adtak egy szűk ruhát

megint dönthetnéd a tőkét
elkaphatnád tőkés tőkét
nem játszanád a puhát

Wehner Tibor

verseny/szellem

ahogy a mondás tartja
az idővel futottam versenyt
mindvégig de ez a mindvégig mint utóbb kiderült
igencsak viszonylagos
és hogy ebben a rendszerben mit jelent az utóbb
arról meg nem szívesen nyitnék vitát
aztán amikor a halállal találkoztam
(a valamikor a mindvégig és a pontosabban nem behatárolható
utóbb között lezajlott találkozást általában a váratlan jelzővel illetik a kívülállók)
rádöbbsentem hogy ez mármint a halál
maga a birtokosától és birtokviszonyától
és a verseny nemes szellemétől megfosztott
csupasz
haladék

szép irodalmi tereim

amiként hallatlan aktivitással
vettem bele magam
az irodalmi életbe
hasonló vehemenciával
csapok bele
az irodalmi halálba

posztimpresszionista végrendelet

fontos mondhatni nélkülözhetetlen tanújaként a kornak
a kedvenc
mellkasomra applikált
(bár a magyar nyelv hivatalosan ilyen kifejezést nem ismer)
hűtőgépmágnesekkel
(mintha ez a parafenomén hülye
a legmagasabb kitüntetések holtában is büszkén viselné)
de egyébként jeltelenül
temesetek el

Németh Péter Mikola

Ispinyér

Rózsa Endre emléktábla avatására – Vácott

*„Arra figyelj, amire városod,
az örök város máig is figyel:
tornyaival, tetőivel,
élő és halott polgáraival.*

Akkor talán még napjaidban
hírül adhatod azt, miről
hírt adnod itt egyedül érdemes.

Írnok,
akkor talán nem jártál itt hiába.”

Pilinszky János *Intelem* című versének ez a néhány sora kivételesen fajsúlyos üzenetként volt és maradt jelen Rózsa Endrével való váci szeretet-közösségünkben, a „Fiesta” Színháza szellemi műhelyében, a „korcsmázgató gyönyörűek” emlékezetében, és a soha meg nem jelent, ma is csak kéziratban olvasható Főbe(n)járók... című antológia költőinek (Fabó Kinga, Kepes Károly, Németh Péter Mikola, Onagy Zoltán, Vámos György) teremtő képzetében.

Ez az üzenet „fogyó életünk növekvő lázában”, ebben a lassú körénk feketedésben, amiben élni kényszerülünk, egyre fajsúlyosabbá vált, s reményeink szerint, a „kilátástalanság hevében” még inkább azzá válik majd, az itt felnövekvő írónemzedékek számára is. Az *intelmet* időről időre akkor lényeges fel- és megidézünk, amikor múltunk mélyére szállva emlékezünk, mindenszentek és halottak napján gyertyagyújtáskor a szeretteinkre gondolunk, a hozzátartozóinkért fohászunk, örökkévalóságukért imádkozunk a temetőinkben. És akkor, amikor a feltámadás reménységével, arra teszünk kísérletet, mint most is, hogy megidézzük egy szeretetre méltó embertársunk égre virágzó, poéta doctus-i szellemét, drámai lényét. Azé a Rózsa Endréét, aki itt élt közöttünk a püspöki urbsban, a Gombás-patak melletti „panelkripta rengetegben”, amit, ma már láthatóan, egykoron a lelkeinkkel együtt belepött és megkötött, mint a guanó, – ez akár a 20. század második fele szimbóluma is lehetne – a DCM három füstölgő kéményének Földváry tere szitáló okádéka, a reménytelenség mindegy-szürke cementpora. Rózsa Endre maga írja 1986 októberében az ELÉRHETETLEN FÖLD című antológia reprint

kiadását dedikálva, oldásképp – – idézem: „*a „váci pác” 7 és fél évére való emlékezéssel, amiről kiderült, hogy nem is volt annyira – pác*”. Így tehetjük meg ma hitelt érdemlően, az *Intelem* összefüggésében is, hogy 25 esztendővel később, a költő születése 70. évfordulóján emléktáblát avatunk Vácott, a Vám utca 14-es számú, tízemeletes toronyház falán, ott, ahol barátunk, pályatársunk 1978–85 között családjával élt és alkotott.

Előjáróban azonban meg kell vallanunk, hogy nem könnyű szívvel tesszük ezt egy olyan városban, ahol, mind a mai napig, eléggé el nem ítéhető módon, szembesülnünk kell, azzal a közelmúltban megtörtént tragikus eseménysorral, aminek következtében „vezényszóra”, a szó szoros értelmében lebuldózereszték, a földdel tették egyelőre Vác, korábban kegyeleti parknak szánt középvárosi temetőjét. S abban a város történelmi személyiségeinek, többek között történetírójának, Tragor Ignácnak (1869–1941) a családi kriptáját, valamint Landerer Lajosnak (1800–1854) a sírját, azét a Landererét, aki 1848. március 15-én a cenzúra ellenében engedélyezte kinyomtatni a 12 pontot és Petőfi Nemzeti dalát.

Kedves jelenlévők, Kilencek költői, barátaim, hogyan is írja Rózsa Endre PETŐFI '73 című versében? Idézem:

*„Ha sírni tudsz – itt sírni: kell!
Saját fájdalomad sírd csak el.*

*Népesítsd be az örömet
magaddal: máshoz nincs közöd.*

*Akárkivel is: egyedül.
Állítsd önmagad seregül*

*magad mögé – így győzni fogsz,
s ha vesztesz – csakis te lakolsz!”*

Bandi, köszönöm, köszönjük Neked ezt a földön túli biztatást. Így most engedelmeddel, igazságkereső körútjainkon, ha „meglakolnánk” érte, akkor is folytatom, vállalva, akár a megvetést is, mert nem hagyható szó nélkül az sem, ahogyan 1994-ben, emberi irgalmat nem ismerő módon „kivermelték” a múlt század hajlékából a Domonkos-rendiek, a váci Fehérek temploma lefalazott kriptarendszereiből azokat a XVIII. században elhunyt váci polgárokat, akik már legalább 250 éve örök álmra hajtva fejüket, a transzcendens létben, 262 átlényegített festett koporsóban végső nyugalomukat remélték. Kegyeletsértő, hogy mindezek után kiállítási tárgyakként, ún. múmia-projektként járják a világot. Először „szívna-

gyobbodásos országunk” fővárosában, Budapesten, a Természettudományi Múzeumban, majd 2010 júliusától, mint „világszenzációt” Los Angelesben, a kaliforniai tudományközpontban tették közszemlére a TBC-ben elhunyt váci Orlovits család leletegyüttesét: a matuzsálemi kort megélt nagymamától, a középkoros szülőkön át, a kiskorú unokáig. Bandikám, hát ki érti ezt !? Itt mi már „*Meghalni se tudunk nyugodtan*”, hogy Ady Endrét a legtávolabbinak képzelte, mégis a legközelebbivé lett rokonodat idézzem. Ez itt még mindig és azóta is a SENKI IDEJE, ahogy megírtad a múlt század '70-es éveiről, azonos című versed végkifejletéket:

*„Kerengő madárral kopár
az ég: üres daráló.
Előrolt mindent. Lisztje: csönd.
Dérkorpa hull a fákról.”*

Szomorú kép, szomorú játék ez, kedves Barátom, miként írod is „*az elsüllyedt csatatér ez összes kellékével és figuráival / a kiszámítatlan álmok a jövőendő légszomjában élők helye / az elevenek köztemetője a holtak nyüzsgő tartománya / s ama álbölcsek hona akik kavicsot ültetnek szívünk alá*”. S milyen igaz, mindezek után, ama városi „bölcsek” arcul csapása következett, a „maradék” kriptideleteket *Memento Mori!* – *Emlékezz a halálra!* – címen testálták ránk, váciakra, a Március 15. téren egy dohosodó pince fenekén, hogy időközönként szembesüljünk azzal a 20. századvégi botránnal, amit, meg kell vallani, hogy egész egyszerűen tehetetlenül hagytunk, hogy megtörténjen velünk. Akik még érdemben protestálhattak volna, mert talán volt szavuk, azok a lokálpatrióták, európerek: Szentesi Miklós, Maklári József, dr. Rusvay Tibor, Berta László, Galbács János tanár urak és mások, oly hirtelen elmentek, más tájakra költöztek az életből a rendszerváltoztatás viharában, hogy se erejük, se idejük nem maradt a tiltakozásra. Hát persze, Adyval folytatva: „*Mi mindig mindenről elkésünk, / Késő az álmunk, a sikerünk, / Révünk, nyugalmunk, ölelésünk. / Mi mindig mindenről elkésünk*”. Görög tragédiába illő veszteségeinket látva, lelkiismeretünk szerint mélyen átérezve, mi, a túlélők se tiltakoztunk időben. Nem kiáltottuk az égre, az ártó szellemekkel feleselve, a feltámadás hitével: hagyjátok békében nyugodni a halottainkat! Úgy viselkedtünk, mintha hallgatólagosan elfogadtuk volna azoknak az érdekelteknek az „észérveit”, az offshore-t cégek logikáját, akik a gazdaságosságra, hova tovább, a tudományos gondolkodásra meg más egyéb látszólagosan pragmatikus körülményekre hivatkozva a halál legyőzésére, az öröklétre tették fel az életüket. Pedig azok a kevesek idejekorán beláthatnák, hogy örökké élni, azon túl, hogy abszurd helyzet teremődne, talán még nehezebb, még elviselhetetlenebb, mint eltérni, végső fokon elfogadni a „*halálig tartó agóniát*”. Miként is vall erről

a pascali életérzésről SZÉCHENYI ŐSZE című opusában Rózsa Endre? Idézem a verset:

*„Tar ágon alma; árnyak nagyhatalma
szállja meg a kertet, némulva retteg
csend mérőónja: piciny kukac vonja
fonalát inogva
lejjebb.*

*Gyümölcsbe fojtott, magnevelő bojkott.
Terebély, ha zizzen, tüntet szelíden –
lomb-homokóra...S nézz csak a faszorra:
nyárfák metronómja
ing-leng.*

*Páncélmosolyban túl soká ragyogtam!
Magházam pokolgép, szerte csapódnék –
örökkévalóság: elbocsátó ág,
miért markolod hát?
Volt s vélt*

*Idők árvái – van-e mire várni?
Lopótökharanggal ébreszt a hajnal!
Magunk megóvni – mennyit ér e holmi,
lenni helyett – volni,
holott a halál se marasztal?”*

Ezen a mélyponton az volna hagyományosan a helyes, ha gondolkodásunk homlokterébe újra és újra az élet, a teremtő akarat, a művészetek kerülnének, de legfőképp a poézis e tárgykörben ihletetten megvallott „kisigényűsége”, ahogy a múlt század hajlékán, a „Gerince-tört Naszály” alatt, Ispinyérben, Bandi hétvégi „menedékhelyén”, futóakácirtás közben arra a felismerésre jutottunk, – „költők egymás között” – hogy nem a halált, mint olyat kell meg nem történné tennünk, eltörölnünk, hanem a keresztényi alapállást visszaállítva, egész egyszerűen életre szólóan, az örökkévalóság költői hitével fel kell tudnunk készülni, földi halandóságunk értelmére. *Fát kell tudnunk ültetni az elmúlás ellen.* Ispinyérben: – Diófát! Csontváry szépbe-szótt reménységét mindenkor szem előtt tartva: magyar akác helyett a libanoni cédrust termővé gondozni, ott legbelül, a szívünk mélyén, azzal a kikezdhethetlen, jövőbe vetett bizalommal, amiről, akkoriban Bandinak tetszőn, verseimben, platóni alapokon, romantikusan képzelegtem, hogy ti.:

*„Csonkolt Cédrusom!
Egyetlenem! Árván!
Meglásd,
erdő lesz belőled”*

Rózsa Endre ferences lelkülettel most megszentelendő emléktáblája is erről a felismerésről, ideáról, hitbéli meggyőződésről hivatott tanúskodni. Ahogy Ő maga írja az emléktáblájára választott FÉRFIKORBAN című költeménye utolsó két sorában – a vers harmadik és negyedik versszakát idézem, itt és most, záró gondolatként:

*„Születést vég őrizzen;
mint kezdet a halált, csonkotreben a húst e
semmivel összezárva!
Moroghatna a fenevad, s ledőlhet
sejtjeim köztársasága.*

*Mert én leszek szabaddá:
absztrakt személy, aki jelenvalóbb a csontnál,
s bármilyen kövületnél.
Vagyok trilliomod emberiség-történet,
aki akár egy sejtben újraeszmél!”*

Úgy legyen. Ámen.

(A Vácott, 2011. október 30-án, vasárnap, a költő születése 70. évfordulóján elhangzott beszéd átírta.)

Lőrincz György

„És elmennek a jók, az igazak”

András Zoltán halálára

De meg is fordíthatnám a mondatot, mindig a jók mennek el s az igazak? Szinte ma is felém, sikít a szó, az otthoni mondás, „sose az hal meg, akinek a halálát várják”. Nem.

Olvasgatom a Dr. andrás Zoltán verseit, morzsálgatom a szavak jelentését, sütetem az arcom a szavak barátságos, meleg, foszló fényében – emlékezek.

Közel fél évszázados barátság kötött össze, az utóbbi időben nem volt olyan nap, hogy ha másképp nem, telefonon meg ne keressük egymást. Az első „behívatósom” is egy együtt megtett út után következett be.

Dr. Kapussy Antalt látogattuk meg a Gyímesekben, oda volt „számúzve” – amikor behívtak. És persze nem tudtuk, hogy dr. Kapussy Antalnak és orvos feleségének a csendőrség volt épületében adtak lakást, ahol kitűnően működött a lehallgatás! Meg kell mondanom, nem ismertem soha, senkit, aki hozzá hasonlóan szerette ezt a szerencsétlen sorsú népet! Pedig voltunk sokan, akik szerettük, ha kell könnyekkel is, hulló könnyekkel, mert megalázták, és lépten-nyomon csak megalázzák ma is. És meg kell mondanom, úgy tudtuk szeretni, hogy nem gyűlölünk egyetlen népet sem. Legfennebb irigykedtünk a jó sorsán. A jó szerencsésén! Az utolsó telefonhívása is arról szólt, hogy hallod, mivel gyalázza Orbán Viktort egy francia újságíró, hogy ő áll a cigányvilkosságok mögött! S csak úgy mellékesen jegyezte meg a beszélgetés vége fele, hogy nem érzi jól magát, mert „öl meg a sav” – mondta.

– Hát nem is csodálkozom – mondtam viccesen –, aki egész életében mást se tett, csak ivott és cigarettázott, azt nem csoda, hogy öli meg a sav! Persze arra célozva, hogy sose ivott és sose cigarettázott. Aztán a kötetéről beszéltünk, amely megjelenés előtt áll, s amely egy tiszta lelkű, tiszta gondolkodású ember őszinte, igaz verseit tartalmazza. „Őszikéit”. A tájról, a természetszeretetről, szerelemről, ami az élet tartozéka. S amelyben – most újraolvasva –, fedeztem fel, hogy hány-szor és hány-szor egyezkedett az Istennel! Barátkozott úgymond a bekövetkezett gondolattal! Azok közé tartozott, akivel hallgatni is jó volt. Leültünk estefelé nálam, a szobában, öt perc alatt megbeszéltük az aznapi politikát, aztán egy fél órán, órán át, hallgattunk. Ültünk és hallgattunk. Meghallgattuk együtt a híreket a Duna tévén! És közben meg sem szólaltunk. Ketten úgy tudtunk hallgatni, ahogy csak egyedül tud az ember! Ketten úgy tudtunk hallgatni, ahogy külön-külön soha. Ültünk és ültünk, mert jó volt ülni a másik csendjében, mert tudtuk azt is, mire

gondolhat a másik! Miért rezdül bennünk a sok szomorúság, miért fáj a ki- vagy ki nem mondott szó. Most már bevallhatom azt is, sokszor megihletett. Az első írásaim egyike is egy vele készített interjú volt, ahol a halált jártuk körül. Azt, hogy egy orvos, aki szinte naponta találkozik a halállal, annak fájhat-e a halál? A mások szenvedése? Fáj és fájhat, mondta! „Az Isten köve” című válogatott kötetem címadó novelláját is ő ihlette. S még mást is! A Krónika múlt heti, pénteki számában megjelent „Keresek százezer magyart” is ő noszogatta ki belőlem! Az embernek nem sok barát adatik meg az életében, nekem nem barátom, testvérem volt. Az anyám által szült és elvetélt testvéreim helyett is – testvér. Igazi vértestvér – vérszerződés nélkül. És azt is el kell mondanom, úgy szerette ezt a várost, mintha csak egyedül az övé lett volna! Azt is hitte, s talán az is volt. Az emlékei tették sajátjává! A megélt emlékei, amely sajátos, egyedi és csak az övé volt! Ahogy ő láthatta a várost, az egykorit a maiban, amikor gyalog bejött panyókára vetett szvetterrel a hátán Szarkakőről vagy a Szejke felől. Mert csak gyalog szeretett járni, hogy érezze az emberek, a táj közelségét. Lélegzését. Az ember annyi, amennyit bele tud szeretni egy másik emberbe, tájba, városba. András Zoltánnak nagy szíve volt. Belefért ez a föld, a táj s a nép, melyet a hátán hordoz. Belefért Varság, a Tizenhétfalusi határa, Homoródfürdő, ahol a gyermekkorát töltötte, s a pásztoreMBER éppúgy, mint az Isten. Az Isten, amely mindig is virrasztott fölötte és benne!

Dr. András Zoltán barátom s testvérem, nyugodj békében! Sokat adtál ennek a városnak erkölcsből s tartásból! Emléked legyen áldott!

Bárdos József

Strófák a „Szubjektív világirodalom”-ból

Dante

Jártam a poklok mocskos bugyrait. És hova értem?
Mélybe. A mélybe tovább. Ott a Gonosz lakozik.
Mélybe tovább... De előttem hirtelen égbeszökő csúcs...
Extázis... Ragyogás... Bícse... S az isteni fény...

Petrarca

Tiszta latinságom jobb, mondják, mint Ciceróé.
Classica-költővé így koszorúz a világ.
Hírem száll Plútótól Múzsák szent ligetéig!
(Hogy? Mi van? Írtam, igen, persze, szonetteket is.)

Francois Villon

Mennyei Szűz, ki lenézel ránk, kik a bűnre születtünk,
meg ne kövezd, ha a költőd, Villon bánata így sír:
„Rajta, zabálj, kurválkodj! Hogy bepiálva eszedbe
sírgödör alján elrohadó tetemed sose jusson...”

Shakespeare

Voltam Hamlet, Ophélia, Machbeth, Prospero, Henrik,
Júlia, Romeo, Lear, Gloster, Olivia, Puck.
Mert színház az egész. Szerep. Álruha. Színpadi játék.
Végre magam se tudom: Hol vagyok én? S ki vagyok?

Goethe

Jaj, a világirodalmi remények! A klasszikus álmok!
Hol van már a galant?...Werther?... A Lotte-kaland?...
Mehr Licht, Eckermann! Ki a fénybe emeltem a Faustban
Margitot is, remegek: Eljön-e értem a fény?

Lev Nyikolajevics Tolsztoj

Jaj, Anna, Kitty s többi mind!
A részeg körhintás csak int,
s forogtok már illem szerint.
S a mozdonyfék csikordul...

Dylan Thomas

A sóhajból nem lesz semmi...

(Out of the sighs a little comes...)

A sóhajból nem lesz semmi
 Nem így a gyászból – hisz százszor legyőztem
 a végtusa előtt. A szellem nő
 felejt és sír
 Nem lesz semmi. Ízleljük és íme jó
 Nem mind mi kiábrándító.
 Kell hogy legyen, hála, kis bizonyosság
 Ha nem szép szerelemnek, hát nem annak,
 Már ez is jó, míg kísért örök vereség.

Íly vívódás után, mit a gyöngye ismer
 több, mint hogy meghal
 A kint is vesztí, vagy hízlalja azt.
 De túl hosszú a kín ha nem is enyhíti büntudat
 otthagyni nőt, feküdni, ki megmentőn vár
 harcosára, kit kaszabolt szavak bélyegeznek
 mitől hullik a savas vér.

Oly szépség búvik ágakon én se tudom
 szavakba vagy szerelembe önteni
 Oly röptű egy madár párjának
 dalolja bizonyítékul
 Hogy minden hangban ő érte él
 Fióka, téli eső zuhatagában
 Bár én lennék az, hogy
 agyadba dúdolnám bizonyítékom
 hogy bár síró lelkem hozzád kötözött
 csak távolból nézlek.
 Ezerszer csillogó mosolyod szemedre lebben
 feléd villanva, közömbösen, keresetlen.

1932 (18 éves, walesi bárd)

Fordította: Erdődi Gábor / Sebe Kata „egri csillagnak”

Bárdos Attila

Mini-maximák

1. Tótágas

Ha fejük tetejére állnának a fák,
vajon gyökereik
elérnék-e
az
 eget?

2. Gyomor-baj

Macs kajajos a világ:
pénzt öklendez.

3. Csak idő kérdése

Ha kitepném
magam az időből,
lenne-e végre elég időm?

4. Szolgáltatott igazság

Vajon miért
menti fel önmagát
minden ember
saját ítélőszéke előtt?

5. Jó vagy szabad

Hogyan magyarázzam meg,
hogyan nem mind jó,
ami szabad,
és hogyan nem lehetsz szabad,
ha nem vagy jó?

6. Haladás

A vezérürü legelől halad:
tolja a nyáj.

7. Ipar

Némely szerző
ma nem több
mint egy szövegszerkesztő.

9. Kor-lát-lelet

Korlátlan
korlátozott
korlátlanul
korlátoznak.

10. Antimarxista definíció

Ma a szolgáltatás
a felismert szükségszerűség.

11. Lózungtan

A szabadság
és egyenlőség,
hogyan is férnének egy jelszóban?
Hiszen testvérek.

12. Dilemma

Aki megette a kenyere javát,
Kinek adja maradékát?

13. Profán feeling

Sosem voltam üldözött,
Mégis menekültem.
Esőben és jégverésben,
Végül jól meghűltem.

Véghelyi Balázs

Trubadúrok márpedig vannak

(Cseh Tamás dalairól)

A trubadúrok kora a középkorral elmúlt, de utódaik a huszadik században is velünk voltak, és az új évezredbe is elkísértek. Zenét szereztek, szöveget írtak és énekeltek – mindarról, amiről elődeik is: szerelemről, politikáról, a mindennapok örömeiről, kudarcairól.

Ilyen huszadik századi trubadúrnak tekinthetjük például az amerikai zenészt és rock-költőt, Bob Dylant, aki gitárral a kezében, szájharmonikával a nyakában megénekelte a háborúk rettenetét, az emberek szociális kiszolgáltatottságát és a hatalom cinikusságát mindezek irányában. Ez utóbbit jól példázza a *With the God on our Side* (Az isten velünk). A dal végigszáguld az amerikai történelem háborúin, majd elérkezik a jelenkorhoz. Ez a szakasz Barna Imre fordításában így hangzik:

„Van jó fegyverünk
Mely halomra öl
Ha rákényszerülnénk
Hát tüzelni köll
Megnyomunk egy gombot
És nem kérdezzük
A föld felrobbanhat
Ha az Isten velünk”

A démoni világ sötéttségével azonban örök időktől szemben áll a *szellem és a szerelem* hatalma. Bob Dylan zenéje és költői erejű dalszövegei a nyugati társadalom és egy széles generáció művészi erejű, maradandó dokumentumai. Hatásuk magyar zenészek munkáiban is kimutatható.

Bob Dylanéhez hasonló volt Oroszországban Vlagyimir Szemjonovics Viszockij szerepe. Gitárral kísért dalai az orosz sanzonhagyományok mellett a városi folklórból, a kocsmák, kaszárnyák, börtönök vagy a bolondok háza légköréből is merítkeztek. A humor és a tragikum egyszerre szólalt meg dalaiban. A világhírű rendező, Jurij Petrovics Ljubimov jóvoltából lett a Taganka Színház énekes-színész sztárja. Rövid élete során Viszockij olyan keleti ikonná nőtte ki magát, aki dalba foglalta az orosz élet enciklopédiáját. Konok, öntörvényű művész volt. Ennek illusztrálására elég, ha csak *Holdas húrok* című – Cseh Károly magyarította – 1962-es dalából idézek:

*„Felzeng gitárom – hasadozzatok, falak!
A gonosz fortunától szabadságunk oda!
Metsszéték fel erem, metsszéték át torkomat:
Csak holdas húrjaimat nem engedem soha!”*

A huszadik századi Magyarországon is születtek olyan trubadúrok, akik egy szál gitárral a magyar életviszonyokat, az itt élő emberek gondolatait, érzéseit, vágyait varázsolták zenévé. Közülük a legeredetibb és leghatásosabb Cseh Tamás volt.

Egy olyan nemzedék hangadójaként lépett színre, amelyiknek a gyermek- és ifjúkorát a történelem határozta meg, miközben ők úgy érezték, mintha a történelmen kívül élnének, abba beleszólásuk nincs és nem is lehet soha. Mint az időjárás frontjai, úgy vonultak el fölöttük a korszakok. Gyermekkoruk egy részét pincében töltötték rettegő szüleikkel és szomszédjaikkal, amíg a felnőttek odakint háborút játszottak. Az iskolában olyan ideológiai nevelést kaptak, ami ellentétben állt az otthon hallottakkal és – főleg – a mindennapokban tapasztaltakkal. Jókedvről és bőségről zengtek a kórusok, eközben az országot félelem és szegénység uralta. A politika még a gyerekeket is igyekezett megosztani: 1945 előtt zsidó és keresztény, később munkás-, paraszt-, polgár-, kulák- vagy sztahanovistagyerekekre... Jelszavak röpködtek a levegőben, a valóság pedig mintha elutazott volna. Nemcsak a hivatalos érintkezések közegéből, hanem a társadalom közös (és gyakran az egyének) tudatából is. A *Valóság nagybátyám* című Cseh Tamás–Bereményi Géza-dal is erről szól:

*„Elutazott tőlünk családunk egyik tagja,
akit oly hőn
szerettünk, egy Valóság nevű nagybátyám.
Sajnos már nincs velünk,
levelet ír csak nekünk.”*

A Cseh Tamás-dalok ennek a nagybácsinak erednek nyomába, és hívják vissza Magyarországra, hogy egy önmagát kereső nemzedékkel szembesítsék. Cseh Tamás helyzetjelentéseknek nevezte dalait, s valóban: bennük van a hatvanas-hetvenes évek fiataljainak élethelyzete, a kopott albérletek és a füstös kocsmák légköre, a nagy szerelmek és az alkalmi kalandok (a lányok mint „fehér babák” élnek az emlékek között), a korszak jellegzetes figurái, a történelem zsákutcájából kilépni akaró szándék és a cselekvés lehetetlenségének bénító ellentmondása... Nem a lázadás dalai ezek, hanem csöndes, néha ironikus számvetések a múlttal, jelennel és a jövő délibábjával. Beat, punk, rock and roll, diszkózene, underground – divathullámok jöttek és mentek, de Cseh Tamás és Bereményi Géza fölötté állt mind-

ezeknek, önálló stílust teremtettek. Kisebb-nagyobb változásokra nem figyelve, az 1977-es *Levél nővéremnek* című első lemeztől Cseh Tamás 2009-es haláláig következetesen járták azt az utat, amelyre találkozásuk után ráléptek. Néha társakra is találtak, így például a *Levél nővéremnek* dalait Másik János jegyzi társszerzőként. Ez a lemez „*a magyar popkultúra legfontosabb generációs kifestőkönyve és egyben egyik kulcslemeze is, mely Fejes Rozsdatemetője, Hajnóczy novellái, Petri néhány kézen-közön terjedő verse mellett a régi rendszerben maga volt az életjel. Hogy itt vagyunk a lecsószagú konyhákban, a leválasztott lakásokban, melyekben méltatlankodva meg-megnyikordultak a császári sast formázó rézcsillárok, melyekben befőttek lapultak és egy írógép*” – írja Poós Zoltán, érzékletesen felvillantva a dalok hétköznapi képekből társadalmi tablóvá kibomló jellegzetességét.

Honnan is indult ez a maga nemében páratlan szerzőpáros?

Bereményi Géza 1946-ban született, még csecsemő volt, amikor szülei elváltak. Hatéves koráig nagyszülei, a Teleki téri zöldségesek nevelték. (Ez az életrajzi tény fontos szerepet játszik írói és filmrendezői munkásságában is: *Eldorádó* című filmjének szintén a Teleki téri piac adja dísztelen díszletét.) Fiatalkori kicsapongásai után elvégezte az ELTE BTK magyar–olasz szakát. 1970-ben jelent meg első novelláskötete, *A svéd király*, amelyet regények, drámák, filmek sora követett. Munkásságának szerves részét képezik dalszövegei, mi több: Kossuth-díjat is ezekért kapta, Cseh Tamással megosztva. Szövegeinek – és ez ritka ebben a műfajban – összetéveszthetetlen stílusa van. Cseh Tamás állandó szerzőtársa, de Udvaros Dorottyanak, Básti Julinak és Cserhalmi Györgynek, Gerendás Péternek és a 30Y zenekarnak is írt dalszövegeket.

Cseh Tamás három évvel idősebb nála: 1943-ban született. Falusi főjegyzőcsalád fia. Az 1945 után rangját veszített család igyekezett elzárni őt a parasztyerekektől, de ő rendszeresen áthágta a tilalmat. Ami a többi gyereknek természetes játék volt, az neki vakmerő lázadás, romantikus kaland. Ahogy egész élete. Képzőművésznek készült, évekig rajztanárként dolgozott, közben barátainak énekelt, gitározott. 1964-ben Bakonybélben indiántábort szervezett, melyből évtizedes hagyomány lett. Csengey Dénes szavával, olyan *szabadságszínház* volt ez, ahol a résztvevők kiszabadultak a valóság béklyóiból, az álvalóság légüres teréből, és saját törvényeket alkottak maguknak. Minden úgy volt, ahogy lennie kellett: a fiatalok sátrakban laktak, indiánruhát viseltek, fejükön tollas fejdísz, oldalukon fegyver. Azt ették, amit elejtettek, ünnepeik, szertartásaik voltak, és harcoltak is egymás ellen. Cseh Tamás (törzsi nevén: „Füst a szemében”) három és fél évtizedes pályafutása alatt bejárta az országot, és szabadságszínházzá változtatta az ütött-kopott művelődési házakat is.

Útjaik 1970-ben találkoztak. Eleinte csak maguknak és barátaiknak írták őket, de hamar megszületett több műsorra elegendő dal. A barátok közbenjárásának

köszönhető, hogy egyik szerzeményük elhangozhatott a televízióban és Jancsó Miklós filmjében is. Ennek forgatásán megjelent Gyurkó László, a Huszonötödik Színház igazgatója, aki önálló műsort ajánlott fel a zeneszerzőnek. Így született meg az első, *Dal nélkül* című összeállítás.

Cseh Tamás estjeit nem véletlenül nevezem műsornak koncert helyett. Jóval többek voltak ezek a dalok eléneklésénél. Cseh Tamás ugyanis egyszemélyes színházat teremtett, amelyben az összekötő szövegnek ugyanolyan jelentősége volt, mint maguknak a daloknak. És a dalok előadásmódja is más volt, mint amit a hagyományos koncerteken megszokhattunk. Csengey Dénes így írt erről: „*Egy szempillantás alatt mindent képes elhítni, ahogy mondani szokás, »eladni«, de aztán egy szempillantás alatt faképnél hagyja a »vevőt«, mire az megdöbben, ő már nevet, ezzel is szempillantás alatt megnyerve hallgatóját, átkokkal kergeti szét az övét követő nevetést, aztán egy grimaszos mosollyal összekacsint az immár teljesen tanácstalan közönséggel, lám, milyen furcsák a dolgok, s benne persze magunk is. (...) Hangulatok és indulatok hullámain táncol, vicsor és vigyorgás között vibrál ez a stílus, és közben elhítni (innen a végső, tiszta, kamaszos derű), hogy sorsaink zavaros tengere – hajózható.*” Csengey később egy lemez (*Mélyrepülés*, 1988) erejéig szövegírója is lett Cseh Tamásnak.

A Cseh Tamás-dalokban egyértelműen a szövegre esik a hangsúly, a hangok alárendelődnek a szavaknak. Egyszerű, puritán dallamok ezek, amelyek nem igényelnek különösebb ének- és gitártechnikai tudást, de – éppen ezért – kiemelt szerep jut az előadónak, akinek meg kell teremtenie azt a színpadi közeget, amelyben a zene kiszabadul a kotta rácsai mögül, és meg tudja szólítani a hallgatóságot. Ha e dalok olyan nyelven születtek volna, amit nem értenénk, nem minden esetben jelentenénk teljes művészi élményt, ahogy a szövegek is kevesebbek a zene nélkül. Együtt viszont kerek művé válnak. Együtt, vagyis zene, szöveg és Cseh Tamás szuggesztív előadása.

Ezek a dalszövegek ritkán pendítik meg a líra húrjait. Többségük inkább verses formájú novella, drámai monológ vagy dialógus. (Nem véletlen ez, ha Bereményi munkásságára gondolunk, amely a prózában és a drámában teljesedett ki.) Mi tette mégis hatásossá őket? Elsősorban az, hogy arról a világról szóltak, amelyben a dalok hallgatói is éltek. Saját élményeikre ismerhettek rá, saját arcképük villant elő egy-egy sorból. Szintén a siker forrása lehetett a romantika és az ironia, az egyszerű nyelvhasználat és a gondolati mélység együttes jelenléte.

Nézzünk meg néhány jellegzetességet közelebbről, példákkal.

A Cseh Tamás-dalokban kiemelt szerep jut az iróniának mint a hülyeség elleni leghatásosabb fegyvernek. A *424-es* úgy indul, mint egy ötvenes évekbeli osztályharcos költemény:

„Ó, az én apám fűtő,
ó, az én apám fűtő,
süvív a fekete mozdony,
mert az én apám fűti.
Kemény a munkája,
kemény a munkája,
erős az én jó papám.”

Aztán egyszer csak jön két olyan sor, ami az egész dalt és az egész megidézett korszakot átemeli a pátoszból az ironia közegébe:

„kinéz tolatás közben,
előre, sohase hátra”

Lenin szerint a kommunizmus: egy lépés előre, kettő hátra. Elvakult követőinek elfelejtette mondani, hogy aki hátralép, az ne előre nézzen...

Bereményi Géza megteremtett két figurát, akik két életmodell szimbólumai lettek a hetvenes években. Két különböző sors és két különböző karakter, mégis barátok, mégis összetartoznak. Désiré szegény vasutas család gyermeke, akit kicsaptak a gimnáziumból „*az akkoriban divatos táncos helyek látogatása, kozmopolitizmus, rock and rollozás és egyéb kicsapongások miatt*” – olvashatjuk a Bereményi tollából származó „életrajzban”. Kallódó figurája a kornak, aki nem képes tenni sorsának jobbra fordulásáért, élete csónak a háborgó vizeken. Vele szemben Antoine pedagóguscsalád fia, elvégezte a jogi egyetemet, és hamar magas beosztásba került. Segíteni akar Désirének, de a magabiztosság álarca mögött valójában ő is kallódó lélek. Monológjaik és párbeszédek nemcsak két ember életét, hanem nemzedékük lehetséges útjait is megvilágítják. Megtestesítői ők a hetvenes években kínáló két fő alternatívának: Csengey Dénes megfogalmazásában „*az önvesztő kívülmaradásnak és az önfeladó beilleszkedésnek*”.

Nemcsak a jelent, de a múltat is gyakran dalba hívták a szerzők. A magyar történelem képei (*Gróf Széchenyi István pisztolyát porozza; Corvin köziek*), a magyar (*Petőfi halála; Ady utolsó fényképe; József Attila*) és az egyetemes kultúrtörténet nagy alakjai (*E. M. Dosztojevszkij és az ördög; Arthur Rimbaud elutazik; Hemingway*) villannak föl előttünk.

Oly korban születtek ezek a dalok, amikor a hiteles történelmi emlékezetet amnéziába próbálta süllyeszteni a hatalom. Ahogy az *Internacionálé* zengte évtizedekig: „*A múltat végképp eltöröljük...*” A *Désiré és a múlt* allegorikusan mutatja be azt, ahogy a fiatalok számára elérhetetlenné, értelmezhetetlenné válik a történelem. Désiré a múlttól, főleg a Don-kanyarról szeretné faggatni idős, beteg nagyapját, ezért elé tesz egy magnót, és megkéri őt: meséljen az élményeiről.

„Szerintem az egész olyan, mint egy jellep,
itt ülünk; te múltként, én jelenként.

*Mondj hát a magnóba minden fájó élményt,
mert engem érdekel, hogy veled mi történt.”*

A nagypapa azonban válasz helyett bekapja a mikrofont, így a felvételen mindössze „*zubogás, csobogás, s egyéb belső hangok*” hallatszódhatnak.

*„E hangok itt a múlt hieroglifái,
a megfejtésükben nem szabad megállni.”*

– így vélekedik Désiré, de a megfejtés már mindannyiunk előtt titok marad.

A Cseh–Bereményi szerzőpárnak a rendszerváltás utáni időszakról is volt mondanivalója. Erről tanúskodik a beszédes című *Pénzügyisek*:

*„Máma az ügyesek
mind pénzügyesek, nem párttagok,
ma már a pénzügyi
diktatúra kislevele vagyok.*

*Ő mutat új utat, míg zsebedben kutat,
ahogy a zsebtolvajok.”*

Cseh Tamás úgy volt a 20. század magyar trubadúrja, hogy mindvégig ironikusan viszonyult ehhez a szerephez. Valójában a kor határolta el magát a lovagi eszményektől, ahogy a *Lovagkor* című dal is tanúsítja:

*„És elügetnek
harapós lovaink
egy távoli csatatérre,
mi állunk sisaklevéve,*

lovagkor vége.

Lovagkor vége!

Lovagkor vége!”

Ebben a lovagkor végi világban lépett színre az átlagos külsejű, átlagos gitártudású, átlagos hangterjedelmű Cseh Tamás, aki a magyar sanzon megújítója és nemzedékének hiteles krónikása, vagy ha úgy tetszik, bárdja lett.

Felmerül persze a kérdés: van-e üzenetük ezeknek a daloknak az újabb generációkhoz, vagy csupán társadalom- és kultúrtörténeti dokumentumok maradnak? A választ – ahogy minden életmű esetében – az idő és az utókor adhatja meg, egy azonban biztos: arra ösztönzik a mindenkori fiatalokat Cseh Tamás és Bereményi Géza egzisztencialista vágánsdalai, hogy minden körülmények között próbálják megérteni a világot, mely körülveszi őket, és meghatározni benne a saját helyüket, hogy rajtuk is múljon történelem, ne csak ők múljanak rajta.

*Farkas Gábor***Epiphania**

kert
a fák a kövek a bokrok öle
a magány legmélyebb pontján
a kísértés veresége
a fiúi szeretet mindenén túllépő
önátadása

olajfa-liget
a verejtéket felszárító
sűrűsödő szavak
a csend legmélyebb pontján
mehúzódó harsonák
a test összekulcsolt méltósága
mint végső pecsét

Gecsemáné
az éberség halhatatlansága
egyedül a haraggal szemben
az eljövendő megtisztulás
előtti percek

imádság értük
mikor mind alszanak

imádság értünk
mikor mind alszunk

mert fáj virrasztani
fáj hallani az Igét
mikor készülődik
a Kegyelem

dermedt idő
félelem – halál –
és feltámadás között
Kezdet és Vég
és Kezdet
fokmérője

térdig
derékig
könyékig
a feltámadásban
a megsemmisülés áldozata
a mulandó gonosz
megsemmisülése

Szerelem

1.

Füst... arc... képtelen...
Nincs harc, érkezem,
nincs múlt, vak jelen.

Mélykék éjjelen
tánc sorsszéleken –
búg halk félelem.

2.

Szemed tükör,
vagy – nincs magány,
mégis gyötör
sok-sok talán.

3.

hó és jég és Menny és csend és
tűz és láz és fény és láng

4.

arcod a fény alatt
tested csak árnyalat
fásult légüres tér
a harcban elestél

Szekeres Mária

Angyal az idővel

valaki puhán lép felénk –
 angyal lépked az éjben:
 sötét felhők alatt a Fény.
 angyal, némán, figyelve.
 Beburkol a sötét
 ezernyi lommal.
 Az angyal lépte puha:
 nesztelen üzenet
 virágszirommal,
 ki nem oltható fénnel.
 Az idő lassan betelik
 kinek így, kinek úgy, -
 még most biztató reménnyel.
 Igen, kezében reménnyel,
 Fénnel jár köztünk az angyal
 Valaki hívó üzenetével,
 míg remegnek a csillagok
 s belül a hatalmasok
 a ránk zuhanni készülő
 idővel.

Egy nap

a csönd súlya bennem.
 ablakom nézem. déli szél jön.
 ezer pöndörödött falevél hever,
 kukákat borogat majd a szél.
 a csönd súlya bennem:
 vele egyesül a kert szívverése,
 a mozgás csak a macskám és kutyám
 életjele.
 (a csönd – tetszhalott könyvek
 üzenete?)

tárgyaim neszezése és dolgaim
 ütemes zaja
 koppan a csönddel és halkán
 feljajdul bennem:
 az evangélium szava.
 honnan jössz és mit üzensz
 míg lábad elé teszem e napot,
 keményen is Beléd simulva?
 honnan jössz és hol vagyok,
 ébredvezve figyelve hangod?
 Benned milliárd csillag ragyog,
 s mégis: tekinteted most rajtam pihen
 a csönddel váltakozva.

Életálmodás

Álmodva jártam át a világot.
 Uram, Te voltál velem.
 Mutattál ezer virágot,
 szenvedést, fájdalmat,
 mit álmodva kóborolva
 összeszedettem.
 Álmodva jártam át a világot,
 míg egyszer Rád nyílt szemem,
 s a világon, föld fölött járok,
 mutatod, Benned álmodva, a világot,
 s megérkezésig, Beléd ébredésig,
 fogod a kezem.

Sándor Mihály

Hol zsarnokság van...

(Asszociációk és analógiák lényegesről és lényegtelenről Kiss Medgyesi László Az Úr benézett a Varga utcába című könyve apropóján)

Alapkérdés: létezh-e a teremtésben visszataszítóbb a hazugságnál?

Gyermekként fel sem tűnt, hogy folyamatosan hazudunk, és hogy kényszeresen ezt teszi körülöttünk mindenki. Azért nem tudatosodott elménkben a bűn, mert fogalmunk sem lehetett a probléma dialektikájáról, hogy tudniillik ha létezik hazugság, léteznie kell igazságnak is. A paternalista Kádár-rendszerben ez nem volt erkölcsi szempont. Az amoralitás korszellemként nehezült lelkünkre, a sors együtthatójaként legitímálta bennünk önmagát. Én például ellentmondást nem tűrő stílusban jelentettem ki keresztesi cimboráim előtt, hogy a házunk padlásán világháborús géppuskafészek van berendezve. A töltényhevederek és kézigránátok egymást érik, lépni sem bírunk a felhalmozott muníciótól, s bármikor tüzet nyithatunk hitvány ellenségeinkre. Nem tántorított engem vissza a felismerés, hogy a fiúk esetleg azonnal meg akarnak bizonyosodni a fegyver meglétéről. Mi sem egyszerűbb annál, csak fel kell kapaszkodni a kertes házunk cseréppel fedett tetőterébe! Miközben felfelé másztunk a létrán, egyetlen pillanatig sem nyugtalanított, hogy mivel fogok előhozakodni, amikor társaim szembesülnek a póre valósággal. Jól tudtam, valamit úgyis mondani fogok. Nem mindegy, hogy mit? És amikor ott álltunk a helyszínen, nem találtunk mást, mint az anyám által kitergetett ruhákat, néhány használaton kívüli, foltozott alumíniumbödönt meg széthajigált üres vándlingot. Gönczi Sanyika volt messze a legeszesebb közöttünk (ma gimnáziumi igazgató), s miután többször is akkurátusan széttekintett szemüvege mögül, hivatalos tárgyilagossággal megállapította, hogy a Petőfi utca 5. szám alatti szolgálati lakás kémény melletti traktusában pillanatnyilag egyetlen üzemképes géppuskaállás sem létezik. Páran kérdő tekintettel meredtek rám, mire én – a marcona templomos lovagok vállrándításával – odavetettem: de létezhett volna! Ebben maradtunk, így volt releváns. Fivéremem, Jánoson sem észleltem a megrökönyödés jeleit, nem ez volt az első lódítás, amit tőlem hallott, nem is az utolsó. Lefelé kászálódván a lajtorján már az volt a téma, hogy a Maschinengewehr kaszáló sorozataival mekkora pusztítást végezhetünk volna a bitang oláhok hadoszlopaiban, akiknek volt a képükön bőr elfoglalni a közeli Nagyváradot...

Évek múlva bizarrabb konstellációban voltam kénytelen értesülni ama másik oldal létezéséről. Új tanárt kaptunk, akire a direktor a hetedikesek és nyolcadikosok irodalmi okítását bízta. Nem lokális illetőségű polgár volt, valahonnét átjárt az óráit megtartani. 1968 szeptemberét jelezte a kalendárium, a Varsói Szerződés néphadseregei épp befejezték a baráti Csehszlovákia elvtársias és minden szempontból indokolt lerohanását. Hazafelé battyogtam az iskolából, valami rossz konzervdobozt rugdostam ballal magam előtt, mert a bal volt a süketebb, amikor arra lettem figyelmes, hogy a rendesen kissé sántító tanár úr – a levegőben sután bucskázó manővert végrehajtva – röpül kifelé a nem csekély eufemizmussal Vendéglőnek hívott lélekszüllyesztő légteréből, és kétségbeesett kalimpálással próbálja elkapni a kocsmá elötti korlátot, amelyhez a környék iszákosai az épülő szocializmus falusi státuszszimbólumát, a biciklijüket támasztották. (A Vendéglőben nem lehetett Coca-Colát kapni, mint a községi nomenklatúra által favorizált Cukrászdában, ahol 1968 őszén – az új gazdasági mechanizmus jegyében – megjelent a flancos amerikai ital. A cukiban presszókávét, somlói galuskát és tortafélét is szervíroztak, alkalmanként pedig a Berettyóújfaluból áttelepülő dzsessztrio zenélt. Előbbi kiszolgálóegység törzspublikuma nem kultiválta az üdítőket, az Utast meg a csatos üveges Bambit, annál inkább előnyben részesítette a magas alkoholtartalmú folyadékokat. A helyiség ódon falai között talpalávalót is húztak, a hétvégéken cigányzenekar szórakoztatta a betévedőket, akik meglehetősen gyakorisággal verték össze, bicskázták hátba egymást.)

Nem állítom, hogy földbe gyökerezett a lábam a vérfagyasztó látványtól, lehetett benne részem úgyszólván naponta, legfeljebb azt furcsállottam, hogy az egyébként hadaró, olykor zavarodottan dadogó tanerő képtelen volt végrehajtani a komplikált mozdulatsort, aminek folyamányaként teljes lendülettel átzuhant a betonlapzatra rögzített vasrúdon. Velűrből varrott, eléggé nőies táskája, fekete szarukeretes pápaszeme méterekkel előtte landolt. Tulajdonképpen az feszélyezett, hogy nem tudtam, mit kéne tennem, miként reagáljak a szituációra. Ha odamegyek hozzá, és segíték neki talpra állni, elárulom magam, vagyis tudatosítom benne, hogy tanúja voltam, amint rémületesen részeg állapotában a pincér kihajítja a söntésből. Ha úgy teszek, mintha semmit sem tapasztaltam volna, és ügyet sem vetek a földön fetrengő, szemlátomást magatehetetlen pedagógusra, akkor bizony megszegem az úttörők tizenkét pontjának 5. paragrafusát, amely kötelező érvényévű teszi minden vörös nyakkendőös pajtás számára az önkéntes segítségnyújtást. Ekkor megszólalt a kicsavart testhelyzetben oldalán fekvő férfiú. Pontosabban előbb kiköpte a szájában sárpalacsintává dagadó port, hogy a következő, sírástól, csuklástól és öklendezéstől tördelt szózatot intézze hozzám: „Ebben a kurva országban az is hazudik, hukk, aki véletlenül igazat mond, hukk! Ezeknek a csirkefogóknak az igazság lószar, hukk! Hogy a legfőbb érték az ember és az őszinteség? Mekkora badarság, hukk! Az utolsó tisztességes magyar politikus Deák Ferenc volt, hukk!

Döbbsentem lestem rá, igaz, előtte óvatosan körbesandítottam. Kétségkívül nekem címezte mondókáját, rajtunk kívül belátható távolságon belül senki sem tartózkodott. Legutóbb a Levél a hitveshez című, megindító Radnóti-vers elemzését hallottam tőle a kétszer kettő józanságáról meg a lélek hosszáról, amit roppant bonyolult módon megfogalmazva, izzadva, szederjes homlokát ejtőernyő méretű zsebkendőjével törölgetve, szenvedő tekintettel vezetett elő. Azt például, hogy a költő zsidó származású volt, úgy próbálta tudunkra adni, hogy körülbelül tíz percig szónokolt a különféle világvallásokról, amelyeknek prosperálásáról a teremben jelenlévő aljanépeknek gőze sem lehet, és odáig jutott a fejtegetéseiben, hogy közülük csak az egyik az izraelita. Mire Vitális Sanyi, a túlkoros osztályidegen, a fene tudja hányszor megbuktatott, abszolút kezelhetetlen fráter a leghátsó padból segítőkészen beordította: „Shalom, apuskám! Glatternak hívták, nem Radnótinak, zsidrák volt, oszt nem kajált disznóhúst!”

(Vita kománk apja 1956 után politikaiként éveket húzott le a különféle büntetőtáborokban. Internálása alatt és után a családja borzalmas körülmények között, „igen alacsony komfortfokozatú” vályogvityillóban tengődött a Petőfi utca nyugati fertályán. Az 1960-s évek első harmadában különben is sziszifuszi vállalkozásnak tűnt a privátszféra intimitásának megteremtése, a kisemberek döntő többségének nem is sikerült. A magánélet javarészt az utcákon zajlott, a kölykök is jobbra ott szocializálódtak. Ekként formálódott a közélet.

A Vitális família nevelhetetlen sarját a tanárok ki sem merték hívni a táblához, mert még a katedra magasságáig sem ért, már teli tüdőből szidta a ruszkit és a piszkos kommunistákat. Matematika órán, a számtani feladványokkal kontextusban is! A szertárban lepofozni sem lett volna túlon túl decens ötlet, lévén robusztus legény.)

Végül eltámogattam a hányinger kínozza tanáromat a buszmegállóig, hasztalanul opponált hevesen, leültettem a lócára, és mint akit puskából lőttek ki, iszkoltam el a tetthelyről. Nem zsenírozott, hogy a vasútállomásig kellett volna cipelnem, köztudottan mindig vonattal érkezett Biharkeresztesre. Attól féltem, ha megpillantja a bakterházat, menten kedve szottyán befordulni a Restibe.

Hanem amit összehordott, akkor nem értettem, és hetekig nem is hagyott nyugodni. Nem merném kijelenteni, hogy könnyedén túlléptem rajta. Bizony, barátaim, azóta megettem a kenyerem javát, és ma már pontosan tudom, miért fakadt ki a boldogtalan, mint ahogy kvázi mindenki érti a gyónásának spirituális üzenetét.

Bocsásson meg a kedves olvasó, amiért bátorkodtam előrukkolni az evokációval, holott a közismert újságíró finom iróniába szótt szintéziséről kellene szólanom! Ha a kauzalitást hiányolja, itt és most muszáj megvallanom, hogy épp a publicista gondolatai hozták a felszínre a tudatom mélyére régen eltemetett emlékfoszlányokat abból az időciklusból, amelyben legfogékonyabb éveimet éltem. Sablonosabban: a

könyv ablakot nyitott a múltamra. Kellettek asszociációimhoz a jellegzetes cívisdiálektusban felharsanó disputái, Jaroslav Hasek derék katonájának fesztelen modorában megeresztett ríposztjai, Mándy Iván futballfertőzött amatőrjeit öltözők odvából elővarázsoló anekdotái. Miközben faltam az oldalait, határozottan az volt az érzésem, hogy nem is az egykori, technikás NB I-es labdarúgó munkáját olvasom, hanem a fiatal, szárnyait próbálgató Márai Sándorét, esetleg Anton Pavlovics Csehov szomorkás líraisággal telt sorait.

Nehéz vállalkozás műfajilag pontosan definiálni a művet, leginkább az önéletrajzi motívumokkal átítatott, groteszk korrajz kategóriája illene rá. Cselekményét hangulati homogenitás helyett az emocionális végpontok közötti hullámváz jellemzi, a lágyabb tónusokat rendre sötétebb színű ecsetvonások váltják. Ahogy haladunk fokról fokra a végkifejlet felé, úgy bontakozik ki egyre világosabb formában az alkotói koncepció: nem az a lényeg, ami megtörtént a Varga utcában, hanem ami megtörténhetett volna. Mert ami megesett, azzal nincs mit kezdeni, azon már nem lehet változtatni. Kisszerű szerzet, aki folyvást a múlton rágódik, és ha le is von belőle valamiféle konklúziót, hát istenkém, legfeljebb nem követi el ugyanazt a marhaságot. Több filozófia vagy morál ebben nincs.

Ha a kronologikus, historikus vagy sporttörténeti hűséget kéri számon az utókor az írón, nem sokra megy kérdéseivel. (A szépirodalmon lehetőleg ne vasaljuk be a történelmi hitelességet! Ellenkező esetben aligha tudunk mit kezdeni Shakespeare királydrámáival vagy Arany János V. Lászlójával.) Nem is volna értelme feltennie kérdéseit az utókornak, tudniillik a derűs mesélőkedvű szerzőnek bevallottan nem célja a lexikális pontosság. Az irracionálishoz vétek egzakt analitikus módszerekkel közelíteni, ámbátor vannak a szövegben utalások, amelyek támpontot nyújthatnak az esetleges datálásokhoz. Előre szólok, mind zsákutcába vezet.

Azt dörgi például a rendőr százados Medgyesi néni fülébe a kihallgatáson, hogy neki pont nem hiányzik a bolti lövöldözés „a hároméves terv első esztendejében.” A második hároméves terv 1958 és 1960 közé esett, ebből a kijelentésből arra lehetne következtetni, hogy 1959-ben förmedt rá a nyomozó az arroganciától félájult öregasszonyra. Ha valakiben mocorogna a kétely kisördöge, és arra várna választ, mi a búbánat köze lehetett az eldurranó revolvernek a népgazdasági terv sikeréhez, illetve kudarcához, biztosíthatom, hogy a Kádár-kurzusban rengeteg! Még a tücskök cipipeléséből vagy hallgatásából is konzekvenciákat vontak le az elhárítók, rávetítvén őket az általános ideológiai közérzetre.

A másik árulkodó nyom lehetne a DVSC KISTEXT elleni hazai döntetlenje, a könyvben a totózók e meccs végeredményét tuti egyesre vették. Az a helyzet, hogy az 1961–1962-es másodosztályú bajnokságban küzdött egy csoportban a Loki a budapesti klubbal, de mindkét alkalommal legyőzte. Példának okáért az inkriminált „ikszes találkozót” 1961 augusztusában 6:2-re nyerte meg a Vágóhíd utcában, a fő-

városit 1962 tavaszán 1:0-ra. Úgy vélem, tudatos alkotói attitűd a valóság szeletek és a fikciók állandó elegyítése, miután a be nem következett fajsúlyosabb a bekövetkezettnél.

A hatvanas dekádban egyfajta virágnyelven beszéltek a felnőttek. Ennek a kommunikációnak az volt a sajátossága, hogy mindenki azt értett ki belőle, amit akart. Magam óriási számárságnak tartottam, amit körülöttem összefecsegnek, többnyire egyetlen kukkot sem fogtam fel belőle. Nem érzékeltem létezésünk abszurditását, hogy két világban vagyunk szimultán honosak: egy képmutató formálisban meg egy kevésbé álszent szuverénben, és hogy a kettő között minimális a harmónia. (Úgy kell elképzelni, akár az ébrenlét és az álmodás kontinuitását.) Aztán tinédzserként mégiscsak feltűnt, mily szervilis intonációval elvtársazzák repülőtiszt apámat, amikor egyenruhába öltözöten jelenik meg, ugyanakkor közvetlen környezetünk sarzsiviseltjei következetesen őrnagy urazzák, és ő is hasonlóképpen urazza a voronyezsi veteránokat. Egyszer szővő is tettem az anomáliát, mire atyám visszakérdezett: miért, fiam, ti azt mondjátok az iskolában, hogy tanár elvtárs? Ugye, hogy nem?

Kiss Medgyesi László parabolájában futball-legendák regimentjét vonultatja fel, akikről mítoszok keringenek a Hajdúságban. Ilyen a Bocskai karizmatikus triója (Markos Imre, Vincze III Jenő, Teleki Pál), a hórihorgas kapusa, Hübner (Hubai) Károly, vagy Nagy Imre (Csörgő), aki ifjú titánként a DVSC-ben száguldozott, és még 80 esztendősen is mérkőzést vezetett. 92 évesen ment el közülünk. És ki ne hallott volna Schwartz Sándorról, a Gúnyának becézett ruhakereskedőről? Sanyi bácsi (talán elnézik nekem, hogy bizalmas formában nevesítem, tekintettel arra, hogy a 2007. március 3-án, 96 éves korában bekövetkezett haláláig baráti viszonyt ápolunk) a két világégés között a DMTE, utóbb a Zerkowitz Textiles soraiban küzdött, majd 17854-es számú deportáltként megjárta Auschwitz poklát. A haláltáborban sportolói múltja mentette meg az életét, csatárposzthoz juttatta a láger elhurcoltakból összeválogatott tizenegyében.

Szarvas Albert, a Debreceni Petőfi, a Debreceni Bástya, a Debreceni Dózsa szilárd oszlopa az Aranycsapat ellen is pályára lépett, a korán kopaszodó Albi 1954. október 20-án testközelből szemlélhette Sebes (Scharenpeck) Gusztáv fainak klasszisát. (Puskásék 20 000 néző előtt 14:00-ra elnászpángolták a városi szelekción.) Mellettük Tömösvári János (DMTE), Pió Imre (Debreceni Honvéd), Zilahi Zoltán (DVSC), Borsi II (DVSC), Kálmán Kuki (DMTE), a Bögösnek becézett, roma származású Hegedűs kapus (DMTE) tudását szintúgy ismerték és elismerték a Cívitasban. Még Pócs nevű epizodistája is akadt a helybéli futballpanoptikumnak, a csatár 1934-ben a Nagy Károly és Társa nevű cégcsapatban bolondította soros ellenfeleit a Pávilon laktanya előtti úgynevezett Katonaplacon. Tőle függetlenül Pócs Pamacs úr alakja három-négy konkrét figurából lett összegyúrva. Egyikőjük kétségkívül az auk-

tor édesapja volt, ugyanis Kiss Gyulát, a DMTE kelet-magyarországi válogatottját hívták Pamacsnak a kuncsaftok, aki Medgyesi Sándor (ő is szerepel a könyvben), a nagypapa üzletében nyírta a haját, irtotta a borostákat a II. világháború kitörése előtt. A másik alteregó, Pócs úr a KLTE fodrászatában tukmálta az elsőrangú élettani hatású hagymát meg szalonnát a fazonigazításra székébe merészkedő diákságra. A szókimondó, mindennemű kompromisszumra fittyet hányó Stiefler úr is szakmabeli volt fénykorában, a Szabadság (momentán újfent Kassai) út elején viruló szalonjában kaszabolt kérlelhetetlen ollójával. (A bolti szerszámoknak társadalmi státuszjelző funkciójuk volt.)

A kötet azt a réteget ábrázolja, amelyet a két nagy vérontás között kispolgárinak tituláltak, és meg kell adni, az ábrázoló perfekt típusalkotó. Húsvér karakterei bárhol a szocialista tömbben megívhatták volna békeharckukat (micsoda ostoba oximoron!) az imperializmus patkánylyukakba is befurakodó szekértolóival meg a népnyzó kulákokkal, oly elevenek és hitelesek valamennyien. A szerző egyik barátja, az FC Bihor Oradea és az UTA Arad hajdani támadója, a hússzoros román válogatott Kun Attila találón fogalmaz: „(...) tisztára olyan az egész, mintha a hatvanas évek Nagyvárada lenne.”

Béépül a mű struktúrájába a KLASZ (Kelet-magyarországi Labdarúgó-alszövetség) teljes mezőnye, a nyíregyházi gárdák (NYKISE, NYTVE) mellett a BUSE, a Kisvárdai SE, a Püspökladányi SE, aztán a helybéli notabilitások, a DKASE, a DMTE, a D. Bőrgyár, a D. Teherfuvarozó, a D. Villanygyár, a D. Fermentáló, a D. Téglagyár, a D. Előre, a D. Építők vagy a Göcs Vasas. Csakúgy, mint a fővárosiak közül az újpesti Wolfner meg az URAK.

Fontosak a nem a labdarúgáshoz kapcsolódó helyszínek, az 1960-as évek nyitányán az Arany Bika, a Leveles Csárda, a Régi Vigadó, a Pálma, a Kisdebrecen, a Kispipa, a Donkanyar ismert, a szomjúhozók által kedvelt szórakozóhelyei voltak a Maradandóság városának.

Apropó, Donkanyar! Ez a manapság már üzemen kívüli csapszék nem a Varga utcában található, és nem is volt ott soha, az alkotói fantázia helyezte át a térben. (Nyilván megvan ennek is a magyarázata, és nem zárható ki, hogy csak nekem nem sikerült feltörni a kódját.) A szerző megosztja olvasóival az elnevezés eredetét, ámbár verziója nem fedi a történettopográfiai tényeket, mert nem a jelzett térségbe nyomultak be először a T-34-esek. A 2. Ukrán Front 6. gárda-harckocsihadteste 1944. október 19-én nyugat felől, a Kishegyesi úton dübörgött be a városba. (A helységet keleti, illetve nyugati irányból hat nappal korábban lényegében lezárták a szovjet és a román alakulatok.) Gilányi Sándor tanárkollégám (az 1970-es évek első harmadában együtt rúgta a labdát a DEAC-ban az íróval) megoldja az etimológiai rejtélyt: „A nagyapám a vagongyárban dolgozott. Ő említette, hogy amikor fizetést kaptak a melósok, a legközelebbi csehóban hágtak a nyakára. Úgy berúgtak,

hogy estek-buktak erre meg arra, mint a szerencsétlen honvédek 1943 januárjában a Donnál.)

A „magyar Genfben” a fojtogató szükséggel birkózók csak az égiek segedelmétől remélhették éltük jobbra fordulását. A lutheránusoktól dogmatikailag elkülönült kálomisták a Megváltóhoz, a pápisták Szent Antalhoz, a pogány kultuszok hívei Fortuna istennőhöz, a megátalkodott ateisták pedig jobb híján a töltőtollukhoz rímázkodhattak váteszért, hogy fohászukat bevégezvén minden korábbinál elszántabban hajszolják a szerencséjüket. Ennek gyakorlati kivitelezéséhez szükségeltetett a totó meg a lottó. (Most sincs ez másként mifelénk, legfeljebb az ósdi lutrizás kombinálódott a XXI. század internacionális népörületével, a tippmixszel.)

Engedtessek meg zárásul egy ide kívánczó primer! Az egyetem előtt tizenegy hónapig előfelvételisként védtem a hazát. Teljességgel részletkérdés, kikkel szemben. Úgy alakult, hogy a kiképzést követő eskütétel után mezőgazdasági munkára vezényeltek, előbb Vésztőn, majd Telekgerendáson húztam le egy-egy hónapot. Nem voltam szokva a paraszti tempóhoz, nehezen viseltem a kenderbálázás monotóniáját, tetejébe a szállásunk cudarságai a rettegett gulágokét idézték. A hajnali ébresztőkor egerek rodeóztak a surranóban, s miközben kábán a kitelepítésükkel foglalataskodtam, a penészes plafonról sztoikus egykedvűséggel csöpögött nyakamba a jéghideg esővíz. Elég az hozzá, hogy a téészes brigádok törzsállománya minden héten morbid hevülettel tippelt. Valamelyik ebédszünetben az egyik gumicsizmás rakodó azt kezdte firtatni, nem társulnék-e be hozzájuk. Volna néhány fixük, garantált lenne a nyerés. Nem szálltam be, sohasem hódoltam a kollektív passzióknak, ellenben megkérdeztem az illetőt, mit tenne a pénzzel, ha megütné a főnyereményt. Hezitálás nélkül rávágta, hogy az utolsó fillérért is szelvényeket vásárolna. No, ugrott be hamarjában, akkor a kör végleg bezáródna.

Kiss Medgyesi László a lektőrnél jóval magasabb esztétikai nívót képviselő kiadványának dicséretére válik, hogy nem szaporítja az epikai ipartermékek sorát, amelyeket könnyebb volt megírni, mint elolvasni és megérteni.

A történet fináléjában az Úr röpke pillantást vet odafentről a Varga utcára, hogy rosszkedvűen félreforduljon. Nyugtázta futólag, hogy az univerzum talpalatnyi szegletében, amit Magyarországnak neveznek, valamit istentelenül elszúrt. Beléje hasított a felismerés, hogy az egyik kevésbé könyörületes pillanatában a számtalan tökéletes mellé a tökéletlent is sikerült megalkotnia. Mivel tekintete csupán ímmel-ámmal pásztázta a girbegurba házsort, Kárpátok szent bércseit meg a zúgó négy folyót, nem hallhatta, miként reflektál a prológban feltett kérdésre Pócs Pamacs úr:

– Hogyne, kérem tisztelettel, ugyebár létezik a teremtésben a hazugságnál visszaszítóbóbb. Teszem azt, két hazugság vagy három.

(Média Kiadó, Bp., 2005)

Szakolczay Lajos

Fény-kép és tény-kép

Kis Pál István és Tamási Gábor Csepel-rekviemje

Csepel nem a Nyulak szigete, sem az a télen-nyáron virító zöld pázsit, amelybe – ha Veronika-kendőnek megteszi – Krisztus beletörülhetne volna arcát. Csepel, a hajdani Vas- és Fémművek a haldoklás terepe, ahol gépcordák csontvázai, modern felkiáltójelek állnak ki a földből. Huzalok, sodronykötelek, fémgörgácsok Kassák-kedvelte acélkék kígyói évtizedek óta sziszegik – egyre erőteljesebb, néha szívszorító hangon –, hogy közeledik a vég, kéretik meghallani ezt a keserű búcsúszimfóniát.

A gyárvaros, melynek közútjai összességükben fölülmulták Győret – talán csak az Isten irgalma hosszabb náluk – magába roskadt. Pontosabban: darabokra hullott. A Weiss Manfrédról és később Rákosi Mátyásról elnevezett üzemóriás „pálmái” még nyújthattak enyhet (biztos megélhetést, családi közösséget) a boldog békeidőben és a békeharc sanyarúságai között is otthonukat, kenyérüket itt lelő tízezreknek, de a huszadik század utolsó és a rákövetkező század első évtizede a gondatlanság, a nemtörődömség és privatizáció baltájával (amelynek a pokol üllőjén kovácsolták, majd közgazdasági fufanggal finomították az élet) széthasította a valamikori *egészet*.

Ám a rejtélyes, csak egy-egy részletükben megnevezhető darabok – az összetartó törvény megszűnt – önálló útra kényszerültek. A szabadság ifjú szellője elég volt a kis társaságok (Bt-k, Kft-k) alakításához, amelyet az elszaporodó vállalkozások (modern „manufaktúrák”?) megannyi cégtáblája jelez, de a hajdani élet- és munka-egész érendszere már a múlté.

Feledni vagy siratni való ez a múlt?

Ha léggömb-könnyűvé tesszük, gondolja némely okos, talán elszáll. A kiszáradásra ítélt, töredezett olajos padló, a levegőt (benzint, áramot) nem kapó, megbicsaklott munkagép, a sorsképletek boldog és némelykor iszonytató kalligráfiait mindmáig őrző fal és az izzást már feledő olvasztókemence azonban *nehéz teher*. Avval még inkább nehezebb, hogy regél. Könnyörtelenül.

Mert ezt a mesét nem Andersen, és nem is Benedek Elek írja, hanem az a minden nap drámai arcát mutató sors, aminek tokmányába az *igazi* munkadarab van befogva: küzdelmes létünk. S az *esztergapad* ezt forgatja már-már kozmikus pörgéssel, hogy – ha akarjuk, ha nem – érezzük: embervoltunk az Istentől és a Munkától való.

Így a gyár, bocsánat a profán azonosításért, templom. Ami benne zajlik, annak ugyancsak megvan a rituáléja. A valódi munkás számára, akinek a tevékenysége nem csupán a pénzkeresetet célozza, a munka önmegvalósítás, önkiteljesítés. Ez a

„bódult” állapot képes a fizikai fáradságot-szenvedést is maga alá gyűrni. Mert vég-ső soron teremtés, és a teremtés egyfajta szabadság-forma.

Amikor az író Kis Pál István és a fotóművész Tamási Gábor – a minden ízében Csepelhez kötődő két alkotó – végigjárta az alkony és a „majdnem elmúlás” stációit, ezt a látszólag visszahozhatatlan *szabadság-formát* akarta élővé tenni. Méghozzá úgy, hogy a halálban és a gyászban is megmutatható legyen a valahai *élet*. A soha el nem múló, mert az írásos és képi emlékezet által mindig elevennek látszó. Az örök.

A fotóalbum képvilága – mert az optikával meghosszabbított szem a látottakban gyönyörködve is lázít – éppúgy poétikus színeivel ragad meg bennünket, mint az író vers és próza kombinációja, a *Retrorekvium*. Tehát a fényképsorozat – föltehetően, mert az alapján készült az önéletrajzi fogantatású, ám munkássorsokra is kitekintő lírai-prózai emlékezés – nem illusztráció, hanem önmagában is megálló alkotás. Kis Pál István ehhez igazodva készítette filozofikus beütésű, lírai prózával kiegészített poémáját. A gyár sorsában is a *lét* – *nemlét* föloldhatatlan, épp ezért megrendítő kontrasztját láttatva.

Egyszerűnek tetsző, ám gondolatilag végtelenül gazdag kompozíciójában egyrészt a *mise* rendjét követi (vers), másrészt a prózai történetek (intermezzók) valóság-anyagát a „búcsúszimfónia” rendjéhez-hangulatához szabva úgy lép ki a szakrális körből, hogy nincs az az eltávolodás, amely révén – paradox – ne lehetne észlelhető az ég és a föld összetartozása. Hogy poémájának alcímében (*Szembesítő emlékképzetek a hajdani Csepel Vas- és Fémművekről*) nem emlékképekről, hanem emlékképzetekről ír, a valóságon túli emelkedettségre utal.

Költeményét magas hangon kezdi, hogy a szociofotó valóságdarabjainak a „hü-vössége” – majdnem mindig a könyörtelen ítélet – filozofikus kitekintéssel legyen alátámasztva. Az *Intromus* ilyesfajta hangütésében teljes súlyával még nincsen ott, jóllehet fölhevített az állapot, a mechanikai éj dantei sötétségé, de a „vedlett mindenség” már előlegezi a kiüresedést.

Nyugalom! Ez nem a pokol bugyra még,
Ez csak az irdatlan acéltörmelék,
Mely elszakítja földünktől a mennyet.
Helyébe traverzet épít a ketrecjé,
Honnan az aláhullt gigász-gépkarok
Már csak torzók, groteszk arabeszkek.

Hogy az Istennek vagy a Sátánnak lesz-e itt később tennivalója – „Vasudvarnyai horpadt bádögür-porond, / üres pokol vár itt Sátánt, avagy Istent” –, nem tudhatni. Az *Első intermezzo* is csupán a gyár végzetére utal („a sorsszerű lehasznátság

monumentális emlékműve”), a hagyományt semmibe vevő, fölbomlott rendre. És arra a furcsa állapotra, amelyben – íme a szocialista munkamorál terhe – a valódi újítokat az *újíták* szemérmetlenül kihasználták, hogy átvehessék a minden fölött való felügyeletet.

A *Kyrie* előtti önéletrajzi fogantatású történetben (*Második intermezzo*) az író saját „beavatási szertartásáról” mesél: a három réztáblácskára rótt három betűs monogram kálváriájáról, hogy annál döbbenetesebb legyen a „géptömegsír gödre” fölötti fohász: „Uram, irgalmazz!” A „legfőképpen kinek?” nem más, mint költői kérdés. (Ennek fölöslegességét húzza alá a válasz végének trivialisága.) „A térdeplő darunak, a feldőlt targoncának, / a mennybe kapaszkodó szegecselt bogárnak, / ha volna is irgalom, nem lenne akármi, / de szart se ér az egész, ha nincs ok talpra állni.”

A *Sequentia*, vagyis az „Uram, irgalmazz!” hangulati ismétlés előtti *Harmadik intermezzo* a költői kompozíció kovásza. Lizának a „melegvonó-üzemhez”, vagyis az ott dolgozó apjához fűződő története (anyja haláláról visz hírt) maga az ember elárultsága. Nem elég, hogy rémlátomások gyötrik – „a tüzes sárkánykigyóktól kellett megvédenie szeretteit” –, még a valóság is szorítja, ugyanis az apja egy balesetben elveszítette a lábát. Később pedig agyvérzést kapott. (Hadd vessem közbe, a „tűzkigyók mint gyilkos fenevadak” nem egy Tamási-fotón szerepelnek.)

Kis Pál István a foszló gyári környezet – a gépvilág – kiüresedésével egy sok drámának kitett hölgy megvertségét (zavarodottságát) állítja szembe. Eme kis hangsúlyos próza szereplőjének élet-halál küzdelme (noha a vidorabb tárcanovellák sem elvetendő, lásd az üzemi gyermeknap hangulatos kockáit, stb.) az 1956-os hős, a csupán gépet szólíttató, csak a géppel szót értő Ember kálváriájával rokon (*Negyedik intermezzo*), és végtelensége folytán közel van az elkeseredésében a kötetet választó öreg munkás (aki a galambjai miatt nem akart panelba költözni) tragédiájához is.

A *Graduale* kezdése – gépvilág foglya az organikus lét: „Angyalaid, nézd, / a traverzeken lógnak, / visítva vergődő riadt denevérek” – olyan megfagyott világot közvetít, hogy nem véletlen a záró strófa vigasza. Miért is? Mert a költő érzi a ritmusváltás hangulati tökélyét. (Eme angyalok között sem lehet idegen a siketnéma Zsuzsi, a forgácsoló üzem „legtüneményesebb színfoltja” – *Kilencedik intermezzo* –, aki karácsonyfadísznek szánt, selyempapírba csomagolt vasforgácsokkal ajándékozta meg munkatársait.)

Ha elsüllyed e világ, mint Atlantisz egykoron,
vagy lebomlik mindez, s humuszt lel a harmat,
adj nekik vigaszul, a riadt angyaloknak,
egy másik mennyországot, s benne nyugodalmat.

Ahol „a remény már csak Isten béna uja” – a Hold tája válhatik ilyen üressé –, ott is van keresni valója az életre elszánt, a valóság által meglopott embernek. Főképp, ha nemzedékek őrzik az öreg iparos szakmát, munkaerkölcsöt megtestesítő hitét (lásd Söbler Antal szerszámkészítő leszármazottainak *életes* harcát – *Hatodik intermezzo*).

Amikor, a megrendítő *Offertorium* („Sirattuk már Athén ledőlt oszlopait...”) után – ugyan közbeékelődik a *Hetedik intermezzo* szomorú megállapítása („a sorsunk a lyukas kétfilleres” – belénk vág a költői felismerés, vagyis: „És mégis, itt ez a holt vidék, / több mint Isten műve, / emberi kéz rakta” (*Sanctus*), egyszerre elkomorodunk, és sírással küszködve ujjongunk. A *teremtést* ha betemeti is az idő pora (Csepel a két világháború között is, és 1945 után is a munkásság és a polgárság boldog szigete volt), nem lehet feledni az *emberi kéz* alkotta munka, az építés csodáját.

Tamási Gábor, a fotóművész is ezt nyomozza: hol veszett el, miként alakult semmivé a gyárváros, hogyan gyaláztatott meg a „hősi múlt”, és mi módon került ka-
lodába a ki tudja mi okán összezavarodott idő. Láttelete azzal megrendítő, hogy a csarnokokban végigkísért munkafolyamatok (hogyan telik meg izzó acéllal a kokilla, miként emeli föl a daru a tűznyelvet kicsapó „üstöt”, miképp lesz a mintakészítő keze nyomán a fa-téglatest munkaeszköz, stb.), vagyis a még élő, harapó, pezsgő, az anyagot megjuhászító és új arcra formáló *üzemi élet* ellentéte is – az elárvult munkapad, a zöld növényzettel szinte benőtt udvari darupálya, a csupán a napfény késével megkarcolt vakolat – lencsevégre van kapva. Ez utóbbi végtelen szomorú fotónak nem mindennapi párja tanúsítja a megállíthatatlan leépülést, amely egy koszlott, vörös kárpittal bevont fotel (valamelyik elhagyott irodából került ide?) kivetettségéről regél.

A kohó (acélöntöde) pirosai, az égi istenszokrat túllépve, izzanak, egyszer s mászor a fény is megül a munkásarcokon. Az ember nélküli – ebédszünet? – üzemépületnek is látható a fölkavaró nyugalma (izgató csöndje), mintha azt akarná sugallni az optika: nincs visszaút, minden elveszett. Viszont ez az érthető reménytelenség – újabb fénykép – nem tükröződik minden arcon, hiszen a munkaszünet (cigaretta-szünet) derűje – a két szélen lévő, álló, illetve ülő alak még mosolyogni is tud, csak a középsőnek gondokkal ráncolt a homloka –, egy pillanatra megállítja a haldoklás folyamatát.

A fotóművész kitűnő kompozíciós rendszere rálel (mert türelemmel kivárja?) a „talált” véletlenül kapott pillanatokra is. Ha létezik ipari zsánerkép, akkor az Tamási jó szeme, invenciózus szerkezetépítése által létezik. Egy daruval fölemelt munkadarab körablakán keresztül láttatja – kép a képben – azt a felénk, illetve a várakozó munkások felé poroszkáló targoncát, amely pontosan nem látható terhével is maga a letargikus életuntság (ha egyáltalán a gépek, szállítóeszközök ebben a haldokló, ám fénytel teli zűrzavaros kivonulásban még éreznek). Bravúros szerkezetű kép:

a cső torka előtt álló, annak szegélyét köszörülő munkás szórta szikranyalábok (az élénk tűz-sárga „fehérségek”) szinte párhuzamost írnak le a tőle jobbra fekvő barna-fekete, ugyancsak körszelvényű „alagúttal”.

Az acélöntöde kohászainál nincs kiszolgáltatottabb munkás. A hő, a forróság valósággal beleivódott a bőrükbe, s belülről is hevíti őket. Tamási portré rajzoló képessége ezt az izzó, megtört, de borostáik mögé bújva sem reménytelenül bízó arcokat emelte munkás-rekviemmé. Amit Kis Pál István poétikus búcsújában elmondott – érzékeny instrumentuma a költői eszközökön kívül a szakrális fény volt –, azt a fotóművész a kemencék lángjától sugárzó vagy épp tört fényben egzsztáló képvalósággal jelenítette meg. A siltes sapka arcra vetülő árnyéka, és az arcot – a hős nézését – eltorzító védőszemüveg (huszadik századi modern maszk) mindennél jobban kifejezi az elszántságot, illetve a homályban tapogatódzó jövő bizonytalanságát.

Ehhez mérhető hatású arckép még kettő van az albumban: a cigarettázó (kézféjén kidagadt erek) munkásé, és azé a – bármely itteni munka folytatását és a talpra állást aligha reveláló – fiatalemberé, aki fogai közt tartva (sérült, véres arc) egy ugyancsak meggyötört papírpénzt (ezrest), szembenező nyíltsággal faggatja kort: mi lesz velünk? (Ha a jelenet beállított is – a kompozíció artistikuma erre enged következtetni –, a sebzett test és a még nem sérült lélek szimbiózisa feledhetetlen.)

Még fogva tart bennünket a huzatos, csak a Nap fénypázmái által söpört csarnok elárvultsága – egy háttérben lévő munkás hiába mossa-tisztítja a kövezetet –, a piszkos falon lévő csapszekerény magánya és az önkifejező „szabadságharcos” graffitijének a kedélyvilága, ám a fénykép fókuszába helyezett – belógatott – durva kötélhurok sem tudja elvenni, bár iszonytatóan sokkol, életkedvünket. Mert a „rozsdatrágyalé tócsái” tükrözik ugyan – az a dolguk – a valahol megszakadt, a helyi szint is magába ivó világmindenséget, de evvel a komor *látomással* valamiképp föl is szabadítanak.

Fölszabadítanak bennünket, nézőket, hogy ne gondoljunk mást: a búcsú csak akkor végleges – visszafordíthatatlan – ha veszni hagyjuk magunkat. Akibe nem lehel életet Tamási Gábor megannyi hangulatos zsánerképe (nyárson süttött birka, kispályás foci, a nézősereg figyelme és derűje, hurka- és kolbász sütés), annak a fotóművész és író alkotta páros rekviemje is keveset mond.

Mert lehet búsulni a lét – itten a csepeli furcsa végítélet – keménységén- lehetlenségén, de az ember akkor ember, ha nem hagyja magát legyőzni a modern világszellő, a globalizáció, a közgazdaságtani s ipari nemtörődömség és a pénz hatalma által. Hiszen az éden és bele az acélminden – miként költőnk sugallja – újra fog kovácsoltatni.

Koltai Beáta

Az örökség

1990. október

A pap megható beszédet mondott a ravatalozóban. Szolid ünnepséggé volt, csak a legközelebbi rokonok, no meg a kártyaasztal-társaság és egy-két régi hódoló, akik még életben voltak. A Tata még nyolcvan felett is meg tudta szédíteni a nőket. Még ott is olyan csillogó tekintettel néztek azok az élet súlya alatt megroggyant asszonyok az urnára, mintha a Tata kikacsintana feléjük. Az öreg hamvasztást kért, mert így volt a legolcsóbb, és ahogy az életében, úgy halálában sem akart gondot okozni a családjának. Pedig de szívesen viseltem volna még gondját. Édes teher volt ez, amit ő ezerszeresen fizetett vissza. No, nem pénzzel, az azóta nem volt neki, hogy a bátyám disszidálása miatt mindenét elvették. A házat, a gyümölcsöskertet, a Duna-parti nyaralót, de még az autóját is. Mindent, amit az öröksége mellé nehezen és a kor lehetőségeit jól megfogva összegyűjtött, mint vasúttervező mérnök, és meg is maradt a második világháború meg az államosítások után. Őt lefokozták egyszerű pályamunkássá, engem pedig azonnal kicsaptak az egyetemről. De nem haragudott Danira. Anya takarított a pártvezetők puccos lakásaiban, én gazdag és meglehetősen buta lánykák korrepetálását vállaltam és ápolói munkát a kórházban. Csak reméltem, hogy valamikor elfelejtik a történeteket és folytathatom az orvost. De nem felejtettek. Anyát hirtelen vitte el egy szívinfarktus, Dani nélkül temettük el. De a Tata nem adta meg magát. Küzdött és kitartott. Büszkén viselte a panelrengeteg dzsungelében megbújó kis tanácsli lakását és a rengeteg kint, amit a rák hozott neki. Szépen lassan mindenét eladtuk, hogy a paraszolvenciát fizethessük, amit egy kórházi dolgozó rokonától talán még jobban elvártak, mint egy mezei halandótól. Ha valakinek, hát nekem igazán tudnom kell, mennyire nagy szó a legjobb sebészetet megszerezni a műtétre. Hát én tudtam, annyira, hogy ráment a biedermeier ebédlőgarnitúra és a korabeli faliszőnyeg, a neorokokó dohányzóasztal a négy fotellal, még a meiseni étkészlet is. Anya ékszereit már réges-régen eladtuk, mikor a hármunk bevétele is édes kevés volt a létfenntartáshoz. Mióta megnősültem kicsit könnyebb lett, mert Mara nagyon megértő volt. Sokat segítet a Tata ápolásában, de anyagilag nem álltunk jobban egy tanítónői fizetéssel megfejelve. Mara szülei ugyan támogattak minket, lehetőségeikhez mérten, de ez arra volt elég, hogy ne rettegjünk a gyermekvállalás terhétől. Tata imádta az unokáit, ha csak tehette vitte őket játszótérre, kisvasútra, állatkertbe. És mikor eljött a rendszerváltás ideje, Tata mintha szárnyra kelt volna. Úgy tűnt, tíz évet fiatalodott, és olyan lendülettel politizált, hogy a Fidesz megirigyelhette volna. De talán túl nagy hófokon égett a lelke meggyötört testében, és felemésztette a maradék erejét.

Hát ott álltunk és szépen lassan készülődünk, hogy a papot meg a kántort követve utolsó útjára kísérijük Tatát a kolumbárium felé. Ahogy bekanyarodtunk a nagy fenyő mellett, az út szélén, a menetet várva ott ácsorgott az a fekete öltönyös férfi. Olyan volt, mintha egy férfi divatlapból ugrott volna ki, cipője makulátlanul tiszta és csillogóan fényes, egyetlen repedés, vagy gyűrődés sem volt a drága kidolgozású bőrfelületen. Karjára lezseren vetve egy bársonyos hatású szürke ballont tartott, meg egy vadonatúj esernyőt. A fején nem volt kalap, ez furcsa, mert nálunk minden férfi kalapot vesz a temetésekre, főleg ilyen esős időben, és erről a férfiről lerítt, hogy erre a temetési menetre várt. Ahogy elhaladtam mellette és kicsit megreguláztam a gyerekeimet, akik éppen a pocsolják koszos vizét rugdosták egymásra, hátrafordultam, és láttam, amint a menet végére áll. Ahogy körbeálltuk a falat, és sírásra görbülő szájjal bámultuk, miként nyeli el a hidegen tátongó lyuk a Tata hamvait tartalmazó urnát, oldalra pillantva belém vágott a felismerés: Hiszen ez Dani! Bár a bátyám volt, sokkal fiatalabbnak tűnt, mint én, és mennyivel jobban öltözöttnek. Egy egész világ választott el minket. Nem igen tudtam, hogyan is kellene reagálnom, hiszen huszonöt éve, hogy nem láttam és nem hallottam felőle. Igaz, hogy mikor Anya meghalt, küldetett koszorút, meg egy megható levelet a Tatának, benne 100 dollárral, és mikor megírtam neki, hogy a Tata milyen beteg és mennyire nehéz beszerezni a férfi pelenkákat, amiben az öreg kimehet az utcára is szégyenkezés nélkül, küldött egy csomagot, kávé, tea meg csokoládé volt benne. Feldühödtem és nem válaszoltam rá. De most kitört belőlem a testvéri szeretet, odamentem és szorosán magamhoz öleltem az egyetlen testvéremet.

Nagyon visszafogott halotti tort tartottunk, Mara és az édesanya csináltak szendvicseket, meg süteményt, egy hatalmas tálon gyümölcsöket raktunk ki, és a Tata egyetlen megmaradt kincsével, a szüleitől nászajándékkul kapott bécsi porcelán süteményes készlettel terítettünk meg. Volt egy kis szíverősítő konyak meg pálinka, jófajta vörös és fehérbor, limonádé a hölgyeknek meg a gyerekeinknek és végül feketekávé. Mikor a vendégek elmentek, Dani lekicsinylő tekintettel nézett végig az otthonunkon. Alig pár éve költöztünk ide, mikor a Tatát már nem hagyhattuk magára. Hármas cserét csináltunk, feladva az ő és a mi tanácsi lakásunkat, költöztünk be egy három hálószobás, de eléggé lepusztult, valaha jobb időket megélt polgári otthonba a József városban. Lett volna mit felújítani rajta, csak pénz nem volt rá.

- Hogy sülyedhettetek idáig! – mondta Dani lefitymálón.
- Tessék?
- Ez a környék, meg ez a ház... Ennél még a nyaraló is jobb lenne. Ha lehet, inkább ott tölteném az időt, amíg itt vagyok.
- Milyen nyaraló?

- Hát a visegrádi.
- Oh, hát az nincs meg – vettem oda, mikor leesett a tantusz, hogy Dani úgy képzeli, oda jött vissza, ahonnan elment. Igazság szerint senki sem mondta meg neki, mi lett a vége, az ő kis huszárvágásának, jobb volt akkoriban, ha semmilyen családi kapcsolatot nem tartunk fenn, nehogy még rosszabbul járjunk, később meg egyszerűen már elfelejtettük közölni vele.
- Well – böffentette Dani megvetően -, ha jól sejtem a családi fészket is elherdáltátok, meg a bútorokat is, vagy azok a Tatánál vannak?
- Nem. Az öreg itt lakott velünk az elmúlt két évben. Nincs másik lakás, és nincsenek bútorok sem, meg a porcelánt és az ékszereket is hiába keresed. Ez minden, ami megmaradt – mutattam a koszos süteményes tányérokra.
- Ha tudom, hogy csak ezen a pár nyamvadt tányéron kell osztozkodnunk, hát nem jöttem volna haza.
- Ha te csak ezért jöttél ide, akkor pakold fel azokat és menj – vágtam keményen a szeme közé, és sarkon fordulva faképnél hagytam.
- Mara kísérté ki Danit, s mert nagy önuralma volt, nem kommentálta a dolgokat, mindaddig, míg a bátyám búcsúzásképen oda nem vetette:
- Nem tudom, mit vársz ettől a lúzertől? Igen, Amerikában mi ezt mondjuk az ilyen emberekre, mert örök vesztesek. A Tata hibája, mert soha nem követelte meg tőle, hogy megtanulja eltartani magát! Hogy képes legyen megteremteni az anyagiakat egy rendes élethez! Feléltetek mindent, amit a szüleim összegyűjtöttek. Egyszerűen elherdáltátok az örökségemet.
- Mara összeszorított fogakkal hallgatta a monológot, remélte, még az előtt befejeződik, hogy elvesztené az önuralmát. De Dani csak folytatta:
- Nekem semmi sem jutott! Egyedül építettem fel az életemet, egyedül küzdöttem meg mindenért. Ott voltam a nagy idegenben egyedül, még csak haza sem jöhöttem, hogy a jómódú szüleimtől valami támogatást kérjek. Megharcoltam a jólétért, és sikerült. De joggal reméltem, ha már az életükben nem segítettek, haláluk után azért csak juttatnak nekem is valamit. És akkor, itthon azt kell látnom, hogy az öcsém meg a családja addig élősködtek rajtuk, míg mindent elherdáltak. Gratulálok! – fröcsögte végül, és Maránál ez volt az utolsó csepp a pohárban.
- Tűnj el innen! – kiabálta a feleségem. – Tűnj el, ahogy huszonöt éve is tetted magára hagyva a családot, akiktől ezért, büntetésül, mindent elvettek. Az örökségedet keresed? Akkor menj az MSZMP-hez és követeld rajtuk! – és hatalmas lendülettel csapta be az ajtót.

1991. január

Az utolsó hír felőle egy levél volt. Hosszú és részletes, géppel írt záróakkord volt az. Dani megírta, nehogy azt gondoljam lelkiismeret-furdalást kelthetünk benne,

amiért itt hagyta ezt a nyomorult országot, ami semmivel nem lett jobb a rendszerváltás óta sem. Jól látja, mert most, hogy teheti, rengeteget jár haza amerikai magyarokkal élvezni az élet szép oldalát, no meg az ingyenes egészségügyi ellátást, ami az USA-ban borsos összeg lenne. Igaz, hogy elment, és az is lehet, hogy ezért hátrányos helyzetbe kerültünk mi, akik a rokonai voltunk, de neki is a semmiből kellett kezdenie, és nekem legalább itt voltak támaszul a szüleink, mindannyian dolgoztunk, így nem érte, miért nem lehetett egy rendes életet felépíteni, miért nem értem én el semmit. Ugyanannyi esélyem lett volna rá, mint neki, csak tanulni kellett volna, meg megfogni a lehetőségeket. Tulajdonképpen tartozom neki, mert én ingyen és bérmentve használhattam a szüleink otthonát, és míg saját családot nem alapítottam, nem kellett albérletet fizetnem, mint neki. Azt sem érte, ha már a szüleink minden drága ingóságát pénzzé tettük, miért nincs látszata a dolognak, miért kellett felélni azt is? Végül adott pár jó tanácsot, miként is kell sikeres emberré válni, azaz, hogyan kell gondolkozni, hogy a pénz megtalálja minket.

Nem válaszoltam. Túl hosszú levelet kellett volna írnom, aminek a vége biztosan az lett volna, hogy ideges és ingerült sértegetéssé fajul az egész. Hogyan is írhatnék le huszonöt évet, egy egész folyamatot, miként alakultak így a dolgok? Hogyan értethetném meg vele, hogy én nem feltétlenül attól érzem sikeresnek magamat, mert sok pénzem van, hanem inkább attól, ha publikálhatom valamilyen cikkemet, ha folytathatom a kutatásaimat, még ha nincs is doktorim, és mint szociális munkás segíthetek azokon, akik ma egyre többen élnek az utcán?

2001. augusztus

Eltelt jó tíz év, a gyerekeim már majdnem felnőttek, mindketten a továbbtanulás irányában gondolkoznak. A lakást megvettük, hatalmas hitelt vettünk fel rá és nyögjük a részleteket. Nagy merészség ez így ötven felett, de sikerült kicsit kipofozni, és ha a nagyobbik fiam elmegy Szegedre, az egyetemre, kiadjuk az egyik szobát albérlőnek, így is könnyítünk kicsit a terheinken. Engem felkértek, hogy tanítsak leendő szociális munkásokat, mellette végre könyvben összegezhetem a tapasztalataimat és az eddig megjelent cikkeimet kibővítve publikálhatom. Mara is tanít még, de kezd megfáradt lenni, féltém is kicsit, mert éppen most kérték fel igazgatóhelyettesnek a kollégái, és nem tudom mit fog válaszolni.

A múlt héten furcsa levelet találtam a postaládánkban. Amerikából jött, egy büntetés-végrehajtási intézetből, azaz börtönből. Egészen megrémültem, olyan hivatalos volt a boríték. Pecsétek, meg címerek voltak rajta, nyilvántartási számok, meg iktatási kódok. A tartalma még ennél is meglepőbb volt. Dani cirkalmas betűi, nehezen megfogalmazott magyarsággal, formáztak mondatokat a levélben. Mikor végigolvastam még a papír is kiesett a kezemből. A bátyám már hat

éve ült a hűvösön, azzal vádolták meg, hogy megölte a feleségét. Hiába tagadta, lecsukták. Igazából szerencsésnek vallhatja magát a bajban, mert valami véletlen folytán, egy újabb bűncselekmény hozadékaként, előkerültek bizonyítékok, amik végül, ennyi év után, alátámasztották az ártatlanságát. Így hát kiengedik, de nincs hova mennie, az otthonát és mindenét, gyermek hiányában, a feleség családjának ítélték, akik pénzzé is tették. Nem lesz vagyontalan, hiszen az Egyesült Államok szép kártérítést fizet majd neki, de odabent döbrent rá, hogy senki más rokona nincs, csak én.

Fogalmam sem volt, mihez is kezdjek ezzel. A szívem és a gyomrom is összeszorult, sajnáltam őt, szerettem volna megölelni, és elmondani neki, bármi is történjen az életben, mi mindig egy testből, egy vérből valók vagyunk, semmi sincs, ami ezt a köteleket elszakíthatná. De a levél már három hónapja keltezett, azóta őt már kiengedték, és semmilyen cím, vagy telefonszám nem szerepelt benne. Így hát vártam.

Nem kellett sokáig rágódnom, tegnap újabb levél jött, ez már nem volt pecsételt, sem iktatott, egyszerű légipostai küldemény volt. Leírta benne, mennyire nehéz a helyzete, ott ahol régen élt nyíltan kiutálták a közösségből, így egy másik államban próbált meg letelepedni. De itt sem fogadják szívesen a börtönviselt embert, akit egyszer megdobáltak sárral, az már soha nem lesz makulátlanul tiszta. Munkát nem kap, s még az adóhatóság is megtalálta, olyan állítólagos tartozásokkal, amik addig keletkeztek, míg ő a hűvösön ült. A régi ügyvédje, ügyeinek intézője teljesen eltűnt, azt mondják olyan vagyonhoz jutott az ő elítélése után, amivel valami Karib tengeri szigeten kezdett új életet. Dani besokallt és szeretne hazajönni, de fél, hogy nem fogadnám szívesen. Ráadásul, ha az adótartozásokat befizeti, pénze sem marad, amiből itt új életet kezdjen.

2001. december

Marával együtt jöttünk ki a reptérre. Még mindig előnt a szerelem, mikor rán-cos ujjainak érintését érzem a tenyeremben. Kéz a kézben álltunk, mikor kinyílt a fotocellás ajtó, és a tömeggel együtt kisántikált egy vénember. Alig három évvel idősebb nálam, de legalább tízzel nézett ki öregebbnek. Több foga is hiányzott, később azt mondta, egy verekedésben vesztette el a sitten, de félek, más oka volt, hogy pont az első fogait verték ki. A fél lábát húzta és annyi ereje sem volt, hogy megemelje a bőröndjét. Nem szóltam, csak megöleltem, hosszan, testvériesen. Dani elsírta magát, és olyan erővel markolta meg mindkettőnk kezét, mintha soha el nem akarná engedni. Csendben ültünk az autóban. Nem kellett elkapkodni semmit. Majd eljön az ideje, amikor magától kilép az egyetemista fiamtól megörökölt szobájából, és nyugodtan elmesél mindent. És talán arra is lesz alkalom, hogy kibeszéljük azt az elmúlt harmincöt évet, amíg külön utakon jártunk.

Demeter József

Kerákvágás, bicikli, és! még azon is túl

– *Hajnali elmélkedés, Szabó Bogár Imre verseit olvasván... –*

Pitymallik...

Mi a tudás? (Nafene!)

Hát az írni tudás?(Bumm!)

A tudás nem más, mint élni tudás – az ókori görög filozófus szerint, ugyebár. Vagy ott van a másik nagy elme – égett a háza, és! Ő tétlenül nézte, mert! Neki minden vagyona a fejében volt. Görög fejben Ő, állítólagos kultúrák kultúrája!

És mit hallunk ma? Hogy a görögök életteretlenek... Csőd közeli helyzet. Mentőöv stb.

Idő csonkította épületköltemények, szóaljak meg!

Ha tudnám biztosan, hogy meggazdagszom, ezzel foglalkoznék, de mivel ebben egyáltalán nem vagyok biztos, ezért csakis a tudomány érdekel, és nem a meggazdagodás lehetőségének a lehetősége. Ismerős, ugye?

Csakhogy! Akinek pénze van, az rendeli a nótát. A legbüdösebb pénzzel is, holott! A pénznek nincs szaga.

Jelentősége viszont annál több.

Egy valami erősebb nála – a hiten és a szereteten kívül – a jellem, pontosabban: a karakter. Idegen szó, de a jellemes, erős egyéniségű ember tulajdonságát jobban kifejezi, többlettulajdonságot jelent, talán épp azért (is), mert a karakter keményebb, „sziklább” hangzású szó, mint a selymes, simogató, lírai: jellem, és!

Ezzel a hosszadalmas bevezetővel célba is értem volna?

Célkeresztben egyik költő barátom áll, és! Szárítkozik? Nem.

Szabó Bogár Imre.

Visszakanyarodva: szikla és selyem. Továbbá:

Szikla ember.

Selyem fiú.

A melldőngetest és a selyem finom érintését, susogását, suhogását, ez utóbbi helyett szinte huhogást írjak...

Nos! Mi is a tehetség? Sokan megfogalmazták már.

Mi is a stílus? Ezt is elég sokan.

Mi is a jó vers? Melyik jobb, ez vagy az?

Minő kétféle a világ: tárgyi és fogalmi.

Példának okáért, egy folyóirat – tárgy... Tárgyi. Aki azt mondja, hogy ez – külsőleg – nem az, ami, hanem! Netántalán ékszerdoboz vagy zakó, aki ezt „szélsőségezi”, azzal érdemben nem lehet, nem szabad vitába elegyedni.

„Szabad országban, szabad ember, azt tesz, amit szabad.” Mégis, avagy mégsem..., mert!

„Nem mindig annak van igaza, aki azt hiszi, hogy annak van igaza, akinek igazat adnak.”

Mellőzvéen a tömeg-hátországot – elméleti síkon.

Igaz az, ami megfogható – tárgyi valóság. Hogy egy tárgy milyen, jó, rossz, szép... „A szép jó, a jó szép.” Vita tárgyát képezi... Vagyis: vitatható(nem axióma). Fogalmi... Elvont.

Ideológia ide vagy oda.

A költő ember.

Az ember költő?

Rossz alany, jó alany. Gerinces, gerinctelen. Ez is, az is, ez sem, az sem, és! Mégis?!

Ízületei nem hajbókolásra teremtek... Más srófra járnak. Még a párkapcsolatban is...

A jó szem nemcsak néz, hanem lát – közismerten. Köz-helyesen. Lerí az emberről, hogy milyen. Alázkodó? Konok? Kopp-kopp... Szabad! Ha belépsz az ő világába, a jó nem lehet rossz, a rossz nem lehet jó, pedig! Mindez megítélés kérdése, azaz: szubjektív. Ide-oda –elfogult. Még ha kevésbé is, de az.

És a kevés, ha több – nagyon sokat jelenthet. Kinek?

Embent barátjáról, madarat... Hess! A barát meg-vagy kiválasztása döntő lehet, de! Miért fő szempont? Minő szemtelenül! Esetenként.

József Attila hová küldte a versét? Hogy is áll az igazi és a valódi ügye.

Bal, jobb! Jobb, bal! Az eszköz szentesítheti a célt... Metszheti ennek a fordítottját? Vagy: Mi lehet egyszerre cél és eszköz is? A költő meditációja lehet-e? Meditáló költő!

A konokság is egyféle karakter, de miért bumeráng effektusú?

Az emigráns Márai: Egyetlen hazám a nyelv.

És itthon? Leegyszerűsítve – kerékvágás vezeti a biciklit... Hová. Honnan.

Ül a költő a biciklin, és! Pedálozik. Mi más tehetne. Gurul. Oda, ahová akar?

Szabó Bogár Imre – betyáros név.

Esik, dörög, havazik – a költő teker. Még akkor is, ha!

Nincs és nem is volt biciklijé.

Jó utat!

A vers – kerék.

Szögletes a kerek kerék?

Fogalmi tárgy, tárgyi fogalom...

Hogy mi is az írni tudás?

Szabó Bogár Imre sokkal jobb költő, mint ahogy azt néhányan gondolják – rosszul.

Kerékvágás ide vagy oda.

Olvassátok őt, kedves barátaim, olvassuk, még ha furán hangzik is, hogy! Eszköz-célba, cél- eszközbe érjünk, és! Még azon is túl. A versben. A lehető legtermészete-sebben.

Süt...

Pusztai Virág

Mivel jár a képek diadala?

Fejtegetések a vizuális információk felértékelődéséről és napjaink vizuális kultúrájáról

A mai embert nap mint nap megszámlálhatatlan vizuális impulzus éri. Vannak, akik szerint az inergazdag képi környezetnek áldásos hatásai lehetnek, de egyre gyakrabban hallhatjuk ezt a kifejezést is: *vizuális túlingereltség*. A vélemények széles skálájával találkozhatunk azt illetően, áldás-e avagy átok a televízió, az internet, vagy éppen az okostelefonok által diktált tempó. Egy biztos: mivel a képi információk soha nem látott szerepet töltenek be az emberek életében, mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy megismerjük azokat az okokat, amelyek ide vezettek, és felmérjük a hatásokat, következményeket, amelyeket e kommunikációs csatorna túlsúlya idéz(het) elő. A probléma aktualitása ellenére a társadalmi párbeszéd ezen a téren még nem különösebben élénk. Pedig itt volna az ideje annak, hogy feltárjuk: mivel jár a képek diadala?

A mozgókép-rögzítési eljárások felfedezése, a vizuális média térhódítása előtt az ember csupán a közvetlen környezetéről, a látótávolságán belülre kerülő dolgokról tudott képi információt szerezni. Ha a látótávolságán kívül eső dolgok érdekelték, egész testét, teljes fizikai mivoltát az információszerzés szolgálatába kellett állítania. Helyet kellett változtatnia, hogy az őt érdeklő tárgyak, jelenségek közelébe jusson. Ahogy haladunk a múltból a jelen felé, ez a helyváltoztatás egyre kevesebb időt vett igénybe. A motoros közlekedési eszközök elterjedésével a földrajzi elmozdulás nagyságrendekkel gyorsabban mehetett végbe, így az egységnyi idő alatt begyűjthető vizuális impulzusok száma megnőtt.

A mozgókép megjelenése óta pedig már a térben sem kell elmozdulnunk ahhoz, hogy tőlünk távoli vidékek nyújtotta látványvilággal ismerkedjünk. Mióta majdnem minden háztartásban van televíziókészülék, a képi és verbális információk egyaránt az otthonunkba jönnek, a távirányító gombjaival még válogathatunk is közülük. A szervezés, a készülődés, az ábrándozás, az utazás felkészítő előzménye nélkül, pillanatok alatt átugorhatunk (például) egyik kontinensről a másikra. Otthonunk kényelmét élvezve, a fotelból, alkalmasint vacsora közben vagy italt kortyolgatva fogadhatjuk be az olyan vizuális impulzusok milliárdjait, amelyekhez korábban sokkal nagyobb energiakifejtésre volt szükség.

Azonban hiába tesszük ki magunkat vizuális impulzusok millióinak, sem a látószerveink felépítése, sem az agyunk képalkotásért felelős része nem változik. Ha egy órán át 120 km/órás sebességgel szágulduunk az autópályán, nem tudunk több információt feldolgozni, mint ha lovaskocsin utazunk ugyanannyi ideig. Nagyobb sebességgel hosszabb utat járunk ugyan be, több fa, több ház, több látnivaló mellett suhanunk el,

információink nagyobb teret fognak át, de kevésbé alaposak. Minél több impulzust fogadunk be egységnyi idő alatt, ismereteink annál felületesebbek lesznek.

A vizuális impulzusok mérésével a szociológusok is foglalkoznak. Azt a mérőszámot, amely egy adott időpontban egy adott területen jelzi a képek számát, *képsűrűségnek* nevezik. Magától értetődően az emberi civilizációtól távol eső természeti tájakon, például egy sivatagban, amelyen átutazva órákon át gyakorlatilag ugyanazt látjuk, ez az érték nulla/km² is lehet. A legnagyobb városok bevásárlóközpontjaiban viszont több tízezer is jut egy km²-re.

Helmut Langer a nagyvárosi utcaképet vizsgálva még 1985-ben megállapította, hogy van egy bizonyos határ, amelyen felül hiába éri az embert számtalan vizuális inger, nem tudja őket felfogni. A tudatos szint feletti vizuális ingerek szinte *kioltják* egymás hatását, és mintegy *az érzékelés peremére* kerülnek. Ezt a jelenséget nevezi Langer *vizuális inflációnak*.¹

Néhány generációval korábban az emberek vizuális értelemben sokkal ingerszegényebb környezetben éltek. Sokan azt sem tudták, milyen látvánnyal, látványosságokkal kecsegtet a szomszéd város. Saját, szűkebb környezetüket viszont valószínűleg sokkal behatóbban ismerték, mint a mai ember, hiszen több kapacitásuk maradt a részletek befogadására, az aprólékos megfigyelésekre. Ismerték a talpuk alatt lévő földet, a csillagok járását a fejük felett, számon tartották a körülöttük sarjadó növények tulajdonságait. Ismereteik testközeli élményeken alapultak, tekintetüket és figyelmüket maguk irányították. A ma embere ezzel szemben más földrészek állatait is ismeri, de ezt az ismeretet a technikai eszközök közvetítik felé. Úgy lát, ahogyan azt a filmfelvételt készítő operatőr kamerájának mozgása meghatározza számára. Űkapáinknak aligha volt alkalmuk például zebrát szemlélni, de megvolt a szabadságuk, hogy eldöntsék: jobbról balra vagy balról jobbra mérik-e végig az állatvásáron a lovat. Ha akartak, közel mentek hozzá, vagy éppen néhány lépéssel eltávolodtak. Mi, kései leszármazottak a számos természetfilmes csatorna révén bármilyen egzotikus állatot megismerhetünk, de csak úgy, ahogyan megmutatják nekünk. A kamera vezeti a szemünket aszerint, hogy jobbról balra „svenkel”, vagy éppen kívülről befelé „zoomol”. Nem mi irányítjuk a megfigyeléseinket, hanem a mások által diktált iramban és irányban „látunk”.

A képi információk befogadása önmagában értelmetlen, ha ezeket az információkat nem tudjuk feldolgozni. Akár széles spektrumon mozgó, de elnagyolt ismeretekhez, akár aprólékos megfigyelésekhez jutunk, a hibás feldolgozás, a téves következtetések levonása veszélyes lehet mind az egyénre, mind annak környezetére nézve. A hibás feldolgozás esélye a második esetben is megvan, ám az első esetben jóval nagyobb.

A mozgókép korszakának hajnalán sokan úgy gondolták, csupán pozitív hatásai lehetnek annak, ha emberek tömegei előtt tágul és tárul ki a világ. Arra azonban kevesen gondoltak, hogy a vizuális túlingereltség problémák egész sorát veti majd fel. A vizuális információ ugyanis képi kommunikációs viszonyt teremt, és a túl sok nívum vagy a feldolgozatlanul maradt információhalmaz megterhelő lehet az ember, mint

vevő számára. Arról nem is beszélve, hogy a mennyiség dömpingje miatt a vizuális kommunikáció jeleinek leadói egyre erőteljesebb hatásfokkal kénytelenek működni az eredmény, vagyis a figyelem érdekében.

A mozgóképek készítésére és levetítésére alkalmas eszközök óriási sebességgel terjedtek el a világban, a nagyszülő számára még újdonságnak számító televíziót az unoka már az élete egyik meghatározó részének tekinti. A vizuális túlterheltség hirtelen szakadt rá az emberiségre, nem hagyva időt arra, hogy kialakuljon az új jelenség kezelését elősegítő vizuális kultúra.

Az utcákon végighaladva egyre több színes óriásplakát követeli a figyelmünket. A reklámok elárasztják az otthonainkat. A televízióban, moziban a mondanivaló kifejezésére egyre többféle képkockát használnak, egyre gyorsabbak a snittek, harsányabbak a színek, egyre több a vágás, egyre „pörgősebb” a film. Digitális gépek által termelt fotók ezrei teszik értéktelenné az emléket, amit régen egy-egy babakori vagy esküvői fénykép képviselt. Találón fogalmazza ezt meg Lewis Mumford *A gép mítoszában*: „Önmagunk és valóságos élményeink, valóságos környezetünk között ott hömpölyög a képek egyre emelkedő áradata, amelyet a legkülönfélébb források – a fényképezőgép és a nyomtatás, a film és a televízió – táplálnak. Régente a kép, a képi szimbólum ritka dolog volt, elég ritka ahhoz, hogy elmélyült koncentrációra tarthasson igényt. Mára azonban a valóságos élmény lett a ritka, és a kép mindennapossá vált.”²

Mindezt a kor embere – egyelőre – még nem úgy éli meg, mint a szabadsága korlátozását. Még nincs lázadás, de e sorok írója reméli, hogy nincsenek már messze azok az idők, amikor mind többen állnak ki azért az *alapvető szabadságjogért*, hogy tiszta fejjel mehessenek végig egy utcán, anélkül, hogy lépésenként akarnák meggyőzni őket egy-egy termék, szolgáltatás birtoklásának és bírásának előnyeiről. Ideje ráébrednünk, hogy a szabadság fogalmába ez is beletartozik!

Sajnos, valószínűsíthető, hogy a képi dömping a valódi vizuális értékeknek, a képző- és iparművészet, a fotóművészet és a filmművészet „termék”-einek sem kedvez, hiszen az avatatlan szem egyre nehezebben veszi őket észre. Ráadásul, mióta gyakorlatilag bármely műalkotás hazavihető egy-egy albumban, netán bármikor letölthető az internetről, a kiállítások is veszítettek a vonzerejükből.

Korunkban nem kell mélyreható vizsgálatokat végezni ahhoz, hogy szembeötlő legyen: a vizualitás felértékelődése nem jelenti azt, hogy a széles tömegek vizuális kultúrájának szintje emelkedett. Sőt, mintha éppen az ellenkezőjét tapasztalnánk. Elég bekapcsolni a televíziót, és megnézni a kereskedelmi csatornák népszerű műsorainak stúdióképét, vagy szemügyre venni az újságosbódék kirakatában látható bulvárlapok címlapjait. A harsány, rikító, izléstelen, giccses „motívumvilág” már túlcsordult a bulvármédia hatókörén, és (az egyébként értékorientáltságot zászlajára tűző) közszolgálati csatornák vetélkedőire vagy a nagy múltú női magazinokra is jellemzővé vált. – A háttérben természetesen a figyelemért (nézőszámért, olvasókért) folytatott harc áll.

A képdömpinggel és a széperzéssel rendelkezőknek gyakran már fizikai fájdalom-

kat okozó, agyunkba tolokodó látványvilággal megküzdeni nem könnyű. Ráadásul a terep, amelyen korunk látványkultúrája mozog, állandóan változik. A megújulási hullámok pedig nem alkalmazkodnak a generációváltásokhoz, egy emberöltőn belül többször is átalakulnak a jelek és jelrendszerek. Így az emberek felnőttként is időről időre új, ismeretlen terepen találják magukat. Ez a helyzet sokak számára izgalmas, vonzó, ingerlő, míg másokra elbizonytalanítóan, irritálóan hat. Akármilyen hatást is váltanak ki az újmódi vizuális ingerek, ha a jeleket nem tudjuk értelmezni, akkor veszélybe kerülünk, védtelenné és befolyásolhatóvá válunk.

Sok szakembert foglalkoztat az a kérdés is, hogy az emberi információfeldolgozás folyamatában mikor és miért dominál a verbális-nyelvi jelrendszer a vizuális-képi felett, és mikor fordítva? A mozgóképgyártás korának beköszöntésével leáldozott a Gutenberg-galaxis³? A válasz valószínűleg összefüggésben van azzal, hogy míg az írásbeliség erősen nyelvhez kötött, addig a képi ábrázolás gyakorlatilag független a nyelvi adottságoktól. Erre a következtetésre jutott az 1970-es években Kepes György, aki szerint az írás-olvasás társadalmi elértéktelenedésével párhuzamosan a vizualitás dominanciájához hozzájárul még az is, hogy „a tényeket és eszméket nagyobb mértékben és mélyebbre hatolva tudja közvetíteni a vizuális nyelv, mint más kommunikációs eszközök.” Kepes szerint a vizuális nyelv minden más kommunikációs eszköznél jobban közvetíti a tudást, a kép dinamizmusa életre kelti a statikus verbális fogalmakat. A vizuális ábrázolás egyetemes és nemzetközi érvényű jelrendszerrel dolgozik, amely az érzéki ingerek és a külvilág látható struktúrája közötti megegyezésre épül. A vizuális közlés befogadása viszont egy alkotó integrációs tevékenységet igényel a nézőtől. Ahhoz, hogy ennek az új képi világnak ne csak *egydimenziós*, passzív fogyasztói legyünk, hanem alkotó részvevői is, „ahhoz, hogy életünket olyanná tegyük, amit érdemes végigélni, új irányba kell indulnunk...”⁴

Hogy a vizuális nyelv valóban mélyebbre hatolva tud-e tartalmakat közvetíteni, arról persze megoszlanak a vélemények. S. Nagy Katalin például egyenesen korunk gyermekbetegségének nevezi a vizualitást. Felhívja a figyelmet arra, hogy a képdömpingben meghal a legsajátosabb, legindividuaisabb, senki máséval össze nem téveszthető tevékenységünk: a képzelet. „A mesekönyvet, gyermekverseket hallgató gyerek elképzeli a szereplőket úgy, ahogyan azok az ő saját, valóságos tapasztalatai és fantáziavilága alapján léteznek, kivetíti legbelső énje szorongásait, agresszióit, megmagyarázhatatlan sejtelmeit, okokat, magyarázatokat talál az együttműködés során, megfoghatóvá válik a megfoghatatlan, és megfoghatatlanná a megfogható, ezáltal értelmeződik a világ. A diafilmek Jancsi és Juliskája, János vitéze, Aladdin és csodalámpája, a mozifilmek Csipkerózsikája, Hamupipőkéje elveszi a gyerektől a képzeletbeli képteremtés lehetőségét. Az azonosulásnak és azonosításnak más síkja ez. Konkrétumokhoz kötött, egysíkúbb, sematikusabb, és ami a legfontosabb: személytelenebb. (...) Aki gyerekkorban megszokja a kényelmes, passzív formulát – mi (televízió, képűjság, film, képre-

gény, videó stb.) adjuk a képet, te csak nézed és elfogadod –, attól felnőtt korában sem lehet megkívánni, hogy a felnőtt gondolkodás eszközeit részesítse előnyben.”⁵

Véleményem szerint a vizuális-képi jelrendszer dominanciája szükségessé teszi, hogy a vizuális nevelés mibenléte ne csak a rajztanárokat vagy a filmeseket foglalja magába, hanem sokkal szélesebb körű figyelmet igénylő, összetársadalmi problémakörként tekintsünk rá.

Arra kellene törekednünk, hogy a társadalom tagjai minél nagyobb arányban rendelkezzenek kellő kritikai érzékkel, képesek legyenek az önálló gondolkodásra, és arra, hogy különbséget tudjanak tenni a valóság és a fikció között. Lássák meg az értékeket, képesek legyenek a vizuális művészet befogadására, ezáltal élvezetére.

Szuromi Pál, szegedi művészettörténész *Sorvadó szempárok* című tanulmányában látáskultúránk pozíciójáról ír. Nehezményezi, hogy a vizuális művelődéssel, vizuális esztétikával kapcsolatban Magyarországon utoljára a '70-es, '80-as években születtek termékeny vitákat indukáló, tudományos, ismeretterjesztő áttekintések. Szuromi szerint „az utóbbi évtizedekben ugyancsak elhanyagoltuk e folyamatos kihívásokat produkáló területet. Pedig azóta az idő, a technikai fejlődés újabb és újabb eszközökkel látta el a mindennapi gyakorlatot. Mi pedig ott tartunk, hogy alkalmanként egy-egy aktuális részletproblémáról diskurálunk. Akárha a politika, a gazdaság és a gyarapodás szempontrendszerében a vizuális felkészültségnek pusztán csak mellékes, sokadrangú szerepe lenne.”⁶

Valóban itt lenne az újabb diskurzusok ideje, hiszen korunk vizuálisan túlingerelt emberének nyilvánvalóan segítségre van szüksége ahhoz, hogy eligazodjon a rengeteg impulzus között. Ahhoz, hogy a mozgókép áldás és ne átok legyen, kellő kritikai érzékkel rendelkező, önálló gondolkodásra képes egyéneknek kell a képernyők elé ülni. Egy újfajta vizuális nevelésnek kell megvalósulnia, amely reflektál a kor kihívásaira. Annál is inkább, mert korunk vizuális kor, „olyan történelmi korszak kezdetén vagyunk, amelyben a kép átveszi az írott szó helyét.”⁷

Jegyzetek

- ¹ Langer, Helmut: *Visuelle Gestaltung – visuelle Inflation*. In: *Format*, 17/2., 1985. 17–24. old.
- ² Mumford, Lewis: *A gép mítosza*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. 242–244. old.
- ³ A Gutenberg-galaxis kifejezés Marshall McLuhan kanadai médiateoretikustól származik, aki a nyomtatott kultúra korszakát ezzel az elnevezéssel különböztette meg a könyvnyomtatást megelőző kódexvilágtól, melyben az írott szövegeket még nem lehetett tömegesen sokszorosítani.
- ⁴ Kepes György: *A látás nyelve*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1979. 5–6. old.
- ⁵ S. Nagy Katalin: *Vizualitás, mint korunk gyermekbetegsége* – <http://www.oszk.hu/kiadvany/iras/14nk.html>
- ⁶ Szuromi Pál: *Sorvadó szempárok – Látáskultúránk pozíciói* (2010) In: *Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok* 5. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Bába Kiadó, 5. old.
- ⁷ Gombrich, E. H.: *A látható kép*. In: Horányi Özséb (szerk.): *Kommunikáció II.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi kiadó, 1978., 123. old.

Kapuvári Katalin

Emlékezés

Álmomban ősi földünkön jártunk,
nagyapám árnya meg én.
Régesrég itt búzát kaszáltunk,
amikor még élt szegény.

Apró kislány voltam akkor,
de vele türtem esőt, szelet,
S délidőben az itatáskor
nagyapám fel, a lóra ültetett.

A gyepün csipke virágzik,
minden a régi tán.
Látom, hajdan volt öreg kutyánk,
hogy bukdácsol egy fürge nyúl után.

Földünk makacs volt, sötét, konok,
s mint sorsunk oly sovány.
Egyre szomjazott a száraz homok,
akárcsak a nagyapám.

S amint elszálltak az évek,
-tűnő álommadarak-
Másé lett a föld, a ház, a fészek,
már csak az emléke maradt.

Így van, ha minden rosszra fordul,
ebek harmincadjára jut!
Kis táskámtól a diplomáig
hosszú-hosszú volt az út.

Újra szántunk. Álmomban
dőlnék friss barázdanyomok.
Erről nem beszéltek szép eszemnek
híres professzorok!

Fordulókor újra látom, nagyapám
mint nógatja kis lovát,
Én meg vetek bele puha magháton
aranyló gondolatcsodát.

Mint árnyék kísért a múltam
-harang szól a falu felől-
Ott állok, ahonnan elindultam,
bezárult a kör.

S a gyepün csipke virágzik,
jön a tavasz a tél után!
És biztos, hogy minden jóra fordul,
mert nekem is van már unokám.

Színek és fények

Vannak régi időkből érkező fények,
Mik színekre bontanak megélt emlékeket.
A jövőt kutatnám de csak a múlt az, mit értek,
S az emlékfények villódzó táncokat lejtenek.

Színes erdő, hová csak én tudok behatolni,
Nagy álmok, remények!-régelmúlt titkokat hallgatok,
Testetlen emlékek hamvaskék délibábjai-
Melyek elszabadulva lebegnek, mint az angyalok.

Egy születésnap! Talán a nyolcadik!
A régi házban, melyre oly vágyódva gondolok.
S oly szép és hamvas vagyok mint gyémántgyűrű,
Melynek gyöngyházfénye és rózsás foglalata is én vagyok.

Egy nyári délután, szép hegyem aljában,
Hol szamócaszagú a rét és édes a vadsóska!
Üvegzőld a fű, búzakalász a hajam színe,
Fürge lábam surran a vadkacsa fészek-
Nefritzőld és óarany-nádrakásai felé.

Majd a nyár opálos folyóvizén ringatózom,
Fehér hab ringat, csábos csodákról énekel,
Esténként ezüst hálót vetek ki a csillagokra,
Miket időközön átnyúlva, aranytócsában érek el.

A téli korcsolyázás! A rengeteg acélkék víz
Mely felett lábam aprócska piheként tovasiklott!
S látom a mélységeket, hol a kagylós jég alatt
Aranyzöld sellőlány keresi a kijáratot.

A komisz szerelem, mely már ekkor megtalál!
Piros májuszfát állít kapunkba a titkos imádó.
Névbetűit bíbor szinnel az ágba karcolja,
De jaj! A szomszéd lánynak is pont ilyet adott.

Suhog a lány selyem, libben a liliom bársony,
A kék-fehér matrózruha végre eldobható!
Visznek a táncba, spanyolmeggyzín ruhámban,
Lázás érzés, melynek lángja az időbe hamvadó.

Végül, majd elvész a fény, mint holdnak nap ragyogásán.
De bármely holnapom fényét odaadnám
Ó Uram! Ha nagyra nőtt fiaim gyermeki testét, még egyszer,
Szikrázó szívemhez szoríthatnám!

Kaiser László

A költészetről, a versírásról, az *ős-emberiről*

Könyvtárnyi irodalom és prózai meg természetesen lírai vallomás foglalkozik a költészettel, a költészet lényegével, az alkotás miértjeivel. Mit is lehetne mindehhez egy versszerető vagy éppen verset író emberfiának hozzátennie... Körülbelül tudjuk, mert tudnunk kell, hogy mi a költészet. Most nem is a verstanok és esztéták, netán a poéták közmegegyezésem verbalitásaira gondolok. Inkább arra, amit tudástól szinte függetlenül éreznünk kell, hogy a versben, a költői alkotásban valami *ős-emberi* van, ez pedig nem más, mint a kifejezés vágya, felfokozottság, fűtöttség, elsősorban talán érzelemben, de gondolatiságban is. Emberi természetünk tagadhatatlanul transzcendentális, szakrális vonatkozású és tendenciájú. Vagyis versre, versre is vágyó. Hogy a gondolat és az érzés formát öltson szavakban, ez már elhatározás kérdése. Egyik lehetőség a költemény, s ehhez evidens módon szükségeltetik bizonyos formai kritérium, s hogy ez aztán hangzás, ritmus, visszatérés vagy más, azon lehet vitatkozni, egy a lényeg: a vers formájában, ruházataiban, bőrében is fölismerhető.

Mindennek a lényege tehát az, hogy a vers mint valóság emberré válásunk, netán emberré teremtésünk óta bennünk van, sajátunk. Ezért mondunk, rögzítünk, írunk. Ám ha nem írunk, csak olvasunk, hallgatunk verset, az is a bennünk levő költészet rezdülése. Továbbmegyek: abban az emberben is ott a vers, a költészet, aki nem „fogyaszt” verset. Még tovább: az emberi lét maga a költészet! Visszatérés, körforgás, pulzálás. Visszatérő vágy a jóra a visszatérő gyarlóságok közepette. Egyéni vagy közösségi mértékben. Érzések és ritmusok dobálnak és szabályoznak minket. A gondolatig és tovább...

Két kérdés maradt. Miért ír valaki verset, és miért írok én?

Mindezért! Ezért születnek gyatra, rossz versek, ezért születnek jók is: a szándék ugyanaz. Nagy László írja naplójában egyik versének születése után, hogy sokadszorra, javítások után érezte úgy, végre sikerült megmarkolnia a művet. Vagyis késznek és jónak tartja. Mindenkit a maga szintje, tehetsége (vagy tehetségtelensége) határoz meg, amikor megmarkoltnak érzi irományát. Vajon elment talentuma és az adott mű lehetőségének végső határáig? És ha el, irodalom lett-e, vagy – miként előbb rögzítettem – a mindenkiben meglévő költészet ilyen-olyan megörökítése. Ez bizony lényeges. Lényeges, irodalmi kérdés, de én minden vers-, netán rímfaragót becsülök, mert még a gyenge művel is őrzi az említett *ős-emberit*, és tettel perlekedik valamiért. Ha versben az ember és emberben a vers, akkor szeretni muszáj! De nem a mű vagy az ember gyengeségét!

Ha már ember és a nagyon is gyarló ember: mindezeket túl persze vannak és lehetnek egyéb fontos megfogható szempontok. Nagy mozgató a versíráshoz az

egészséges és persze az egészségtelen hiúság is. Ősztökélhet esetleg némi pénz, már ha egyáltalán szóba jöhet, pláne manapság, de előfordulhat; meg hát a kis hal is hal. Aztán ott van a hiúsághoz közel álló, bár mégsem teljesen az... egyszóval a szerepre gondolok. A szerep kell a verset írónak, hogy valaki költőnek tartsa magát, vagy éppen költőnek tartsák. Esetleg eltartsák, mert ez jár, ez dukál. Bonyolult dolgok ezek a gyarlóságok birodalmában. Mint ahogy mindenképpen pozitívum az, ha az alkotás, a versírás segít valaminek a földolgozásában, tehát öngyógyítás, mentálhigiénés folyamat. Ha az. Mert lehet, hogy csupán maga a tevékenység gyógyít, vagy ha nem gyógyítás, akkor is magával a cselekvéssel elkerüljük azt, amit Tolsztoj így definiált: a semmittevés a bűn előszobája.

Tudom, jól tudom, hogy erősen kitágítottam a költészet, a versírás határait. Egyetértek Osvát Ernővel, a Nyugat legendás szerkesztőjével, aki azt mondta: Vannak a nagy írók, költők és van az irodalom. Mindazt, amit rögzítettem, azokra érvényes is talán, akik kívül esnek az irodalmon. Tehát nem költők, csak verset, versszerűséget létrehozók. És köztük, miként az igazi költők között, vannak ilyen-olyan minőségű emberek. Egyben azonosak: az érzés, a kifejezés vágya mind-egyikükben megvan, az a szándék, hogy az írás segítségével tisztázzanak valamit. Hogyan írta Németh László? Az ember akkor használ legjobban a világnak, ha rendbe jön önmagával.

És jól tudjuk azt is, hogy legvégül úgyis csak a produktum számít, a vers. Annak minősége. A művészet, az alkotás szinte olyan – *horribile dictu* –, mint a bűnözés. Ahogy a bűnözőnek mindegy, milyen módon, de vihesse a szajrét, úgy az alkotónál messze nem az az elsődleges, hogyan jutott el a műhöz, vagy éppen miért, mi és ki által. Lehet, sőt kell is beszélni, szólni minderről, ám a művész „szajréja”, az általa teremtett valóság, tehát a mű: az ezt megelőző, azokat is magáiban hordozó valóságokat olyan fénytörésbe helyezi, ami annál homályosabb látást enged, minél inkább vizsgálandó akarunk. S itt már a művészi tudatosság tagadhatatlan ténye ellenére a titoknál, a teremtésnél vagyunk...

És hogy én miért írok verset? Egyáltalán miért írok? Mert valamiért muszáj. Ha nem írnék, rosszabb lenne. Engem megvisel az írás, talán azért írok inkább röviden és keveset. De szükségem van az írás cselekvésére, ezen keresztül a dokumentálásra. A bennem levő fájdalmak nálam nem csökkennek, ha szólok rólok; érdekes: az örömök növekednek. Huszonhat-huszonhét esztendőskoromban vesztettem el a szüleimet, az azóta eltelt hosszú évek során csalódtam hazában, közösségben, emberben, nőben, barátban, gyerekekben. Ha minderről szólok, szemernyi sem enyhül a kín. S az elmúlt hosszú esztendősk alatt rengeteg fényt és ragyogást kaptam, hitet, erőt hazától, közösségtől, embertől, nőtől, baráttól, gyerektől. Meg a kultúrától és az anyanyelvemtől. Ha erre gondolok, vagy ezzel kapcsolatban formálok mondatokat, nagy nyugalom fog el, talán boldog vagyok. Ez a mérleg nekem bőven elég, ezért is írok...

Farkas Gábor

Az irodalom érték közvetítő szerepe a társadalomban

Engedjék meg, hogy a csángómagyar irodalom egy jeles, elismert költőjét, Iancu Laurát idézzem előadásom mottójául: „Ember és ember között talán a legértékesebb kapcsolat egymás létezésének csendes helyeslése.” Két oka is van annak, hogy e mondattal vezetem be előadásomat. Az egyik, hogy a költő eddigi pályája jól mutatja, hogy bár nehéz, de lehet ismert alkotó az is, aki nem teszi le a voksát egyik irodalmi „szekértáborhoz” sem. A másik – amit az idézet sugall –, hogy a szakma résztvevőinek is nagy felelőssége van a mai irodalmi élet alakulásában. Van egy álmom: egyszer talán egy asztalhoz ül az összes irodalmi szervezet, döntéshozó, hogy közösen dolgozzanak a magyar irodalomért széthúzások, pártoskodás nélkül.

Az írószervezetek mindig is fontos szerepet játszottak már az intézményesülő magyar irodalom korai szakaszában. Gondolok itt például a Tízek Társaságára, akik a pályakezdő Petőfit is finanszírozni tudták. Kicsit ugorva a második világháború után megalakuló Magyar Írószövetség már érdekképviseleti szervként is felfogható, mint egyfajta szakszervezet, aki képviseli az író érdekeit – de kívül szemben? Egy fontos kérdésbe ütközve: ki az író munkáltatója? Persze az elsődleges válasz erre az, hogy mivel az írás belső ihlet, jó értelemben vett kényszer eredménye, amely tehát belülről fakad, mondhatni: sugallatra – az alkotó „munkáltatója” ezért materiális felfogásban önmaga, szakrális felfogásban a Jóisten. Másodlagos értelmezésben, társadalmi szempontból vizsgálva azonban a kérdést, már nem kerülhetjük meg azt a tényt, hogy az írói alkotásokat – ha megfelelő esztétikai minőségűek – a folyóiratok, kiadók megjelentetik. Milyen céllal, kinek a számára? A mindenkori művelődni, tanulni, olvasni, esztétikai élményekhez jutni akaró társadalom számára. Ennek az érmének pedig két oldala van: az egyik az, hogy a társadalomnak tehát érdeke, hogy legyenek jó írói, kielégítve az olvasási szokásokat, és megfelelő kiadói, folyóiratai, akik az igény kiszolgálására hivatottak. A másik az, hogy az irodalmi szakmának érdeke, hogy a társadalmi igényeket kiszolgálja. És a legfontosabb, hogy az érme két oldala nem elválasztható egymástól, mivel egybeöntötték. A metafora lefordítva: a társadalom választott vezetőinek kötelessége a mindenkori kortárs irodalmat úgy kezelnie, hogy a társadalmi igény kiszolgálása megvalósuljon, vagyis biztosítania kell az irodalmi szakma működési kereteihez szükséges pénzügyi háttérrel. Szomorú, de be kell látni, hogy ez a Kádár-korszakban – igaz politikai, pártállami megfontolásból, de – hatékonyabban megvalósult. A rendszerváltás óta eltelt időszakban a könyvkiadásban (is) csak az üzleti érdek, a liberális, piaci versenyre épülő felfogás érvényesül. Ennek prognosztizálható veszélyei már meg is valósultak. Az, hogy az 1990-es években több tízezer

példányban jelent meg és fogyott el kortárs magyar irodalom, ma ugyanez jó, ha az 1000-es példányszámot megközelíti; az, hogy hét-nyolc nagyobb országos irodalmi folyóirat a kormányzati pályázati pénzeknek köszönhetően még tartja magát, de az eladott példányszámokból már nem képesek finanszírozni a lap megjelenését; az, hogy a regionális irodalmi lapok, melyek egy-egy országrész irodalmi áteresztő szerepét leginkább betöltik, egyre inkább ellehetetlenülnek (még ha nyernek is egy-egy pályázaton, a befagyasztások miatt az elnyert összeghez már kévsé, vagy egyáltalán nem jutnak); mindez egyenes következménye a liberális szemléletű irodalompolitikának. Márkus Bélát idézve: „milyen helyzetben van a mai irodalom az olvasó szempontjából. A közvetítő csatornák, a folyóiratok, a könyvkiadás, az intézmények stb. helyzetét nagyjából ismerjük. Hogy jó részük még azelőtt bedugul(t), mielőtt áteresztőképeségének tanúbizonyságát adhatta volna – ld. nehezebb hozzájutni akár hazai, akár határon túli lapokhoz, könyvekhez, mint az „átkos”-ban lehetett.” Persze – mondhatjuk – akkor tétje is volt az irodalomnak: az egypártrendszer diktatórikus viszonyaiban a társadalom számára közvetített olyan ideológiát, amely szemben állt a hatalommal, vagy megrajzolta a hatalom igazi természetét. Valljuk be, ez több volt annál, mint az olvasóközönség esztétikai igényének kielégítése. De milyen esztétikai igénye van a mai társadalomnak, és hogyan hozható aktív kapcsolatba ez az igény a mai magyar irodalom intézményrendszerével?

Leszögezhető: nemcsak a politikai és gazdasági rendszer változott meg 1989-ben, de a társadalom viszonya is a kortárs művészetekhez. Természetesen ez a szemléletváltás nem azonnal, hanem folyamatosan, de gyorsan ment végbe. A magyar irodalom intézményrendszere viszont sajnos lemaradt a szemléletváltásról, ez pedig azt okozta, hogy a kortárs irodalom elszigetelődött a társadalomtól. Az elszigetelődés talán legnyomatékosabb okozója az irodalom – és általában a művészetek – társadalmi szerepének megváltozása többek között a politikai rendszer megváltozásának következményeként. Amíg a Kádár-rendszerben a nemzeti érdekeltségű, a neoavantgárd és a posztmodern irodalmi szemlélet az akkor még széles olvasóközönség tükrében egyaránt a fennálló rendszer visszásságait fejezte ki, a rendszerváltás utáni időkben az irodalom ilyen szerepköre a társadalom és az alkotók számára is hitelét veszítette, hiszen a demokrácia ellen nem lehet lázadni. Az írott alkotások jelene az olvasó szempontjából a kikapcsolódás szintjére redukálódott, és a ma embere kikapcsolódás céljából egyre kevésbé vesz könyvet a kezébe: előbb kapcsolja be a tévét, hallgat zenét vagy megy színházba. Ebből logikusan következik: hogyha az írott művészetet akarjuk a társadalom szolgálatába állítani, a média és más művészeti ágak bevonásával hatékonyabban tehetjük ezt meg. Vagyis az irodalmi szakmának egyre inkább törekednie kell arra, hogy a társadalom számára nyilvánvalóan termékenyebb kikapcsolódási lehetőségeket ígérő médiaeszközökkel összekapcsolja a kortárs és a klasszikus magyar irodalmat. A színházakat érdekeltté kell tenni, hogy több kortárs magyar darabot játsszanak, de ezzel összhangban az íróknak is több olyan drámát kell alkotnia, amely nézhető, élvezhető élményt nyújt a

színpadon. A zeneipar képviselőivel szintén lehet egyezményeket kötni. Gondolok itt a fesztiválokra, ahol a könnyűzene mellett jelen lehetne a kortárs irodalom is olyan „tá-lalásban”, amely vonzó a fesztiválközönség számára. Zene és irodalom összekapcsolása nem új keletű, a Hobo Blues Band, a Kaláka és több zenekar rendszeresen zenésít meg verseket, és mindez némi központi szervezéssel még elfogadottabbá és termékenyebbé tehető a kortárs művészetekben. De nemcsak a zenével, a színházzal is kerülhet olyan kapcsolatba a magyar irodalom, hogy az mindkét művészeti ág javára váljon. Példa lehet erre az országszerte egyre több jó színvonalon működő versszínház. Az utóbbi évek ilyen emlékezetes próbálkozása a Farkas Arnold Levente verseiből összeállított FAL című darab a debreceni Csokonai Színház előadásában.

Az irodalom társadalomtól való elidegenülésében – és ennek megállításában is – fontos szerepe van az oktatásnak. Hogyan lehet az, hogy amíg a statisztikák szerint az általános iskolai alsó tagozatos diákság szeret olvasni, szívesen vesz könyvet a kezébe, addig az idősebb nemzedékek már jóval kevesebbet vagy egyáltalán nem olvasnak. Mindez nemcsak oktatáspolitikai kérdés. Az oktatási törvényben, a rendeletekben, tantervekben meg lehet határozni, hogyan, milyen módszerekkel történjen az irodalom oktatása, de ezzel még a diákság nem fog lelkületében is közel kerülni a literatúrához, mert a tananyag elsajátítandó idegen test marad a számára, nem a gondolkodását, szemléletét gazdagító termékeny gondolatrendszer. Ismét a „tá-laláson” van a hangsúly: Kányádít, mint érettségi tételt megtanulni tizenkettedikben egész más, mint iskolai rendezvény keretében személyesen szót váltani, eszmét cserélni a kortárs erdélyi költővel. Tehát a kortárs irodalomnak szervezeten, éves szinten nagy számú rendezvény keretében folyamatosan jelen kell lennie az iskolákban. Tudom, minden- nek financiaális feltételei is vannak, de nem minden a pénz. Jómagam például – ta-nárként – szerveztem már olyan szavalóversenyt az iskolában, amelynek meghívott vendége volt az a költőtársam, akinek egyik közelmúltban megjelent versét mondták kötelező darabként a szavalók (nyilvánvaló, hogy a vers kiválasztásánál kikértem a diákokat felkészítő kollégák véleményét). Ennek a költsége mindössze a meghívott költő, Oláh András vendéglátásában merült ki, a hozadéka viszont jóval több: mind a verseny szervezésében részt vevő munkatársakhoz, mind a versenyző diákokhoz közelebb került a kortárs magyar irodalom egy olyan szelete, amiről természetesen a tananyagból nem tájékozódhatnak. Az írószervezeteknek, a kultúrpolitikának szervezeten és célzottan kellene támogatni az ilyen rendezvényeket.

Az irodalmi ösztöndíjak rendszere – gondolok itt a Móricz-ösztöndíjra és az NKA alkotói ösztöndíjára – alapvetően jó. Ami hiányzik belőle, az a marketing, amellyel egy egész éven keresztül kiemelten propagálni lehet a díjazottakat. Vagyis azon szerzők, akik egy-egy munka megvalósításához nyertek a pályázatokon, kiemelten hordozzák ennek jelentőségét országos és regionális rendezvényeken, valamint a médiában. Bár ennek is vannak financiaális feltételei, elsősorban mégis döntéseken és szervezésen múlik, a hozadéka pedig szintén az, hogy társadalmi közelségbe kerül a kortárs iro-

dalom. Hiszen sok esetben nem az a gond, hogy értő olvasóközönség hiányában nem éri meg magasabb példányszámban nyomni egy-egy könyvet vagy folyóiratot, hanem az irodalmi termék és alkotójának híre el sem jut az olvasókhoz. Összefoglalva tehát, a kortárs magyar irodalomnak éppúgy szüksége van jól szervezett marketingre, mint bármilyen más terméknek a piacorientált rendszerben. Az állam által kigondolt és létrehozott marketingrendszer némelyike között akad jó példa is: Berg Judit *Rumini* című kitűnő gyermekkönyve több más kiadvánnyal együtt bekerült a Márai-programba, melynek következményeként 700 nagyobb könyvtár állományába állami finanszírozás keretében jut el, valamint ajánlott könyvként az általános iskolai kerettantervben is helyet kapott, és Méhes László rendezésében jelenleg próbafázisban van a műből készült színdarab. Tehát egy három fázisból álló marketingrendszer következtében várható, hogy a regény az elkövetkező években akár több kiadást is megélve jóval több példányban jelenik meg, mint a kortárs fiatal szerzők könyveire jellemző néhány száz vagy maximum ezres példányszám.

Utolsóként a szakma felelősségét emelem ki. A mai magyar irodalom helyzetét felmérő konferencián beszélni kell a szakmán belül feszülő ellentétekről is. Tarthatatlan, hogy amikor a folyóiratok olvasottsága olyan szinten van, hogy a lap eladásából, állami dotáció hiányában nem lehet fenntartani a folyóiratot (ilyen helyzetbe került nemrég a Debreceni Disputa, és több lap, pl. a *Partium* folyóirat is „hasznos cipőben van”), a szakmán belüli érdekkörök lobbijától függjön egy-egy irodalmi termék áteresztő ereje. Tarthatatlan az is, hogy a folyóiratok között olyan íratlan megosztás legyen, miszerint ez vagy az az egyébként ismert szerző az egyik lapban publikálhat, a másikban nem, mert műveinek ideológiája nem egyezik a folyóirat szerkesztőinek ideológiájával. Tarthatatlan, hogy az irodalom klasszikusainak kánonban deklarált helyét folyamatosan kikezdi, degradálják, felülírják a szakma egyes képviselői. Nyilvánvaló, hogy a mindenkori vita az irodalomtudományban szükséges, és termékenyítő hatású, de ha egy szerző bírálatakor jobban esik latba a pártállami múlt, mint műveinek esztétikája, az már roncsoló hatású az irodalomtudomány számára a társadalmi megítélés szempontjából is. Mindenekelőtt tehát az irodalmi szakma szereplőinek olyan összefogására van szükség, mind szervezeti szinten, mind az irodalomtudományi iskolák területén, amely átível a határokon, és az összmagyar irodalmat a magyar identitás alapjaként tekinti az érdekcsoportoktól és irányzatoktól függetlenül.

Összegezésül: ha az irodalmi szakma szereplői nem jutnak konszenzusra az irodalom, mint művészet és mint tudomány célját illetően a mai magyar társadalomban, tartok tőle, hogy az eljövendő nemzedékek nem fognak magyar irodalmat olvasni, nyelvükhöz és ezáltal nemzetükhöz fűződő viszonyuk, vagyis nemzeti identitásuk sérül. Tehát véleményem szerint a konszenzusra és a célok világos megfogalmazására, valamint az ehhez kapcsolt világos koncepcióra a magyar nyelv és lelkület (e kettő jobban összefügg, mint azt sokan gondolják) védelméért és a nemzeti identitás megtartásáért van szükség.

Csontos Márta

Szublimáció

Csak én vagyok, s a súlytalan
felhők fehér szörnyetege.
Fülemben távoli zaj köröz,
s a velem kötött szövetségben
támad a depresszió üzenete.

Gödreből kibújik a szél,
árnyékod fogja kezem.
Csak hangod kínoz
a távolság ketrecébe zárva.
Ez minden, mit adhatsz nekem.

Virágpör hull parázna
bőrömre, a tévedés varázslat.
Túl nagy árat fizetek érted,
s a helypénz egyre nagyobb.
Magamra emelek barikádot.

Átlépve a távolság sorfalát,
ősöreggé tesznek az évek.
Tested beszennyezi tükröm,
már nincs rám hatásod,
csak ars poeticámban élek.

Hálót vetettem rád,
csali volt haragvó vágyam.
Távoli égen követem lépted,
már nem írok neked ódát,
nélküled szublimálok az ágyon.

Műtőasztalon

Gödrot ásott bennem
a remény, s most félve
merül behunyt
szemem szentélyébe.

Lazul a testből
kikönyöklő fájdalom;
a világ kiürül.

Csövekre kötött torzó
vagyok, torkomban lakat.
Rám zuhan a távolság.

Testem lenyomatát
árnyéknak érzem,
ketrecből szabadult
emberi beszéd mond
felettem szentenciát.

A csend medrében
fekszem összezsugorodva,
s lüktető anyagom
sebzett vonalán
újra léket nyit a szike.

Vajon mennybemenetel
történik, vagy semmibe
olvad belőlem a láng?

Az álom feneketlen
magányából lassan
ébreszt hangod érintése.

Ismét túléltem haláloamat.

Vox humana

emlékvers

*Mottó: Et sit humus cineri non
onerosa tuo/ Ovidius / : Könnyű
legyen neked a föld*

A vályog tömör falába
fészkelte a múlt illata,
megtört inga az idő,
számonkérés homokja.

Hallom nehéz ujjaidon
megbotlik a zongora.
Érett fényt kever ecseted,
kezed olvadó paletta.

Iniciálédba szőtt,
égett ostya vagy, alázat.
Piszkos lepedőd ölébe
rejtőzött a varázslat.

Jussomba reccsen a múlt,
Tante Ilon', kérlek, dalolj!
A megvénült 'sparhelt' hátán
imád suttog halálról.

Megdőlte diófa görbésén
cseppen arcod az ágra,
bozótba árvult gyümölcsként
bújik a barázdába.

Mélybe havaztak a nyomok,
porba szomjazott neved.
Nyílik emléked szentélye,
képed betölti a teret.

Németh István Péter

A Kedves közelléte

Villányi László: *Ámulat*

...Kával kezdődik és essel végződik,
régies, irodalmi kifejezés, bájos, könnyed,
finom, próbálnak ott körülírni, kit én naponta átölelhetek.

Villányi László fiatalkori verseiben mindig ott csattogtak a sínek, döngtek a talpfák a vonatok alatt. Komor képzeteket társítottak bennem, a kamasz olvasóban. Nem csupán a tragikus sorsokat idézte ez a versbe komponált dodekafon zene, vagy tán egészen a szárszói vasútállomást és környékét is megjelenítő vasláрма, de azt a kilátástalanságot, otthontalanságot, a meg nem érkezés fájdalmas rossz kedvét is sugalmazta, amely egy országos hangulatjelentés tárgya is lehetett volna akár. A régi vonatozások emléke Villányi László legújabb verseskönyvében egy egészen más fénytörésben jelenik meg. Az elhunyt költő barátira – Deák Lászlóra – is úgy emlékszik vissza Villányi, mint akihez a „nyolcvanas években gyakorta vonatozott” (44. p.)

A hajdani közös csavargások emléke Villányi *Ámulat* című, új verseskönyvében azért követelte a helyét, mert a költőnek és a Kedvesének Deák az első közös halottja. Ha a szerelmes könyvet (a Himfy-féle *Boldog szerelem* XXI. századi megfelelőjét) tekintem, témája folytán is kiemelkedik átlaglíránkból. Ugyan ki ír már hitvesi lírából egész kötetnyit? Amelynek szordínós-szép hangja József Attila *Óda*-béli *Mellékdalának* szépségét juttatja eszünkbe lapról lapra. Azokban a strófákban fuvolaszó préselődik a vonatkerekek kattogásából, amelyek a kedves után viszik a költőt. S a szépség itt nem holmi esztétikai kategória már. Mivel a szépen élhető élet lehetősége áll a versíró és versolvasó előtt. Németh László óta a magyar irodalomban senki nem adta ilyen hőfokon s ilyen költői színvonalon a szép együtt-létezésre való igényét, amellyel érvényét veszítik eleve az ilyen és hasonló XX. századi divatszavak: elidegenedés, kettős magány, értékvesztés, elgépiesedés, céltévesztés. Németh László fejezte ezt úgy ki, hogy a legtartalmasabb létállapot az egymás életének csöndes és boldog helyeslése. Nem az úgynevezett sorskérdéseket megfogalmazó írások, hanem a Németh László-i alkat érzékenysége felől érkezhetünk meg tán rövid úton Villányi László költői mikrokozmoszába. A maguk köré pókként azonnal otthont szövő múzsák világába. Igaz, ez a féle üdvtan semmivel sem kevésbé jelentéktelenebb a közéleti sorskérdésnél. Csak remélni tudja az ember azt, hogy miképpen a XIX. században a magyar ifjak a kétköte-

tes *Himfy-szerelmeiből* tanultak udvarolni Pest-Buda korzóitól a balatonfüredi sétányig, úgy Villányi László *Ámulat* című kötete is megsejteti a maiakkal, hogy érdek- és élvezethajszoló korunkban olyan örök-modern eszmények is léteznek, amelyekért elégséges önmagunkhoz elutazni. Az olvasónak az az érzése támad, mintha a férfi és a nő dualista örök harcát is csupán az izmusok találták ki volna. A látszólag és első hallásra legelképzelhetlenebb helyzetekben is minden hamis idill nélkül ott van a boldogság realitása. Még egy fránya futballmérkőzés együtt-nézése során is:

*Álmaimban se képzeltem volna, hogy olyan nő leszel életemben,
akivel élvezettel nézzük a focimeccseket. Aki minden
magyarázat nélkül felismeri a játék lényegét, magától
értetődően szúrja ki a sorsdöntő gólok szerzőit, s idővel
a leseket is bemondja. Két meccs között rájövök, úgy létezőnk
egymás mellett, mint két előretolt ék, pontosan tudva,
mikor fut üresbe, milyen ütemben passzol a másik,
s már a felugrás pillanatában egyértelmű, hova fejei a labdát.
ha egyikünk netán hibázik, vigasztaló szót és simogatást kap,
azért az összes történés közül leginkább a gólörömré vágyunk.*

Mondanám, több ez a vers, és kevesebb is mint irodalom. De nem találom, hogy mitől volna kevesebb? Az életet írja le, a valót-igazat. S poétikai szempontból bizony eszköztelenül. A képekből sem lesz nagy panorámás vízió. Ellenkezőleg. A személyes szférába tekinthetünk bele, a költő lakóterébe, ahol – mint a modern lakások szinte mindegyikében – a szobában televízió is található. A meccsközvetítés szinte költőietlen téma. A mérkőzést otthon néző férfi képe trivialitás. Ami szokatlanabb már – ebbéli tevékenységében vele tart felesége is. Viccekben jelenik meg a női nem és a lesszabály (nem) ismerete együttesen. S íme, egy új felvétel Ádámról és Éváról (a későbbi Phylemon és Baucisról), akik labdarúgó-mérkőzést drukkolnak végig. Szólhat-e róluk s erről egyáltalán költemény? Igen, s nem akár-milyen.

Az évszázados udvarló sémák szerint a szerző az asszony dicséretébe fog. Ezúttal nem keblének, nem haja vagy szeme színének laudációjába kezd, hanem „ámul” azon a tudáson, amit a férfias sport szabályairól, titkairól nő létére tud a kedves.

S még tovább mehet a költő. Az egymáshoz tartozás fokát is a futball világából merített hasonlattal világítja meg az olvasó számára. Míg el nem jut a sportbéli és az egzisztenciális lényegig: az örömig.

Ahogy a szerelemben is minden csak utalás az egymásnak adható örömré, úgy a sportpályákon is minden találkozózn (nem írok most szántsándékkal ütköze-

tet) minden szép mozdulat és megoldás csak a gól felől értelmezhető. A gólöröm majdnem olyan eksztatikus pillanat játékosnak és nézőnek egyaránt, mint a szerelmi beteljesülés. (Igen, amiért még sárga lappal is sújtja a magából és a mezéből kivetkőző labdarúgót a játékvezető :-)

A vers (s maga a kötet) a létezés gazdagságának is apoteózisa. Kosztolányi Dezső vette számba, élte át még egyszer a szeptember ezer csodáját kései szerelme mellett. Csak hogy az a leltár szinte egy részeg, szédült állapot megörökítése volt. Az ámulattól szinte az égig ért, ahogy írta. Villányi László pedig mintha Czigány György ars poeticájához, a szeretet józanságához állna közelebb ebben a boldogság-inventáriumában. Kosztolányinak akkor szép volt a csúnya is. Villányi László kötetében – anélkül, hogy egy pillanatra is elfelejtkezne a létezés végességének tudatáról – a szerelem erejétől lesz romolhatatlanná a szépség. (Goethe is ezt vallotta.) Mintha arra tanítana Villányi új kötete, hogy minden széttörött Egész, minden részekben lobbanó láng újra éppé formálódhat ott, ahol két ember, az emberpár valóban találkozik.

A költeményben még számos profán vagy akár szakrális elem föllelhető, ám egybefonódásukat aligha tudnánk szétszálazni. Akkor éppen a fölfejtetetlent kellene megbolygatnunk, amelynek neve egy régies kifejezés: úgy hívják, hogy Eszmény.

(Orpheusz Kiadó, Budapest, 2011)

Csűrös Miklós

Egy értelmiségi válaszai a „mamutbirodalmak” korában

Suhai Pál: Bábeli adományok

Érett költő, tankönyvíró tanár, szakképzett filológus és kritikus. Egyetemi tanulmányait a budapesti bölcsészkaron végezte a hatvanas évek második felében. Versközleményei abban a szövegkörnyezetben jelentek meg, amelyet Utassy József és Petri György nevével jelezhetünk. Akkortájt több nemzedéknyi ambíciózus tehetség jelentkezett egyszerre, folyóiratokban, antológiákban. Suhai nem érezte olyan sürgősnek, mint a többiek, hogy mindjárt az élre kerüljön. Hosszú távra rendezkedett be, türelmesen gyarapította tudását. Egyik fölfedezője Vészi Endre volt, nem választott titánkodó mestereket. Irodalomtörténeti aprómunkában mélyedt el, művelt és igényes, de nem feltétlenül a humán kultúrában csillogó nemzedékeket nevelt föl. Nem zárkózott el a nyilvánosságtól, de nem is erőltette. Nyugdíjas éveiben előbb érett és meggyőző költői teljesítményével, majd higgadt, eredeti tanulmányokkal bizonyította a maratoni stratégia sikerét.

Ezúttal a legutóbb említett műfajáról beszélünk. Definiálni nehéz lenne a műfajt, a kötet alcíme is három szóból áll: Levelek, esszék, kritikák. A levélműfaj egyik magyar klasszikusára, Mikes Kelemenre emlékezik a ciklusokat megelőző első írás (keltezése 8. April, 2007.) Az Édes Néném megszólítást olyan kritikusi ars poetica követi, amely egyben e műfaj és betöltendő funkciója hazai panorámáját is komor színekkel festi le. Egyedül az értéket (minőséget, tehetséget, tisztességes munkát) ismeri el a műbíráló alapjául, és visszautasítja a médiumok, a politika, a csoportérdekek önérvényesítő szövetkezéseit. A kritika – régi toposz – működjék a jó ízlést védelmező kertészként. „A diverzió nagy érték, virágozzék is száz virág, de a gyom ne.”

Vitakészség és tolerancia találkozik ebben az elvi álláspontban. A látszólagos ellentét dialektikus szintézisben oldódik föl. Nemegyszer fordul elő a kötetben egymás közelében Johann Georg Hamann, Martin Buber és Emmanul Lévinas neve. Mindhárman olyan antropológiai és ismeretelméleti koncepciót hirdetnek, hogy a legáltalánosabb fogalmaink sem létezhetnek „konszenzus nélkül”, a befelé fordulásnak nincs esélye a dialógus, a párbeszéd, a „személyiségközi kommunikáció” ellenében. Ez a sarkalatos pontja Suhai gondolkodás- és beszédmódjának, hiszen a levél fogalmilag, meghatározásszerűen tartalmazza az interperszonalitás tényállását és követelményét. Hamann (Kant idősebb kortársa) nevéhez főződik

egyébként a kötet címét sugalló metafora és elmélet is. Szerinte a „bábeli zűrzavar” sokkal inkább volt adománya Istennek, mint büntetése. A különböző nyelvek a valóság megközelítésének különféle módozatai: kivált aktuálisnak tartja ezt a megközelítést Suhai ma, „a globális terjeszkedés és szabványosítás (s a ’kis’ nyelvek veszélyeztetettségének) a korában”. A nyelvfilozófiai kérdés mögött tehát a nemzetek és az emberiség sorsára kiható etikai és politikai döntések és alternatívák fedezhetők föl.

Költőként Suhai alkalomadtán őszintén megnyilatkozik késleltetett pályája személyes és kollektív hátteréről (például Győri Lászlónak címzett leveleiben), de még tanulságosabbak azok az észrevételei, amelyekben poétikai alapelveket érint. „Felfogásom szerint (...) kollektív identitások is léteznek”, és sajnálattal konstatálja, hogy „ez mai irodalmi életünk neuregikus pontja”. Gyakran és találóan idéz. A hivatkozások és aforizmak sokasága nem filosz tetszelgést jelez, hanem a folyamatos viták gyökeréhez való visszanyúlás törekvését. Szent Tamás, Hegel, Goethe és Rudolf Steiner véleményének összehasonlítása után lesz meggyőző egyéni állásfoglalássá (választássá) az olyan ősi-új esztétikai alapelv elismerése, hogy „A művészetben az ideális alak éppen a természeti. Benne a természeti nyer ideális alakot.”

A pedagógus tapasztalata és a művész érzékenysége egyesül abban az empátiás gesztusban, ahogy fiatalabb – gyakran vidéken élő – barátaihoz fordul. Juhász Gyula példája „a kisszerű környezetben élő vidéki életek tanácsalanságára” emlékezteti, de pártolja a periférián tett szívós erőfeszítéseket, mert azt az elvet vallja, hogy legyen mindenki számára hely a nap alatt, „aki (így vagy úgy) képes volt magát megnevezni”, „kellő indokoltsággal”. A bensőséges kisvilág képviselője és ábrázolója jobban érdekli, mint a támogatott szakmai profizmus.

A korábban sorolt alcímek közül hiányzik a hozzászólás, az anketokon való részvétel. Ez is a kapcsolatteremtés válfaja, általános emberi érdeklődést és érdekeltséget föltételez. Az individualításban elmélyedő kutakodásnál előbbre helyezi a sokakat foglalkoztató alapkérdések megválaszolását. Hagyja-e el a lélek a testet? – kérdezi például a Liget 2007-ben. Karakterisztikus válaszában Suhai a samanizmus példájára hivatkozik, „a lélek szellembirodalomba vezető” útjának gyakorlatias hasznát firtatja. Merész, de folyamatában követhető okfejtéssel jut el ahhoz a konzekvenciához, hogy „A művészi felidőzés a fikció birodalmába való átlépés ellenére is őrzi a mágiának a lényegi valóság megismerésében játszott eredeti szerepét.” Megint az újragondolás intenzitása és polemikus hevülete alapozza meg az eszmefuttatás hatását.

Nem célravezető témájuk szerint címkézni írásait. Számára az irodalom vagy a vallásbölcselet épp úgy közügy, mint a cigánykérdés vagy a középfokú oktatás. A „romák helyzetét” nagy történelmi és gazdasági távlatba helyezi, Polányi Kár-

oly elméletére hivatkozik. Polányi szerint a 19. századi nagy átalakulás abban áll, hogy a közösségi szokásrendszerek, a kultúra megóvása helyett s vele szemben a piaci viszonyokra jellemző szerződési szabadság elve diadalmaskodott. Ez a szerkezetváltás szétzilálta a cigányság közösségi életmódját és kulturális hagyományait, mert nem tudott megfelelni az új követelményeknek. A magvasan kivonatolt szakirodalom ismertetése után Suhai világosan megfogalmazza javaslatát az illetékes politikusoknak. Kirekesztés helyett teremtsenek munkahelyet a szülők, iskolákat a gyerekek számára. Mai problémáink olyan beleérző tudatosítása ez, amely – utópista látszata ellenére – konkrét, gyakorlati megoldást sugalmaz.

Gyakorlatból táplálkozó elméletre épül pedagógiai koncepciója is. Hogyan és mit kell tanítani – ez bizony megkerülhetetlen kérdés nemcsak a hivatásos tanár, hanem minden felelősen gondolkodó felnőtt számára is. „Individualitást, de másfélét!” – válaszolja Suhai egy polemikus cikke címében. Olyan emberképet vizionál és népszerűsít, amelyben „Az én nyelvi horizontján nem a Semmi vagy Valami áll, hanem a Másik.” A tudnivaló „Nem abszolút, nem parttalan és nem üres. Van tartalma, van magja, sajátos irányultsága és mondanivalója. Az irodalomban is.” A tanítandó szellemi értékek kérdéséhez közvetlenebbül szól hozzá zenei példát idézve, a kodályi örökség kapcsán: „Manapság (ahogy hallom) énektanárok azzal dicsekednek, hogy ők a népdal és a komolyzene mellett (vagy helyett?), olyan zenével foglalkoznak, amely (úgymond) közel áll a gyerekekhez. Vagyis slágerekkel, diszkózenével. Ez utóbbiakkal könnyebb ’népszerűsítésre’ szert tenniük. (...) A mediális és globális világ által teremtett új helyzetben, amelyben nagy nyomások vannak minden dolog ’elrelativizálására’, mennyiben folytatható a kodályi örökség?” Suhai észjárása szerint nem lehet kérdés, hogy az egyetemes és nemzeti értékekkel akkor is foglalkozni kell az iskolában, ha a reáloktatás céljaira látszólag nem ’hasznosak’.

Irodalomtörténeti eszmefuttatásai első pillantásra alkalmiak és ötletszerűek, de közös bennük, hogy a feledés árnyékába került, nem eléggé méltatott életművekről szólnak. „Újrafelfedezi” Tompa Mihályt, Asbóth Jánost, sőt Mikszáth Kálmánt. Ne feledkezzünk meg a múlt értékeiről, kezdjünk valamit elődeink korszerű hagyatékával. Asbóthnak például a művelődés- és iskolapolitikai eszméit eleveníti föl: az iskolának nem részleteket, hanem „gondolkodásmódot, életszemléletet, logikai és egyéb képességeket” kell tanítania. Rezignációjában is osztozik: „Talán csak annyiban lettünk okosabbak, amennyivel kiábrándultabbak.” – Mikszáth prózájának aprólékosan beavatott szakértője (több kötetet sajtó alá rendezett a Kritikai kiadásban). Praznovszky Mihálynak küldött leveleiben olyan kevéssé ismert részletkérdések kerülnek szóba, mint Mikszáth versei és verses betétjei, szlovák nyelvtudása, viszonya a „tót” folklórhoz. Megszívlelendő, amit Mikszáth megközelítéséről és az életmű népszerűsítéséről gondol: „nemcsak szereted őt, de bízol

is benne. (...) mennyire fontos a közvetítésben a bizalom, az irodalom erejébe vetett hit. Az, hogy tudjuk: csak rásegíteni kell és lehet az olvasót az olvasásra, a többit a mű, az író maga elvégzi. (...) A könyv manapság (...) mintha valami más is akarna lenni, mint könyv. Néha csupán szórakozás. Olykor lelki bajokra orvosság: terápia. Szinte gyóntatószék és művelődési ház egyszerre (túl és innen azon, amit hagyományosan képvisel).” Ez ugyan nem tudományos meghatározás, de ihletett, inspiratív dicsérete az irodalomnak és segítség a művek befogadásához.

Kortársai közül Parancs Jánosról, Papp Árpádról, Deák Lászlóról, Kemsei Istvánról, a prózaíró Marafkó Lászlóról értekezik különös empátiával. A fiatalabakat vagy akik fölfedezettjeinek, követő társainak számíthatnak, egyenrangúságot bizonyító szeretettel szólítja meg. Mértékkel dicséri őket, dorgálva is útjukat egyengeti. Hallottam olyan kritikát a kötetéről, hogy a dialógus eszméje jegyében a párbeszéd másik felét, a megszólítottak leveleit is helyes lett volna közzé tenni. Azzal sem ért mindenki egyet, hogy a politikába avatkozást megfontolandó lehetőségnek tartja egy naiv fiatalember növéstervében.

Suhai az értelmiség feladatát körvonalazza, s ez aligha lehet más, mint a független gondolkodás és a hatalommal való konfrontáció. A nyitott, szabad, fiatalos gondolkodás és cselekvés pártján van. Szellemi magatartása a jól kérdező és ígéretes válaszokat sürgető értelmiségié, a „mamutbirodalmak” korában. Ebben összegezhető költészete és publicisztikája – szorosan összetartozó – korszerű üzenete.

(Napkút Kiadó, Budapest, 2011.)

Zsirai László

A megidézett emlékezés

Both Balázs: Látogatód jön

Húsz esztendő különbség életet, első irodalmi folyóiratbeli publikációt tekintve a javamra. Ez jut eszembe először a soproni *Both Balázs* második verseskötetét várakozással olvasva, miközben rigók hosszas szóváltása harsog az ablakom előtt. A *Látogatód jön* című verseskötet szerzője 1976-ban született Sopronban, s 1999 óta publikál országos irodalmi folyóiratokban verseket, műfordításokat. (A mostanit 2005-ben előzte meg az első, az *Árnyéktalan pillanat* című verseskötete.)

A kötetkezdő *Margritte-tárlat*, majd az azt követő, *Keresztapa reggelije* cikluscímek társművészeti vonzalomra utalnak. Nem idegen ez a magyar szépirodalomtól. Elegendő talán hirtelen Tandori Dezsőre és Kerék Imrere utalni, akik szintén sok szép festmény ihlette verssel gazdagították a kortárs lírai termést. Csakhogy *Both* verseiben a vásznon látottak előtérbe kerítik a történelem ballépéseinek megidézését. A „nem felejthetjük el az emberiség borzalmait” eszme jegyében fogant gondolatok sora rakja verseiben az emlékezés falának tégláit.

Rögtön az első versben a személyes sors útvesztője dereng fel az *Eltévedt zsoké* (1848)-ban: „légszomj gyötör az északi szél / meg-megújuló ostromától / rohamra szegezett dárdaerdő / égbe mered a tar platánsor / alkonyatkor a kásás fény / pillanatokra felragyog / a szemhatár csak pár versztányi / és sejtésem sincs hol vagyok”. És megidéződik Recsk meg a történelem vészorszakainak sok-sok szenny-mocska, a lírai sorokat a politika sűrű szövedéke súlyosbítja, és többszörösen nem értjük: miért érdemel kis betűs névkezdetet az „isten” és „magyarország” a versben, amikor átkozott politikus diktátorok neve nagybetűvel emelkedik ki? *Csontváry Kosztká Tivadar: Öreg halász* (1902) című versét és kötete második ciklusát a következőképpen zárja: „beleőszült nem lehet egy halra / élethosszig várni / sorra lobognak a móló / modern gázlámpái”. Akárcsak *Margritte-tárlat*-ából, a *Keresztapa reggelije* ciklusból (a magyar festők képeinek verstablójából) szintén háborús, harci, szellemi-lelki megalázottságból, belső vívódásból gyökerező borzalmak sugallata érződik. Az egyén és közösség jellemét meghasonlottá tevő rombolás átka. Vajon miért azé, ami lesüllyeszt, s miért nem inkább azé, ami felemel?

A *Mártír* című ciklus darabjai maguk kísérik meg a feleletet az iménti kérdésre. Kiemelkedik a *Rabtemető* négy sorosainak sűrített mondanivalója, mint a *földműves* címűé: „Szalonnát sütöttem a tarlón. / »Veszélyben tőle a nép, az állam.« / A vallatás után csak fogsorom / emléke maradt a számban.” Csupa mártíromságról számol be e ciklus, az időbeli távolság nemzedékének megközelítése által átértelmezett bölcsességgel szegett szellemi-gondolati mezőkön.

A recenzens személyes kitérője: édesapámnak – aki 1944-ben a rakamazi csendőrőrsön vette a hihetetlen távmondatot: „Holnap a nyilasok összeszedik a zsidókat. A csendőrség feladata a rend biztosítása” –, az akkori tokaji rabbi – akit még aznap este személyesen értesített erről, feltételezve, hogy éjszaka menekülhesse-nek – határozottan kijelentette: „Mi nem futunk el a sorsunk elől, fiam.”

Más témában bár, ám ugyancsak a sorsba történt, de máig zaklatott beletörődésre utal *A pestises imája* című vers első szakasza: „Fogadj Uram szolgálid / örök seregébe engem – / Földi sorsommal immár / terveid szerint beteltem.” Valóban „aszályos évek” kései tanúi ezek az emberi lét veszélyeinek egy-egy szeletét felidéz-ő, emlékező versciklusok.

A *Harmincig* című, kötetzáró ciklus a napjainkban megélt örökséget hordozza. „Kilenc óra negyvenhárom. / Édesanyja most veheti kézbe. / És csontjáig hatol a lét / fájdalom, gyönyörűsége” – írja lánya születéséről egyik versében a költő dialektikus megfogalmazással.

Formai fegyelme nem következetes: a szabályos szótagszám nem az erőssége, a metrumot itt-ott önkényesen megtöri. Igaz, az utóbbit a mondanivaló belső ritmusának parancsa szerint. Egyetlen kivétel ez alól a *Szent Mihály dombján* három-
haikunyi, tökéletes formai rendje. Ám ebben a kötetben a mondanivaló „mi”-je a „hogyan”-ja fölé emelkedik, s témaválasztása szokatlan a mai fiatal szárnypróbál-
gatók seregében. Az olvasó többnyire megértéssel viseltetik a szenvedések vers-
szembesítéseit észlelve, mégis meglepve kérdezheti: hol marad az élet naposabbik
oldala, hol a bizalom a Megváltó erejében, hol az út, ami kivezet történelmünk
és napjaink ellentmondásos igazságtalanságaiból, s hol a költészet ballanszírozó
szerepe, vagyis az a megnyugtató napsütés, amely lelkileg képes ellensúlyozni a
jóságra érettekben a rosszság övezetének hatásait?

Both Balázs kötetének érvénye nem több tehát a megidézett emlékezés főhaj-
tásánál, de ebben a keserűen gyötrelmes témaválasztásban, ebben a részvételi-
en megoldalú világlátásban lehetne-e több ennél?

(*Magyar Napló, Budapest, 2010.*)

Zsirai László

Tapasztalattal táguló látómező

Szirmai Péter: Mániákus bibliofília

A fülszöveg keveset árul el a szerzőről. Mindössze annyit tudhatunk meg róla, hogy 1970-ben született Budapesten, s egyetlen regényét, a *Hunniában valami készül* címmel 2007-ben adta ki a Kráter Kiadó. Valamint arról is értesülhetünk, hogy hazai és határon túli lapok folyamatosan közlik novelláit, egyperces kisprózáit, miniesszéit „stb.”-jeit.

Mivel az utóbbi évtizedek folyóirat-irodalma hemzseg a „satöbbi” műfajába tartozó semmitmondó semmiktől, amelyeket többnyire a szakmában kevésbé ismert (vagy kizárólag ott ismert, de szélesebb olvasói körben ismeretlen, vagyis népszerűtlen) senkik írnak, érdeklődéssel kezdtem a *Mániákus bibliofília* című Szirmai-mű olvasásába. Aztán már az első mondatnál megijedtem, ami így szól: „A történetek, melyeket esténként magamnak mondok, olykor kifejezetten rémesek, óhatatlanul beszűrődnek újraálmódott nappalaimba, mint mérég a vérbe, ahol az idegen anyag alattomosan szétterül, megváltoztatja az eredeti formát, s ha vissza kell idéznem, már nem tudom, melyik változat volt az igazi, már nem tudom, megtörtént-e vagy sem.”

Persze, napjaink bizonytalanságát tükrözi mindez.

A következők szintén a bölcsesség kábulatai: könnyedén elbeszélve, mintha olykor nem tudnánk, hogy kimit, sci-fit, kommersz blöddlit olvasunk-e. Írja az író folyamatosan, ahogy felöltik benne. Hol hétköznapias nyersességgel, hol megfacsart művésziességgel sorolja a témát, hol pedig úgy, mintha valóban komolyan számító, érett novellista termését szemezgethetnénk. Következétesen bukkan fel témaként a könyv, végig a vékonyka kötetten, s így is van ez jól, hiszen a legfőbb értékhorozó lévén féltett kincsük – kell(ene) hogy legyen.

Ám az emberekben sok aljaság gyülemlett fel.

Ezeket sorolják a novellák akár lehetetlen jelképekig, mint például: önemésztő módon a saját végtagaikat eszik, vagy pedig az irodalmi bűncselekmények osztályán vizsgálódnak olyan nagyokosok, amilyenek lépten-nyomon akadtak a hazai társadalomban. A másoknál többet jobban tudók, a tévedhetetlen irányadók, akik Isten feletteseivé válnának, ha hagynánk.

„Neo-avantgárd gyerek” – szólítják meg a főhőst a szerkesztőségi fogadóórán valamelyik kávéházban. (Van ilyen!) Egyébként nem érdekli, amit ott mondanak neki. (Ilyen is van!) S nem akarunk beletörődni, hogy igaz, amit – két novellája címét idézve – sugall: „Új barbárok”, „A tetvek korszaka”. Aztán sorjázik minden

gond a szegénységtől a keselyű által biztatott gyilkos gyógyítóig. Abszurd helyzeteket kever, miközben felsejlik, hogy mit üzen, mit akar mondani a háttérből elősejlő rémséges gondolataival. Korosztálya sajátos tapasztalattal táguló látómezőjének negatív „élmény-térképét” vázolja fel, tömören, lényegét jelenítő mesék-beszámolók formájában. (Nem rabolja az időnket. Egy unalmas délután néhány órája alatt elolvasható az egész könyv.)

Az élet szürke, mint a kötet borítója.

Néhol bólogatunk, hogy igen, szürke az élet. Máshol meg tarkuló történetek közepette rázunk nemet vízszintesen ingó fejünkkel, mintha megfejtettük volna a rejtélyt. Bűnösen, rosszindulattal élni nem érdemes! Rávezetett, hát rájöttünk. Hiszen ez a könyv valójában a borzalmas történetek reciproka. Ami el lett rontva, s nem miáltalunk, azt itt kell hagyni – vonja le a végső következtetés tényszerű tanulságát. Szomorú generációs tévtan? Minek bíbelődjünk a megjavításával, a helyrehozatalával? Ugyanis „*Győr után már mindenütt a melankolikus síkság, aztán feltűnnek a szélalmok, a méteres gaz rendszeresen nyírott fűre vált, eltűnik a szemét*”... Persze, a világiárt olvasó tudja, hogy nem a szélalmok tűnnek fel Győr után, hanem a szélrózsa, és a rendszeresen nyírott fű szépsége-igazsága nem a fű érdeme, hanem a gondos emberé. (Nálunk nem nyírnak rendszeresen? Kizárólag rendszeresen nyírnak. Igaz, nem fűvet.) Itt csak az emberi gond domborodik ki, határainkon belül. Sokat tapasztalt írónknak is tanulnia kellene még, bár tanulságoktól sem mentes, ahogy és amit ír. Tudnia mégsem árt, hogy a gond és a gyanú nem felmerül, hanem felvetődik. A történetek pedig – fogalom lévén – nem melyek, hanem amik. Bár számít ott ilyen stilisztikai csekélység, ahonnan elvándorolnak az olvasók is?

Egy szemléletmóddal gazdagodhat, aki mégis marad, és olvas, a hiányok tudatában és életterében.

(*Hungarovox Kiadó, Budapest, 2011.*)

Sz. Tóth Gyula

A nagy körutazás

Fábián Janka: A német lány

„A nagy utazás” már foglalt, ez Semprun híres regénye, másról szól. (Sajnos, mára feledni látszik.) Fábián Janka újabb utazásra hív, ez is nagy utazás, de változatos útvonalon, amely szinte behálózza egész Európát. Tehát mondhatnánk, nagy európai körutazásban lesz részünk. Nézzük a térképet, kövessük a szereplőket. Indulás Ófaluból. Ebből a baranyai kis sváb faluból (ott, a hegybe simulva Mecseknádasdnál) származik el Borpataky Jóska Németországba, hogy onnét, már mint a német hadsereg tisztje Franciaországba utazzon. Ezt nem jószántából teszi, odavezenylik. A katonák egy része úgy tudja, dédelgetik a gondolatot, hogy Franciaország felszabadítása végett mennek oda. De Sepp Weinbach, immár német néven, lelke mélyén tudja, hogy ez a bevonulás erőszakos, ebben megerősíti a franciák ellenséges magatartása. Ez június 14-én történik, a francia nemzeti ünnep előtt, az idő is csodálatos, ám az utcák kihaltak... „Párizsban síri, baljós csend honolt”. A franciák nem felejtenek, élénken él emlékezetükben a sedani vereség, a *la Grande Guerre*, az első világháború pusztítása is néhány évtizede ért csak véget. A franciák mély gyűlölettel fogadták a német megszállást. A fojtott hangulatot emberi lélektani vonulatok árnyalják, mert hiszen Sepp imádja Franciaországot, jól beszéli a nyelvet (még Magyarországon tanulta), és reméli, lesz alkalma megismerni Párizs nevezetességeit. Nem cinikus magatartás ez, őszinte emberi attitűd a művészetek iránti szeretet és tisztelet. Talán kis naivság van benne, lehet, hiszen egy ifjú emberről van szó. A német mundérba bújtatott paradox állapotban hitelesen jelenik meg – Sepp személyiségében – a kultúra iránti jóindulat. Mint remény. Lelkesen mutatja be a várost, amikor erre főnöke megkéri. Újabb paradox helyzet: a német tisztnek valóban kíváncsiak voltak Párizsra, sorra látogatják a híres helyeket, megcsodálják a műemlékeket. (És a történelemből is tudjuk, a német hadsereg nem bombázta a fővárost.) Az ismeretszerző városnézéshez szükségük van „a magyarra” („der Ungar”), akit közvetlen parancsnoka, a fiatal katona minden igyekezete ellenére nem szívelt. Már a regény elején megteremtett sűrű atmoszférát izgalmassá teszik a történelmi, a személyes szálak, amelyet a francia, a párizsi helyszínek felidézése, bejárása – a háborús pillanatban talán furcsa módon – színessé, mi több, vonzóvá tesz az olvasó számára. Már-már felejteneink a háborút! De az csak most kezdődik.

Helyszínváltás: a festői Versailles-ban vagyunk. A valódi ok: a németek elszállásolása. Szűkül a tér, máris beljebb kerülünk, egy francia család házában szállá-

solják be magukat németjeink. Adva van az ismerkedés, újabb szereplők tűnnek föl, a történelem alakjai testközelben jelennek meg, kerülnek kapcsolatba – több a személyesség, több alap, alkalom adódik a konfliktusokra. Lesz belőle része szereplőinknek. Feltűnik a színen a „francia ellenállás”, a *Résistance*, Marcel Pitou személyében a fiatal francia nő, Cécile és aggódó apja. A bájos Cécile forrószítja a szerelmi szálat. Szép, igaz érzések alakulnak ki a fiatal francia lány és a magyar–német katona között. Szerelem? Nagy vonzódás, de tisztelet, a német egyenruha becsületes embert takar. A francia ellenálló már nem udvarias, durván magának követeli a lányt. Nem lesz ebből szerelmi dráma, a német tisztet a frontra vezénylik, meg sem áll Sztálingrádig. Ott megállították a német csapatokat. Vajon elvadul-e emberünk, Sepp a harctér viharában? Már százados, de viselkedésére jellemző jelenet, amikor Klaus közlegény édességet osztogat egy orosz fiúcskának. Rárivall: – „Eszébe ne jusson ez még egyszer. (...) Hiszen a fedelet visszük el a fejük fölül.” Jól tudja, hogy a halált hozzák a népnek, amit „nem lehet cukorkával jóvátenni”. Jön is a büntetés: robbanás okozta sebesülés következtében Weinbach százados egyik lábát amputálni kell. A tragédia mélyül: nemzőképességét is elveszti. Vége. Mihez kezd a háború után?

A háborúnak vége, az élet megy tovább. Újabb helyszín: Bajorország, ahogy az író nevezi, így kedvesebb neki, nekünk is, mint a Nyugat-Németország. (Pedig az is volt egyszer...) A háborús sebesült hazatér München melletti birtokára, és befogad egy Budafokról kitelepített katolikus sváb családot; alkalmazkodni kell a geopolitikailag is átrendezett körülményekhez. Az élet hozza a maga természetes meglepetéseit: felbukkan Rose. Sepp örökbe fogadja az árva kislányt, a háború „gyümölcse”. Rejtélyes, bonyolult fordulatok veszik kezdetüket. Rose francia anyától való – vajon ki az? A szálak Versailles-ba vezetnek, felbukkan Cécile emléke, ő az anya. De ki az apa? Sepp nem lehet, kiderül, mikor hivatalosan kutatják a német katonák „elhagyott” gyerekeit. Békében zaklatottság, az élet velejárója annak, aki az igazságot keresi. Az érthetően vadóc Rose nem akar tudni szüleiről, nyugalmat talál új környezetében, Seppet apjaként szereti.

És ezután már Rose vonala kerül előtérbe, az ő sorsa alakulását követhetjük. Közben a mellékszálakon figyelhetjük ismerőseinket, és menet közben már-már elfelejtett alakok bukkannak föl, és új szereplőket is hoz elénk az élet. Az újjáépülő Európában válaszfalakat húznak. Sepp szeretné viszontlátni régi katonatársát – kis melegség a hidegháborúban. Klaust a visszavonulás Berlinig sodorta, a békekötés a város keleti részébe utalta. A hatvanas évek elején rossz idők jártak arrafelé, Sepp nagy nehézségek árán bejut Kelet-Berlinbe, de ki már nem. A történelem „furcsa fintora”: a volt német katonák, akik túléltek a háború borzalmait, németek által halnak meg hazai földön. Békeidőben!

Rose, nevelőapja motiválására is, Párizsba kerül. Több nyelven beszél, művelt,

kedves lány, szorgalmasan tanul, a „fények városában” zongoratudását akarja továbbfejleszteni. De Nyugat-Európa is felfordul, ha nem is emelkednek betonfalak, a művészi újítások mellett divatos ideológiai „új hullámok” verik szét a polgári családok konvencióit. Rose egy Párizs melletti kisváros konzervatóriumába kerül, ahol összebarátkozik Luluvel, a polgárlánnyal. Sokszor beruccannak a fővárosba, a „petite allemande” új ismeretségekre tesz szert, a csapongó szórakozás helyett igazán az idős családfővel való találkozás ad számára harmóniát. A mélyebb kapcsolatot felé a borosüvegek nyitják: a híres Saint-Martin borosüvegekre Németországban figyelt fel Rose, nevelőapja szőlőt művelt, borászkodott, szívesen használta a mives palackokat. Neuilly, az előkelő külváros fényűző villájában közel kerül Christophe Saint-Martinhez, az üveggyárhoz. Kiderül, hogy a „kapitalista is csak ember”, törekvő munkával építette fel a gyárat, s tette világhírűvé, a családi vizsályoknál inkább kedveli a tartalmas beszélgetéseket, szenvedélyes műgyűjtő, és szívesen hallgatja Rose zongorajátékát. És miként a család többi tagja, ő sem ad a konvenciókra: feleségül kéri a fiatal leányt. Rose tiszta szívvel igent mond, de a világi életet élő családtagok egy része csak örökségvadászatot, érdekházasságot lát a dologban.

Az író remekül szövi tovább a szálakat, a bonyolódó viszonyokat kézben tartja, az olvasó egyre nagyobb kíváncsisággal követi a fejleményeket. Nincs megállás, mindig van meglepetés: felbukkan Marcel Pitou, az ellenálló, a korszellemnek megfelelően a francia Kommunista Párt vezető aktivistája, vad természetéből és férfias vonzerejéből mit sem vezett, Rose-t is durván megkívánja. A visszautasítás csak bőszíti, ocsmány fenyegetőzéssel utalást tesz a lány lehetséges anyjára. Tényleg, mi lett Cécile-lel? Neki nincs köze a lányhoz, Pitouhoz egy megromlott házasság és két fiúgyerek köti. Fábián Janka, az író tiszteli Rose érzéseit, nem hozza elé az anyát, egy titokzatos levéllel halvány utalást tesz, hogy valaki (Cécile?) távolból óvja őt. De a találkozót nem hozza létre, nem hozhatja létre – az más jelleget kölcsönözne a regénynek, szirupos valótlansággal nem kíván szolgálni az író. E sűrű párizsi színben az olvasó csak kapkodja a fejét: rejtetten bontakozó szerelem, sodró munka, társasági, társadalmi ütközések. Még a „másság” is megjelenik, az egyik Saint-Martin fiú, a kedves Antoine homoszexuális. De ezen mindenki napirendre tér, ha nyilvánossá is van téve. Hová fut ki a történet? A kései boldogságnak vége szakad: az újdonsült férj, az idős családapa, a gyáros meghal. Bírja-e a megpróbáltatásokat Rose? Kemény ember, átveszi a gyár vezetését, határozottsága, kedvessége, az idős szakemberekbe vetett bizalma bizalmat szül. Lehet újrakezdeni. De lehet-e újra keresni a magánéleti boldogságot? Rose, a tevékenységre koncentrálni, nem „filózik”, nem sajnálatja magát, nem menekül a bűbáratba. Új kapcsolata alakul egy régebbi ismerőssel, aki az olvasónak sem idegen, és már Budapesten vagyunk. Tanúi lehetünk a hatvanas évek magyar szocialista

kereskedelem nyugat felé nyitó akcióinak. Rose a nyugati fél, üzletet jött kötni. Az üzlet is sikerül, és új szín, töltet jelenik meg a magánéletben. Újabb lehetőségek, újabb fordulatok sejlének föl – a regénynek vége, az élet megy tovább.

Fábián Janka szinte átvezeti az olvasót a lapokról a valós, lehetséges életébe. Úgy érezzük, magunk is szereplői vagyunk a történetnek, ismerős figurák, ismerős epizódok vesznek körül bennünket. Kortárs író, mert a kortársairól társainak írja. Nagyon sok erénye van: drámai helyzetek teremtése, fokozása, a cselekményesség, várható lépések és váratlan fordulatok előhúzás. A tevékenységek számainak szerkesztettsége megrajzolható, folyamatrendszer áll össze. (Irodalom szakosok diákköri dolgozatának témája.) De ez a háttérvázlat, az alap, amelyen folyik a történet. Két fő szálon fut a történet, amelyhez több mellékszál csatlakozik be és indul ki. A kifejezőmódként leginkább a párbeszédet alkalmazza az író. Ez a mozgalmasság egyik motorja, de a beszédmódok alkalmasak a szereplők tevékenységükben való jellemzésére. Persze a másik szereplő megnyilvánulása is hozzáad ehhez, de ritkább, amikor az író hosszabb karakterleírásba kezdene – nem kíván befolyásolni, beszéljen és cselekedjen a szereplő, és ez alapján ítéljen az olvasó. A helyszínek, magatartások, tájak, dolgok leírásával is óvatosan bánik. Úgy tűnik, a kedvelt helyeket, a kedvenc szereplőket részletesebben mutatja be. Semmi kétség, a Franciaországhoz fűződő vonzódás nyilvánvaló, Elzásztól Bretagne-ig húzódik a térnek a képe, sok apró, az országra jellemző tárgy, cselekvés felvillantásával. Am ilyenkor a „tipikusan francia ház” vagy a „tipikusan francia orr” megjelölést is elegendőnek tartja. Az is biztos, hogy a francia ellenállási mozgalmat sem akarja a gátlástalan, bőszipitoura redukálni, itt nem az ellenállás bemutatása volt a cél, a cselekményhez a Pitou-figura kellett. (Mint az ellenállás „tipikus figurája” – nyilván, Pitou csak egy volt a sok közül.) Am a szép bajor vidék gazdálkodói családi hangulatot árasztanak. A helyszínek megadása, az időpontok bejelölése, a cselekvéshez szükséges környezet leírása biztosítja: az olvasó világosan érti, miről van szó. Fábián Janka nagyon izgalmassá tudja tenni a történetet, rejtélyes dolgok bukkannak elő, váratlanul, hirtelen, s maradnak a háttérhomályában, a későbbi rá gondolás felvillantható lehetőségével. Sodró, sűrű, élvezetes regény, hiteles alakokkal, romantikus és realista stílusjegyekkel – nem véletlen, hogy Balzac, Victor Hugo regényei is eszünkbe jutnak olvasás közben. Mindezekből következik a képesség: filmszerűen peregnek az események előttünk. A történet, az ábrázolásmód kortárs filmet kíván.

Feltétlenül szólni kell a történelmi háttérről. Amely tulajdonképpen nem is háttér, hanem a regény egyik főszereplője, az „objektív” eseményalap, melyen a „szubjektív” események, a (magán)életek futnak – a kettő összefonódik, össze van szöve. Ezen a vonalon újabb elemzések adódnak: a XX. századi európai háborúk, a francia ellenállás, a hidegháború, a kétpólusú Európa, szóval „Szegény Európa”, ahogy Alain Badiou *A század* című könyvének ismertetését vezette be e sorok írója. S

így: Európa felszabadítása, ez is lehetne a regény címe. Ugyanis a német lány, aki eredetileg francia, de magyar is, tulajdonképpen európai. 1940-ben a németek is azt gondolták, azért mennek Franciaországba, hogy felszabadítsák. Aztán Sztálingrádnál már leigázásról volt szó. A szovjet csapatok is azért nyomultak Magyarországon át Berlinig, hogy felszabadítsák Európát. Ugyanezzel a szándékkal szálltak partra a szövetségesek Normandiában, felszabadítani Franciaországot. A győztesek Berlinben találkoztak: felszabadult Európa. A filmhíradókból tudjuk, az emberek táncoltak, csókolóztak, boldogok voltak, felszabadultak. De mi ment végbe az egyes ember lelkében, hogy alakult az egyes ember sorsa? Maradtak-e nyomai a háborúnak, és hogyan lehet velük élni? Felszabadultan. Felszabadultan csak akkor, ha az ember „felszabadítja” önmagát. Itt nagyon helyén valónak érezzük André Gide gondolatait, amikor az egyes fontos életérzést, életállapotot nem külön kezeli, hanem a „boldogság-szabadság-feladat” egységében tárgyalja.

Fábián Janka szerint a történelem adja magát, benne van a sorsunk. Itt felvetődik a kényszer, az önmegadás, az önfeladás, a siker. Ki-ki hogyan tud élni vele? Ki-ki mit választ? Ki mit választhat? Alapvető életfilozófiai gondolatok felfejtésére van lehetőségünk. Lulu, a gazdag polgárlány lázad a konvenciók ellen, szeretne kitörni onnét, hogy miért, tán maga sem tudja. A kitörés módja nála az ideológiai heveskedés, tulajdonképpen a szexelést is megideologizálja, s ez hajtja a vérmes Pitou ágyába. Míg mások gyakoroltak a zongorán. De azért nekik is, más korabeli ifjú hölgyeknek, így Rose-nak is jutott a szexből. Miként a regény jó néhány más szereplője, ő sem adta meg magát a sorsnak, s nem hívta ki maga ellen a sorsot. Tették a dolgukat, szépre, boldogságra vágyva. A közvetlen világra érzékenyen azt keresték, ami összeköt: a gazdálkodás, az alkotás, a műveltség, a barokk zene, tehát az élet józanságra, finomra hangolva. Hogy Lisztet, Debussyt lehessen játszani, hogy szóljon a mű a hangszeren, hogy érintse meg a lelket. De csak az érzi meg a zenét, akinek lelke van.

A történelem viharában keveredő sokféle náció viszonyaiban ki akkor a regény főhőse? Cécile, Rose, Sepp...? A regénynek alakjai vannak, fő- és mellékszereplők, a regényben nincs főhős. Az érzékletesen ábrázolt európai *életnek* vannak hősei. Szükség van hősökre, hát véget ért a háború. A regény története 1968-ig „tart”. 1968-ban máig ható, felkavaró változásokhoz vezető megmozdulások indultak, éppen Franciaországban is. Mindennek már mi, az olvasók vagyunk a szereplői, legyünk Európa bármely részén is. Hogyan legyünk hősök? Hát, ahogy Fábián Janka ajánlja új regényében. Balczó András is valami hasonlót mond: „Az embernek nem a sikerre van szüksége, hanem a békességre.” És akkor még boldogulni is tud.

(Hungarovox Kiadó, 2010)

Tönköl József

Dombos út

Kerék Imre régi és új versei, műfordításai

„Májusi fűben zöld fa- Krisztus feküdt, / szekercével hasogatott oldalába/ hangyák hordták fehér tojásukat” – olvasható a harmincöt hámosoros közül az egyikben (Fa- Krisztus, májusi fűben). Kerék Imre (Háromfa, 1942) új kötete (*Dombos út*) a Hazánk Kiadó Kft. gondozásában jelent meg. A József Attila-díjas költő a nemzet szolgálatában, egyértelmű, könnyen érhető versekből állította össze a munkát, elégítette ki az olvasói igényt, bizonyította újfent a szép és a kép fontosságát. Méltatói általánosan egyetértenek abban, hogy Kerék Imre fölfogásában a költészet gyűjtőfogalom: vívódás és derű, messi korok tanult élménye, nosztalgia és tapasztalat, szerelmes sóvárgás és beteljesedés. A költők népes táborában külön szint jelent ez a líra.

A kötet cím Egryt idézi, egyik képére szólnak a sorok, és a kérdés mindannyiunké: Ez az út hova fut? A dombtetőn túl is merre? Az új versek sem módosítják a különös és erős tehetségű, frissen és tisztán látó szerző lírai világáról kialakult képzetet. Közlésformája egyetemes, korokon, határokon túl is érvényes, mindenütt és mindenhol felfogható üzeneteket tartalmaz. Rokonszenv fogadhatja az összeállítást, amelybe belekerültek új versek (2000–2007), régi füzetekből való szövegek (1958–1977) és Shakespeare-sonettek fordításai.

Kollázzsal (*István király intelmei fiához*) kezdődik az új versek ciklusa, aligha véletlenül, Kerék Imre nyitott mindenre, ódában szól győri költőbarátaihoz, Weöres-improvizációkat ad, négy Krúdy-etűdöt, Áprily-miniatűröket, Babits-változatokat, hámosorosokat, idézi Bartókot, Balassit, Szervátiusz Jenőt, emlegeti Vasy Gézát, Nagy Gáspárt, Cseh Károlyt, Szepesi Attilát, Buda Ferencet, festményeket érzékeltet, közöl három disznó limericket.

„szekerek vonulnak az őszben/ küllőket-rohasztó esőben” – kezdődik az összeállítás (régii füzetekből való szövegek) évszakokkal, emberekkel (az emberi értékeket képviseli, a szépséget, a szeretetet, a rendet szomjazza), széttöredezett gyerekkorral, pillanatokkal, gondolatban gazdag szövegekkel. Érdemes idézni a *Karácsonyi ének* utolsó két versszakát: „Világíts, reményünk hadd fényesedjen! / A síkon föl, a dombogig/ feléd igyekszünk pásztorok, parasztok./ Énekből, bortól arcunk kivirít.// Világíts, tüzed nélkül a világ/ idéetlen, kusza dolgok halmaza./ Ragyogtasd föl benne a rendet,/ s mutasd az utat, mely elvisz haza!”

A világ fordította Kerék Imrét a műfordítás felé, sok művet ültetett át magyarra, most ide Shakespeare-sonettek kerültek: huszonkettő. Az ismert nála így kez-

dődik: „Ami testnek a kenyér, nekem az vagy,/ S mi a kiszikkadt földnek az eső,/ Fösvényként élek, kinek nyugtot nem hagy/ Gond és szorongás, noha kincse nő;”

Egészében véve izgalmas és elgondolkoztató olvasmány a verskötet. Elgondolkoztat királyi intelmeken, villódzó röptű fecskelányokon, a megtartó szerelmen, messzehagyott falukon, hazán. Kerék Imre költői világképében fontos helye van a játékosságnak és a szerelemnek is. Dombos az út. Megy a költő a tetőre, megy a gondok világának sűrűsödő homályában, de nem veszti el otthonosságát, biztonságát. A két fa, a két lobogó gyertyaszál mögött egy kisfiú rajongó tekintete. És mintha az a fiú tudná: a szeretet hiányát az ember sohasem pótolhatja, ám a szeretet minden mást pótol.

(Hazánk Kiadó, Sopron, 2009)

Ködöböcz Gábor

„lélek tárd ki már ablakunk”

Fazekas József: Parádék napnyugta hamujában

A kortárs irodalomban tucatszámra születnek olyan lírai, drámai és epikai ipartermékek, amelyeket könnyebb megírni, mint elolvasni és megérteni. Az irodalmat közösségi rítusként és kulturális kötőerőként fölfogó Fazekas Józseffel ez nemigen fordulhat elő, hiszen művei tanúsága szerint ő jól megértette és magáévá tette azt a hitvallást, ami Nagy Gáspár *Zbigniewv Herbert emlékére* című versében fogalmazódik meg: „A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható. Ami az egész életben számít, az a jellem.” Valóban, mert a jellem mondja meg, hogy mit szolgálak a tehetséggel, mihez adom a nevem és mihez nem. Ilyen aspektusból nézve a járdánházi költő versvilága akár unikálisnak is mondható, hiszen a verseiben megjelenő esztétikai magatartás Önála – minő ritkaság ez manapság – a magatartás esztétikáját is jelenti. Másképpen közelítve: Fazekas József közösségi-nemzeti horizontban szemlélődő költészete azért lehet sokak számára értékes és példaszerű, mert az ő verseiben a formanívó is a létezési nívónak rendelődik alá, ilyenformán az írástechnika is a minőségeszményt szolgálja. Olyannyira, hogy a lírai alany bizvást magáénak vallhatja az európai kultúra egyik Immanuel Kant által elhíresült kulcsmondatát: „Lelkemet két dolog tölti el megújuló csodálattal és áhítattal: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.”

Az Edelényben született, ám Ózdhoz is szoros szálakkal kötődő Fazekas József egyik legrokonszenvesebb vonása, hogy sohasem akar másnak, többnek és különbnek mutatkozni annál, mint ami valójában. Ez azt jelenti, hogy költőként mindig a már meghódított minőség többletével szokott a következő lépcsőfokra hágni. Ez a saját növéstervére figyelő, tudatos és szerves építkezés az olvasó számára azért is imponáló, mert Fazekas József hatvanas évekbeli pályakezdésétől fogva mind a mai napig törekszik arra, hogy pontosan olvassa önmagát. Jól tudván azt, hogy a világmegértéshez az önmegértésen át, a külső harmóniához pedig a belső harmónián keresztül vezet az út. Idevágó versei közül jól és transzparens módon példázza ezt az *Ima*, a *Megrögzött konok* és a *Mint kőre kő*. Az utóbbi opus néhány szöveghelyét idézem: „Mint kőre kő/ egymásba égve/ tekint a századokra/ egy római romkertre/ vagyok a végtelen/ egyetlen cseppje/ szívemben zeng/ az idő// hangok szólnak/ mindenünnen/ és muzsikájuk/ arcokat/ idéz szüntelen/ megtudom titkát/ minden múltnak/ s mit mulasztottam/ elkárhoztat// fogd erősen/ tetteid gyeplőjét/ mert nem igaz/ az idő mindent megszépít/ ne küldd el magadtól/ a drága esélyt/ szeresd őt/ hadd szórja rád/ a cédrus-éltű reményt.”

A közelmúltban három verskötettel (*Válasz, Tőkesúly, Parádék napnyugta hamujában*) előrukkoló Fazekas József költészetének fontos jellemzője, hogy a viszonylag

sokféle élmény- és érzékenységformára nyitott lírai alany folyamatos párbeszédet folytat a magyar irodalmi kánonnal és a legtágabban értett kulturális emlékezettel, illetve nyelvi hagyománnyal. Anélkül, hogy a vélt és valós hasonlóságokat, poétikai, világképi párhuzamosságokat, motivikus, tematikai egyezéseket túlhangsúlyoznánk, a különféle hatásokat és ösztönzéseket parttalanná tennénk, inkább csak utalok arra, hogy Fazekas József költészete hol direktebb, hol rejtettebb érintkezéseket mutat Váci Mihály, Ratkó József és Serfőző Simon írástudói felelőssége, állandó készenlétre és folytonos szolgálatra épülő versvilágával. Az irodalmat, azon belül a költészetet etikai fenoménként tételező, az erkölcs és az esztétikum összetartozását valló felfogás mindegyik szerzőre jellemző. Ráadásul a lírai részvétől motivált felelősségvállalás is közös, ami a mindenkori esettekért, becsapottakért és kisemmizettekért való kiállásban nyilvánul meg. Ez az illúziótlan és bátor szókimondásra épülő magatartás az örök vesztesekkel, az állandó kárvallottakkal, az aluló Magyarország reménytelen mély szegénységben tengődő „ígézet-kosztosai”-val való sorsvállalást és sorsközösséget jelenti.

A dolgokhoz, jelenségekhez, emberekhez közel hajoló Fazekas József mostani kötetének emlékezetes szépségű verseiben (*Ünnep, Karthago, Kárhozat-tél*) a hangtompító fájdalommal stilizált költőiség finoman hangolt, árnyalatos versbeszédben ölt testet. Az említett műveket a pontos valóságismeretről, erős szociális érzékről és evangéliumi lelkületről árulkodó magatartás avatja fokozottan hitelessé. A *genius loci*, a hely szelleme kapcsán jegyzem meg, hogy Fazekas József derűre, harmóniára, életörömökre és életszépségekre fogékony bukolikája természetközeli látásmódjával, szerelemittas áhítatával, egészséges érzékiségével és férfias hangvételével az Ózdon született és Egerben érettségizett Utassy József költészetével is számos érintkezést mutat.

A *Parádék napnyugta hamujában* című kötet egyik tartópillérszerű darabja a *Karthago* című vers, amely látéleltként, lírai szociográfiaként, közérzet-analízisként egyaránt telitalálatos alkotás. A félelmetes akusztikával szóló, fájdalomteli részvétellel hangszerelt versben a hajdanán élhető erős bástyának tűnő, nemegyszer pozitív példaként emlegetett Ózd tér és idő keresztjére feszített városként, sorsára hagyott gondfészekként jelenik meg. Az önbeteljesítő értékjelképként és sorspárhuzamként használt *Karthago* metafora nemcsak a jelen, de a jövő vonatkozásában is roppant nyugtalanító, hiszen „a széljárás változatlan”, és nemhogy megváltak, de még megtartók se igen mutatkoznak. Miközben „toronylik a gond” és a salaktengerrel együtt nő a segélyben tengődők hada, a szebb napokat látott város egyre csak pusztul, s egyetlen fogódzó a reményen túli remény. Vagy ahogy a szürkületbe takart, rezignált verszárlat mondja: „ma már csak emlék/ keserédes szó a kohó/ ki tudja hogyan/ tovább *Karthago!*”

A *Kárhozat-tél* – mint az előző vers ikerdarabja – a régiós élményekből táplálkozó, de a lokalitáson túlmutató, általánosabb érvénnyel szól a 90-es évek és a 2000 utáni időszak jobb híján privatizációnak nevezett szabadrablásáról, a közvagyon elsíbolásáról és az ország tönkretételéről. S mindezek törvényszerű velejárájaként a kisemmi-

zettség- és reménytelenségérzés veszedelmes vírusáról, a fénytelenység és daltalanság léleksorvasztó hatalmáról. A kiábrándulás és megfáradás dermesztő viszonyai között, a *Kárhozat-tél* sátáni közegében tenyésző általános mosolytalanság és éneknélküliség a Múzsákat és azok művelőit is kikezdi. A lírai alany a létrontás és létabszurditás erőivel szemben a kétségbeesés méltóságával, illúziótlan hittel, az archaikus létörvények tisztaság- és életigenlésével fordul az elemekhez, a természethez, az univerzum emberérdekű erőihez: „csönd üli meg fáradt lelkünk/ mire szántak azzá lettünk/ tanúim ti vagytok hegyek/ söpörjétek föl az eget/ így lesz napunk tiszta égen/ kárhozat-tél engedj élnem.”

Az *Ünnep* című vers – mint a költő emblematikus darabja – a létről való tudás beavatásszerű költeménye, egyszersmind az alulsó Magyarország elesettjeiért, a meg-alázottak és megszorítottak millióiért született nagyhatású vád- és védirat. A címbe-li értékjelképhez forduló szerző beszédmódját az affimatív vallomásosság, az értékörző altruizmus és az egyetemes lírai részvét határozza meg. Az életértékek, életszépségek és életörömök foglalatként megjelenő szakrális tartalmú „ünnep”, – amely eredendő természete szerint a „minden”; „ég”; „föld”; „Isten-áldás”; „országgláz” – paradox módon fenyegetett, s az új módi szerint szinte teljesen kifordult önmagából. A lírai alany mélységes megrendültségéből és heveny hiányérzetből születő, az ünnep méltóságáért s végső soron a létteljességért perlekedő versbeszéde – miközben sokak valóságélményét artikulálja – a liturgia költészetét a költészet liturgiájává avatja. „Ünnep (...) ne szürkülj a parádék/ napnyugta-hamujába/ mutasd föl magad/ hadd lássuk/ szent arcodat/ mi/ a vesztesek/ a folyvást becsapottak/ az ígélet-kosztosok/ ünnep/ ünnepelj velünk/ itt a mélyben/ röptsd föl szívünk/ zengés magasába/ csak mi élünk örökké.”

Miként az iménti versek is bizonyítják, Fazekas József legeszményibb vágy- és célképzeteit, s egész értékvilágát a tisztaság, a tisztesség, a tartás, valamint a hit, a hűség, a helytállás minőségei határozzák meg. Költői pályáját a szépség, a jóság, az igazság szentháromsága, illetve az otthon- és harmóniateremtés szándéka hasonlóképpen jellemzi. Fontos törekvése, hogy a káosz helyén rendet, a homály helyén világosságot teremtsen. Eközben pedig – amint az alma mater Sárospatakhöz kötődő ars poetikus versei is mutatják – soha nem téveszti szem elől az emberi lét legfontosabb értelmét és legszebb feladatát: a természettel, embertársainkkal, Istennel és önmagunkkal megvalósított szeretetteljes harmónia révén belakni és éltető fénnel beragyogni a nekünk adatott világ emberileg lehetséges teljességét.

Fazekas József *Parádék napnyugta hamujában* című, súlyosságában szerény és szerénységben súlyos verseskönyvét jó szívvel ajánlom mindazon olvasók figyelmébe, akik változatlanul hisznek a szerves és tudatos építkezés fontosságában, illetve a szakralitáson alapuló, hiteles emberi szó megtartó erejében.

(*Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2011*)

Oláh András

„Hívtál magadhoz...”

Széljegyzetek Farkas Gábor Törzsét tartó ág című verseskötetéhez

Egységes, erős és érett első kötettel lépett a nyilvánosság elé *Farkas Gábor* debreceni költő. Debreceni, írom, bár a szárnybontogatás még szülővárosához, Miskolchoz kötődik, ahol gimnazistaként részt vett az Új Bekezdés nevű szerveződés műhelymunkáiban, és első publikációi is a Vass Tiborral, K. Kabai Lóránttal fémjelzett, fiatal szerzőkből verbuválódott miskolci csoport által kiadott antológiákban jelentek meg. Az igazi kibontakozást, az országos megméretést és ismertséget azonban a debreceni egyetemi évek hozták meg számára. 2001 óta van jelen az irodalmi palettán. Hazai folyóiratok mellett gyakran találkozhatunk a nevével erdélyi és felvidéki kiadású lapokban is. A versek mellett tanulmányokat, recenziókat is ír. Figyelme újabban a kortárs erdélyi és csángó irodalom felé fordult.

Első önálló verseskötetvére közel egy évtizedet kellett várni, de az idő mindenképpen előnyére vált a kötetnek, hiszen így mentesült mindazon csapdától, botladozó lépésektől, amely az első kötetek sajátja szokott lenni. Bőségebb termésből válogathatott, javíthatott, szelektálhatott, és végül egy kiérlelt kötettel – ahogy Ködöböcz Gábor irodalomtörténész fogalmazott a könyv előszavában: „teljes vértezetben” – léphetett a nyilvánosság elé.

Munkáit olvasva megállapíthatjuk: *Farkas* költészete abba a vonulatba tartozik, amit „közösségi elkötelezettségű” líraként szoktak aposztrofálni. Az *Illyés*, *Nagy László*, *Csoóri* és *Kányádi* által kitaposott ösvény ma talán nem „divatos”, de *Farkas Gábor* nem divathullámokat akar meglovagolni, hanem a nagy elődök nyomán haladva értéket közvetít. Az említett szerzőkön túl a legnagyobb hatást talán *Pilinszky* gyakorolta rá. Kevés szavú, póztalan költészet az övé. Szikár, dísztelen, ugyanakkor frappáns és gondolkodásra készítő sorok kerülnek ki a keze alól.

Versei *evangéliumi ihletettségű*, moralizáló írások, vallásfilozófiai irányból közelítik a hétköznapi világát, gyakoriak a bibliai utalások. A kötet első két ciklusa (*Credo*, *A szavak ösvényén*) egyrészt annak a belső vívódásnak és bizonytalanságnak ad hangot, ami minden emberben benne feszül, amíg meg nem érti, el nem fogadja a Teremtő szándékát: „a gyermek / kételye /.../ nagyra nőtt” – írja *Ars* című versében. „Hívtál magadhoz / és én nem mentem / kezed nyújtottad / és én nem mentem // két karodból kihullajtott / korhadat fatörzs lettem” – állapítja meg keserűen más helyütt (*Amivé*). Ugyanakkor megfogalmazza a Teremtő által ránk osztott szerepben önmagát meglelő (és Istenhez és a krisztusi szeretet-tanhoz

utat találó) ember örömét is: „*kivirágzom általad*” – vallja Bűnbánat című költeményének záró sorában. Szó sincs azonban valamiféle fennkölt vallásos áhítatról. Inkább az elfogadás szándékáról. Az út persze nem egyszerű: „*Új Káinok ölnek / kérlelhetetlenül*” (Krisztus megfeszül), s a ránk osztott szerep sem mindig világos – gyakran maradunk „*magukra hagyott szögek a kereszten*” (Harmadnapon) – de a szavak ösvénye elvezet odáig, hogy felismerje a lehetőséget, a feladatot.

Az ember olykor szeret sérülékenynek, kiszolgáltatottnak látszani és a sorssal takarózni. De „*a vihart állni kell / kérlelhetetlenül*” (Krisztus megfeszül). Teljes hittel kapaszkodik a szavakba. Ahogy „*irányok / nélkül mozdulat / sincs*” (Tört mondat), úgy szavak nélkül nincs élet, nincs értelem, nincsenek kérdések, nincsenek válaszok. Ezért is merül fel a Nagy László-i sugalmazású kérdés: „*az idő is / elhagyott / ... / ki viszi majd / át amit a / szóban hordozok*” (Egyedül). Végül minden szó Istenhez vezet, „*mert minden mondat / téged hív tőled kérdez / s benned válasz lesz*” (Félig).

A következő ciklusokban (Szétszórt alom, Agónia, Emlékezet) fontos szerep jut a kötetben a nemzeti sorskérdéseknek, a nemzettudatnak, a hazának. Nem valamiféle magyarkodás vezeti Farkas tollát, sokkal inkább a józan felismerés: az összetartozás tudatának helyes értelmezése, az együvé tartozás vágya, hiszen „*egy földből vagyunk mi / s a törzsnek ágai / a törzset tartani / egymásba karolnak*” (Egyek vagyunk). Fontos ezt kiemelni, hiszen hazánkban évtizedek óta árokásás zajlik, székértáborokra bomlik a nemzet – nemcsak a politikában, az irodalomban is: „*a védők élnek / a zsoldosok kilovagló is élnek / a költők is élnek / élnek és írnak / de Petőfit nem idéz / Illyést sem idéz / a székértábor üszke*” – jajdulnak fájdalmasan a Kányádi Sándornak ajánlott vers kezdő sorai (Megírja ha megírja más).

És persze ott vannak a régi sebek, a történelmi múlt kibeszéletlen, a gyógyíthatatlanul sajtó, elmérgesedett, akuttá váló betegségei. „*Hegyeinktől el- / búcsúzni nem volt idő*” – panasolja a költő (Dombok, hegyek, halmok). Mert Trianon fájdalmas emléke még ma is kísért. Egy szikár haiku 3 sora fogalmazza meg talán legtalálóbban a trianoni szétszóratás okozta sokkot: „*bölcső – sír – otthon // szülőföld de nem haza // kilencven éve*” (Határok). Más helyütt pedig így fogalmaz: „*migrénre hivatkozol / pedig otthonod fáj // kiszámoltak téged is*” (Otthon).

Az Emlékezet ciklus darabjait azért szükséges külön is megemlíteni, mert itt olvashatók azok a versek, amelyek egyúttal a vállalt író- és költőelődök (Kányádi, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Sütő András stb.), illetve az egyik legeredetibb festőművész (Csontváry) előtti tisztelgések. A tónus itt is sötét: „*Ablakunkból sötét házakra látni*” – írja Farkas a Pilinszkynek dedikált „Nem elég” című versében. És ahol „*a halálnak nincs tekintélye*” (Világítunk), ott „*mint élő boltív / a türelem homlokán / a vásznon rátámaszkodik / a halálát festő gyilkos ecset / és színeket izzad a csend*” (Csontváry).

Ezt a komorságot oldja valamelyest az utolsó ciklus (*Stációk*) néhány verse. Az élet szüntelen próba, szüntelen változás, mozgás, utazás. Ennek az utazásnak az állomásai hol reményteljesek – hol reményt pusztítók. És vannak persze zsákutcák is. De „*aki nem indul el / el sem tévedhet.*” – jegyzi meg derűsen a szerző (*Hit*). Csak le kell dobnia a bilincseket, s az önnön béklyóitól megszabaduló ember már bátran jelenti ki: „*a gyilkosé a félelem*” (*Stációk*).

Odafigyelésre készítő mű Farkas Gábor első könyve. Lírájának nyelvi ereje, formakultúrája máris a legjobbak közé emeli. Rokonszenvesen egyszerű, póztalan költőt ismerhetünk meg benne. Az előszót jegyző Kődöböcz Gáborral együtt kijelenthetjük: „*versei evangélium és esztétikum találkozásának izgalmasan újszerű olvasatát adják*”. S bár nem számíthat könnyű olvasmányra, aki a kezébe veszi a kötetet – bátran ajánlom mindazok számára, akik még hisznek „*a szó megtartó erejében*”.

(*Hungarovox Kiadó, Budapest, 2011.*)

Fecske Csaba

Kockafejű

Gondtad volna, hogy ez a jóképű fickó én vagyok, húszévesen, repülő kormban? Nem véletlen, hogy Joli belém szeretett, a feleségem akart lenni, és ha akart, hát lett is, mert ha ő valamit akart, előbb vagy utóbb megszerezte, ha kellett csellel, ha kellett erőszakkal. Bár ne így történt volna. Most már persze mindegy, megakadt rajtam Joli máriakék szeme, máriakék, így mondta az én művelt Jóska barátom, aki lánykora óta ismerte őt, ő volt az egyik házassági tanúnk, és bár soha nem vallotta be, se Jolinak, se nekem, inkább meghalt volna, minthogy bevallja, mióta csak ismerte, szerelmes volt belé. Ilyen szép nőt te még nem láttál, legföljebb fotón vagy festményen.

A kinagyított fotó a kiszoba falán lógott az ablak mellett egy kislány elsőáldozási fényképe társaságában. Mindkét kép maszatos üvegét légyiszok pötytyözte. A tízéves forma kislány egy rózsató előtt áll, fehér szandál, fehér térdzokni és fehér ruha van rajta, fejére a fehér fátyolt fehér diadém pántolja rá, két tenyere vállmagasságban egymáshoz tapasztva, pózolván áll a fényképezőgép lenszéje előtt, de a mosoly a pufók arcocskán őszintének látszik, úgy tűnik, boldog pillanatát örökítette meg a gép.

Ez a szoba volt a Csilláé, a leggazdagabb berendezésű helyiség a lakásban, benne egy heverő, egy éjjeli szekrény, zöld futószőnyeg meg egy háromszögletű kis dohányzóasztal, rajta három hamutartó, dísznek, mert csikk sohasem volt bennük, azok szerteszét voltak szórva a lakásban, a szobák hajópadlóján, a konyha kövén, az ablakpárkányon, néhány a foltos plafonra pöccintve. Rágott végű cigarettacsikkek voltak, egy nyughatatlan ember hulladékai. A cigarettafüst, mint az őszi mélabú, időzött a színehagyott falak közt.

Topitzer néniéktől kerültem hozzá, akik saját gyereküként szerettek, és megsirattak, amikor eljöttem. Őzikelábú akkor már hazaköltözött az anyjához. Ott a helye, mondta Kockafejű, mindig is ott lett volna, én marha, pont nekem jutott eszembe elrabolni a családi tűzhely mellől. Aszott vénlány volt, túl a harmincon, szűznek mondta magát, tudod, mikor volt az, óvodás korában, a szerencsétlen engem akart megetetni, azt hitte tán, hogy most léptem le a falvédőről. Csak azt bánom, hogy hallgattam rá, és összeaprítottam a bútoraimat, amikor idehozta az övéit, az enyéme a cserépkályhában végezték.

Meglehetősen puritán volt a berendezés, földre terített nejlonfólia szolgált például ruhásszekrény gyanánt.

Csilla az anyjától örökölt, nagy barna szemével bámult csodálkozva a világra. Halk szavú, csendes gyerek volt, többször is láttam, hogy édesanyja fényképét

nézegeti. Milyen ember volt az édesanyám, kérdezte egyszer, mert ő már alig-alig emlékszik rá. Sajnos, nem tudom, én nem ismertem, de biztos vagyok benne, hogy ő volt a legszeretőbb édesanya a világon. Ez láthatóan jólesett neki, odabújt hozzám és megsimogatta a kezemet.

Őzikelábú megbocsátott Kockafejűnek, visszaköltözött hozzá, Csillát nem nagyon szenvedhette, egy kedves szava nem volt hozzá, igazi mostohaként viselkedett vele szemben. Kockafejű pedig mindig mással volt elfoglalva, üzletelt, igaz kevés sikerrel, ivott, s ha ivott igen durva volt, üldözőbe vette Őzikelábút, aki profikat megszégyenítő iramban tudott repeszteni a Szinva-parton.

Ne keress, mert találsz, mondta egyszer Kockafejű egy érzelmes pillanatában, a sokadik féldeci után. Mindig akadnak jóakarók, akik a javadat akarják, kaptam egy telefont, bolhát tettek a fülembé. Joli tagadott mindent, de nem tudtam hinni neki, kibukott belőlem Othello, kezem emeltem rá, nem bírtam parancsolni magamnak, minden férfinak vetélytársat láttam, gyötrődtem és gyötörtem őt. Összetört. Biztosra ment, négy doboz gyógyszert vett be. A mentőautóban halt meg, a karjaim között. Aznap volt a fizetésem, borítékostól a mentős kezébe nyomtam, hajtson, ahogy csak bír. Hajtott is, mint az örült, de a kaszást nem tudta megelőzni. Akkor sírtam utoljára életemben. A búcsúlevelet a konyhaasztalon hagyta, ész nélkül rohantam a szobába, a heverőn feküdt eszméletlenül. Csilla még csak két éves volt, akkor épp a nagyanyméknél volt vidéken. Nem volt könnyű, pajtás, elhiheted.

Ősz vége volt, de még nem voltak igazán hidegek, nem gyújtottunk be a két szobát elválasztó falba épített cserépkályhába. A konyhában aludtunk, a sparheltbe nem kellett annyi szén, igaz, spórolt a melegével is. A szomszédban volt a Tüzép, viseltes Skodája csomagtartójában vittünk haza egy fél mázsa lyukói darabost. Lehet tíz dekával több, ironizált a ferde orrú tüzépes.

Bori ottfelejtett hálóköntösét Őzikelábú megtalálta, és véletlenül vagy nagyon is készakarva magára vette, jó húsból lehet a kicsike, mondta tettetett jókedvvel. Duci volt valóban, de olyan szép durkószilvaszínű szemeket én még nem láttam, Kockafejűt kereste, a másodunokatestvére vagyok mondta, nincs itthon, konstátálta, gondolhattam volna, ő mindig másutt van, ültünk egymás mellett a heverőn, egy kicsit várna még, ha megengedem, hátha hazajön, vártunk a pálinkaszagú ridég konyhában, milyen kár, hogy eddig nem ismertük egymást, mondta és megfogta a kezemet, finom puha keze volt, éreztem az erek lüktetését, hirtelen megszorította a kisujjamat, a szemembe nézett, elnevette magát, szép fehér egérfogai voltak, meg akartam csókolni, amikor meghallottuk az ismerős hangot. Tudtam, mi a dolgom, moziba mentem. Van-e Kockafejűnek nője, kérdezte egyszer, nincsen, hazudtam szemrebbenés nélkül, pedig nem kellett volna hazudnom, már csak a saját érdekemben sem. Irigyeltem Kockafejűtől Borit, aki Őzikelábú miatt nem jött többé.

Safranka János

A sokrétű kultúrdémon

(Villáminterjú Karafiáth Orsolyával)

Aki kicsit is jártas a kortárs magyar irodalomban, már bizonyosan találkozott Karafiáth Orsolya költő-író névvel és alkotásaival. Közzereplései, megjelenése mindig is emlékeztetnek. Ő honosította meg a kultúrdémon kifejezést, ami mára fogalom, mémmé vált a közéletben is. Mégis ki rejtőzik e sokféle álarc mögött? Hogyan látja önmagát K. O.? Erről beszélgettem vele az egri Bródy Sándor Könyvtárban februári író-olvasó találkozója előtt.

– A közzerepléseid alapján sokan imidzsembernek tartanak...

– Nekem a szerepek alapvető fontosságúak. Egy figura, aki a nyilvánosság elé lép, kell, hogy rendelkezék valamilyen alakmással, imidzssel. Meg kell magát csinálnia valahogy. Nem tudtam soha igazán kiválasztani, hogy milyen szeretnék lenni, azért elég sokféle alakmást választottam magamnak. Való igaz. Minden egyes nagyobb eseményre kitalálok egy másképpen kinéző, máshogy működő figurát. Tegnapelőtt egy kiállítást nyitottam meg. Ott munkavédelmi ruhában voltam, tökjő sisakban és láthatósági mellényben, de amikor mondjuk Csinszkával kellett foglalkoznom, akkor Csinszkának öltöttem be. Szeretem váltogatni az alakjaimat, és úgy gondolom az én imidzsemnek nagyon fontos része az alakváltoztatás. Amikor azt hallom magamról, hogy ez a parókás költő meg ilyenek, akkor azt mondom, igen. Egyik nap mondjuk Marilyn Monroe szeretek lenni, másik nap könyvtárosnő (ami végzettségem szerint vagyok is). De tök más az imidzsem újságíróként, amikor riportokat, interjúkat, tárcákat írok, mint akár költőként vagy akár már színpadi figuraként is. Ez mindig változik adott ötlettől és témától is függően. Például januártól csinállok egy új blogot. Projekt 52-nek hívom. 52 kedvenc szerzőmnek vagy a regényéből vett figurának öltözöm be, vagy azt a hangulatot alkotom meg fotókon. Eddig nyolc készült el, ami megjelent, és még van egy-kettő. Egyikre se mondanád, hogy ugyanaz a figura. Persze egy előadó, egy szereplő embernek mindig tudomásul kell vennie, hogy hova megy. Emiatt egyszer elég nagy slamasztikába kerültem. Meghívtak egy kis faluba estet tartani, de nem tudtam, hogy kis falu. Nagyon komoly szerződések voltak, minden és tényleg egy kétszáz lelkes településre mentem. Vittem a fellépőruhámat, a csillogó, flitteres felsőt, ekkora túsarkút, ilyen fejdíszeket, és rájöttem, hogy nevetségessé válok, ha a faluházba így megyek el. Maradtam a farmeromban és zakómban, amiben érkeztem, és ez ott helyénvaló volt.

Nálam ezek a különböző szerepek elég élesen elkülönülnek egymástól. Voltaképpen mindegyiknek köze van a személyiségemhez, hiszen abból jönnek, de egyikkel sem tudok maradéktalanul azonosulni.

– *Az a kép, amit magadról másoknak megmutatsz, hogyan viszonyul a belsődhöz? A verseid sokkal mélyebbnek tűnnek a számomra.*

– Persze. Van a figura, ami egy kreáció, és van a munka. De hát a munkám is elég sokrétű. A vers teljesen más, belső, intim műfaj. Az is nyilván egyfajta szerep. Engem az például nem érdekel, hogy a saját belsőmről írjak, mert sosem érdekelt. Olyan verseket írok, amelyeket jónak, szépnak tartok, de nem feltétlenül kell rólam szólniuk. Igen ebben kevésbé, egyáltalán nem vagyok extrém, de azt kiélem másban. Dalszövegírásban, színpadi dolgokban. A versben még igazán a humort sem szeretem. Régebben írogattam olyan úgymond vicces verseket, de azok egy idő után elkopnak. Ez a fajta játék a versben már nem annyira érdekel. Mostanában elég ritkán írok verset. Havonta kettőt-hármat, de azt élvezem a legjobban és a dalszövegeket.

– *A színpadi munkád is újszerű. Tavaly mutatták be a Macskadémon című horror-vígmusicalt.*

– A zenéhez mindig nagyon vonzódtam. Tanultam is zenélni, és utána valahogy belecsöppentem a dalszövegírásba. Koncz Zsuzsától kezdve Somán át mindenféle zenekarnak, előadónak írtam dalokat. Nagyon szeretek kortárs zeneszerzőkkel dolgozni. Bella Máténak – aki a *Macskadémon* zenéjét szerezte –, a tanára Fekete Gyula. Aki jártas az opera világában, annak talán ismerős a neve. Ő zenésített meg tőlem nagyon régen verseket. Volt egy ilyen kabaréműsora. Ő ajánlott engem ennek a fiatal zeneszerzőnek, aki amikor volt ez a Madách-pályázat, felhívott, hogy csináljunk már egy musicalt. Addigra már többször részt vettem színházi munkákban. Épp akkor ment a mozikban a *Ki/be-Tawaret* című film, amelynek társforgatókönyvírója voltam. Valahogy így minden összejött. Dalszöveget is tudok írni, tudok dramaturgiát, tehát a darabírással is van mit kezdenem, és érdekelt a musical műfaj. Szeretem a horrorfilmeket, és közben ezek szerintem nagyon vicces dolgok. Tegyük hozzá, elég sajátos a humorom.

– *Jól tudom, hogy egy újabb drámád is készül?*

– Azon még most dolgozom. Most csináljuk egy független színházi társulattal. Érdekes kísérlet lesz. Az is zenés darab természetesen. A mai 25-30-asok generációs problémáiról lesz benne szó. Nagy munka, és nem vagyok szakértő ebben a kérdésben. Egy pszichológus segít benne. Mindig ellenőrzi, hogy ez hiteles-e. Járnunk le ilyen helyekre, meglátjuk, hogy mi lesz belőle. Kellemes munka, és egyébként iszonyú jó csapatjátékos vagyok. Nagyon szeretem, ha vannak mellettem zenészek, dramaturg, rendező, ha van valami kerete a dolognak, és nem hagynak engem szabadon őrzöngeni, mert annak soha sincs jó vége.

– *Manapság az ismert szerzők is egyre szívesebben fordulnak a gyermekirodalom felé. Neked is jelentek meg ilyen típusú könyveid.*

– Azt a 6-8 könyvet a Tessloff-Babilon adta ki az én nevemen, de nem én írtam őket, csak a fordító voltam. Kiszémet eredetiktől kellett átíratot készítenem. Igazság szerint a gyerekirodalomhoz nem sok viszonyom van. Nem nagyon kedvelem a gyerekeket, sajátom nincs, de most például a *Macskadémon*ból gyerekkönyvet készítünk ugyanúgy Filó Vera illusztrációival, aki az egyéb könyveimet is csinálja. Az én mesém nem is gyerekkönyv lesz, hanem inkább korosztályos, tehát kicsiktől nagyokig mindenkinek szól.

– *A hírek szerint egy regényt is írsz. Megtudhatom miről fog szólni?*

– Egy regénytrilógián dolgozom, aminek az első része most októberben fog megjelenni, *Kicsi Lili* címmel, melyből több fejezetet már publikáltam is. Mindhárom könyvben egy-egy nő áll a fókuszban, az ő életük, amit befolyásol valami külső elnyomó erő. Ezekben a könyvekben azt az utat mutatom meg, ahogyan a hőseim túl tudnak lépni ezeken a problémákon, és ezáltal a saját maguk problémáin is. A „*Kicsi Lili*”-ben a hősnőt kamaszként megrontja a magyartanárnője és ez kihat az egész későbbi életére. Küzd, és a küzdelem valamilyen eredményre is vezet. Hogy milyenre: erről szól a regény.

– *A közvélemény előtt sokszor a költőné kliséjével illetnek. Mennyire azonosulsz ezzel? Hiszen a mai magyar irodalmat zömében férfiak szervezik?*

– A kérdés jogos. Egyszerűen nem veszek erről tudomást. Soha nem is vettem. Mindig kérdezték tőlem, hogyan ítélem meg a nők helyzetét, meg hogy érzem-e magamat hátrányos helyzetben. Soha nem törődtem ezzel, és soha nem volt ebből problémám. Az, hogy a többi nővel mi van, mélységesen nem érdekel. Nem tudok kiállni mások jogaiért. Engem tényleg az érdekel, hogy a saját magam útja rendben legyen. Ilyen szempontból nem vagyok egy női harcos. Azt látom egyébként, hogy akik következetesen haladnak a maguk útján, akár Tóth Kriszta, akár Erdős Virág, akár Bódis Kriszta, azoknak ilyen problémájuk nincsen. Akiknek nem sikerül valamiért haladni, azok egyből azt mondják: mert a nőket elnyomják.

– *Egy pár évvel ezelőtti kritikában azt írták rólad, hogy őstehetség vagy. Tartod ezt az álláspontot?*

– Nem tudom, én ezt nem olvastam, de miért is ne? Lehet, hogy az vagyok. Attól függ, hogy hogyan határozzuk meg, mi az, hogy őstehetség. Nyilván tehetséges ember vagyok, és egy csomó dologban tudok alkotni valamit, de alapvetően azt gondolom, önmagában az, hogy valaki tehetséges, nem túl sokat jelent. Persze ez közhely, de ebben meló van, tanulás, minden egyéb, ami szükségeltetik hozzá. Végül is igen. Tehetséges embernek gondolom magam.

– *Köszönöm az interjút.*

E számunk szerzői

- Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Babosi László (1973) Nyíregyháza
Bakó Endre (1938) Debrecen
Bak Zsuzsanna (1985) Eger
Balogh Petres Judith (1933) Zalasabar
Sz. Balogh Szilvia (1975) Keszthely
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bárdos Attila (1941) Budapest
Bárdos József (1949) Nagykőrös
Bene Zoltán (1973) Szeged
Bérczessy Lajos (1949) Budapest
Bolek Juliusz Erazm (1960) Varsó
Bozók Ferenc (1973) Kecskemét
Búzás Huba (1935) Veszprém
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csáky Károly (1950) Ipolyság
Cséby Géza (1947) Keszthely
Csikos Sándor (1941) Debrecen
S. Csoma János (1942) Bécs-Kecskemét
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Csűrös Miklós (1944) Budapest
Debreczeny György (1958) Budapest
Demeter József (1947) Ballószög
Farkas Gábor (1977) Debrecen
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Gaál Antal (1948) Balatonfüred
Gittai István (1946) Nagyvárad
Iancu Laura (1978) Magyarfalu
Kaiser László (1953) Budapest
Kapuvári Katalin (1947) Eger
Karafiáth Orsolya (1976) Budapest
Kellei György (1947) Balatonfüred
Kerék Imre (1942) Sopron
Kirilla Teréz (1972) Budapest
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Kiss Benedek (1943) Budapest
Koltai Beáta (1973) Eger
Konczek József (1942) Pomáz
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Krizmanics Ágnes (1950) Balatonlelle
Laczkó András (1943) Balatonlelle
Lajtos Nóra (1977) Debrecen
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Mikósi-Sikes Csaba (1947) Csabrendek
Németh István Péter (1960) Tapolca
Németh Péter Mikola (1953) Vác
Oláh András (1959) Mátészalka
Pataki István (1953) Bihar
Pelcz István (1954) Keszthely
Pusztai Virág (1980) Szeged
Radnai István (1939) Budapest
Safranka János (1982) Eger
Sall László (1961) Göteborg
Sándor Mihály (1956) Debrecen
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Soós József (1953) Lenti
Sólyom Sándor (1943) Keszthely
Suhai Pál (1945) Budapest
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újronáfi
Szenti Ernő (1938) Kisújszállás
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Tönköl József (1949) Győr
Tungli M. Klára (1938) Veszprém
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen
Wehner Tibor (1948) Budapest
Zatkalik András (1954) Veszprém
Zirig Árpád (1940) Dunaszerdahely
Zsirai László (1956) Budapest